

**SEKCIA DEJÍN ŠTÁTU A PRÁVA
A TEÓRIE ŠTÁTU A PRÁVA**

„Právo a hodnoty – hodnoty v práve“

ZBORNÍK

ZO

IV. ročníka medzinárodnej vedeckej konferencie

**BANSKOBYSSTRICKÉ
ZÁMOCKÉ DNI PRÁVA**

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
Právnická fakulta

**SEKCIA DEJÍN ŠTÁTU A PRÁVA
A TEÓRIE ŠTÁTU A PRÁVA**

„Právo a hodnoty – hodnoty v práve“

ZBORNÍK

ZO

IV. ročníka medzinárodnej vedeckej konferencie

BANSKOBYSTRICKÉ ZÁMOCKÉ DNI PRÁVA

na tému

„Strategické determinanty kreovania právnych noriem“

22. – 23. november 2018, zámok Vígľaš

2019

Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Predseda redakčnej rady a vedecký redaktor:

Doc. Dr. iur. JUDr. Ing. Michal Turošík, PhD.

Predseda edičnej komisie:

JUDr. Monika Némethová, PhD.

Recenzenti:

Mult. Dr. h. c. prof. JUDr. Mojmír Mamojka, CSc.

Prof. JUDr. Ján Cirák, CSc.

Doc. JUDr. Soňa Kubincová, PhD.

Doc. JUDr. Jaroslav Klátik, PhD.

Zostavovateľ:

Doc. Dr. iur. JUDr. Ing. Michal Turošík, PhD.

JUDr. Ing. Andrea Bilas Ševčíková, PhD.

„Príspevky neprešli jazykovou korektúrou.“

Vydavateľ:

Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici
Právnická fakulta UMB

© Právnická fakulta UMB v Banskej Bystrici

ISBN 978-80-557-1557-5

EAN 9788055715575

OBSAH

AXIOLOGICKÉ PROBLÉMY PRÁVA AXIOLOGICAL PROBLEMS OF LAW

Vieroslav Júda 5

PRÁVNÁ AXIOLÓGIA Z POHĽADU TALIANSKÉHO PRÁVNEHO REALIZMU LEGAL AXIOLOGY IN THE VIEW OF ITALIAN LEGAL REALISM

Tomáš Gábriš..... 22

POŠKODENÝ V PRÁVE VEĽKEJ MORAVY INJURED IN THE LAW OF GREAT MORAVIA

Róbert Jáger 35

THE IDEA OF JUST WAR: THE RISE AND FALL OF THE LEGAL CONCEPT

Piotr Szymaniec 41

KREOVANIE A DETERMINANTY MODERNÝCH KÓDEXOV KÁNONICKÉHO PRÁVA V KATOLÍCKEJ CIRKVI KREATION AND DETERMINANTS OF KEYS LAWS RULES IN CATHOLIC CHURCH

Renáta Jakubčová 56

PRÁVO A FEMINIZMUS – PRÁVNO-FILOZOFICKÝ KONTEXT THE LAW IN SCOPE OF FEMINISM – THE FEMINIST JURISPRUDENCE

Dominik Šoltys..... 68

VZŤAH PRÁVA A ĽUDSKEJ DÔSTOJNOSTI V PONÍMANÍ H. ARENDTOVEJ LAW AND HUMAN DIGNITY IN THE THOUGHT OF H. ARENDT

Miroslava Klečková 86

PRÁVNÁ ÚPRAVA MIESTNYCH DANÍ A MIESTNYCH POPLATKOV V HISTORICKOM KONTEXTE SLOVENSKA LEGAL REGULATION OF LOCAL TAXES AND LOCAL CHARGES IN THE HISTORICAL CONTEXT OF SLOVAKIA

Martin Skaloš 99

ŠTÁTOPRÁVNE ASPEKTY ZAČLEŇOVANIA SLOVENSKA DO ČESKO- SLOVENSKEHO ŠTÁTU THE STATE AND LEGAL ASPECTS OF THE INCLUSION OF SLOVAKIA TO THE CZECH-SLOVAK STATE

Marián Gešper..... 114

„NEHCETE BYŤ V NAŠEJ PRACOVNEJ SKUPINE?!“: AKO ORGANIZOVÁVAŤ SKUTOČNÚ, NIE IBA SIMULOVANÚ PARTICIPÁCIU POČAS LEGISLATÍVNEHO PROCESU AKO DÔLEŽITÚ HODNOTU PRI TVORBE LEPŠEJ A UDRŽATEĽNEJŠEJ LEGISLATÍVY

"DON'T YOU WANT TO BE IN OUR WORKING GROUP ?!": HOW TO ORGANISE REAL, NOT ONLY SIMULATED PARTICIPATION IN THE LEGISLATION-MAKING PROCESS AS THE IMPORTANT VALUE IN THE PROCESS OF CREATION OF BETTER AND MORE SUSTAINABLE LEGISLATION

Ladislav Križan 129

NAJLEPŠÍ ZÁUJEM DIEŤAŤA AKO HODNOTA V PRÁVE – HISTORICKÝ KONTEXT

BEST INTEREST OF THE CHILD AS A VALUE IN LAW - HISTORICAL CONTEXT

Ivana Rubisová 143

**CHORVÁTSKA JAZYKOVÁ MENŠINA NA ÚZEMÍ SLOVENSKA
CROATIAN LANGUAGE MINORITY IN THE TERRITORY OF SLOVAKIA**

Katarína Bavlšíková 153

AXIOLOGICKÉ PROBLÉMY PRÁVA

AXIOLOGICAL PROBLEMS OF LAW

Vieroslav Júda¹

Abstrakt

Autor s zaoberá vznikom axiológie cez filozofiu M. Schelera a N. Hratmanna. Analyzuje vzájomný vzťah hodnôt a noriem na vývoj spoločnosti, snaží sa identifikovať spoločné ich spoločné znaky. Vysvetľuje pôsobenie hodnôt a noriem ch vzájomnú koreláciu na vývoj spoločnosti. Aké následky môže mať v praxi postmoderné „prehodnotenie všetkých hodnôt“? Následne analyzuje hodnotu slobody cez názory významných filozofov. Poukazuje na vplyv iuspozitivismu a iusnaturalizmu na chápanie hodnôt v práve. Kolíziu hodnôt a princípov a jej riešenie prostredníctvom testu proporcionality v rámci procesnej činnosti súdov.

Kľúčové slová

axiológia – právo a hodnoty – pojem normy – právne normy – právo a spravodlivosť – test proporcionality.

Abstract

The author deals with the emergence of axiology through the philosophy of M. Scheler and N. Hratmann. It analyzes the mutual relationship of values and norms to the development of society, trying to identify their common features. It explains the effect of values and norms on mutual correlation to the development of society. What consequences can postmodern "reassessment of all values" have in practice? Consequently, it values the value of freedom through the views of prominent philosophers. It points out the impact of iuspositivism and iusnaturalism on the understanding of values in law. The conflict of values and principles and its solution through the proportionality test in the judicial process.

Keywords

axiology – law and values – concept of norm – legal standards – law and justice – proportionality test.

Úvod

Problém hodnôt je starý ako dejiny myslenia. Od nepamäti v ľudskej spoločnosti rezonuje hľadanie a zdôvodnenie motívov vedúcich k hodnotovým postojom vyplývajúcich z psychofyziologickej štruktúry osobnosti, identifikácie a zdôvodnenia hodnôt a na noeticko-ontologickú povahu hodnôt. Teda „večné hľadanie“ rozdielu medzi správnym a nesprávnym, spravodlivým a nespravodlivým.

Vznik, fungovanie a premenu hodnôt objasňuje samostatná filozofická disciplína, axiológia.²

---

¹ Doc. JUDr. Vieroslav Júda, PhD., Katedra teórie štátu a práva, Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici.

² BRUGGER, W. - SCHÖNDORF, H. (Hrsg.): Philosophisches Wörterbuch (Gebundene Ausgabe). Verlag Karl Alber. 1. Auflage 2010, Freiburg, s. 175

Jej základy položil Nicolai Hartmann, ktorý po prvý raz použil pojem axiológia pre určenie hodnôt.³ Pojem hodnota zaviedol do filozofie Hermanna R. Lotze. Lotze zaviedol pojem hodnoty ako toho, čo má význam, platnosť iba pre subjekt, pričom hodnota nie je produktom ľubovôle subjektu: hodnota je objektívna ako všeobecne platná forma chcenia a správania sa.⁴ K rozvoju axiológie prispelo rozpracovanie fenomenologickej axiológie Maxa Schelera.

M. Schelera a N. Hartmanna a možno označiť za najvýznamnejších predstaviteľov axiológie. Obaja vychádzajú zo zásady časovo neobmedzene platných hodnôt.⁵ Scheler dospel k názoru, že hodnoty sú takými obsahmi, ktoré nemožno racionálne postihnúť. Ich poznanie sa uskutočňuje v cítení, záľube, odmietaní, v poznaní súvislostí a stupňov hodnôt – čiže v mravnom poznaní.⁶ Schelerova axiológia je personalistická, každá realizácia hodnoty sa uskutočňuje v osobnom akte. Jednota aktov určuje osobnosť.

Personalizmus je tiež základom axiológie N. Hartmanna. Hartmann analyzuje pojmy subjekt a osobnosť a dospieva k názoru, že nejde o identické pojmy. Podľa Hartmanna, subjekt je predpokladom osobnosti. Subjekt je ontologická kategória, čiže má svoj vnútorný svet, stojaci v určitom vzťahu k vonkajšiemu svetu. Osobnosť je axiologická kategória, pretože svojimi aktmi je predpokladom a tvorcom hodnôt. Hodnotenie je akt poznávací, gnozeologický.⁷

Preto Hartmann odmieta Schelerovu hierarchiu osobností. Úroveň osobnosti je priamo úmerná od úrovne subjektu. Národ, štát a ľudstvo nemajú subjekt a nemôžu byť ani osobnosťami. Vedomie hodnôt a zodpovednosti sa vždy spája len s jednotlivcom. Hartmannov axiologický personalizmus sa týka len ľudskej osobnosti, ktorá tvorí prostredníka medzi realitou a hodnotami.⁸

Základom morálky, podľa Hartmanna, nie sú príkazy, zákazy, normy, pravidlá ale hodnoty. To je dôvod, prečo etika musí byť budovaná na axiológii. Axiológia vychádza z nepochybných fenoménov mravného života, nie na predpokladoch, ktoré sú nášmu poznaniu dané. Človek nemôže hodnoty ľubovoľne vytvárať, či dokonca rušiť. Hodnoty sú nezávisle

---

³ HARTMANN, N.: *Struktura etického fenoménu*. Praha: Academia, 2002

⁴ Vid'. SULLIVAN, D.: Rudolf Hermann Lotze. In.: CRAIG, E. (ed.) *Routledge Encyclopedia of Philosophy*. London and New York 1998 : Rotledge, vol. 5 pp. 839 – 842. Tiež SULLIVAN, D.: „Hermann Lotze“. In.: ZALTA, E. N. (ed) *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. Stanford CA 2018 cit. [2018 – 12 - 28] Dostupné na internete: <https://plato.stanford.edu/entries/hermann-lotze/>

⁵ „Hodnoty sú pôvodné esencie, nezávislé od akéhokoľvek myslenia a tvorby. Nemožno ich tvoriť, ani ničiť, možno ich len odhaľovať.... Poznávanie hodnôt sa deje prostredníctvom citu, ktorý sa zvykne nazývať dobrým alebo zlým svedomím.“ HARTMANN, N.: *Struktura etického fenoménu*. Praha: Academia, 2002, s. 52 a n.

⁶ SCHELLER, M. *Gesammelte Werke I.*. Bern und München: Francke Verlag 1971. 434 s. česky SCHELLER, M.: *Můj filosofický pohled na svět*. Praha: Vyšehrad 2003. 288 s. ISBN 80-7021-390-6.

⁷ HARTMANN, N.: *Struktura etického fenoménu*. Praha: Academia, 2002, s. 68

⁸ HARTMANN, N.: *Struktura etického fenoménu*. Praha: Academia, 2002, s. 274

dané bez ohľadu na ich poznanie, či akceptáciu zo strany ľudstva.⁹ Filozofická etika je maieutikou mravného vedomia.¹⁰

Hodnoty a normy

M. Scheler a N. Hartmann vo filozofických úvahách dospeli k názoru o nemennosti hodnôt. Tému o nemennosti hodnôt rozvinul W. Windelband¹¹, podľa ktorého skutočnosť, že jedna hodnota nastupuje na miesto inej neimplikuje jej prehodnotenie. Hodnota zostáva obsahovo nemenná, mení sa len naše stanovisko k nej. Podmienkou existencie hodnôt je ich sociálna funkcia a kontinuitnosť sociálneho vývoja. Každá hodnota má obsahovú kvalitu, ktorá závisí od spoločenských pomerov a kontinuity spoločenského vývoja.

Hodnoty vytvára človek, hodnota neexistuje mimo spoločnosti a spoločnosť neexistuje bez hodnôt. Každá generácia preveruje hodnoty, a buď ich ratifikuje alebo odmieta. Odmietnutie hodnôt však spôsobuje diskontinuitu vo vzťahu k minulosti.¹² Spoločenský konsenzus na hodnotách, umožňuje vývoj spoločnosti, kogentné dosahovanie stanovených cieľov a je súčasne predpokladom atomizácii spoločnosti, jej nekomunikácii a následnej deštrukcii.

Hodnoty vznikajú v procese socializácie. Aké hodnoty človek prijme a stotožní sa s nimi, je určujúcim znakom jeho osobnosti. Pôsobí ako zdroj motivácie a správania, určuje akým človek je.¹³ Medzi základné funkcie hodnôt môžeme zaradiť: 1. hodnoty ako stavebné kamene kultúry, 2. funkcie hodnôt ako súčasti vytvárania obsahu sociálnych vzťahov, 3. hodnoty ako jeden z definičných vzťahov osobnosti, 4. hodnoty ako zdroj motivácie správania, 5. hodnoty ako súčasť identifikátorov skupiny či etnika, spoločenstva alebo inštitúcií, 6. hodnoty ako zdroj sociálnej a kultúrnej súdržnosti, 7. hodnoty ako zdroj charakteristiky rozvrstvenia a hierarchizácie spoločnosti, 8. hodnoty ako atribút morálky, 9. hodnoty ako základ politických filozofií a ideológií.

---

⁹ HARTMANN, N.: *Struktura etického fenoménu*. Praha: Academia, 2002, s 274, k tomu vid'. WEIBERGER, O.: *Alternativní teorie jednání*. Praha: Filozofia 2007, s. 31

¹⁰ HARTMANN, N.: *Struktura etického fenoménu*. Praha: Academia, 2002, s. 54

¹¹ WINDELBAND, W.: *Novověká filosofie*. Praha: nakl. Jan Otto. 1921. 238 s.

¹² Príkladom diskontinuity hodnôt môžu byť zavedenie „nového spoločenského poriadku“ s nástupom totalitných režimov. Príkladom je radikálne obmedzenie liberálneho chápania práv a slobôd, stigmatizácia cirkvi v Rusku po uchopení moci bolševikmi. Táto diskontinuita hodnôt sa prejavila aj v Taliansku po nástupe fašizmu a najmarkantnejšie v Nemecku po nástupe nacionálneho socializmu (výsledkom bolo v praxi rasové zákonodarstvo, štátom riadený program eutanázie a eugeniky). Samostatnú pozornosť si zaslúži antisemitizmus, ktorý prežíva dodnes bez ohľadu na štátny režim. pozn. V. J.

¹³ To aké hodnoty človek prijme závisí od rôznych socializačných mediátorov. Socializačnými mediátormi sú napr. rodina, škola, kultúrne vplyvy a pod. vid'. PRUDKÝ, L.: *Inventura hodnot: výsledky sociologických výskumů hodnot v společnosti České republiky*. Vyd. 1. Praha: Academia 2009, s. 38 - 44

Hodnoty je možné rozdeliť podľa rôznych kritérií. Cieľové hodnoty sa vzťahujú na k požadovanému výsledku a inštrumentálne k prostriedkom na dosiahnutie tohto výsledku.¹⁴ Podľa obsahu rozlišujeme hodnoty etické, estetické a iné.¹⁵ Hodnoty rozlišujeme na duchovné (spravodlivosť, láska), materiálne (majetok, peniaze, ľudský život, životné prostredie) a hodnoty individuálne (vzťahujúce sa na jednotlivca), skupinové (spoločné určitej sociálnej skupine) a sociálne (kultúra).¹⁶

Z. Neubauer charakterizuje hodnoty nasledovne. 1. Hodnoty sú absolútne a objektívne, sú nezávislé od citu, vôle a poznávania. 2. Hodnoty sú objektívne a relatívne, sú zovšeobecnené a ustálené obsahy citových a voľných reakcií. 3. Sú výrazom pevného objektívneho poriadku, či zákonitosti, ako reaguje človek ako subjekt citový a voľný na okolitý svet.¹⁷

V súčasnej postmodernej dobe, v ktorej sa zrútila dôvera k tradičným inštitúciám, ktoré boli v modernite pevným bodom, nazýva Lyotard ako koniec veľkých rozprávání. Výsledkom je, že nemožno vznášať absolútne objektívne pravdy všeobjímajúcich príbehov ospravedlňujúcich určitý stav spoločnosti.¹⁸ Nástup postmodernity znamená zrútenie pevného axiologického systému spoločnosti. Hodnoty sa relativizujú, žiadnu hodnotu nemožno vyhlásiť za absolútnu. Ľudia si môžu vybrať medzi rôznymi spôsobmi života. To vedie podľa Zygmunta Baumanna k tekutej modernite, príčinou¹⁹ ktorej je, že inštitúcie stratili svoju pevnosť, možnosť výberu životného štýlu je na jedincovi.

Gilles Lipovetsky považuje za typickú pre postmodernú spoločnosť hodnotu slobody. V tom sa zhoduje s filozofmi moderny. Zatiaľ čo oni²⁰ chápu slobodu predovšetkým v politickom kontexte, garantovanú najmä slobodou slova, Lipovetsky chápe slobodu extenzívne. V jeho chápaní sloboda znamená absolútne právo nie len slobody slova, ale aj slobody výberu, čím a kým chce človek byť.²¹

Hodnoty možno definovať ako vzory sociálneho myslenia, ktorých podmienkou je dosiahnutie určitého cieľa a účelu. Normy môžeme vymedziť ako pravidlá, ktoré pod hrozbou

---

¹⁴ PRUDKÝ, L.: Inventura hodnot: výsledky sociologických výskumů hodnot v společnosti České republiky. Vyd. 1. Praha: Academia 2009, s. 20

¹⁵ HARTL – HARTLOVÁ: Velký psychologický slovník. Praha: Portál, 2010, s. 183

¹⁶ VEČEŘA – URBANOVÁ: Sociologie práva. 2 vyd. Plzeň: vyd. Aleš Čeněk 2011, s. 130

¹⁷ NEUBAUER, Z.: Hodnoty a hodnocení. Praha: nakl. Václav Petr.1942, s. 9 a n.

¹⁸ LYOTARD, J. F.: O postmodernismu. Praha: Filosofia 1993, s. 4 an.

¹⁹ BAUMANN, Z.: Tekutá modernost. Praha: Mladá fronta, 2002. s. 9 a n.

²⁰ GLUCKMANN, A.: Les maîtres penseurs. Paris: Edition Grasset, 1977, s. 327

²¹ LYPOVETSKY: Le Crépuscule de devoir. L'éthique indolore des nouveaux temps démocratiques. Paris: Gallimard 1992, s. 12

sankcie podmieňujú spôsob konania resp. správania.²² Hodnoty a normy vytvárajú hodnotový a normatívny poriadok spoločnosti. Bez tohto poriadku by sa ľudská spoločnosť rozpadla na atomizujúce sociálne jednotky, čo by v konečnej fáze vyústilo do *omnium bellum contra omnes*.²³ Hodnoty aj normy sa vyznačujú vzťahnosťou k určitému cieľu alebo účelu. Ale len hodnoty, ktoré udávajú historický a sociálny smer. Normy tento smer uvádzajú do života. Možno konštatovať, že hodnoty sú predobrazom noriem.

Hodnoty obsahujú vzory sociálneho správania a preto sú obsahovo ideálne. Je preto zrejme nemožné absolútne obsahovo postihnúť jednotlivé hodnotové tvary. Zrejme preto je väčšina noriem obsahuje negatívne vymedzenie správania, prostredníctvom modalít príkazov, resp. zákazov v normatívnych vetách.

Súčasná spoločnosť v postkomunistických štátoch prešla za posledných cca tridsať rokov dvomi extrémnymi sociálnej disfunkcie. Od ideologického ignorovania a apatie establišmentu voči volaniu po spoločenských zmenách, ktoré vyústili v absolútnu statiku normotvorného súboru, ktorý strácal akýkoľvek kontakt s existenciou hodnotovej bázy, po snahu o absolútne normovanie akejkoľvek spoločenskej aktivity v posttotalitnej spoločnosti. Snaha o absolútne normovanie vedie k tomu, že väčšina noriem nie je a nemôže byť naplnená. Hypertrofia noriem vedie v normatívnom systéme k možnosti manipulácie. Spoločnosť riadená normami absentujúcimi hodnoty, by viedla k redukcii na vládu faktov.

Právo a hodnoty

Pozitívne právo a právne normy majú sa od ostatných noriem odlišujú predovšetkým ich vynútiteľnosťou štátnou mocou prostredníctvom sankcií. Sankcionovanosť a vynútiteľnosť ako vlastnosti právnej normy vyplývajú z charakteru právnej normy, ktorá vyjadruje určitý partikulárny záujem. Patronáž štátu sa prejavuje tým, že právne normy vytvára, zabezpečuje ich dodržiavanie, prostredníctvom sankcionovania a vynucovania. Štát prostredníctvom aparátu, ktorý má k dispozícii zabezpečuje tiež výklad právnych noriem a zabezpečuje výkon súdnych a exekutívnych rozhodnutí (vydávaných na základe právnych noriem).

K postaveniu práva ako jedného z normatívnych systémov (ďalším je napríklad náboženstvo, etika a morálka) zaujala stanovisko už grécka filozofia.

---

²² Norma je „predpis, ktorý musí byť splnený, aby bol dosiahnutý cieľ, ktorý autorita, ktorá normy stanovila, uznáva za vhodný a správny, a ktorý sa tí, ktorých sa to týka, plnia buď z vnútorného presvedčenia alebo z donútenia vonkajšou mocou. POPELOVÁ, J.: Etika. K historickej a súčasnej problematike mravní teorie. Praha: nakl. ČSAV, s. 392

²³ Vid'. HOBBS, T.: Leviathan. Praha: OIKOYMENH. 513 s.

Už Aristotelés rozlišoval medzi prirodzeným a pozitívnym právom. Prirodzené právo chápal ako prejav zákonov svetového poriadku, nezávislého na ľudskej ľubovôle.²⁴ Grécka prirodzenoprávna teória koncipovala prirodzené právo ako ideál.

Opakom sú Hobbesove názory, ktoré redukovujú právo na prospech.²⁵ Hobbes absentuje od morálky a spravodlivosti v zákonoch a utilitaristicky ich redukuje ako nástroj vládnucich na ovládanie občanov.²⁶

Na rozdiel od Hobbesa, Rousseau odmieta výlučnosť moci vo vzťahu k právu, na druhej strane koncipuje volenté générale s právom zasahovať do každej individuálnej sféry.²⁷

Vplyv na prirodzenoprávne teórie mala teória J. Locka o prirodzenom stave.²⁸ Locke stotožňuje prirodzený so slobodou. Je to stav absolútnej slobody v ktorom ľudia riadia svoje správanie a konanie, nakladajú so svojim majetkom a slobodami v intenciách prirodzeného práva.²⁹ ide o postulát nepoškodzovať iného na živote, zdraví, slobode alebo majetku. Prirodzený stav je vzorom pre pozitívne právo, pre tvorbu zákonov. Locke ho povyšuje na večné pravidlo pre všetkých ľudí a zákonodarcov.³⁰ Význam Lockovej prirodzenoprávnej teórie pozitívneho stavu vyplýva v metafyzickom charaktere prirodzeného práva a jeho nezrušiteľnosti a nadradenosťou pozitívnemu právu. Od prirodzenoprávnej teórie J. Locka možno odviesť moderný katalóg ľudských práv.

Spinoza vyjadril prirodzenoprávne právo každého človeka ako právo siahajúce tak ďaleko ako ľudská vôľa a moc. Rozsah prirodzených práv môže byť obmedzený len zmluvne, dobrovoľnou delegáciou na štát. Nikto nemôže byť zbavený prirodzených práv, ani nemôže sám rezignovať na ne. Platnosť dohody prenosu prirodzených práv Spinoza podmieňuje užitočnosťou, inak dohoda zaniká. Spinoza varuje pred mocou vládnucich, ktorý si atrahujú právo zákony vykladať.³¹

Podľa Iheringa nie estetika ale etika nás učí čo sa zhoduje s podstatou práva alebo čo jej odporuje. Je to práve etika, ktorá považuje boj za právo za najvznešenejší a vecný základ

---

²⁴ ARISTOTELÉS: Etika Nikomachova. Druhé, rozšírené vydání. Praha: vydal Petr Rezek, kniha pátá, 20, 1134b.

²⁵ „v prirodzenom stave je dovolené všetkým mať všetko a konať všetko. V prirodzenom práve je merítkom práva prospech.“ HOBBS, T.: Základy filozofie státu a společnosti (O občanu). Praha: Česká akademie věd císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění. 1909. I. s. 10-12

²⁶ Podľa Hobbesa „zákon nie je normou spravodlivosti, ale príkazom toho, kto má najvyššiu moc, a chce týmto spôsobom určovať správanie spoločnosti.“ HOBBS, T.: Základy filozofie státu a společnosti (o občanu), de cive. Praha: Česká akademie věd císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění. 1909. I. s. 12-14

²⁷ ROUSSEAU, J. J.: Du contrat social ou principes du droit politique, česky O společenské smlouvě neboli o zásadách Státního práva. Plzeň: nakl. Aleš Čeněk, 2002, I.s. 3

²⁸ LOCKE, J.: Two Treatises of government, česky Dvě pojednání o vládě. Praha: nakl. ČSAV 1965, s. 140

²⁹ LOCKE, J.: Two Treatises of government, česky Dvě pojednání o vládě. Praha: nakl. ČSAV 1965, s. 216

³⁰ LOCKE, J.: Two Treatises of government, česky Dvě pojednání o vládě. Praha: nakl. ČSAV 1965, s. 202

³¹ SPINOZA, B.: Tractatum theologico politico, česky Traktát theologicko-politický. Praha: Tribuna 1922, s. 273, 291, 308.

práva. V okamihu, keď právo na tento boj rezignuje, vzdáva sa aj samo seba. Cieľom práva je síce pokoj ale prostriedkom k jeho dosiahnutiu je boj. Odpor proti bezpráviu je povinnosťou nie len k sebe samému, pretože je príkazom k mravnej sebazáchove, ale je povinnosťou voči celku. Ak jednotlivец háji svoje právo, háji tým súčasne aj platnosť práva. Zodpovednosť nemajú len tí, ktorí porušujú zákon, ale aj tí, ktorí nemajú odvahu ho hájiť.³²

Výstižnú analýzu korelácie prirodzeného a pozitívneho práva podáva Jellinek. So zmenou sociálnych pomerov sa mení hodnota platných noriem, spoločenský pohyb je sprevádzaný snahami po zmenách a doplnení existujúceho práva. Prirodzené právo nie je vo svojom vnútornom jadre ničím iným ako súhrnom požiadaviek kladených spoločnosťou alebo jednotlivými triedami, neotváralo si cestu len násilím, ale menilo sa na pozitívne právo tiež konkludentným uznaním vládnucej moci.³³

Podľa Radbrucha sú základnými hodnotami účelnosť pod týmto pojmom chápe všeobecné blaho, spravodlivosť a právna istota.³⁴ Cieľom zákonodarcu je spravodlivosť. Pre Radbrucha je spravodlivosť absolútna hodnota odvodená z vyšších hodnôt.³⁵

O. Weinberger považuje za základné právne idey spravodlivý právny poriadok, kvalitný právny poriadok predchádzajúci sporom, resp. aby boli tieto spory ukončené právoplatným súdnym rozhodnutím a právna istota spočívajúca v tom, že je možné určiť, kto má aké práva a aké povinnosti, každý môže počítať s tým, že jeho práva budú právnym poriadkom účinne chránené, obsah právnych rozhodnutí je v značnej miere predvídateľný.³⁶

Diskusiu medzi prirodzenoprávnymi a pozitívno-právnymi teóriami možno chápať ako spor medzi hodnotou spravodlivosti a hodnotou verejného poriadku.³⁷ Za najdôležitejšiu hodnotu práva možno označiť spravodlivosť, ktorá je najdôležitejším cieľom a zmyslom práva.³⁸

---

³² IHERING, R.: Der Kampf un's Recht, slovensky Boj za právo. Bratislava: Kalligram 2009, s. 13 -14.

³³ JELLINEK, G.: Allgemeine Staatslehre 1892, česky Všeobecná štátoveda. Praha: Jan Leichter 1906, s. 365 - 379

³⁴ RADBRUCH, G.: O napětí mezi účely práva. Praha: Wolters Kluwer 2012, s. 31 a n.

³⁵ BYDLINSKI, F.: Juristische Methodenlehre und Rechtsbegriff. 2 Aufgabe. Wien – New York: Springer Verlag, 1991, s. 290 a n. tiež HOLLÄNDER, P.: Filozofie práva. Plzeň: vyd. Aleš Čeněk, 2016, s. 80 a n.,

³⁶ WEINBERGER, O.: Norm und Institution (Eine Einführung in die Theorie des Rechts) Wien: Manz Verlag, 1988, česky Norma a instituce. Úvod do teorie práva. Brno: ACTA UNIVERSITATIS BRUNENSIS IURIDICA, No 153, 1995, s. 24-25

³⁷ TOMOSZEK, M.: Ústavní právo jako prostředník mezi hodnotami, principy a pravidly. Olomoucké debaty mladých právníků- Sborník příspěvků. 1/2010. s. 49

³⁸ SKALOŠ, M.: Právo a spravodlivosť. In: Právo a hodnoty. Olomoucké debaty mladých právníků- Sborník příspěvků. 2016. s.147

Legálna spravodlivosť ako predpoklad právnej istoty

Od čias Aristotela, ktorý ako prvý filozof rozpracoval v diele Etika Níkomachova³⁹ teóriu spravodlivosti je tento pojem skúmaný z filozofického, právneho, politického i ekonomického hľadiska.⁴⁰

Základom skúmania spravodlivosti v recentnom práve je najmä spôsob a rozsah implikovania filozofických pojmov rovnosť, rovnoprávnosť, spravodlivosť, morálka a sloboda⁴¹ do právnych poriadkov moderných demokracií. Tento proces vychádza a je podmienený axiologickými kritériami postmodernej spoločnosti, predovšetkým mierou empatie do uvedených pojmov zo strany mocenských elít. Nemalú mieru zohráva aj vplyv neprávnych metód, propagandy, lobbystických a iných nátlakových skupín na tvorbu práva.⁴²

Stále aktuálne zostáva tvrdenie o práve obsahujúcom aspoň minimum morálky. Táto idea bola implikovaná v medzinárodnom práve do základných dokumentov univerzálnej povahy ako napr. Charta Organizácie spojených národov, Všeobecná deklarácia ľudských práv. Vo vnútroštátnom práve našla vyjadrenie predovšetkým v zakotvení vo forme nezmeniteľného a nezrušiteľného katalógu ľudských a občianskych práv.⁴³ Dnes katalóg ľudských práv chápeme cez princípy vyabstrahovateľné z pozitívneho práva moderného štátu a zakotvené zásady, ktoré sa súhrnne označujú pojmom materiálne predpoklady právneho štátu. V súčasnosti sme však svedkami aj opačného trendu, obsahom ktorého je spochybňovanie rozsahu recentného katalógu ľudských práv.⁴⁴

Tvorba práva v recentných demokraciách je ovplyvnená najmä dvomi významnými teóriami, právnym pozitivizmom a jusnaturalizmom.⁴⁵ Ich vplyv na tvorbu práva badať niekoľko storočí. Za posledných štyridsať rokov angloamerickej a západoeurópskej teórii práva prebieha živá diskusia (stále nekončiaca) na tému uplatnenia filozofických hodnôt (sloboda, morálka, rovnosť, spravodlivosť, sloboda) v právnych poriadkoch moderných demokracií. Obidva filozofické smery – právny pozitivizmus a jusnaturalizmus, sú ideovo

---

³⁹ ARISTOTELES: Etika Níkomachova. Druhé, rozšírené vydání. Praha: vydal Petr Rezek 1996

⁴⁰ CISO, L.: Vplyv právnych noriem a ekonomických faktorov na procesy v národnom hospodárstve. In: Naukový visnyk UzhNU. Séria: Medzinárodné hospodárske vzťahy a svetová ekonomika. Vedecký časopis. Užhorodská Národná Univerzita v Užhorode. Fakulta medzinárodných hospodárskych vzťahov. Vydavateľstvo Helvetica. Užhorod. 2018, č. 17, časť 2, str. 121 – 125, ISSN 2413 – 9971.

⁴¹ LEONI, B. a BASTIAT, F.: Právo a svoboda/Zákon. Praha: Liberální institut. 2007. 336s. ISBN: 8086389509

⁴² „ V súčasnosti existuje globálna nadtrieda, ktorá uskutočňuje všetky zásadné ekonomické rozhodnutia a uskutočňuje ich úplne nezávisle na legislatívach a dokonca aj na vôli voličov v akomkoľvek štáte.“ RORTY, R.: Philosophy and Social Hope. London: Penguin 1999, s. 233

⁴³ Vid'. napr. „klauzula večnosti“ v Ústave Spolkovej republiky Nemecko. PREUSS, O.: Klauzule večnosti. Je možné odstrániť liberálnu demokraciu? Plzeň: vyd. Aleš Čeněk 2015. 272 s. ISBN: 9788073805562.

⁴⁴ POSNER, E. A: The Twilight of Human Rights Law. New York: Oxford University Press. 2014. s. 79 a n.

⁴⁵ BOGUSZAK, J: Vyústění antinomie jusnaturalismu a juspozitivizmu. In Právník. Teoretický časopis pro otázky státu a práva. Vyd. Ústav státu a práva AV ČR, v. v. i. Ročník 134, 1995, č.6, s. 525 – 534.

v otázke a miere uplatnenia filozofických hodnôt v práve indiferentné, a to tak v rovine implikovania spomenutých hodnôt, v procese tvorby práva, ako aj aplikácie práva orgánmi verejnej moci, najmä rozhodovacej činnosti súdov.

Idea rovnosti nie je v práve identická ako rovnosť fyzická ale ako „rovnosť pred zákonom“, vyjadrená zásadou, „podľa práva sa má s každým nakladať rovnako.“ Táto zásada je spravidla považovaná aj za filozofický základ spravodlivosti, ku ktorému patrí aj neprípustnosť privilégií a diskriminácie v akejkoľvek forme.

V definíciách spravodlivosti je implikovaný pojem rovnosti. Dôkazom je aj Celsova charakteristika práva, „*ius est ares boni et aequi*“, kde *equitas* súčasne znamená rovnosť aj spravodlivosť.⁴⁶

Preferovanie „nadpráva“ v podobe právnych princípov by podľa H. L. A. Harta, predstaviteľa analytickej jurisprudencie, malo viesť k akceptovaniu morálnych dôvodov na prelomenie štandardných právnych princípov, akými sú právna istota alebo zákaz retroaktivity.⁴⁷

Hartova koncepcia minimálneho obsahu prirodzeného práva je v kontraste s Kelsenovou a Weyrovou tézou o bezobsažnosti právnych noriem, t. j. nezávislosti právnych a morálnych noriem, oddelenie toho čo je (*Sein*) a toho čo má byť (*Sollen*).⁴⁸ Hart počíta s existenciou princípov obsiahnutých v morálnom systéme spoločnosti a faktickom sociálnom živote. Hart rovnako ako Kant nepovažuje poslušnosť pozitívnej nore za niečo neproblematické a samozrejmé. Kantov kategorický imperatív nie je len obyčajným príkazom slepej poslušnosti zákona ale požiadavkou na jeho skúmanie prostredníctvom praktického rozumu.

L. L. Fuller charakterizuje väzby na základe ktorých formuje etika základné pravidlá právnej záväznosti noriem : vonkajšia morálka práva poskytuje kritériá umožňujúce posúdiť legitimitu vlády a konštituovať ústavnú listinu nie len na práve ale na spravodlivom práve. Odrazom vonkajšej morálky práva sú potom vonkajšie princípy. Tieto u Fullera korešpondujú s legalitou práva, ktorej zabezpečenie ako vnútornej morálky vidí v dodržiavaní a praktickom aplikovaní princípov tvorby práva, ktorými sú: a) všeobecnosť práva, b) publikácia práva, c) zákaz retroaktivity, d) zrozumiteľnosť práva, e) nerozpornosť práva, f) eliminácia práva

---

⁴⁶ Digesta 1, 1, 1

⁴⁷ HART, H. L. A.: *Concept of Law*. London: Oxford University Press. Second Edition. 1997. pp. 292 – 293.

⁴⁸ KELSEN, H.: *Hauptprobleme der Staatsrechtslehre entwickelt aus der Lehre vom Rechtssatze*. J. C. B. Mohr Tübingen 1911. s. 242, KELSEN, H.: *Reine Rechtslehre*. Leipzig – Wien 1934. s. 25, Weyr, F.: *Teorie práva*. Brno – Praha: nakl. ORBIS, 1936. s. 34

zaväzujúca na nemožné plnenie, g) stálosť práva v čase (stabilita právneho systému, pozn. V. J.), h) právna istota.

Neakceptácia niektorého z týchto princípov v procese tvorby práva má podľa Fullera za následok, že takéto právo už nemožno považovať za právo.⁴⁹ Domnievame sa, že v tomto prípade o úplnú absenciu práva resp. vznik nepráva. Takáto situácia by mohla nastať, len ak by došlo k neakceptácii väčšiny z princípov sub a) – h), resp. nadmerného nedodržievania niektorého z nich na úkor ostatných princípov. Príkladom by mohli byť kombinácie vzájomnej hypertrofie a rozpornosti právnych predpisov vyvolávajúce porušenie rovnováhy a stability právneho systému v dôsledku konfrontácie princípov nerozpornosť práva verusus eliminácia práva zaväzujúce na nemožné plnenie alebo pravá retroaktivita verusus právna istota. V hypotetických konfliktov týchto princípov by mohlo dôjsť v krajnom prípade až k dismemberácii právneho systému a k diskontinuite práva.

Odlíšne stanovisko než Fuller zastáva predstaviteľ moderného právneho pozitivizmu a teórie sociálnej spravodlivosti J. Rawls. Podľa Rawlsovej teórie spravodlivosti založenej na dvoch princípoch, ktoré by ľudia pravdepodobne prijali v prvotnom prirodzenom stave spoločnosti, predpokladá, že súčasťou tohto východzieho kontextu o povahe a princípoch spravodlivého usporiadania, je aj viera v to, že zákony budú rešpektované. Zhoda vo východzích princípoch môže nanajvýš nedokonalú procedurálnu spravodlivosť, ktorá má síce za daných okolností viesť k spravodlivému usporiadaniu, ustanovuje však spravodlivú politickú procedúru na základe ktorej budú vydávané spravodlivé zákony. Prirodzená povinnosť k podpore spravodlivých inštitúcií tak zaväzuje i k dodržiavaniu nespravodlivých zákonov a praktík – alebo aspoň k povinnosti neklásť im odpor nezákonnými prostriedkami. Naša lojalita k nespravodlivému zákonu je tak odvodená od našej povinnosti podporovať nespravodlivú ústavu a podriaďiť sa tak pravidlu väčšiny, ako jednému z jej vedúcich princípov, za predpokladu, že nespravodlivosť neprekročí určité medze, a že záťaž nespravodlivosti je dlhodobu spravodlivo rozdelená na jednotlivé spoločenské skupiny, resp. jednotlivcov. Toto konsenzuálne konanie vo vzťahu k zákonom, ktoré nepredstavujú rovnomernú „distribúciu dobra a spravodlivosti“ na jednotlivca, predpokladá odhodlanie členov spoločenstva rešpektovať svoju prirodzenú povinnosť hájiť a presadzovať princípy demokratickej ústavy, ktoré však v jednotlivých prípadoch nie sú všetkým na prospech a z ich hľadiska ani spravodlivé.⁵⁰

---

⁴⁹ FULLER, L. L.: *Morality of Law*. New Haven: 3rd Edition. Yale University Press 1972. s. 39

⁵⁰ RAWLS, J. *Theory of Justice*. Cambridge, MA: Harvard University Press 1971, česky *Teorie spravedlnosti*. Praha: Victoria Publishing 1994, s. 201 a n.

V recentom práve je spravodlivosť ako filozofická kategória chápaná cez pojem legálna spravodlivosť. V súčasnosti je legálna spravodlivosť imanentnou zložkou resp. postulátom každého právneho systému bez ohľadu na jeho ideovopolitický charakter. Každý právny systém sa snaží o budovanie špecifickej koncepcie spravodlivosti implikovanej v právnych normách, ktorými upravuje správanie adresátov práva.

Predstavitel' analytickej jurisprudencie H. L. A. Hart vidí rovnosť tvoriacu spravodlivosť v rovnosti rozhodovania, keď tvrdí „Treat like cases alike and different cases differently.“⁵¹

Legálna spravodlivosť je chápaná a vyjadrená prostredníctvom aplikačnej činnosti orgánov verejnej moci. Legálnu spravodlivosť chápeme ako spravodlivosť na základe práva a podľa práva, čím táto právnefilozofická kategória koinciduje s právnym princípom ústavnosti a zákonnosti.

Legálna spravodlivosť je však konanie subjektu(ov) práva v súlade nie len s pozitívnym právom ale aj s prirodzenoprávnymi princípmi.

Problematika právnych princíпов rezonuje v teórii a filozofii práva už viac ako štyri desaťročia. Možno povedať, že táto diskusia je reakciou na závery uvedené v stati „Is Law a System of Rules?“, ktorú ako druhú kapitolu svojej knihy „Thinking Rights Seriously“ publikoval R. Dworkin. V uvedenej monografii Dworkin nedefinoval pojem právny princíp, hoci právne princípy sú súčasťou práva minimálne od dob rímskeho *ius civile*. Môžeme konštatovať, že ide o pojem v teórii práva často krát pertraktovaný ale pojmovo nejednoznačný.

V recentnej teórii práva sa z hľadiska uplatnenia právnych princíпов v aplikácii práva uvádzajú najmä teórie , ktoré v USA vypracoval R. Dworkin a v Spolkovej republike Nemecko R. Alexy.⁵²

Obidve teórie vychádzajú z problematiky efektívneho aplikovania právnych princíпов v rozhodovacej činnosti súdov.

V monografii „Thinking Right Seriously“ Dworkin vidí uplatnenie právnych princíпов v rozhodovacej činnosti súdov. Rozlišuje tzv. jednoduché prípady (*easy cases*) a zložité prípady (*hard cases*). Pri rozhodovaní sudcu v zložitých veciach , Dworkin vylúčil použitie pravidiel (*rules*) ale poukázal na nutnosť aplikovať politické a morálne štandardy(*non-rules*)

---

⁵¹ HART, H. L. A.: *The Concept of Law*. London: Oxford University Press. Second Edition 1997, p. 155

⁵² DWORKIN, R. M.: *Thinking Rights Seriously*. Cambridge (Mass.): Harvard University Press 1999, česky *Když se práva berou vážně*. Praha: OIKOYMENH 2001. 454s. ISBN: 80-7298-022-X., ALEXY, R.: *Theorie der Grundrechte*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp. 1986, 548 s. ISBN: 978-3-518-28182-6.

standards), ktoré rozčlenil na princípy (principles) a účely (goals). Princípy sa majú dodržiavať, pretože ich použitie vyžaduje spravodlivosť (justice) slušnosť (fairness) a/alebo dimenzia morálky (morality). Účely vyjadrujú vo forme cieľov požiadavky v politickej, ekonomickej a sociálnej oblasti.

Rozdiel medzi právnymi princípmi a právnymi pravidlami tkvie v miere ich dôležitosti. V prípade, ak dôjde ku konkurencii princíпов, napr. kolízia princíпов verejného záujmu (diaľnica má byť postavená cez pozemok na ktorom sa nachádza cintorín/škola/rodinné domy pozn. V. J.), musí ten, kto má rozhodnúť tento konflikt prihliadnúť k miere závažnosti každého z nich. Základom Dworkinovej argumentácie je spojenie práva a morálky. Preto posudzovanie miery dôležitosti bude z tohto uhla. Dworkin dospieva k záveru, že sudca nie je normotvorca, má možnosť výberu z hľadiska zvažovania, ktoré by malo smerovať k jedinému správne rozhodnutiu (right answer).

Alexy v knihe *Theorie des Grundrechtvymedzue* chápanie právnych princíпов v dvoch rozdielnych rovinách.

Prvou rovinou je podľa Alexyho tzv. obvyklé, slabé rozlíšenie (schwabe Trennungsthese), t. j. princípy sa od ostatných noriem líšia stupňom všeobecnosti, prípadne ďalšími znakmi, ktoré možno kombinovať ale ktoré neznamenujú žiadnu kvalitatívnu diferenciaciu.

Druhú rovinu tvorí tzv. silné rozlíšenie (starke Trennungsthese). Podľa silného rozlíšenia sú princípy normami, ktoré preukazujú, aby niečo bolo so zreteľom na právne a faktické možnosti, ak je to možné, v čo najširšej miere uskutočniteľné. Pritom princípy môžu pri aplikácii navzájom kolidovať bez toho, aby bolo nutné niektorý z nich vyhlásiť za neplatný. Ide o to, ktorý z princíпов má väčšiu silu a váhu v konkrétnych prípadoch. V tomto dochádza k zhode medzi Alexym a Dworkinom.

Alexy sa domnieva, že pravidlá ako princípy a normy sú synonymá, lebo vypovedajú čo má byť. Dajú sa formulovať pomocou základných deontických výrazov príkazu, dovolenia alebo zákazu.⁵³

Dilemu, ktorá vzniká pre sudcu v prípade kolízie princíпов vyriešil Alexy prostredníctvom teórie váženia princíпов, známou ako test proporcionality. Tento test vo svojej judikatúre uplatnil po prvý krát Spolkový ústavný súd v Spolkovej republike Nemecko.⁵⁴

---

⁵³ ALEXY, R.: *Theorie der Grundrechte*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp. 1986, s. 79

⁵⁴ ALEXY, R.: *Theory of Constitutional Rights*. 2. vyd. Oxford: Oxford University Press, 2002. 388 s. ISBN: 9780198258216.

Tento test sa skladá z troch základných zložiek: testu vhodnosti(, testu nevyhnutnosti a zo testu primeranosti (proporcionality v užšom zmysle slova). V prvej fáze treba stanoviť, ako je základné právo obmedzené. V druhej sa určí, ako sa zvýšila realizácia konkurenčného princípu.⁵⁵

V tretej fáze sa na základe porovnania výsledkov z predošlých dvoch fáz definitívne rozhodne, či je zásah do základného práva primeraný. Mieru a rozsah obmedzenia základného práva posudzuje pomocou trojstupňovej stupnice, ktoré označuje ako Nízka, stredná a podstatná. Podľa Alexyho sú tri stupne veľmi vhodné pre právnu argumentáciu. Ako ďalšiu stupnicu uvádza podrobnejší model trojčlánkovej stupnice.⁵⁶

Druhá fáza kritéria primeranosti určuje, ako sa zlepšila realizácia účelu, kvôli ktorému bolo základné právo obmedzené. Dôležité je, aby aj v tomto prípade bola určená váha v rovnakej stupnici, aká bola uplatnená v predchádzajúcej fáze.

Vyvažovanie medzi základným právom a účelom jeho obmedzenia je dokonané v tretej fáze. Tu sa definitívne hodnotí ich vzájomný vzťah. Alexyho prvé pravidlo vyvažovania definuje, že: „Čím je väčší stupeň nenaplnenia alebo ujmy jedného princípu, tým vyšší musí byť stupeň splnenia druhého.“⁵⁷

Tento systém má uľahčiť zmeranie aj zdanlivo nezmerateľných entít. Pri porovnávaní stupňa zásahu do základného práva a stupňa dôležitosti účelu môžu vzniknúť prípady, keď budú mať oba princípy v trojčlánkovom modeli rovnaký stupeň a výsledok vyvažovania je nerozhodný.

Záver

Svet noriem nie je len svetom právnych noriem. Normy vznikajú v procese socializácie. Ich dodržiavanie, či už dobrovoľné na základe stotožnenia sa s ich obsahom alebo pod vplyvom autority, resp. nedodržiavanie a vynucovanie prostredníctvom sankčného aparátu, ovplyvňujú osobnosť adresáta. Norma upravuje správanie adresátov, pričom obsahom reflektuje vo väčšej či menšej miere hodnoty náboženstva, morálky, spravodlivosti, rovnosti a slobody. Hodnoty sú stále a nemenné. Menia sa len názory na ich obsah.

Medzi normami ako súbormi úpravy spoločenského správania a spoločnosťou je korelatívny vzťah, ktorý sa prejavuje tým, že normy nemôžu existovať bez spoločnosti (adresátov) a spoločnosť nemôže existovať bez noriem. Norma potrebuje adresáta inak je

---

⁵⁵ ALEXY, R.: On Balancing and Subsumption. A Structural Comparison. In: Ratio Juris, roč. 16, č. 4, 2003, s. 440

⁵⁶ ALEXY, R.: A Theory of Constitutional Rights. 2. vyd. Oxford: Oxford University Press, 2002, s. 102

⁵⁷ ALEXY, R. A Theory of Constitutional Rights. 2. vyd. Oxford: Oxford University Press, 2002, s. 102

nevykonateľná. Adresát potrebuje normy, aby vedel aké správanie je prikázané, zakázané alebo dovolené. Norma plní základné funkcie, a to integračnú, historickú, kontinuitnú. Opakom je diskontinuita vývoja spoločnosti a nástup totalitného režimu.

Právna norma je súčasťou sveta noriem. Sankcionovateľnosť a vynútiteľnosť ju odlišujú od ostatných (neprávnych noriem). Základom hodnôt je empatia, ktorá v práve môže absentovať. Preto morálne a právne normy nie sú korelatívne. Čo je obsahom právnej normy, nemusí byť morálne (napr. povinnosť vymáhať dlh od človeka postihnutého smrteľnou chorobou, žijúceho zo skromného invalidného dôchodku alebo od rodiča, ktorý sám živý mnohopočetnú rodinu pozn. V.J.) Hodnoty v práve sú obsahom prirodzeného práva. Odtiaľ „presakujú“ legislatívnou činnosťou do právnych poriadkov jednotlivých štátov.

Hodnoty a ich zakotvenie v pozitívnom práve sú antinómiou právnefilozofických smerov juspozitivismu a jusnaturalizmu. Oba smery zviadli niekoľko „bitiek“, v recentom práve dominuje iusnaturalizmus. Ale v pozadí počuť aj názory chicágskej právnej školy o prekonanom diapazóne ľudských práv.⁵⁸

Nietzscheovské „spochybnenie všetkých hodnôt“ v doslovnom chápaní však vedie k rozvratu spoločnosti, erózii štátu, anarchii, a v konečnom dôsledku k hobbesovskému omnium bellum contra omnes.

Preto náboženské hodnoty (najnovšie rodina) sú stále aktuálne, aj keď sú pre niektorých anachronické, predsa nemenné. Základom spoločnosti je morálka, a predpokladom jej uplatňovania je sloboda názorov. Predpokladom rozvíjajúcej sa spoločnosti je kontinuita s jej historickým vývojom axiologicky podložená hodnotami, ktoré zabezpečujú stabilitu spoločnosti. Tie vidíme najmä vo väčšine náboženských hodnôt a v existencii štátu ako základnej entite ich presadzovania.

Z pohľadu práva ide o presadzovanie legálnej spravodlivosti, ktoré je efektívne možné len v demokratickom a (aj) právnom štáte, cez fungujúce inštitúcie uplatňujúce a plne využívajúce právny rámec úpravy spoločenských vzťahov, ktoré im pozitívne právo ponúka. Preto sme dospeli k názoru, že základom uplatňovania hodnôt tak vo filozofii ako aj v práve je sloboda. Sloboda, nie anarchia.

---

⁵⁸ POSNER, E. A: The Twilight of Human Rights Law. New York: Oxford University Press. 2014. 185 p. ISBN: 978-0-19-931344-0.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

Monografie a učebnice

- ALEXY, R.: Theorie der Grundrechte. Frankfurt a. M.: Suhrkamp. 1986, 548 s. ISBN: 978-3-518-28182-6.
- ALEXY, R.: Theory of Constitutional Rights. 2. vyd. Oxford: Oxford University Press, 2002. 388 s. ISBN: 9780198258216.
- ARISTOTELÉS: Etika Níkomachova. Druhé, rozšířené vydání. Praha: vydal Petr Rezek, 1996. 493 s. ISBN: 80-901796-7-3.
- BAUMANN, Z.: Tekutá modernita. Praha: Mladá fronta, 2002. 344 s. ISBN: 8020409661
- BYDLINSKI, F.: Juristische Methodenlehre und Rechtsbegriff. 2. Aufl. Wien – New York: Springer Verlag, 1991. 671 s. ISBN: 978-3211822708
- BRUGGER, W. - SCHÖNDORF, H. (Hrsg.): Philosophisches Wörterbuch (Gebundene Ausgabe). Freiburg: Verlag Karl Alber. 1. Auflage 2010. 736 s. ISBN: 978-3-495-48213-1.
- DWORKIN, R. M.: Thinking Rights Seriously. Cambridge (Mass.): Harvard University Press 1999, česky Když se práva berou vážně. Praha: OIKOYMENH 2001. 454s. ISBN: 80-7298-022-X.
- FULLER, L. L.: Morality of Law. New Haven: 3rd Edition. Yale University Press 1972. 202p.
- GLUCKMANN, A.: Les maitres penseurs. Paris: Edition Grasset, 1977. 327p. ISBN :9782246004677.
- HART, H. L. A.: Concept of Law. London: Oxford University Press. Second Edition. 1997. 315 p. ISBN: 0198761236.
- HARTL – HARTLOVÁ Velký psychologický slovník. 4. vydání. Praha: Portál, 2010. 797s. ISBN: 9788073676865.
- HARTMANN, N.: Struktura etického fenoménu. Praha: Academia, 2002. 274 s. ISBN: 8020009701.
- HOBBS, T.: Základy filosofie státu a společnosti. (O občanu). Praha: Česká akademie věd císaře Františka Josefa pro vědy, slovestnost a umění. 1909. 287 s.
- HOBBS, T.: Leviathan. Praha: OIKOYMENH, 2010. 513 s. ISBN: 9788072981069.
- HOLLÄNDER, P.: Filozofie práva. Plzeň: vyd. Aleš Čeněk, 2006. 303 s. ISBN: 80-86898-2.
- IHERING, R.: Der Kampf un´s Recht, slovensky Boj za právo. Bratislava: Kalligram 2009, 107 s. ISBN: 9788081010637.
- JELLINEK, R.: Allgemeine Staatslehre 1892, česky Všeobecná státověda. Praha: Jan Leichter 1906, 866 s.

KELSEN, H.: Hauptprobleme der Staatsrechtslehre entwickelt aus der Lehre vom Rechtssatze. Tübingen: J. C. B. Mohr, 1911. 709 s.

KELSEN, H.: Reine Rechtslehre. Leipzig – Wien: Franz Deuticke, 1934. 181 s.

LEONI, B. a BASTIAT, F.: Právo a svoboda/Zákon. Praha: Liberální institut. 2007. 336 s. ISBN: 8086389509.

LYPOVETSKY, G.: Le Crépuscule de devoir. L'éthique indolore des nouveaux temps démocratiques. Paris: Gallimard 1992. 366 p. ISBN: 9782070728213.

LOCKE, J.: Two Treatises of government, česky Dvě pojednání o vládě. Praha: nakl. ČSAV 1965. 278 s.

LYOTARD, J. F.: O postmodernismu. Praha: Filosofía 1993. 206 s. ISBN: 80-7007-047-1.

NEUBAUER, Z.: Hodnoty a hodnocení. Praha: nakl. Václav Petr. 1942. 30 s.

POPELOVÁ, J.: Etika. K historické a současné problematice mravní teorie. Praha: nakl. ČSAV, 492 s.

POSNER, E. A.: The Twilight of Human Rights Law. New York: Oxford University Press. 2014. 185 p. ISBN: 978-0-19-931344-0.

PREUSS, O.: Klauzule věčnosti. Je možné odstranit liberální demokracie? Plzeň: vyd. Aleš Čeněk 2015. 272 s. ISBN: 9788073805562.

PRUDKÝ, L.: Inventura hodnot: výsledky sociologických výskumů hodnot v společnosti České republiky. Praha: Academia 2009. 344 s. ISBN 978-80-200-1751-2.

RADBRUCH, G.: O napětí mezi účely práva. Praha: Wolters Kluwer 2012. 157s. ISBN: 978-80-7357-919-7.

RAWLS, J. Theory of Justice. Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press 1971, česky Teorie spravedlnosti. Praha: Victoria Publishing 1995, 361.s. ISBN: 80-85605-89-9.

RORTY, R.: Philosophy and Social Hope. London: Penguin Books 1999, 288s. ISBN: 9780140262889

ROUSSEAU, J. J.: Du contrat social ou principes du droit politique, česky O společenské smlouvě neboli o zásadách Státního práva. Plzeň: nakl. Aleš Čeněk, 2002. 160 s. ISBN 8086473104.

SCHELLER, M. Gesammelte Werke I. Bern und München: Francke Verlag 1971. 434 s. česky SCHELLER, M.: Můj filosofický pohled na svět. Praha: Vyšehrad 2003. 288 s. ISBN 80-7021-390-6.

SPINOZA, B.: Tractatum theologico politico, česky Traktát theologicko-politický. Praha: Tribuna 1922, 364s.

WEINBERGER, O.: Norm und Institution (Eine Einführung in die Theorie des Rechts). Wien: Manz Verlag 1988, česky Norma a instituce. Úvod do teorie práva. Brno: ACTA UNIVERSITATIS BRUNENSIS IURIDICA, No. 153, 1995. 218 s. ISBN: 80-210-1123-8.

WEIBERGER, O.: Alternative Handlungstheorie: Gleichzeitig eine Auseinandersetzung mit Georg Henrik von Wrights praktischer Philosophie. Wien – Köln – Weimar 1996, česky Alternativní teorie jednání. Zároveň kritický rozbor praktické filozofie Georga Henrika von Wrighta Praha: Filozofia 2007, 280s. ISBN: 80-7007-096-X.

WEYR, F.: Teorie práva. Brno – Praha: nakl. ORBIS, 1936. 420 s.

WINDELBAND, W.: Novověká filosofie. Praha: nakl. Jan Otto. 1921. 238 s.

Kapitola v učebnici alebo monografii

SULLIVAN, D.: Rudolf Hermann Lotze. In.: CRAIG, E. (ed.) Routledge Encyclopedia of Philosophy. London and New York: Rotledge, 1998. vol. 5 ISBN 978-0415187107. 887 p.

Periodiká a zborníky

BOGUSZAK, J.: Vyústění antinomie jusnaturalismu a juspozitivizmu. In.: Právník. Teoretický časopis pro otázky státu a práva. Vyd. Ústav státu a práva AV ČR, v. v. i. Ročník 134, 1995, č.6, s. 525 – 534.

CISKO, L.: Vplyv právnych noriem a ekonomických faktorov na procesy v národnom hospodárstve. In: Naukovyj visnyk UzhNU. Séria: Medzinárodné hospodárske vzťahy a svetová ekonomika. Vedecký časopis. Užhorodská Národná Univerzita v Užhorode. Fakulta medzinárodných hospodárskych vzťahov. Vydavateľstvo Helvetica. Užhorod. 2018, č. 17, časť 2. ISSN 2413 – 9971.

TOMOSZEK, M.: Ústavní právo jako prostředník mezi hodnotami, principy a pravidly. In: principy a zásady v právu. Olomoucké debaty mladých právníků- Sborník příspěvků. 1/2010. Praha: Leges 2010. 384 s. ISBN: 9788087212592.

SKALOŠ, M.: Právo a spravodlivosť. In: Právo a hodnoty. Olomoucké debaty mladých právníků- Sborník příspěvků. 2016. Brno: Tribun EU. 184 s. ISBN: 978-80-263-1141-6.

Internetové zdroje

ZALTA, E. N. (ed) The Stanford Encyclopedia of Philosophy [online]. Stanford CA 2018 cit. [2018 – 12 - 28] Dostupné na internete: <https://plato.stanford.edu/>

PRÁVNÁ AXIOLÓGIA Z POHĽADU TALIANSKÉHO PRÁVNEHO REALIZMU¹

LEGAL AXIOLOGY IN THE VIEW OF ITALIAN LEGAL REALISM

Tomáš Gábriš²

Abstrakt

Príspevok predstavuje problematiku axiologických medzier a axiologických hierarchií v myslení súčasného talianskeho právneho realizmu, na príklade diela Riccarda Guastiniho.

Kľúčové slová

Právny realizmus, axiológia, hodnoty

Abstract

The contribution introduces the issues of axiological gaps and axiological hierarchies in the current Italian legal realist thought, specifically in the works by Riccardo Guastini.

Keywords

Legal realism, axiology, values

Úvod

Právny realizmus predstavuje pomyselný tretí prúd právneho myslenia, popri tradičnom členení na právny pozitivizmus a prirodzenoprávnu školu. Má pritom veľmi blízko k tzv. sociologizujúcim prúdum v práve, keďže sám sa primárne zameriava na empiricky overiteľné poznatky o fungovaní práva. Na rozdiel od právneho pozitivizmu či prirodzenoprávnej školy je však tiež prístupom primárne deskriptívnym, nie preskriptívnym. Podobne je pritom v súčasnosti nasmerovaný aj prúd tzv. naturalizácie práva a právnej vedy, v ktorom sa okrem sociologických prístupov k právu a opätovného oživenia psychologických prístupov k právu zdôrazňuje osobitne najmä kognitívna psychológia, lingvistika, neuroveda a kognitívne vedy vo všeobecnosti.³

---

¹ Príspevok je výstupom grantového projektu VEGA 1/0049/17 Právne a ekonomické aspekty korupcie – príčiny, dôsledky, prevencia a ekonomická analýza právnej úpravy.

² Prof. JUDr. PhDr. Tomáš Gábriš, PhD., LL.M., MA, Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, vedúci Katedry teórie práva a sociálnych vied.

³ STELMACH, J. – BROŽEK, B. – KUREK, Ł. – ELIASZ, K. (eds.): *Naturalizm prawniczy. Interpretacje*. Warszawa: Wolters Kluwer, 2015; BROŽEK, B. – KUREK, Ł. – STELMACH, J. (eds.): *Naturalizm prawniczy. Granice*. Warszawa: Wolters Kluwer, 2017; STELMACH, J. – BROŽEK, B. – KUREK, Ł. – ELIASZ, K. (eds.): *Naturalizm prawniczy. Stanowiska*. Warszawa: Wolters Kluwer, 2015; LEITER, B.: *Naturalizing Jurisprudence*:

My sa na tomto mieste nezameriame na naturalistické prepojenie práva a kognitívnych vied, ale na tradičnejší prístup právneho realizmu, ktorý sa javí jednak v už naznačenom zmysle ako prístup deskriptívny, ale zároveň tiež ako prístup kritický vo vzťahu k dnes prevažujúcemu post-pozitivismu v práve. Ak by sme pritom akceptovali tézu Stelmacha a Brožeka, že právna veda pracuje štyrmi základnými metodologickými postupmi (nástrojmi) – logicky-deduktívne, analyticky (analytická jurisprudencia, ale tiež napríklad „critical legal studies“), interpretačne (hermeneuticky) a argumentačne,⁴ prípadne v obdobnom Brožekovom členení deduktívne, dialekticky, koherenčne a intuitívne⁵ – pri právnom realizme by šlo o typ prístupu analytického, konkrétne kritickej analýzy, alebo o prístup dialektický, s prvkami prístupu argumentačného a intuitivistického.

Vo všeobecnosti sú pritom pre právny realizmus počnúc od jeho sociologických predchodcov v podobách účelovej a záujmovej školy práva (Ihering, Heck), či Freirechtsschule (Kantorowicz, Ehrlich),⁶ ale najmä v jeho vrcholných podobách amerického právneho realizmu (Frank, Llewellyn), škandinávskeho právneho realizmu (Hägerström, Olivecrona, Lundstedt a Ross),⁷ u nás menej známeho ruského realizmu (Petražycki, Korkunov⁸), či súčasného francúzskeho a talianskeho právneho realizmu (Troper,⁹ Guastini),¹⁰ príznačné nasledujúce znaky:

- separácia, resp. separabilita práva a morálky
- emotivizmus – rozhodovanie je ovplyvnené (aj) emóciami
- interpretačný skepticizmus – každý prípad môže byť *hard case*.¹¹

Essays on American Legal Realism and Naturalism in Legal Philosophy. Oxford: Oxford University Press, 2007. Pritom vraj pri tomto druhu výskumu nejde ani o deskriptívny ani o preskriptívny prístup.

⁴ STELMACH, J. – BROŽEK, B.: Methods of Legal Reasoning. New York: Springer-Verlag New York Inc., 2006.

⁵ BROŽEK, B.: Epistemologia prawnicza z perspektywy nauk kognitywnych. In: BROŽEK, B. – KUREK, Ł. – STELMACH, J. (eds.): Prawo i nauki kognitywne. Warszawa: Wolters Kluwer, 2018, s. 73 a nasl.

⁶ BAKOŠOVÁ, E. – VACULÍKOVÁ, N.: Základy sociológie práva. Bratislava: VO PF UK, 2003, s. 38 a nasl.

⁷ K americkému a škandinávskemu právnenmu realizmu pozri napr. CHOVANCOVÁ, J. – GÁBRIŠ, T. – KLUKNAVSKÁ, A.: Antológia k dejinám právneho a politického myslenia. Bratislava: Wolters Kluwer, 2018, s. 259 a nasl.

⁸ STANEK, J.: Rosyjski realizm prawny. Warszawa: Wolters Kluwer, 2017.

⁹ Pozri bližšie GLUČINA, I.: Michel Troper i francuski pravni realizam. In: Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 53, 3/2016, s. 777-796. Tiež pozri CHAMPEIL DESPLATS, V.: Michel Troper (1938–). In: PATTARO, E. – ROVERSI, C. (eds.): A Treatise of Legal Philosophy and General Jurisprudence. Volume 12. Legal Philosophy in the Twentieth Century: The Civil Law World. Dordrecht: Springer Netherlands, 2016, s. 447 a nasl.

¹⁰ CHOVANCOVÁ, J. – GÁBRIŠ, T. – KLUKNAVSKÁ, A.: Antológia k dejinám právneho a politického myslenia. Bratislava: Wolters Kluwer, 2018, s. 416 a nasl.

¹¹ BARBERIS, M.: El realismo jurídico europeo-continental. In: FABRA ZAMORA, J. L. – NÚÑEZ VAQUERO, Á. (eds.): Enciclopedia de Filosofía y Teoría del Derecho, volumen uno. Mexico: UNAM, 2015 [cit.2018-12-24]. Dostupné na internete: <https://archivos.juridicas.unam.mx/www/bjv/libros/8/3875/9.pdf>.

V tomto príspevku sa vzhľadom na jeho obmedzený rozsah zameriame z uvedených podôb právneho realizmu iba na súčasný taliansky právny realizmus, a to pritom na myslenie jeho hlavného predstaviteľa, stále žijúceho autora, Riccarda Guastiniho, ktorý dlhoročne pôsobil na právnickej fakulte univerzity v Janove (Genoa). Preto sa aj tomuto prúdu právneho myslenia hovorí janovská škola („*genovese school*“). Súčasní predstavitelia právneho realizmu janovskej školy (Riccardo Guastini, Mauro Barberis, Silvana Castignone, Paolo Comanducci a Pierluigi Chiassoni) plynulo nadväzujú na základné myšlienky amerického a škandinávského realizmu, ktorých idey ďalej rozvíjajú a obohacujú. Ich šírku záberu a myslenia na tomto mieste pochopiteľne nemožno komplexne obsiahnuť.

Navyše, aj v rámci takto bližšie vymedzeného myšlienkového prúdu sa v tomto príspevku zameriame iba na čiastkovú problematiku súvisiacu s témou tejto konferencie, a to na problematiku „hodnôt“. Konkrétne, bude nás zaujímať Guastiniho teória axiologických (hodnotových) medzier a axiologických (hodnotových) hierarchií v práve. Na pozadí uvedených dvoch čiastkových otázok sa však zároveň pokúsime predstaviť širší rámec a základné východiská súčasného talianskeho právneho realizmu.

Právo v myslení R. Guastiniho

Riccardo Guastini otvorene potvrdzuje, že právny realizmus hlása empirickú ontológiu práva.¹² Právo teda pre právnych realistov nie je súborom abstraktných entít (ako sú normy, hodnoty, práva a povinnosti alebo pod.), ale skôr reálneho správania sa a konania. Uznáva však, že na prvý pohľad (na povrchovej úrovni analýzy) slovo „právo“ jednoducho pre väčšinu ľudí znamená normatívne texty (ústavy, zákony, zákonníky, nariadenia, vyhlášky a pod.), prijaté normotvornými inštitúciami. Inými slovami, „právo“ označuje súbor normatívnych (preskriptívnych, direktívnych) formulácií alebo viet, teda faktov určitého druhu – menovite, jazykových entít. Takáto koncepcia práva z hľadiska objasnenia základnej ontológie a samotnej genézy právnych noriem vychádza z toho, že:

- (a) normy sú v prvom rade jazykové entity; a
- (b) normy môžu prísť na svet len prostredníctvom aktov „legislatív“ (v materiálnom zmysle „tvorby práva“).

Normatívne formulácie sa ale podľa Guastiniho nesmú zamieňať s normami vo vlastnom zmysle. Konkrétne, ak sa veta S môže interpretovať ako vyjadrujúca normu N1 alebo normu N2, sme nútení konštatovať, že samotné právne texty nie sú „právom“; sú len

---

¹² Vychádzame tu najmä z: GUASTINI, R.: A Realistic View on Law and Legal Cognition. In: *Revus*, 2015, č. 27, s. 45-54.

prameňmi práva. Vlastné právo totiž nie je súborom viet, ale súborom normatívnych významov, t.j. noriem v užšom význame slova, ktoré sa pripisujú právnym textom ich interpretátormi, v procese interpretácie a aplikácie práva.

Na hlbšej úrovni analýzy preto podľa Guastiniho musíme používať termín „právo“ nie na označenie normatívnych textov, ale skôr normatívnych významov: súboru noriem, ktoré interpretátori v skutočnosti „extrahujú“ alebo „vykladajú“ z normatívnych formulácií. Takáto sada „práva“ však pritom zahŕňa ako triedu vyjadrených noriem (to sú normy, ktoré sú vierohodne priraditeľné k existujúcim normatívnym formuláciám), tak aj triedu nevyjadrených noriem (to sú normy dodatočne vytvorené interpretátormi). Z tohto hľadiska právo závisí od kombinácie dvoch rôznych činností:

- a) formulácie normatívnych textov a
- b) interpretácie a konštrukcie takýchto textov.

Ak sa teda vrátime k myšlienke ontológie práva v podaní R. Guastiniho, platia podľa neho o práve dve ontologické tézy:

- a) neexistuje žiadne právo bez textov (prvá ontologická téza), a
- b) neexistuje žiadne právo bez interpretácie (druhá ontologická téza).

V istom zmysle je tak právo zároveň súborom interpretačných postupov. Mnohé normatívne formulácie sú pritom predmetom konkurenčných výkladov a prinášajú tak v konečnom dôsledku rôzne sady noriem, teda (čiastočne) rôzne právne systémy. Napríklad, uvádza Guastini, podľa určitého právnického prúdu zahŕňa právny systém vyjadrené normy N1, N2, N3 a nevyjadrené normy N4 a N5, zatiaľ čo podľa iného prúdu obsahuje ten istý systém vyjadrené normy N1, N2 (nie N3) a nevyjadrené normy N4, N5, ale aj N6. Preto čelíme dvom odlišným právnym systémom: {N1, N2, N3, N4, N5}, {N1, N2, N4, N5, N6}.

Aby sme odpovedali na otázku, čo je právom za takýchto okolností, musíme podľa Guastiniho prejsť na ešte hlbšiu úroveň analýzy. Na najhlbšej úrovni analýzy sa tak termín „právo“ vzťahuje na súbor „platných“ noriem, to znamená noriem, ktoré sa v skutočnosti uplatňovali (t. j. sa podľa nich rozhodovali právne prípady) v minulosti a predvídateľne sa budú uplatňovať aj v budúcnosti príslušnými orgánmi aplikácie práva – sudcami, správnyimi orgánmi, ako aj najvyššími ústavnými orgánmi (pokiaľ ide o ústavné normy). Inými slovami, napriek existujúcim rôznym interpretáciám a konštrukciám možno (takmer) vždy nájsť celý rad synchronne vedených interpretácií a všeobecne akceptovaných konštrukcií, čo môžeme nazvať „právo v praxi“ (*law in action*). Ak teda podľa prvého právnického prúdu je obsah právneho systému {N1, N2, N3, N4, N5} a podľa druhého {N1, N2, N4, N5, N6}, aby sme zistili, čo je právom v skutočnosti, musíme zistiť, ktorá z príslušných noriem N je v platnosti.

Je pritom možné, že empirická analýza hlavných prúdov v judikatúre preukáže napríklad to, že N1, N2, N4, N5, ako aj N7 sú v platnosti, zatiaľ čo N3 a N6 nie sú platné (v Guastiniho zmysle), teda nie sú aplikované a uznávané v praxi.

Záverom, pod slovom „právo“ možno podľa Guastiniho chápať tri rôzne veci:

- (i) súbor normatívnych textov prijatých zákonodarnými orgánmi,
- (ii) súbor (vyjadrených a nevyjadrených) noriem formulovaných interpretátormi,
- (iii) súbor (vyjadrených a nevyjadrených) noriem, ktoré sú v skutočnosti platné (v praxi používané).

Preto možno normatívne propozície (vety v právnych textoch) chápať iba ako návrhy na kontingentné budúcnosti: predpovede týkajúce sa budúceho uplatňovania noriem, na ktoré sa vzťahujú.¹³

Axiologické medzery a axiologické hierarchie v myslení R. Guastiniho

Aj pri uvedenom chápaní práva ako reálne praxou uplatňovaných interpretácií právnych viet nutne vyvstáva otázka právnych medzier. Niektoré otázky totiž ešte nemuseli byť právnou praxou vyriešené, resp. nikdy predtým nemuseli byť v praxi riešené.

Kým pritom problematika medzier v práve je pomerne známou problematikou,¹⁴ s tzv. „axiologickými medzerami“ sa nemusíme v literatúre stretávať až tak často. Ide o koncept, ktorý v 20. storočí osobitne rozpracúvali latinskoamerickí autori Carlos Alchourrón a Eugenio Bulygin.¹⁵ Guastini ako taliansky autor, ktorý publikuje aj v španielčine, čo je príznačné pre komunikáciu medzi južnou Európou a Latinskou Amerikou, nadväzuje na ich analýzu a prináša vlastné originálne náhľady na problematiku axiologických medzier v práve.

V prvom rade, axiologickú medzeru definuje ako situáciu, „kedy sa určitá vec riadi pravidlom, ale – podľa názoru interpretátora – je upravená axiologicky neadekvátne [...] preto, že zákonodarca neprihliadol k dištinkcii, ktorú mal vziať do úvahy“.¹⁶ Podľa Guastiniho, „keby ju vzal do úvahy, určil by inú reguláciu“. Inými slovami, pôjde o prípad, prípad, ktorý podľa interpretátora vyzerá odlišne než predpokladal zákonodarca v texte právneho predpisu (nepočítal s takouto situáciou), a zaslúžil by si odlišné riešenie (keby na takúto situáciu zákonodarca myslel, určil by inú reguláciu).

---

¹³ Tamže.

¹⁴ PAVČNIK, M.: Rechtslücken. In: Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie, 94, 2008, č. 2, s. 202-218; MELZER, F.: Metodologie nalézání práva : úvod do právní argumentace. Praha: C.H. Beck, 2010, s. 233.

¹⁵ ALCHOURRÓN, C. E. – BULYGIN, E.: Introducción a la metodología de las ciencias jurídicas y sociales, Buenos Aires: Astrea, 1974, s. 158.

¹⁶ GUASTINI, R.: Defettibilità, lacune assiologiche, e interpretazione. In: Revus, 14, 2010, s. 57-72.

Guastiniho slovami tak axiologická medzera „nie je prípad bez riešenia [vec bez právnej regulácie], ale skôr prípad s kapcióznym riešením.“ Je teda zrejmé, že medzera tu nespočíva v nedostatku normy bez ďalších špecifikácií. Čo chýba, nie je norma obsahujúca pravidlo v danej veci, lebo daný prípad je v skutočnosti upravený. Chýba „spravodlivé“ riešenie, resp. „rozlišovacia“ norma, teda predpis, ktorý rozdielne upravuje prípad, ktorý podľa interpretátora vyzerá odlišne a zaslúžil by si odlišné riešenie.

To, čo Alchourrón, Bulygin aj Guastini považujú za axiologické medzery, je teda jav, ktorý v našej právnej teórii zväčša radíme pod problematiku tzv. teleologickej redukcie, či k výkladu *contra legem* – v záujme dosiahnutia spravodlivého riešenia.¹⁷

Guastini tiež podrobne vysvetľuje mechanizmus, ako takýto postup funguje. Dovoľáva sa pritom tzv. disociácie, t.j. rozlíšenia (dištinkcie) normatívnej úpravy na dve (alebo viaceré) možnosti, čím sa preukáže, že zákonodarca na jednu z nich nemyslel, a preto sa časť normy „vyvráti“, deroguje (*derogability, defeasibility, defettibilità*) a neuplatní na daný prípad, na ktorý by sa iba na základe doslovného výkladu textu mala aplikovať. Podľa Guastiniho pritom „Mnohé (ak nie všetky) normatívne formulácie [ktoré tvoria súčasť právneho systému] sú vyvrátiteľné alebo derogovateľné, teda vo všeobecnosti majú implicitné výnimky: existujú okolnosti, ktoré derogujú normu, aj keď nie sú výslovne uvedené“, „okolnosti, ktoré neutralizujú záväzok [daný normou], aj keď nie sú výslovne formulované.“... Inak povedané, vyvrátiteľná norma je norma „s výhradou implicitných výnimiek, ktoré nemôžu byť vopred taxatívne vymenované“, takže nie je „možné určiť vopred okolnosti,“ ktoré fungujú „ako skutočne postačujúca podmienka uplatňovania normy.“¹⁸

Pre názornosť, Guastini ponúka viacero príkladov, z ktorých tu uvedme pre nás možno najľahšie predstaviteľný. Majme konkrétne za to, že text ústavy konštatuje: „Prezident má právo vetovať zákony.“ Právnik, napríklad ústavný sudca, sa pritom môže legitímne pýtať: Ktoré zákony môže prezident vetovať? Obyčajné zákony, alebo aj ústavné zákony? Práve uvedené rozčlenenie na dve možné situácie Guastini nazýva disociáciou. Aby pritom bolo zrejmé, že ide skutočne o otázku axiologickú, možno proces hľadania odpovede na vyššie naznačenú otázku preformulovať v hodnotových pojmoch, resp. spraviť z uvedenej ústavnej úpravy otázku hodnotovú – prezidentovou úlohou totiž v zmysle citovanej úpravy zjavne má byť plnenie úlohy preventívnej kontroly ústavnosti (čo je samo osebe hodnota,

---

¹⁷ Pozri napr. WINTR, J.: *Metody a zásady interpretace práva*. Praha: Auditorium, 2013, s. 127. Typickým príkladom je tu prípad princeznej Soraye, t.j. rozhodnutie nemeckého spolkového ústavného súdu BVerfGE 34, 269 z roku 1973. Súd v tomto prípade poskytol ochranu osobnostným právam princeznej a priznal jej peňažné odškodnenie za nemajetkovú ujmu (zásah do ochrany osobnosti) napriek tomu, že takúto kompenzáciu nemecká právna úprava nepripúšťala.

¹⁸ GUASTINI, R.: *Defettibilità, lacune assiologiche, e interpretazione*. In: *Revus*, 14, 2010, s. 57-72.

hodnotový cieľ danej úpravy). Guastini pritom v súlade s pohľadom talianskej konštitucionalistiky má za to, že ústavné zákony, na rozdiel od „obyčajných zákonov“, nemôžu byť protiústavné. Tento argument Guastini nazýva doktrinálnym argumentom – takýto typ argumentu vždy vychádza z miestnej doktríny daného právneho odvetvia, čo si môže vyžadovať iné formulovanie takéhoto argumentu v rôznych štátoch a ich právnych poriadkoch – napríklad v Slovenskej republike ústavný súd konštatoval aj rozpor Ústavy SR so sebou samou – rozpor s materiálnym jadrom ústavy.¹⁹ Nadväzujúc však na situáciu v Taliansku a na Guastiniho argumentačný reťazec, ak ústavný zákon nemôže byť v rozpore s ústavou, potom nemá zmysel, aby prezident v rámci svojej hodnotovej úlohy preventívneho ochrancu ústavnosti vetoval ústavné zákony. Guastiniho argumentačný záver je preto pri pohľade na text ústavy pomerne prekvapivý, a to taký, že prezident nemôže vetovať jednu kategóriu zákonov – ústavné zákony, napriek tomu, že ústavný text vo všeobecnosti konštatuje, že prezident môže vetovať zákony.

Zacitujme uvedený argumentačný reťazec z Guastiniho diela *in extenso*: „V republike s rigidnou ústavou, parlamentnou formou vlády a kontrolou ústavnosti a posteriori centralizovaným orgánom, jedno z ustanovení ústavy stanovuje: Prezident republiky môže vetovať zákony. Na aké zákony toto ustanovenie odkazuje? Podľa doslovného výkladu na akékoľvek zákony, pretože text nerozlišuje v danom prípade medzi zákonmi rôznych typov. Teraz si predstavme právnika, ktorý argumentuje nasledovne.

a) Rozlišujeme dva druhy zákonov: bežné zákony a zákony o zmene ústavy (tento krok je to, čo sa v teórii interpretácie nazýva disociácia).

b) V súčasnom systéme (parlamentná forma vlády) prezident republiky nie je hlavou výkonnej moci, ale skôr „neutrálna moc“ – niečím, čo Benjamin Constant nazval *pouvoir neutre* – má apolitické funkcie, je garantom ústavy (toto tvrdenie nie je striktne téza interpretačná, ale dogmatická – téza „ústavnej teórie“, dalo by sa povedať).

c) Prezidentské veto má za cieľ preventívnu kontrolu ústavnosti zákonov (odlišnú od následnej kontroly vykonávanej ústavným súdom); prezident preto môže vetovať najmä zákony, ktorých ústavná nelegitímnosť je zjavná (to v dogmaticko-interpretáčnej téze znamená, že skúma zmysel zákona, *ratio legis*, objekt, o ktorého úpravu ide).

d) Na druhej strane, problém ústavnej legitimacy vzniká len v súvislosti s bežnými zákonmi: zákon o zmene ústavy nemôže byť nikdy protiústavný (okrem formálnych dôvodov), pretože zákony o zmene ústavy spočívajú práve v zmene ústavného textu. Zákony,

---

¹⁹ Pozri rozhodnutie ÚS SR z 30. januára 2019, sp. zn. PL. ÚS 21/2014.

ktorými sa mení ústava, sú – dalo by sa povedať – vždy samozrejme „protiústavné“, ale sú oprávnené takými byť (táto téza sa analyticky zhoduje s konceptom ústavnej revízie).

e) Na začiatku citované ústavné ustanovenie sa preto musí vykladať tak, že odkazuje len na bežné zákony, nie na zákony o zmene ústavy (toto je prvý záver z výkladu, ktorý vychádza z disociácie v kombinácii s niektorými dogmatickými tézami).

f) Ústava nehovorí absolútne nič o prezidentskom vete vo vzťahu k zákonom o revízii ústavy (ide o druhý výkladový záver, ktorý je, rovnako ako predtým, odvodený z disociácie a ústavnej dogmatiky).

g) Z toho vyplýva, že prezident nemá právomoc vetovať zákony o revízii ústavy (to je ďalší záver výkladu, v širšom zmysle, vyvodený z „mlčania“ ústavného textu: *Inclusio unius est exclusio alterius*).

Ako teda vidíme, tento spôsob myslenia má dôsledky veľkého významu.

(i) Po prvé, prostredníctvom techniky disociácie, náš imaginárny právnik vytvára implicitnú výnimku v interpretovanom ústavnom ustanovení. Ide o, možno povedať, vyvrátiteľné ustanovenie: konkrétne, deroguje sa.

(ii) Po druhé, z tohto ustanovenia sa ponúka reštriktívny výklad: rozsah aplikácie daného ustanovenia sa vzťahuje len na obyčajné zákony (zatiaľ čo podľa doslovného výkladu by sa vzťahovalo na všetky zákony bez výnimky).

(iii) Po tretie, vytvára medzeru: ústavné ustanovenie, ktoré upravuje len prípad „obyčajného zákona“ neupravuje prípad „zákonov o zmene ústavy“; prípad „revíznych zákonov“ (vo vzťahu, samozrejme, k prezidentskému vetu) podľa ukázanej hypotézy nie je žiadnym spôsobom upravený ústavou. Pre tých, ktorí interpretujú text tohto ustanovenia v danom zmysle, medzera nie je legislatívna, ale axiologická, pretože text sa odvoláva na zákony bez rozdielu, a teda i na zákony o zmene ústavy.

(iv) Po štvrté, náš právnik vyplní medzeru, ktorú vytvoril, normou „implicitnou“ (v širšom slova zmysle slova, nie v logickom zmysle) – pravidlom vytvoreným doktrinálne (*Juristenrecht*) – podľa ktorého prezident nemá právo vetovať zákony o revízii ústavy.²⁰

Týmto postupom, rozlíšením zákonov na ústavné a bežné (obyčajné) a hodnotovým argumentom v kombinácii s doktrinálnym argumentom, tak vlastne Guastini vyvrátil minimálne časť normy (jednu z možností interpretácie), ktorá by inak (ústavnému) súdu mohla z danej textácie ústavy vyplývať. Guastini tu má za to, že takýto postup

---

²⁰ GUASTINI, R.: Defettibilità, lacune assiologiche, e interpretazione. In: *Revus*, 14, 2010, s. 57-72.

predstavuje vlastne dotváranie práva právnikmi, právnou teóriou, čo nazýva – podobne ako v 19. storočí nemeckí právni teoretici – *Juristenrecht*.

Ako ďalší obdobný príklad Guastini ponúka otázku kontrasignácie ministerských aktov:

„V rovnakom ústavnom systéme ustanovenie ústavy stanovuje: Žiadny akt prezidenta republiky nie je platný, pokiaľ nie je spolupodpísaný navrhujúcim ministrom.

Doslovný výklad: každý prezidentský akt musí byť spolupodpísaný navrhujúcim ministrom. To predpokladá, že pre každý prezidentský zákon existuje navrhujúci minister, a teda ministerský návrh. Inými slovami, prezident nemôže vykonať akýkoľvek úkon bez návrhu ministra. Predstavme si ale právnik, ktorý argumentuje, viac či menej, nasledovne.

a) V parlamentnej forme vlády, prezident republiky nie je hlavou výkonnej moci: je to „neutrálna moc“ s funkciou záruk ústavnosti (ide o dogmatický predpoklad, ktorý už poznáme).

b) Preto existujú akty, ktoré prezident vykonáva na naplnenie svojich úloh garanta ústavnosti: akty, ktoré nemajú politický, „stranícky“ obsah, sú politicky neutrálne, takže nepredpokladajú – nevyžadujú – žiadny ministerský návrh.

c) Z toho vyplýva, že musíme rozlíšiť dva typy prezidentských aktov: akty „v podstate“ vládne (urobené na základe návrhu ministra) a „striktne“ prezidentské akty (bez návrhu ministra).

d) Predmetné ústavné ustanovenie sa teda nevzťahuje na všetky akty prezidenta, ale iba na v podstate vládne akty: zvyšné prezidentské akty spadajú mimo oblasti aplikácie tohto ustanovenia.

e) Preto „striktne“ prezidentské akty nie sú upravené ústavou.

f) Z toho vyplýva, že striktne prezidentské akty nevyžadujú ministerský spolupodpis (alebo nanajvýš požadujú kontrasignáciu nie toho ministra, ktorý daný akt navrhuje, ktorý minister jednoducho neexistuje, ale len podpis príslušného ministra zodpovedného za dané záležitosti).

Náš imaginárny právnik tak urobil štyri veci.

(i) „Derogoval“ ústavné ustanovenie, zavádzajúc doň implicitnú výnimku, ktorá by podľa doslovného výkladu neexistovala.

(ii) Pritom navrhol reštriktívny výklad tohto ustanovenia.

(iii) Reštriktívny výklad mu umožnil identifikovať medzeru: ústava neupravuje striktne prezidentské úkony vo vzťahu k ministerskej kontrasignácii. Pre tých, ktorí

interpretujú text doslovne, sa táto medzera javí ako axiologická, pretože Ústava nerozlišuje prezidentské akty podľa ich bližšej špecifikácie.

(iv) A napokon, náš právnik zaplnil túto medzeru normou doktrinálnej tvorby, podľa ktorej striktne prezidentské úkony nevyžadujú ministerskú kontrasignáciu.²¹

Na základe uvedeného možno podľa Guastiniho sumarizovať, že v podstate pri každej právnej úprave (normatívnej dispozícii, potenciálnej právnej norme) možno v duchu právneho realizmu z každého prípadu spraviť „*hard case*“, a to konkrétne:

- argumentáciou vykonať disociáciu,
- vytvoriť axiologickú medzeru,
- vyplniť ju cez „*Juristenrecht*“, a tým
- vyvrátiť „normu“ (jej časť).

Vyvrátiteľnosť (*defeasibility*, ako osobitná vlastnosť či schopnosť právnického myslenia) a axiologické medzery sú teda podľa Guastiniho a v súlade s tematickým zameraním tohto príspevku (1) otázkou hodnôt interpreta (interpretácia je hodnotová), ale zároveň (2) sú výsledkom hodnotovo ovplyvnenej interpretácie normy (nie sú pôvodnou súčasťou normy).

Od uvedeného hodnotového aspektu teraz plynule prejdeme k druhej hodnotovo zameranej problematike v Guastiniho myslení. Pôjde o tzv. „axiologické hierarchie“, čo je problematika, v ktorej Guastini nadväzuje na kelsenovské a merklovské myšlienky hierarchie právneho poriadku. Guastini pritom rozlišuje rôzne druhy hierarchie právnych predpisov a právnych noriem:

- Formálna alebo štrukturálna hierarchia (napríklad keď ústava vo svojom texte „formálne“ zveruje parlamentu zákonodarnú moc)
- Materiálna alebo substanciálna hierarchia (keď uznávame, že ústava má prednosť pred zákonmi, a to i bez výslovného uvedenia tejto skutočnosti v ktoromkoľvek predpise či právnej norme)
- Logická hierarchia (myslia sa ňou vzťahy abrogácie a derogácie medzi normami/predpismi)
- Axiologická hierarchia.²²

Axiologickou hierarchiou, ktorá je pre nás na tomto mieste osobitne zaujímavou, sa pritom myslí práve situácia, keď interpret určí hierarchiu právnej úpravy (predpisov,

---

²¹ Tamže.

²² GUASTINI, R.: Gerarchie normative. In: *Revus*, 21, 2013, s. 57-70.

normatívnych dispozícií, či noriem) podľa hodnôt, ktoré sám (akceptovateľne) identifikuje a podporí doktrínálnymi argumentmi. Pôjde najmä o prípady vzájomného pomeriavania, či váženía princípov, alebo rozhodovanie o konflikte medzi princípom a normou (pravidlom v podobe bežnej právnej normy), či najnovšie podľa Ústavného súdu Slovenskej republiky aj pri rozhodovaní o vzájomnom vzťahu ustanovení Ústavy Slovenskej republiky – materiálneho jadra so zvyškom ústavy. Pri axiologickej hierarchii a jej určovaní pritom podľa Guastiniho opäť vôbec nezáleží na obsahu samotnej normatívnej dispozície, či právneho predpisu, ale iba či primárne na vlastnom hodnotovom stanovisku interpreta (orgánu aplikácie) práva.²³ Aj tu sa teda prejavuje Guastiniho právnorealistické stanovisko, konkrétne emotivizmus, ako jeden z charakteristických znakov právneho realizmu, popri interpretačnom skepticizme a separabilite (kontingentnom vzťahu) práva a morálky.

Záver

Na základe uvedeného stručného predstavenia „axiologických“ otázok v myslení Riccarda Guastiniho ako dominantného predstaviteľa súčasného talianskeho (janovského) právneho realizmu, môžeme konštatovať, že podľa neho hodnoty podmieňujú hierarchicky prednostnú aplikáciu zvolenej právnej úpravy, rovnako ako umožňujú (v kombinácii s doktrínálnymi argumentmi, za použitia disociácie) vyvrátiť časť právnej normy, resp. fakticky vyložiť danú normatívnu dispozíciu takým spôsobom, ktorý ju transformuje na inú normu než by to predpokladal bežný čitateľ právneho textu, či slov daného právneho predpisu. Tento prístup, v súčasných podmienkach akceptovaný iba výnimočne, ako výklad *contra legem*, či ako teleologická redukcia, Guastini považuje za pomerne jednoduchý nástroj právnickej argumentácie a interpretácie, ktorý podľa neho dokáže sproblematizovať takmer každý spor, či právny prípad (kauzu, vec), a to či už na strane advokáta alebo sudcu. Samozrejme, do akej miery takáto argumentácia a interpretácia zo strany advokáta, právneho zástupcu, ovplyvní sudcu, resp. orgán aplikácie práva, už nemožno predvídať. Ak však právni realisti akceptujú tézu interpretačného skepticizmu (neexistencie „jedinej správnej odpovede“ pri interpretácii) a zároveň emotivizmu (t.j. emotívnej a psychickej podmienenosti právnického myslenia a rozhodovania), a to všetko popri téze kontingentného (náhodného) prepojenia, resp. opačným vyjadrením „separability“ práva a morálky, možno mať za to, že aspoň v niektorých prípadoch uvedená stratégia môže sláviť úspech, či už bude iniciovaná

---

²³ Tamže.

advokátom alebo samotným sudcom. To je podstata realistickej teórie fungovania právnickej argumentácie a interpretácie, ale i celého fungovania práva ako praktickej disciplíny.

Úplne na záver tiež možno ešte raz zopakovať, že hodnotové otázky Guastini nehľadá primárne v texte právnych predpisov, či v normách. Podľa neho sú ako pri identifikovaní a vyplňaní axiologických medzier, tak aj pri určovaní axiologických hierarchií namiesto textu predpisov zakotvené skôr v osobe interpretátora práva, resp. orgánu aplikácie práva. Guastini pritom stojí na pozíciách „interpretatívneho realizmu“, keď tvrdí, že pripisovanie významu právnym textom nie je postup, ktorý má jediné správne riešenie. Naopak, ide o postup non-kognitivistický, pri ktorom záleží v podstate iba na osobnom rozhodnutí (voľbe); možno tak hovoriť o postoji decizionistickom. Uvedené pritom platí ako pre sudcovské rozhodovanie, resp. pre sudcovský výklad (adjudikatívnu interpretáciu) práva, tak aj pre výklad práva podávaný právnymi vedcami, komentátormi (kognitívnu interpretáciu). Sám Guastini však upozorňuje, že napriek tomuto „interpretačnému skepticizmu“ nezastáva „hard“ skepticizmus v zmysle tézy „*anything goes*“. Výklad totiž aj podľa neho má určité svoje hranice a pravidlá. Konečné rozhodnutie je totiž ovplyvňované nielen praktickými záujmami, ale aj ideou spravodlivosti, a – samozrejme – právnou doktrínou, resp. dogmatikou (ako akousi limitáciou svojvoľnosti rozhodnutia).²⁴

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

ALCHOURRÓN, C. E. – BULYGIN, E.: *Introducción a la metodología de las ciencias jurídicas y sociales*, Buenos Aires: Astrea, 1974.

BAKOŠOVÁ, E. – VACULÍKOVÁ, N.: *Základy sociológie práva*. Bratislava: VO PF UK, 2003.

BARBERIS, M.: *El realismo jurídico europeo-continental*. In: FABRA ZAMORA, J. L. – NÚÑEZ VAQUERO, Á. (eds.): *Enciclopedia de Filosofía y Teoría del Derecho*, volumen uno. Mexico: UNAM, 2015 [cit.2018-12-24]. Dostupné na internete: <https://archivos.juridicas.unam.mx/www/bjv/libros/8/3875/9.pdf>.

BROŹEK, B. – KUREK, Ł. – STELMACH, J. (eds.): *Naturalizm prawniczy. Granice*. Warszawa: Wolters Kluwer, 2017.

---

²⁴ Pozri GUASTINI, R.: *A Sceptical View on Legal Interpretation*. In: *Analisi e diritto 2005*. Turin: Giappichelli, 2006, s. 139-142.

- BROŽEK, B.: Epistemologia prawnicza z perspektywy nauk kognitywnych. In: BROŽEK, B. – KUREK, Ł. – STELMACH, J. (eds.): Prawo i nauki kognitywne. Warszawa: Wolters Kluwer, 2018, s. 73 a nasl.
- GLUČINA, I.: Michel Troper i francuski pravni realizam. In: Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 53, 3/2016, s. 777-796.
- GUASTINI, R.: A Realistic View on Law and Legal Cognition. In: Revus, 2015, č. 27, s. 45-54.
- GUASTINI, R.: A Sceptical View on Legal Interpretation. In: Analisi e diritto 2005. Turin: Giappichelli, 2006.
- GUASTINI, R.: Defettibilità, lacune assiologiche, e interpretazione. In: Revus, 14, 2010, s. 57-72.
- GUASTINI, R.: Gerarchie normative. In: Revus, 21, 2013, s. 57-70.
- CHAMPEIL DESPLATS, V.: Michel Troper (1938–). In: PATTARO, E. – ROVERSI, C. (eds.): A Treatise of Legal Philosophy and General Jurisprudence. Volume 12. Legal Philosophy in the Twentieth Century: The Civil Law World. Dordrecht: Springer Netherlands, 2016, s. 447 a nasl.
- CHOVANCOVÁ, J. – GÁBRIŠ, T. – KLUKNAVSKÁ, A.: Antológia k dejinám právneho a politického myslenia. Bratislava: Wolters Kluwer, 2018.
- LEITER, B.: Naturalizing Jurisprudence: Essays on American Legal Realism and Naturalism in Legal Philosophy. Oxford: Oxford University Press, 2007.
- MELZER, F.: Metodologie nalézání práva : úvod do právní argumentace. Praha: C.H. Beck, 2010.
- PAVČNIK, M.: Rechtslücken. In: Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie, 94, 2008, č. 2, s. 202-218.
- Rozhodnutie ÚS SR z 30. januára 2019, sp. zn. PL. ÚS 21/2014.
- STANEK, J.: Rosyjski realizm prawny. Warszawa: Wolters Kluwer, 2017.
- STELMACH, J. – BROŽEK, B. – KUREK, Ł. – ELIASZ, K. (eds.): Naturalizm prawniczy. Interpretacje. Warszawa: Wolters Kluwer, 2015.
- STELMACH, J. – BROŽEK, B. – KUREK, Ł. – ELIASZ, K. (eds.): Naturalizm prawniczy. Stanowiska. Warszawa: Wolters Kluwer, 2015.
- STELMACH, J. – BROŽEK, B.: Methods of Legal Reasoning. New York: Springer-Verlag New York Inc., 2006.
- WINTR, J.: Metody a zásady interpretace práva. Praha: Auditorium, 2013.

POŠKODENÝ V PRÁVE VEĽKEJ MORAVY

INJURED IN THE LAW OF GREAT MORAVIA

Róbert Jáger¹

Abstrakt

Príspevok popisuje používanie termínov škoda a poškodený v stredovekom práve na Veľkej Morave. V úvodnej časti sú popísané predmetné normatívne texty veľkomoravského obdobia obsahujúce termíny škoda a poškodený. Následne je pozornosť venovaná vybraným ustanoveniam Nomokánona a Súdneho zákonníka pre ľud. Autor poukazuje na to, že hoci veľkomoravské právne texty po roku 863 obsahovali normy rozlišujúce jednotlivé formy zavinenia, avšak takéto rozlišovanie foriem zavinenia pravdepodobne v staršom období neexistovalo. Autor sa zároveň pokúša aj o poukázanie, ako predmetné ustanovenia o rôznych formách zavinenia mohli byť aplikované v právnej praxi daného obdobia.

Kľúčové slová

škoda, poškodený, Veľká Morava, starosloviencina, sloviencina, dejiny práva

Abstract

The paper describes the use of terms “injured” and “damage” in medieval law in Great Moravia. The introductory part describes the normative texts of the Great Moravian period containing the terms injured and damage. Subsequently, attention is paid to the selected provisions of the Nomocanon and the Judicial Code for the People. The author points out that, even though the Great Moravian texts after 863 contained norms differentiating the various forms of injured and damage, such a distinction of forms of fault probably did not exist in the earlier period. At the same time, the author tries to point out how the provisions in question on different forms of fault could have been applied in the legal practice of the given period.

Keywords

injured, damage, Great Moravia, Old Slavonic Church Language, law history

Súčasný slovenský termín trestného práva „poškodený“ je odvodený od pôvodného a dobre rozpoznateľného základu „škoda“. V historických dokumentoch zachovaných písaných archaickou slovenčinou sa zachovalo mnoho použití slova „škoda“ (autenticky zapísaných najmä v tvare *sskoda*) s mnohými odvodeninami napríklad: škodca: ten kto

---

¹ Doc. JUDr. PhDr. Róbert Jáger, PhD. Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela, Katedra dejín štátu a práva Komenského 20, 974 01 Banská Bystrica. Štúdia je výstupom grantového projektu APVV-16-0362 *Privatizácia trestného práva - hmotnoprávne, procesnoprávne, kriminologické a organizačne - technické aspekty*.

spôsobuje škodu, škodár: ten kto robí zle, škodený: kto utrpel škodu, poškodený, škodník: škodca, zločinec.²

Hoci slovo „škoda“ je v súčasnom aj archaickom slovenskom jazyku ustáleným a rozšíreným, nepochádza zo slovanského jazykového prostredia. Do slovenského jazyka bolo toto slovo prebraté v 15. storočí, do českého jazyka už v 13. storočí. Základom bolo starohornonemecké *scado* s významom „zlo“, „nešťastie“, „škoda“ (dnešné nemecké *Schade*).³ Ak slovo „škoda“ v rôznych jeho variáciách bolo prevzaté do nášho jazykového prostredia približne v 15. storočí, vzniká oprávnená otázka, aký termín bol používaný na označenie škody alebo poškodeného v predchádzajúcom období. Termínom, ktorý bol v dobovom jazyku archaickej slovenčiny významovo najbližším k neskoršiemu „škoda“ bol termín „obida“ s významom potupa, hanobenie, urážka, ktorý sa v našom jazyku používal ešte v roku 1752.⁴ V súvislosti s vyššie naznačeným možno konštatovať, že používanie slov „škoda“ a „obida“ bolo kontinuálne aj po 15. storočí, a teda termín „škoda“ nenahradil pôvodné „obida“ ihneď.

Slovo obida patrí medzi pôvodné západné slovanské slová, ktorých používanie máme dokázané nielen v archaickej slovenčine, ale aj v jazyku Veľkej Moravy, v staroslovienskej.⁵ Najstaršie dokázané písomné zachytenie slova obida pochádza už z veľkomoravských normatívnych právnych textoch.⁶ Staroslovienske slovo *obida*, a z neho odvodené *obiděnyj*, sa v Nomokánone nevyskytujú často. Raz bolo slovo *obida* použité vo význame spor, *obiděnyj*, raz vo význame poškodený, slovo *obidlivъ* bolo použité raz vo význame násilník. Podľa použitia slov *obida* a *obiděnyj* v Nomokánone možno nadobudnúť presvedčenie, že týmto slovám bol dávany prevažne (či výlučne) právny význam. Ak však poukážeme na

---

² MAJTÁN, M. (red.): *Historický slovník slovenského jazyka V*. Bratislava: Veda, 2000, s. 631.

³ KRÁLIK, Ľ.: *Stručný etymologický slovník slovenčiny*. Bratislava: Veda, 2016, s. 580. REJZEK, J.: *Český etymologický slovník*. Praha: Leda, 2015, s. 690.

⁴ MAJTÁN, M. (red.): *Historický slovník slovenského jazyka III*. Bratislava: Veda, 2009, s. 27.

⁵ Staroslovienská je jazykom so silnými prvkami južnoslovanskými, prvkami jazyka známeho v Byzantskej ríši, ktorý Konštantín a Metod ovládali. Starosloviensčinou pritom označujeme až jazyk, ktorý na základe južnoslovanských nárečí po pridaní západoslovanských prvkov začali Konštantín a Metod používať na Veľkej Morave. V staroslovienskom jazyku nielen kázali a vyučovali, ale v ňom tiež zapísali písomné pramene, ktoré predstavujú základ pre našu historicko-lingvistickú analýzu. Staroslovienská však nebola jazykom, ktorým by komunikovali bežní obyvatelia Veľkej Moravy. Obyvatelia Veľkej Moravy hovorili jazykom, ktorý bol podľa niektorých názorov v istých črtách podobný súčasnej slovenčine. Na veľkej Morave sa teda používali dva jazyky: staroslovienská ako jazyk kultúry, literárny a jazyk práva a slovienská ako jazyk bežného obyvateľstva.

⁶ Slovné spojenie *normatívne texty veľkomoravského obdobia* budeme pre účely tejto práce používať na súborné označenie Súdneho zákonníka pre ľud (v texte aj Zákonník, ZS), Ustanovení svätých otcov (v texte aj Ustanovenia), Napomenutí vladárom (v texte aj Napomenutia), ale aj Nomokánona. Namiesto slovných spojení „právne predpisy“ a „právne normy“ zámerne v tejto práci používame pojmy „normatívny text“, resp. „juridická“. Tým reflektujeme pochybnosti o reálnom význame týchto textov ako právnych predpisov či noriem - a to najmä s poukazom na nedostatok dôkazov o ich právnej záväznosti, osobitne o ich prijatí (schválení) zákonodarným orgánom a o ich reálnom vynucovaní v praxi.

etymologický pôvod v praslovančine, ako aj neskoršie použitia v archaickej slovenčine či češtine, budeme nútení toto presvedčenie poopraviť.

Slovník jazyka staroslověnského dáva slovu *obida* význam 1. krivda, bezprávie, „špatnosť“, 2. spor.⁷ Etymologický slovník jazyka staroslověnského vyššie uvedené významy dopĺňa aj o význam zločin.⁸ Staroslovienske slová *obida*, *obiděnyj* majú svoj pôvod v praslovanskom **obiděti* (**ob-viděti-s* predpokladaným významom obísť pohľadom). Význam tohto praslovanského základu sa interpretuje najčastejšie ako obísť pohľadom, prehliadať > pohrdať, urážať, ubližovať > kriviť.⁹

V archaickej slovenčine sa zachovalo slovo *obida* s významom potupa, hanobenie, urážka, hnev.¹⁰ V archaickej češtine sa zachovalo slovo *obiděti* s významom uraziť sa, ukriviť, ublížiť.¹¹

Keďže slovo *obdia* má takmer identickú podobu v praslovančine, staroslovienečine, aj v archaickej češtine a archaickej slovenčine, je vysoko pravdepodobné, že existovalo aj v slovienečine. Nedokážeme však hodnoverne určiť, aký význam slovu *obida* bol daný v slovienskom jazyku. Nomokánon dokladuje používanie slova *obida* prevažne v právnom význame. Jedná sa však o pomerne málo použití, aby sme rezultovali, že tieto použitia dôsledne reflektovali jazykovú situáciu na Veľkej Morave a slovo *obida* sa v slovienečine používalo v prevažne právnom význame. Môžeme však konštatovať, že staroslovienske (a pravdepodobne slovienske) slovo *obidenъ/obidenij* a súčasné slovenské slovo poškodený majú identickú motiváciu odvodenú od slova *obida*/škoda.¹²

Z normatívnych textov veľkomoravského obdobia je najobsiahlejším dokumentom (okrem iného) venujúcim sa aj otázke škody a poškodeného Súdny zákonník pre ľud (ZS). Jedná sa o čl. 15 upravujúci podpaľáčstvo: zapálenie cudzích domov s rozlíšením zapálenia domov v meste a na dedine.¹³

I. Iže za jetery vraždy li grablenъja děla iměnija ognьmь vъzagajetъ chramy, ašte vъ gradě, da ognьmь sъzagajotъ i, ašte li vъ vьsi ili vъ selě mečemъ da usěkajotъ i. A po srbьkъvъnijuemu zakonu vъ postъ vi lětъ předajetъ sę, jako vražьbьnikъ jestъ. Kto z

⁷ SJStsl. II. s. 472.

⁸ ERHART, A. a kol.: *Etymologický slovník jazyka staroslověnského. díl 9*. Praha: Academia, 1999, s. 562.

⁹ Tamže.

¹⁰ HSSJ. III. s. 27.

¹¹ ERHART, A. a kol.: *Etymologický slovník jazyka staroslověnského. díl 9*. Praha: Academia, 1999, s. 562.

¹² K problematike prekladu právneho textu pozri bližšie SCHNEIDEROVÁ, A.: Zradné slová v preklade právneho textu. In: *From text to translation IX-Od textu k prekladu IX*, Praha : Jednota tlumočníků a překladatelů, 2014, s. 140-153; SCHNEIDEROVÁ, A.: Lexical and semantic inaccuracies in the translation of specific legal texts. In: *Law and forensic science*, 2014. vol. 8, no. 2 (2014), s. 46-62.

¹³ Vzhľadom na väčší rozsah tohto ustanovenia sme ho rozdelili na jednotlivé odseky a tieto sme očíslovali. V pôvodnom texte takéto rozdelenie a očíslovanie textu nie je.

nepriateľstva alebo kvôli lúpeži majetku podpaľuje ohňom obytné budovy, nech ho upália, ak je to v meste. Ak je to na dedine alebo v usadlosti, nech ho popravia mečom. Ale podľa cirkevného práva sa odovzdáva na pokánie na 12 rokov, lebo je to nepriateľ.

2. *Ašte li kьto stьblyje ili trьnyje chotę požešti na svojej nivě vьzgnětitь ognь, tьže ognь prošьdbь vьzьžetь štuždь nivь ili (štuždь) vinogradь, dostoitь sьditi i ispytati, da ašte vь nevěděnyje ili vь mьdlystvo vьzgnětivьšju ognь sę bьdetь.* Ak niekto, strnisko alebo trnie chcjúc zapáliť na svojej nive, zapáli oheň, ten oheň rozširiac sa zapáli cudziu nivu alebo cudzí vinohrad, treba súdiť a skúmať, či z neskúsenosti, alebo tuposti toho, čo zapálil oheň sa to stalo.

3. *Bes tьštey sьgьrěvьšajego da tvoritь, ljubo dь věrьny dьny vьzgnětilь bьdetь ognь, ili ne sьchranilь rekь ne proidetь (ognь) ili oblěvinь sę, ili ne moglь bьdetь.* Bez škody pre pohoreného nech sa vec vybaví, ak vo veterný deň zapáli oheň, alebo ho neopatrili, mysliac že sa oheň nerozšíri, alebo z lenivosti to nerobí, alebo že nemôže.

4. *Ašte li sьchranilь bьdetь vьse, naprasьno že burja napadetь i sego děla proidetь odnь daleče, da ne osьditь sę.* Ak opatrili všetko, ale náhle búrka padne, a preto sa oheň ďalej rozšíri, nech sa neodsúdi.

5. *Ašte otь točę zažagajetь sę chramь ili i požьžetь jetero čьto otь svojego jemu chrama i proidetь ognь i pročeje požьžetь okрьstьnyichь svoichь jemu sьsědь chramy, jako vьnezарьvь byvьšu požьženьju tomu ne osьždajetь sę.* Ak od blesku zapáli sa dom i spáli niečo z jeho domu, i preskočí oheň, i ďalej zapáli obkolesujúcich ho susedov domy, pretože znenazdania vznikol požiar ten, neodsudzuje sa.¹⁴

Prvý odsek článku č.15 ZS upravuje konanie, pri ktorom niekto kvôli lúpeži podpáli obytnú budovu, a kladie zaň sankciu vo forme popravenia upálením (ak sa skutok stal v meste) alebo s'atím mečom (ak sa skutok stal na dedine), resp. uložením pôstu podľa cirkevného práva. Podpálenie obytnej budovy kvôli lúpeži možno klasifikovať v modernom ponímaní práva ako „úmyselné zavinenie“¹⁵ s „priamym úmyslom“. V prípade spáchania skutku v meste možno konštatovať, že sankcia vo forme upálenia je voľnejšou aplikáciou starozákonného „oko za oko, zub za zub“¹⁶: za podpálenie domu bude páchatel' upálený.¹⁷ Aj

¹⁴ ŽIGO, P. - KUČERA, M. a kol.: *Na písme zostalo : Dokumenty Veľkej Moravy*. Bratislava : Perfekt, 2012, s. 110.

¹⁵ Na označenie slovných spojení „úmyselné zavinenie, a „nedbanlivostné zavinenie“ používame úvodzovky nakoľko sa jedná o termíny neznáme dobovému právu a ich používanie v tomto texte je neologizmom.

¹⁶ Dôsledným aplikovaním pravidla „oko za oko, zub za zub“ by malo byť sankciou pre páchatel'a podpálenie jeho domu. Analógiu môžeme však vidieť v tom, že ak sa „zákonodarca“ rozhodol pre trest smrti pre páchatel'a podpaľáčstva, rozhodol sa pre rovnaký prostriedok smrti akým bol čin spáchaný, teda ohňom. Slovo zákonodarca sme dali do úvodzoviek preto, že autorom ZS je Metod, ktorý na Veľkej Morave nemal postavenie orgánu oprávneného zákonodarnou mocou.

pri podpálení budovy v meste aj na vidieku je sankciou poprava páchatel'a, avšak pri spáchaní skutku v meste sa má poprava realizovať bolestivejším a pomalším spôsobom. To, prečo bolo takéto rozlišovanie podpaľačstva v mestách a na vidieku sa môžeme len domnievať: môže to byť spôsobené vyšším rizikom rozšírenia sa ohňa na ostatné budovy v meste čo v stredoveku často spôsobovalo „ľahnutie popolom“ celých mestských častí, zatiaľ čo budovy na vidieku boli od seba v danom období viac vzdialené a neboli usporiadané „popri ceste“ tak ako je tomu dnes (tento typ vidieckej urbanizácie sa na našom území začína realizovať až v súvislosti s nemeckou kolonizáciou)¹⁸ a teda riziko rozšírenia sa požiaru z jednej budovy na ostatné na vidieku bolo nižšie. Ak uvedené rozlišovanie rôznych spôsobov poprav bolo naozaj odôvodňované rôznou mierou rizika rozšírenia sa požiaru na ostatné budovy, môžeme predpokladať, že prvý odsek čl.15 ZS implicitne predznamenával aj úpravu konania, ktoré by sme dnešným jazykom nazvali „úmyselné konanie s nepriamym úmyslom“, teda konanie pri ktorom páchatel' kvôli lúpeži zapálil dom („priamy úmysel“) ale tento sa mohol v meste kvôli bližšej lokalizácii budov s väčším rizikom rozšíriť aj na ostatné budovy („nepriamy úmysel“).¹⁹

Za zmienku stojí aj posledná veta prvého odseku.²⁰ Táto sankcionuje konanie, pri ktorom niekto kvôli lúpeži podpáli obytnú budovu, nie trestom smrti, ale cirkevným pokáním. Jedná sa o jav, ktorý sa v ZS viacnásobne vyskytuje, a ktorého podstatou malo byť pravdepodobne zmiernenie príliš tvrdých sankcií svetského práva.²¹ Z formulácie prvého odseku nie je však zrejmé, ktorá sankcia sa v praktickom živote fakticky realizovala. Ak bol

---

¹⁷ Princíp podobnosti medzi trestom a sankciou nasledujúcou za konanie možno nájsť aj v čl.č.29 ZS. Tento stanovuje: *Kto slobodného ukradne a predá alebo zotročí, nech je zotročený sám, keďže i on slobodného zotročil, nech do tej istej poroby vstúpi.* V tomto ustanovení je trest zotročením za zotročenie priamo odôvodnený v samotnom texte normy ZS.

¹⁸ K uvedenej problematike pozri bližšie: KOVÁČ, D. a kol.: *Kronika Slovenska I. Od najstarších čias do konca 19.storočia.* Bratislava : Fortuna print, 1998, s.137. KRŠÁK, P. (ed). *Ottov historický atlas Slovensko.* Praha : Ottovo nakladateľství, 2009. s.96-97.

¹⁹ No na to, aby v zmysle dnešného ponímania išlo o nepriamy úmysel, musel by byť páchatel' uzrozumený s tým, že sa požiar môže rozšíriť. V tomto prípade je dôležité, že páchatel' chcel konať (napr. podpáliť dom A v meste) aj za cenu toho, že sa môže požiar rozšíriť aj na dom B v meste. Buď by sa požiar rozšíril, alebo nerozšíril, teda by existovala trestná, ale aj netrestná alternatíva, pričom páchatel' vedel, mohol predpokladať obe tieto alternatívy a predsa chcel konať – podpáliť dom A. Takže môžeme okrajovo naozaj povedať, že bol tu náznak aj nepriameho úmyslu, pri zohľadnení skutočnosti, že sa požiar v meste mohol reálne rozšíriť kvôli blízkosti domov. Autor poznámky: Doc. JUDr. Simona Ferenčíková, PhD.

²⁰ *A po cръквѣнъиъему закону въ постѣ ви лѣтъ прѣдајеть се, jako вражьбѣникъ jestъ.* Ale podľa cirkevného práva sa odovzdáva na pokánie na 12 rokov, lebo je to nepriateľ.

²¹ V ZS sú tresty hrdelné a mrzačiace ešte viac zmiernené a nahradené cirkevným pokáním (pôstom), a to podľa západoeurópskych vzorov rozlišujúcich rôzne stupne pokánia. V tom sa mohol odrážať postoj domáceho obyvateľstva k nemiestne krutým spôsobom trestania. Navyše, pri výmere trestov sa vôbec nerozlišuje medzi spoločenským postavením páchatel'ov a obetí (ich príslušnosťou k rôznym spoločenským vrstvám), čo tiež mohlo vyhovovať spoločenskému zriadeniu Veľkej Moravy. SATURNÍK, T.: *Príspevky k šírení byzantského práva u Slovanů.* Praha : Nákladem české akademie věd a umění, 1922, s. 11. Porovnaj s GÁBRIŠ, T. – JÁGER, R. *Najstaršie právo na Slovensku? Pokus o rekonštrukciu predcyrilometodského normatívneho systému.* Bratislava : Wolters Kluwer, 2016.s.33.

páchateľ skutku popravený podľa svetského práva, nebolo mu možné uložiť pokánie podľa cirkevného práva. Ak páchatel'ovi bolo uložené pokánie, svetské právo by zostalo nerealizované. O tom, ako sa toto ustanovenie ZS v praxi naozaj realizovalo, a či sa pri potrestaní páchatel'a využívali sankcie svetského alebo cirkevného práva, sa môžeme len domnievať.

Naznačený rozpor medzi prísnosťou sankcie uloženej podľa svetského práva a miernosťou sankcií uloženej podľa cirkevného práva dáva veľký priestor pre posudzovanie všetkých okolností konkrétneho prípadu, za ktorých bol spáchaný čin, a ktoré by sme v modernom práve nazvali „poľahčujúce“ alebo „príťažujúce okolnosti“. Ponechanie sankcie podľa svetského práva vo väčšine ustanovení ZS môžeme odôvodniť skôr preventívno-odstrašujúcou funkciou: potenciálny páchatel' mal byť odstrašený prísnou sankciou svetského práva, ale v konečnom dôsledku mu mohlo byť uložené pokánie. Uvedené úvahy o uprednostnení cirkevo-právneho pôstu oproti prísnejšiemu trestu smrti sú však len názorom autorov, ktoré môžu byť do značnej miery ovplyvnené súčasným ponímaním práva.

Záver

Hoci zachované normatívne texty veľkomoravského obdobia pochádzajúce po roku 863 obsahovali ustanovenia priamo alebo nepriamo upravujúce problematiku náhrady škody (najčastejšie na majetku) dobový jazyk ešte nepoznal rozlišovanie medzi obeťou a poškodením. Dokonca ani termíny ako škoda a poškodenie neboli v domácom (právnom) jazyku dostatočne ustálené a nebol im dávaný jednoznačne právny význam, čomu nasvedčuje najmä skutočnosť, že tieto termíny boli v dobových normatívnych textoch „rozpísané“, teda vysvetlené jednoduchým jazykom. Na základe tejto neustálenosti, nie je možné predpokladať, že by problematika škody, poškodenia či rozlišovania obete a poškodeného mohla existovať už v období pred rokom 863. Na druhej strane vzniká otázka: ak aj normatívne texty veľkomoravského obdobia obsahovali normy upravujúce konanie s následkom škody, či tieto normy vôbec boli v praxi dôsledne dodržiavané. Vyššie citovaný článok 15. ZS je s vysokou mierou pravdepodobnosti prebratý z pôvodného byzantského (rímskeho) práva, neodráža teda pôvodnú právnu tradíciu na Veľkej Morave pred príchodom Konštantína a Metoda. Nakoľko sa nám nezachovali žiadne zmienky o obdobnej norme aj z neskorších čias, je pravdepodobné, že toto ustanovenie ZS (ako aj mnoho ostatných noriem dobového práva) po skončení byzantskej misie pravdepodobne upadlo do zabudnutia.

THE IDEA OF JUST WAR: THE RISE AND FALL OF THE LEGAL CONCEPT

Piotr Szymaniec¹

Streszczenie

Artykuł prezentuje historię prawnej koncepcji wojny sprawiedliwej od średniowiecza do czasów obecnych. Nacisk jest jednak położony na XVII- i XVIII-wiecznych autorów (Grotius, Pufendorf, Emer de Vattel i inni), którzy z jednej strony ciągle przyjmowali ideę sprawiedliwości wojny, ale z drugiej strony coraz bardziej podkreślali kwestię legalności wojny. W artykule wskazuje się, że ważna zmiana punktu ciężkości z idei sprawiedliwości wojny na problem legalności nastąpiła w XVIII-wiecznej doktrynie prawa narodów i miała związek z rozwojem pozytywizmu prawniczego i utilitaryzmu..

Słowa kluczowe

wojna sprawiedliwa, wojna legalna, prawo narodów, prawo naturalne, Grotius, Tomasz z Akwinu, Michael Walzer.

Abstract

This paper presents the history of the legal concept of just war since the mediaeval times. Special focus, however, is put on seventeenth- and eighteenth-century authors (Grotius, Pufendorf, Emer de Vattel and others) who, on the one hand, still adhered to the idea of a just war, but, on the other, more and more stressed the issue of legality of the war. It is argued in this paper that an important switch from the idea of the justice of a war to its legality took place in the eighteenth-century doctrine of the law of nations, and it was connected with the development of legal positivism and utilitarianism..

Keywords

just war, legal war, law of nations, natural law, Grotius, Thomas Aquinas, Michael Walzer.

The aim of the paper is to present the development of the discourse on the issue of just war. The concept of *bellum iustum* came into being in ancient Rome, but it did not refer to a more developed concept of war; it rather related to a war declared in a proper way, i.e. according to the legally binding customs. The beginnings of considerations concerning a just war are linked to the thought of Cicero, who treated war as an evil sometimes necessary to achieve peace. In Cicero's view, a war was justified when the other party refused to repair the

---

¹ Dr. habil. in law, professor, The Angelus Silesius University of Applied Sciences in Wałbrzych (Poland); member of the Legislative Council by the Prime Minister of the Republic of Poland (Rada Legislacyjna przy Prezesie Rady Ministrów).

damage it had done, and such a war, to deserve to be called just, had to be formally declared, and the agreements concluded during its duration should be kept.²

It was only Christian thought that showed greater interest in the indicated issue. The division of wars into just and unjust was stressed by Saint Ambrose from Milan (339–397), who believed that a war can only be justified by defending the homeland or protecting one's neighbour from an unjustified assault.³ St. Augustine, in turn, was convinced that – as Leszek Winowski once wrote – “In a specific situation, God can directly order waging a war.”⁴ Augustine spoke about exceptional authorization to kill another person in *De civitate Dei*.⁵ In Augustine's opinion, war is fair if it is carried out in self-defence or in order to remedy an evil caused by taking certain goods or causing damage. In the latter case, the philosopher added a condition that the given aim could not be achieved by means of other methods than a war. At the same time, the author indicated that good faith should be maintained during the war, even when dealing with an enemy.⁶ Theology of that age was of the opinion that war as such constitutes evil and therefore must be limited.

The just war doctrine was developed by Saint Raymond of Penyafort (*ca.* 1175–1275) and Saint Thomas Aquinas. Georges Minois writes that the concept of a just war is a kind of continuation of the idea of holy war (such as, e.g., crusades). According to Minois, the development of this concept is associated with the development of permanent royal power over a precisely defined territory. While a holy war had to be carried out for religious reasons, in the case of a just war, the motives of the war were judged to be fair, but there was no requirement that it should have a religious character.⁷ It is not uncommon to see the concept of a just war as conducive to conciliating Christianity with the institution of war. Minois, for example, asserts that when he emphasizes: “These theologians' abstract schemes are in fact the perfect cover for the ambitions of the kingdoms, which are racing in dexterity when it comes to masking their aggressive intentions with moral pretexts”.⁸ However, this concept can be seen I think in a different way: as an attempt to force wars, which, after all, had already

---

² Cf. M.T. CICERO: *De officiis libri tres*. Recognovit C.F.W. Mueller. Leipzig : B.G. Teubner, 1915, lib. I, cap. 11–12, pp. 13–15; lib. I, cap. 22, pp. 83–85; L. WINOWSKI: *Stosunek chrześcijaństwa pierwszych wieków do wojny*. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1947, s. 9–10.

³ L. WINOWSKI: *Stosunek chrześcijaństwa pierwszych wieków...*, s. 56.

⁴ *Ibid.*, p. 70.

⁵ SAINT AUGUSTINE: *De civitate Dei* (The City of God. Translated by M. Dods). I, 21. In SAINT AUGUSTINE: *The Confessions. The City of God. On Christian Doctrine*. Chicago: Encyclopaedia Britannica, Inc., 1990, pp. 179–180. ISBN: 0-85229-531-6.

⁶ L. WINOWSKI: *Stosunek chrześcijaństwa pierwszych wieków...*, s. 73–74.

⁷ G. MINOIS: *Kościół i wojna. Od czasów Biblii do ery atomowej*. Translated by Adam Szymanowski. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Volumen, 1998, pp. 165–166. ISBN: 83-72-33104-9.

⁸ *Ibid.*, p. 177.

appeared, into a certain institutional framework, and thus give them a more predictable character. That was important in times of turmoil.

Raymond of Penyafort pointed to the five elements of a just war. The first one is a person (*persona*), i.e. only those who were not banned from killing were able to take part in a fight (such a ban concerned most clergy). A permissible subject (*res*) of war is only regaining property or defending the country. Hatred, revenge or the desire to dominate or material goods cannot be the “spirit” (*animus*) of a just war. The last condition is the authorization (*auctoritas*), i.e. the competent secular or clerical authority had to give permission to conduct the war.⁹ Thomas (*Summa theologiae*, II-II, 40), in turn, gave three conditions the occurrence of which allowed a war to be considered just; namely: war declared by the competent ruler (*auctoritas principis*), a just cause (*justa causa*) and the right intention (*recta intentio*). A just war could not be denounced by a private person. According to this concept, the goals of such a war could be the following: the defence of the population, fight with pagans and getting compensation for the harm done to the ruler. In contrast, a war between Christians of a predatory nature was considered a crime.¹⁰ Simultaneously, Thomas, considering the issue of faith in the context of the so-called *forum internum*, i.e. the conscience of the individual, recognized that it was unacceptable to convert pagans by force. Therefore, he emphasized, even pagans taken as captives during the war had to be free to move to Christianity.¹¹

The Rector of the Krakow Academy, Paweł Włodkowic (between 1370 and 1373–1435/1436) expressed a similar view and denied the position that a war conducted only for the conversion of pagans was fair. He believed that the acceptance of faith cannot be forced. His argument was of practical importance in the course of the conflict of Poland and Lithuania with the Teutonic Order (Order of Brothers of the German House of Saint Mary in Jerusalem), when the Teutonic Order justified its territorial pretension in Lithuania with the

---

⁹ M.M. BARAN: *Znaczenie wojny. Pytając po wojnę sprawiedliwą*, Łódź: Fundacja Liberté, 2018, pp. 192–193. ISBN: 978-83-61894-03-2. G. MINOIS: *Kościół i wojna...*, pp. 170–171.

¹⁰ SAINT THOMAS AQUINAS: *The Summa Theologica*. Translated by L. Shapcote. Chicago: Encyclopaedia Britannica, Inc., 1990, pp. 577–581. ISBN: 0-85229-531-6. Cf. SAINT THOMAS AQUINAS: *On Law, Morality, and Politics*. Ed. by W.P. Baumgarth and R.J. Regan, S.J. Indianapolis and Cambridge: Hackett Publishing Company, 1988, pp. 220–222. ISBN: 0-87220-031-0. Cf. R. BIERZANEK: *Wojna a prawo międzynarodowe*. Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1982, pp. 7, 30–31; ISBN 83-11-06789-9; L. EHRLICH: *Polski wykład prawa wojny XV wieku. Kazanie Stanisława ze Skarbimierza De bellis iustis*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze, 1955, pp. 54–62; R. ROSA: *Filozofia bezpieczeństwa*. Warszawa: Wydawnictwo Bellona, 1995, p. 53. ISBN 83-11-08458-0.

¹¹ L. WINOWSKI: *Innowiercy w poglądach uczonych zachodniego chrześcijaństwa XIII–XIV wieku*, ed. by K. Orzechowski. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1985, pp. 103–104. ISBN 83-04-02120-X.

need to promote faith. Francisco de Victoria (ca. 1486–1546), who was the representative of the so-called Salamanca School, used similar arguments a hundred years later.¹²

Victoria embraced the causes of a just war with the collective category of *iniuria* (instead of the concept of *iusta causa* used by Thomas Aquinas). This category included: defending the public good, returning the property taken away or receiving a monetary equivalent of that property, occupying the property of the enemy to cover the costs of war and of destruction made by the enemy, obtaining peace and security and punishing the guilty.¹³ Moreover, Victoria specified “unfair” motives, i.e. reasons that did not justify the initiation and conduct of war. They included, e.g., the desire to expand the territory, the barbarity of certain peoples, religious differences or the pursuit of prestige. In Victoria's opinion, during the war, all that is necessary to achieve peace and security is justified. The theologian claimed that the state (ruler) has the right to punish the other state that caused damage to the former. However, the penalty should be proportional to the damage.¹⁴

In addition, Victoria believed that a war, even one having a just cause, could not be carried out at any price. Thus, when a ruler, for example, could regain his property, but at the expense of the lives of many people, the ruler should give up his right. Victoria also drew attention to the situation of the civilian population during the war. Like Grotius later, Victoria was of the opinion that war could be launched in defence of the innocent population. In the context of the devastating activities of Spaniards in America, Victoria rejected not only the

---

¹² Cf. L. EHRLICH: *Polski wykład...*, pp. 85–86; L. EHRLICH: *Paweł Włodkowiec i Stanisław ze Skarbimierza*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1954, pp. 169–172; L. EHRLICH, *Zarys historii nauki prawa narodów w Polsce*. In L. EHRLICH, J.S. LANGROD: *Zarys historii nauki prawa narodów, politycznego i administracyjnego w Polsce*. Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1949, pp. 6–8. Paweł Włodkowiec based, among others, on the arguments of Andrzej Laskarz (Łaskarz, 1362–1426) who was the canon of Kujawy and the later Poznań bishop. Laskarz prepared legal arguments for the trial between the king of Poland and the Teutonic Order, taking place in Buda in 1412–1414. Regarding the policy towards pagans during the Polish-Teutonic conflict, Laskarz claimed that the Teutonic Order did not fulfil its obligation to convert pagans because it was driven by greed. In addition, the congregation concealed the fact that the rulers of Lithuania and Samogitia did not persecute Christians and did not prevent them from conducting missionary activities. Laskarz claimed that it was impossible to conduct military actions against the Lithuanians and Samogitians, because they were *pagani pacifici* and therefore did not threaten Christianity. Cf. L. WINOWSKI. *Sprawa stosunku do pogan w polsko-krzyżackim procesie z lat 1412–1414*. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Wrocławskiego. Seria A*, 1956, No. 6, pp. 99–117; L. WINOWSKI. *Stosunek średniowiecznej Europy do obcych – innowierców*. *Prawo Kanoniczne. Kwartalnik Prawno-Historyczny*, 1961, Vol. 4, No. 1–4, pp. 663–674.

¹³ F. DE VICTORIA: *De Indis et de Iure belli Relectiones, Being Parts of Relectiones Theologicae XII*. Translated by J. Pawley Bate. Ed. by E. Nys. Washington: Carnegie Institution, 1917, pp. 171–173. P. HAGGENMACHER: *Grotius et la doctrine de la guerre juste*. Paris: Presses Universitaires de France, 1983, 170–172. ISBN: 2-13-038261-4. Cf. Q. ALBERTINI: *L'œuvre de Francisco de Victoria et La Doctrine canonique du droit de la Guerre*. Paris: A. Chevalier-Marescq & Cie, Éditeurs, 1903, pp. 109–134.

¹⁴ E. NYS: Introduction. In F. DE VICTORIA: *De Indis et de Iure belli Relectiones, Being Parts of Relectiones Theologicae XII*. Washington: Carnegie Institution, 1917, pp. 93–94.

forced conversion of Indians to Christianity, but also taking away their territory, which was a novelty in his views.¹⁵

Richard Tuck stresses in his works that the early stage of the development of international law (the law of nations) is characterized by the appearance of two positions regarding the nature of relations between states and justice in relations among them. The first of these positions can be described as humanistic and is associated with the reception of views that arose in the Italian Renaissance, including those of Machiavelli. Alberico Gentili (Gentilis; 1552–1608), an Italian naturalized in England, is considered the main representative of that humanistic view. It emphasized the right of the political community to external security. Therefore, it was characterized by the tendency towards the instrumentalization of the war, as well as the justification of colonization and the protection by the state's foreign trade. It was pointed out, therefore, that the principles of morality common to all nations and all rulers are very few. The second position was proclaimed by the late scholasticism, including scholars connected with the Salamanca school. According to Tuck, Luis de Molina (1535–1600) can be considered a representative author of this current, which emphasized that humanity created a moral community.¹⁶ Maybe, however, not Molina, but Francisco de Victoria should be considered the main representative of this current.¹⁷

The second of these positions gave rise to a modern school of the law of nature, which developed the doctrine of a just war. The creator of this school, Hugo Grotius, gave three

---

¹⁵ A. SZAFULSKI: *Inspirujący wpływ myśli Francisco de Vitoria na rozwój podstawowych praw człowieka i wspólnoty międzynarodowej*. Wrocław: Papieski Wydział Teologiczny, 2009, pp. 133–146. ISBN 978-83-60370-62-9. Q. ALBERTINI: *L'œuvre de Francisco de Vitoria...*, pp. 166–177, 224–234. G. MINOIS: *Kościół i wojna...*, pp. 212–216. In 1539, Victoria was asked by Charles V to comment on whether it was allowed to baptize the Indians, without teaching them previously the principles of Christian faith. Victoria responded negatively, and thus he supported the opinion of the defender of Indians, Bartolomé de las Casas (ca. 1484–1566). It should be noted that Victoria was well informed about the situation of the Indians during the conquistadors' conquests, as several of his disciples found themselves in America as missionaries. Victoria believed that only in a few cases the war of Spanish conquistadors with the Indians could be a just war. Therefore, a war against an Indian chief punishing Indians who accepted the Christian religion would be such a war. Cf. E. NYS: Introduction. In F. DE VICTORIA: *De Indis et de Iure belli Relectiones, Being Parts of Relectiones Theologicae XII*. Washington: Carnegie Institution, 1917, pp. 72, 85–87, 89–91.

¹⁶ R. TUCK: *The Rights of War and Peace. Political Thought and International Order from Grotius to Kant*, Oxford 1999, s. 16–19. ISBN: 9780198207537. Cf. the review of this book: K. HAAKONSSSEN: *The Rights of War and Peace by Richard Tuck*, *Mind. New Series*, 2002, Vol. 111, No. 442, pp. 499–500. ISSN: 0026-4423. Simultaneously, in his work *De Justitia et Jure* (1592), Molina expanded the category of just war to cases when harm or damage was caused by a non-culpable act. Molina also pointed out that because rulers are sovereign, there is no power to assess the degree of fault. Cf. L. MOLINA: *De Justitia et Jure. Opus in sex tomos divisum*. Moguntia: Sumpt. Haered. Joh. Godofredi Schönwetteri, 1659, Vol. I, pp. 409–430. According to Georges Minois, such a view made it possible to justify any conquests; cf. G. MINOIS: *Kościół i wojna...*, p. 250.

¹⁷ Peter Haggenmacher believes that the Victoria's expression of conditions for a just war was their "decisive clarification", while post-Trent theologians – including Luis de Molina – fall into the ambiguity. Cf. P. HAGGENMACHER: *Grotius et la doctrine de la guerre juste...*, p. 172.

reasons to justify the war: harm, including the need to defend oneself,¹⁸ getting back the property taken illegally and the punishment of misdeeds. The same reasons, according to Grotius, justified court action between natural persons.¹⁹ Simultaneously, Grotius pointed out that, just as natural persons, before entering into a court dispute, should try to reach a settlement, states should make use of negotiations or proceedings before an independent arbitrator before the declaration of war.²⁰ Grotius believed that both states and individuals are bound to observe the law of nature, which indicates what constitutes the realization of natural justice. According to him, this justice was the basis for reasoning about the law and, at the same time, the “sum” of all virtues.²¹ So, as to the perception of the role of justice, Grotius was a continuator of the stoics and scholastics.²²

In the mid-17th century, Thomas Hobbes contributed to creating a vision of the international order as a state of at least potential war. This vision was adopted in the 20th century by proponents of the theory of “realism” in international relations (to name only Hans Morgenthau). Hobbes came out of Jean Bodin and Grotius, who combined the notion of sovereignty with the lack of superior power. Hobbes saw the states as “artificial persons”. However, while individuals can enter into a social contract and thus emerge from a state of nature in which their security is not secured in any way, the state must remain in a peculiar “state of nature” all the time, since the appointment of supreme authority would be contrary to

---

¹⁸ Grotius was of the opinion that the fear of assault from another state was not a reason for war, if it was not accompanied by such activities as the deployment of the army near the border. Cf. H. GROTIUS: *De jure belli ac pacis libri tres*, Volume Two: The Translation by F.W. Kelsey, Oxford: Clarendon Press – London: Humphrey Milford, 1925, Book II, XXII, V, p. 549; *ibid.*, Vol. II, Book II, I, XVII, p. 184.

¹⁹ *Ibid.*, Vol. II, Book II, I, II–XVIII, pp. 171–185; cf. W.S.M. KNIGHT: *The Life and Works of Hugo Grotius*. London: Sweet & Maxwell, 1925, pp. 196–197; F. KASPAREK: *Zasady Hugona Grocyusza o prawie interwencji ze stanowiska dzisiejszej nauki filozoficznego i pozytywnego prawa narodów*. Kraków 1872, pp. 34–36, 45; P. HAGGENMACHER: *Grotius et la doctrine de la guerre juste...*, pp. 549–552.

²⁰ Cf. H. GROTIUS: *De jure belli ac pacis libri tres*, Volume Two, Book II, XXIII, VII–VIII, pp. 560–563. Grotius also recognizes the division of wars into public and private ones and the same procedure applies to both the former and the latter. It should be emphasized here that Alberico Gentili opposed private wars because he claimed they were like robberies. In further analyses, Grotius dealt only with public wars.

²¹ W.S.M. KNIGHT: *The Life and Works of Hugo Grotius...*, pp. 210–211. Moreover, construction of the social contract, which was adopted by Grotius, did not allow the right to resistance. Therefore, in order to grant individuals protection, Grotius considered a war to protect foreign subjects from unfair harm as a just war case. Cf. H. GROTIUS: *De jure belli ac pacis libri tres*, Volume Two, Book II, XXV, VIII, pp. 583–584. Gentili presented earlier the same opinion – T. MERON: *Common Rights of Mankind in Gentili, Grotius and Suarez*, *American Journal of International Law*, 1991, Vol. 85, No. 1, p. 114. ISSN: 0002-9300. The member of the Salamanca School, Francisco Suárez (1548–1617) was of opposed view; cf. G. MINOIS: *Kościół i wojna...*, p. 251. It is worth adding that Grotius is considered to be a forerunner of the idea of humanitarian intervention; cf. J. ZAJADŁO: *Studia Grotiana*. Wydawnictwo Arche, Gdańsk 2004, p. 191. ISBN 9788389356208. Cf. P.P. REMEC: *The Position of the Individual in the International Law according to Grotius and Vattel*. The Hague: Martinus Nijhoff, 1960, pp. 221, 243.

²² Grotius limited the causes of a just war, even to the considerations of some of the Salamanca School representatives. It is worth noting that among the “just” causes of the war, Francisco Suárez mentioned the refusal of a given country to trade with another one or to give consent – without stating reasons – to the march of troops through its territory. Cf. G. MINOIS: *Kościół i wojna...*, p. 251.

the idea sovereignty. That is why states need to be armed all the time to ensure minimum security.²³ Hobbes' intention, it needs to be emphasized, was not to call for war or to justify wars, because the author of *Leviathan* was of the opinion that wars first and foremost bring misfortunes.²⁴ It must be pointed out, however, that the concept of a just war was not at all within the horizon of Hobbes' theory. This theory did not provide the criteria of justice, because it focused on the concept of security. Samuel Pufendorf (1632–1694), on the one hand, took the elements of Hobbes' proto-utilitarianism, and on the other hand, like Grotius, he treated mankind as a moral community. Richard Tuck emphasizes that Pufendorf's view became dominant among German authors at the end of the 17th and the first half of the 18th century.²⁵

The position stating that the uncertain state of nature is characteristic of relations between states was common in the legal literature of the 18th century. Emer de Vattel (1714–1767), perhaps the most famous writer on the law of nations in the 18th century, built all his system on this position.²⁶ He believed that the state of nature is a state of uncertainty, but not – as Hobbes claimed – of permanent war. Thus, relations between states could be of a peaceful nature, whereas this state of nature defined the most important principles of relations between states: independence, equality and freedom of each of them.²⁷ The sovereignty of a state means guaranteeing all of these principles. Vattel was of the opinion that states, like individuals, have a duty to respect the virtue of justice, which is dictated by natural law.

---

²³ T. HOBBS: *Leviathan*. Ed. by C.B. Macpherson. London: Penguin Books, 1985, pp. 187–188. ISBN: 978-0-14-043195-7.

²⁴ Cf. *ibid.*, pp. 189–217. Similar view was later held by John Locke. Cf. J. LOCKE: Book II. An Essay Concerning the True Original, Extent and End of Civil Government, para. 14, para. 183–184. In J. LOCKE: *Two Treatises of Civil Government*. London: Dent – New York: Dutton, 1966, pp. 124, 211–213. Cf. L. WARD: Locke on the Moral Basis of International Relations. *American Journal of Political Science*, 2006, Vol. 50, No. 3, pp. 692–700. ISSN: 1540-5907.

²⁵ Cf. R. TUCK: *The Rights of War and Peace...*, pp. 231–232. Christian Wolff (1679–1754) was a thinker who presented the most radical vision of the international community during the Enlightenment. On the one hand, he felt, like Hobbes, that supreme power does not exist over sovereign states. On the other hand, he argued that the same states created the *civitas maxima* by way of a contract. Regarding the views of war, in *Jus gentium methodo scientifica pertractum* from 1749, Wolff claimed that some states could act as the judges of others, even if it was the case that only one of the belligerents could have a just cause for war but other countries were not able to judge it. Therefore, according to Wolff, the right of the state to initiate a war at its own discretion was justified. Cf. C. WOLFF: *Jus gentium methodo scientifica pertractatum*. Vol. 2: translation by J.H. Drake. Oxford: The Clarendon Press – London: H. Milford: 1934, pp. 324–325; por. L. EHRLICH: The Development of International Law as a Science. *Hague Recueil*, 1962, No. I, pp. 232 (60)–235 (63). On the criticism of Wolff's concepts in the 18th century, cf. O. NIPPOLD, Introduction. In C. WOLFF: *Jus gentium methodo scientifica pertractatum*. Vol. 2: translation by J.H. Drake. Oxford: The Clarendon Press – London: H. Milford: 1934, pp. XLI–XLV.

²⁶ Por. E. de VATTEL: *The Law of Nations or the Principles of Natural Law Applied to the Conduct and to the Affairs of Nations and of Sovereigns*. Volume Three: Translation of the Edition of 1758 by C.G. Fenwick. Washington: Carnegie Institution of Washington, 1916, p. 7a.

²⁷ *Ibid.*, pp. 9a, 10a, 6–7. According to Vattel, some forms of protectorate were acceptable; cf. *ibid.*, pp. 11–12, 80.

Justice orders the satisfaction of the legitimate claims of other subjects of international law. However, the state can only be responsible for violating the rules of justice in external relations. Vattel, therefore, opposed the view of Grotius, according to which injustice towards the subjects could justify interference in the internal affairs of the state.²⁸ Vattel believed that only in the event of a civil war against the tyrant and a request for help from those fighting other states could exceptionally intervene.²⁹ Simultaneously, he granted citizens the right to resist.

Vattel not only allowed a pre-emptive attack as a way to ensure the external security of the state, but he fully accepted such action. He stipulated, however, that state decisions cannot be based on unproven suspicions.³⁰ In Vattel's view on the war, there was a significant shifting of the accents: war was becoming an increasingly political tool. However, the Swiss scholar did not reject the idea of a just war. On the contrary – just like Grotius before, Vattel regarded justice as a response to lawlessness in international relations. Hence, repelling the attack and action to redress wrongs and punish the wrongdoer in order to deprive him of the possibility of damaging the future could be the causes of a just war.³¹ Doubts about the rights of the conflicting parties did not automatically deprive it of the feature of a just war, but Vattel stressed that the parties had to act in good faith and with the intention of reaching an agreement. While Grotius admitted that attempts to settle the dispute in a peaceful manner had to be a necessary element preceding the declaration of war, Vattel recommended such an attempt, but he did not consider this a necessary condition for recognizing the war as just. However, as he claimed, if the other party did not agree on the attempt of a peaceful settlement of the dispute, the war was justified, even if the subject of the dispute was of a

---

²⁸ E. de Vattel: *The Law of Nations*, pp. 12a–13a, 6, 7–8; cf. *ibid.*, pp. 135, 222.

²⁹ *Ibid.*, pp. 131–132; cf. J. ZAJADŁO: *Studia Grotiana...*, s. 196–197. Other prominent lawyers of that time, Johann Jacob Moser and Georg Friedrich von Martens, believed that foreign states could exceptionally – and only for humanitarian reasons – interfere in the internal relations of the state in defence of persecuted religious minorities. Cf. T. BREMS KNUDSEN: *The History of Humanitarian Intervention: The Rule or the Exception?*, *Paper for the 50th ISA Annual Convention, New York, February 15–18, 2009*, pp. 6–7.

³⁰ E. de Vattel: *The Law of Nations*, p. 130; *ibid.*, Vol. II, pp. 248–250, 252. A similar position was expressed by Alberico Gentili, who combined it with the view that there were wars being just on both sides (this view was against the ideas proclaimed by the scholastics). Cf. R. TUCK: *The Rights of War and Peace...*, pp. 16–19.

³¹ Cf. E. de Vattel: *The Law of Nations*, p. 304. Although scholars such as Johann Gottlieb Heineccius (1681–1741) and Christian Wolff raised doubts as to whether punitive wars are right, Wolff was willing to consider just a war to punish the state only if one state did another irreparable harm and receiving reparations was possible in no other way. Cf. J. von ELBE: *The Evolution of the Concept of the Just War in International Law. The American Journal of International Law*, 1939, Vol. 39, No. 4, pp. 681–682; C. WOLFF: *Jus gentium methodo scientifica pertractatum*. Vol. 2, pp. 325–228. Vattel followed the views of Grotius and Locke and did not condemn criminal wars. It is worth emphasizing that punitive wars (*bellum punitivum*) were seen as completely unacceptable by Immanuel Kant at the end of the 18th century, Cf. I. KANT: *Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre*, §57–58. In I. KANT: *Metaphysik der Sitten*. Hrsg. von J.H. Kirchmann. Leipzig: Verlag der Dürr'schen Buchhandlung, 1870, pp. 191–194.

secondary nature. In addition, he believed that in the case of an attack on a right included in the so-called “essential rights”, i.e. rights constitutive of sovereignty, the peaceful way was excluded.³² Vattel demanded that, in addition to a just cause, the motives for the war should be right. In his opinion, illicit motives included, e.g., the pursuit of wealth, the desire to acquire new territory, passions, the hatred of a particular nation, the desire for revenge or the manifestation of strength.³³ It should be emphasized that because Vattel used a broad understanding of lawlessness in international relations, covering not only current but also potential states, the notion of a just war used by Vattel became more ambiguous than it was with his predecessors belonging to the school of the law of nature.

It should be emphasized that Vattel treated relations between states differently than Hobbes. He did not claim that these relations were an expression of anarchy. Referring to Cicero and his *De officiis* (it is worth emphasizing that also Grotius quoted this Roman author), Vattel stated that nations had a number of obligations to each other, designated by natural law. However, these duties are only moral, so the only sanction for their nonfulfillment is the reaction of the public opinion. Vattel did not believe in the possibility of founding international relations on them and called “beautiful dream” a state in which they would be really fulfilled. Even more, Vattel stressed that in a situation where most of the states were solely motivated by their own interest, a state that tried to implement these duties would be exposed to a number of dangers.³⁴

One of the founders of modern sociology, Ludwik Gumplowicz (1838–1909), expressed the opinion that the Scottish thinker Adam Ferguson (1723–1816) presented an analysis of social conflicts already belonging to the sociology of war.³⁵ According to Ferguson, wars stem from man’s natural tendencies. However, in the analysis of international relations he followed Vattel. Ferguson, like Vattel, saw pre-emptive attack as acceptable. Therefore, in his opinion, a war to stop the dangerous development of the power of another state may be justly declared. While Vattel saw the cases of wars that would be just to both sides as rare, Ferguson was inclined to accept that such wars are quite frequent. The Scottish thinker believed that the attacked state had the right to defend itself, unless it acted deceptively or intentionally acted in bad intentions.³⁶ According to Ferguson, a state that

---

³² Cf. E. de VATTEL: *The Law of Nations*, pp. 223–228.

³³ Cf. *ibid.*, pp. 243–247, 254.

³⁴ E. de VATTEL: *The Law of Nations*, pp. 113–120.

³⁵ Cf. L. GUMLOWICZ: *Die soziologische Staatsidee*. Graz: Leuschner & Lubensky, 1892, pp. 67–70.

³⁶ A. FERGUSON: *Principles of Moral and Political Science. Being Chiefly a Retrospect of Lectures Delivered in the College of Edinburgh*. London: A. Strahan and T. Cadell – Edinburgh: W. Creech, 1792, Vol. II, pp. 300–302.

performs a pre-emptive attack acts just as well as a state that repels it (after all it has the right to defend itself). Ferguson's notion of a just war should therefore be regarded as wider than that which Vattel accepted. Although Ferguson considered war as an inevitable element of relations between states, he also stressed that wars should be conducted in such a way as to minimize the associated damage and losses. Besides, like Vattel,³⁷ Ferguson opposed invading wars. A broad understanding of a just war, an emphasis on minimizing war losses, as well as condemning partitioning wars – these are elements that are not only present in Ferguson's thought, but are quite widespread in the second half of the 18th century in reflections on relations between states.

In the same period, there was another tendency among lawyers who wrote about the law of nations. Pufendorf argued that within this law, the norms of natural law and positive law co-exist with each other. Gradually, however, especially in Germany, lawyers paid more and more attention to the positive law. Johann Stephan Pütter (1725–1807) and Gottfried Achenwall (1719–1772) – enjoying the opinion of undisputed authorities – emphasized the positive law.³⁸ Georg Friedrich von Martens (1756–1821), a professor of law at the University of Göttingen (1783–1808), argued that such an approach was justified, because nowhere else the norms of the law of nature had been introduced into the positive law system as far as in Europe of his time (although it was a period when the continent was torn by numerous conflicts). According to Martens, the right to security and independence, the right to occupy territories not owned by other states, and to enter into treaty relations with others were elements of the category of fundamental rights in the law of nations (*droits primitifs*). These laws were based on both natural law and positive law. Moreover, the violation of any of them was a justified cause of war.³⁹

Johann Jacob Moser (1701–1785), who is in the literature considered the “father of German constitutional law”, focused on the category of legal war. In the book *Versuch des neuesten Europäischen Völker-Rechts in Friedens- und Kriegszeiten* (1777), he pointed out the reasons that made the war between the parties illegal. For example, this was the case if the

---

³⁷ Cf. E. de VATTEL: *The Law of Nations*, pp. 310–311.

³⁸ Cf. M. KOSKENNIEMI: On International Legal Positivism – Georg Friedrich von Martens' (1756–1821) Influence on International Law. Göttingen, June 2005, pp. 2–3, <http://www.helsinki.fi/eci/Publications/Koskenniemi/G%C3%B6ttingen.pdf> [10.04.2012]; on Pufendorf, cf. L. EHRLICH: *The Development of International Law...*, pp. 227 (55)–228 (56).

³⁹ R.A. KAHN: *The Law of Nations and the Conduct of War in the Early Times of the Standing Army. The Journal of Politics*, 1944, Vol. 6, No. 1, pp. 99–100, 104. Ludwik Ehrlich aptly, to my mind, believes that Martens' work closes the period of development of international law, which started with Grotius and which is defined by Ehrlich as the time of a methodological dispute between iusnaturalists and positivists; cf. L. EHRLICH: *The Development of International Law as a Science...*, s. 238 (66)–241 (69)

states had concluded a treaty between each other in which they excluded a certain issue as the legal cause of war between them, and yet the war broke out for that reason.⁴⁰ Thus, the character of the conflict was not assessed on the level of justice of war, but on the basis of the law of treaties. In the second half of the 18th century, the category of just war became less and less important, and lawyers paid more attention to the concept of the legality of war.

In the last decades of the 20th century, there took place a certain restoration of the concept of just war. Theoreticians began to write about it – although, what is significant, they were specialists in the field of political science rather than lawyers. The concept of just war was also used by politicians, just to mention George Bush senior during the intervention in the Persian Gulf (1991) and George W. Bush during the invasion of Iraq (2003). Michael Walzer is the main contemporary thinker dealing with this issue. For Walzer, the adjective “just” referred to war is a general term meaningful as “justifiable”, “defensible” or “morally necessary”. The American scholar believes that some acts of aggression or cruelty (e.g. in Rwanda) should be repulsed by force. That is why he polemicizes with the opponents the concept of just war, who claim that this concept leads to justification of war from the moral point of view. Walzer stresses: “When we define the criteria by which war and the conduct of war can be judged, we open the way for favourable judgments. Many of these judgments will be ideological, partisan, or hypocritical in character and, therefore, subject to criticism, but some of them, given the theory, will be right...”.⁴¹ At the same time, the scholar emphasizes: “We urgently need a theory of just and unjust uses of force”.⁴² According to Walzer, a preventive war could be justified either on the basis of a standard theory of a just war or on the ground of international law. However, the “preventive use of force” is sometimes justifiable, e.g. in case of “cruel regimes” that have committed genocide or acted aggressively, and there are grounds to believe that they can do it again. In such cases, the aim of the “preventive use of force” is to stop a regime, but the change in the political system of these states is a desirable outcome of such interventions.⁴³ It is worth noting that Walzer supported the intervention in Afghanistan, but he was against the intervention in Iraq in 2003. According to Walzer, hindering achieved by “non-war measures”, carried out, e.g., by means of blockade or – as was in case of Iraq after 1991 – by establishing closed zones for flights, takes

---

⁴⁰ R. BIERZANEK: *Wojna a prawo międzynarodowe*..., p. 7; J. von ELBE: *The Evolution of the Concept of the Just War in International Law*..., p. 683; cf. R.A. KAHN: *The Law of Nations and the Conduct of War*..., s. 99.

⁴¹ M. WALZER: *Arguing about War*, Yale: Yale University Press, 2004, p. X. ISBN: 0-300-10365-4.

⁴² M. WALZER: *Just And Unjust Wars: A Moral Argument With Historical Illustrations*. Fourth Edition. New York: Basic Books, 2006, p. XV. ISBN: 9780465037070.

⁴³ *Ibid.*, pp. XV–XVI. Cf. also: D. KRITSIOTIS: *Enforced Equations*, *The European Journal of International Law*, 2013, Vol. 24 No. 1, pp. 139–149. ISSN: 0938-5428.

precedence over military intervention, which is a kind of last resort. Walzer extends the concept of a just war in such a way that it does not only concern the principles of the commencement of war (*ius ad bellum*) and its conduct (*ius in bello*), but also the behaviour of states, both the victorious and the defeated one, after the conflict (*ius post bellum*).⁴⁴

The notion of a just war, though used, has not become a legal category,⁴⁵ if only because the majority of the conflicts referred to by this name are not legal wars, because they have not been formally declared. It is rather a category in the field of ethics, used to indicate that specific actions of a given state deserve moral condemnation to the extent that military intervention directed at that state is justified.

The notion of a just war was eliminated from the theory of the law of nations at the turn of the 18th and 19th centuries. There were many reasons for that tendency. One of the most crucial ones was the increase in the importance of legal positivism and the twilight of the concept of natural law. Moreover, the theory of the law of nations – from Grotius to the Scottish Enlightenment thinkers and Vattel – was largely based on Stoic inspirations, referring to the idea of moral obligations and the concept of social circles developed by the Roman Stoics.⁴⁶ Vattel still quoted Cicero's *De officiis*. The new concept of international relations – presented by Jeremy Bentham at the end of the 18th century – was based on utilitarian premises and recognized that interests were the binder of relations between nations. On the basis of this concept, the old concept of a just war has become completely illegitimate. Lawyers of the 19th century were not interested in just war, but in legal war (*bellum legale*). Moreover, changes in international law after the Second World War caused the notion of war to be completely marginalized and replaced in acts of international law by the term “military conflict”. At the end of the 20th century, there was an increase in interest in the category of just war, but not on the basis of legal discourse, but on the grounds of political science or philosophical discourse. Well-known concepts of Michael Walzer are the examples of that tendency.

---

⁴⁴ M.M. BARAN: *Znaczenie wojny. Pytajac po wojnę sprawiedliwą...*, p. 210; M. WALZER: *Arguing about War...*, p. XIII. Magdalena M. Baran claims that although Walzer generally rejects a preventive war (*ius ad vim*), however, his reflections on this subject are not unequivocal. M.M. BARAN: *Znaczenie wojny. Pytajac po wojnę sprawiedliwą...*, pp. 244–245.

⁴⁵ Walzer himself argued that legal considerations about war require supplements with a moral aspect, as they are based on legal positivism prevailing in the 19th and first half of the 20th century. This positivism, according to Walzer, has become obsolete due to the emergence of a UN-based system. Cf. M. WALZER: *Just And Unjust Wars: A Moral Argument With Historical Illustrations*, Fifth Edition. New York: Basic Books, 2015, pp. XXIII–XXIV. ISBN: 978-0-465-05271-4.

⁴⁶ Cf. M.T. CICERO: *De officiis libri tres*. Recognovit C.F.W. Mueller. Leipzig : B.G. Teubner, 1915, lib. I, cap. 17, pp. 19–21.

BIBLIOGRAPHY

ALBERTINI Q.: *L'œuvre de Francisco de Victoria et La Doctrine canonique du droit de la Guerre*. Paris: A. Chevalier-Marescq & Cie, Éditeurs, 1903.

SAINT AUGUSTINE: *The Confessions. The City of God. On Christian Doctrine*. Chicago: Encyclopaedia Britannica, Inc., 1990. ISBN: 0-85229-531-6. (Vol. 16)

BARAN M.M.: *Znaczenie wojny. Pytając po wojnę sprawiedliwą*, Łódź: Fundacja Liberté, 2018. ISBN: 978-83-61894-03-2.

BIERZANEK R.: *Wojna a prawo międzynarodowe*. Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1982. ISBN: 83-11-06789-9.

BREMS KNUDSEN T.: *The History of Humanitarian Intervention: The Rule or the Exception?*, *Paper for the 50th ISA Annual Convention, New York, February 15–18, 2009*.

CICERO M.T.: *De officiis libri tres*. Recognovit C.F.W. Mueller. Leipzig : B.G. Teubner, 1915.

EHRlich L.: *Paweł Włodkowic i Stanisław ze Skarbimierza*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1954.

EHRlich L.: *Polski wykład prawa wojny XV wieku. Kazanie Stanisława ze Skarbimierza De bellis iustis*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze, 1955.

EHRlich L.: *The Development of International Law as a Science. Hague Recueil*, 1962, No. I.

EHRlich L.: *Zarys historii nauki prawa narodów w Polsce*. In L. EHRlich, J.S. LANGROD: *Zarys historii nauki prawa narodów, politycznego i administracyjnego w Polsce*. Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1949.

ELBE J. VON: *The Evolution of the Concept of the Just War in International Law. The American Journal of International Law*, 1939, Vol. 39, No. 4.

FERGUSON A.: *Principles of Moral and Political Science. Being Chiefly a Retrospect of Lectures Delivered in the College of Edinburgh*. London: A. Strahan and T. Cadell – Edinburgh: W. Creech, 1792, Vol. II.

GROTIUS H.: *De jure belli ac pacis libri tres*, Volume Two: The Translation by F.W. Kelsey, Oxford: Clarendon Press – London: Humphrey Milford, 1925, Book II.

GUMPLOWICZ L.: *Die soziologische Staatsidee*. Graz: Leuschner & Lubensky, 1892.

HAAKONSSSEN K.: *The Rights of War and Peace by Richard Tuck, Mind. New Series*, 2002, Vol. 111, No. 442. ISSN: 0026-4423.

HAGGENMACHER P.: *Grotius et la doctrine de la guerre juste*. Paris: Presses Universitaires de France, 1983. ISBN: 2-13-038261-4.

- HOBBS T.: *Leviathan*. Ed. by C.B. Macpherson. London: Penguin Books, 1985. ISBN: 978-0-14-043195-7.
- KAHN R.A.: The Law of Nations and the Conduct of War in the Early Times of the Standing Army. *The Journal of Politics*, 1944, Vol. 6, No. 1.
- KANT I.: *Metaphysik der Sitten*. Hrsg. von J.H. Kirchmann. Leipzig: Verlag der Dürr'schen Buchhandlung, 1870.
- KASPAREK F.: *Zasady Hugona Grocyusza o prawie interwencyi ze stanowiska dzisiejszej nauki filozoficznego i pozytywnego prawa narodów*. Kraków 1872.
- KNIGHT W.S.M.: *The Life and Works of Hugo Grotius*. London: Sweet & Maxwell, 1925.
- KOSKENNIEMI M.: On International Legal Positivism – Georg Friedrich von Martens' (1756–1821) Influence on International Law. Göttingen, June 2005, pp. 2–3, <http://www.helsinki.fi/eci/Publications/Koskenniemi/G%C3%B6ttingen.pdf> [10.04.2012].
- KRITSIOTIS D.: Enforced Equations, *The European Journal of International Law*, 2013, Vol. 24 No. 1. ISSN: 0938-5428.
- LOCKE J.: *Two Treatises of Civil Government*. London: Dent – New York: Dutton, 1966.
- MERON T.: Common Rights of Mankind in Gentili, Grotius and Suarez, *American Journal of International Law*, 1991, Vol. 85, No. 1. ISSN: 0002-9300.
- MINOIS G.: *Kościół i wojna. Od czasów Biblii do ery atomowej*. Translated by Adam Szymanowski. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Volumen, 1998. ISBN: 83-72-33104-9.
- MOLINA L.: *De Justitia et Jure. Opus in sex tomos divisum*. Moguntia: Sumpt. Haered. Joh. Godofredi Schönwetteri, 1659, Vol. I.
- REMEC P.P.: *The Position of the Individual in the International Law according to Grotius and Vattel*. The Hague: Martinus Nijhoff, 1960.
- ROSA R.: *Filozofia bezpieczeństwa*. Warszawa: Wydawnictwo Bellona, 1995. ISBN 83-11-08458-0.
- SZAFULSKI A.: *Inspirujący wpływ myśli Francisco de Vitoria na rozwój podstawowych praw człowieka i wspólnoty międzynarodowej*. Wrocław: Papieski Wydział Teologiczny, 2009. ISBN 978-83-60370-62-9.
- SAINT THOMAS AQUINAS: *On Law, Morality, and Politics*. Edited by W.P. Baumgarth and R.J. Regan, S.J. Indianapolis and Cambridge: Hackett Publishing Company, 1988. ISBN: 0-87220-031-0.
- SAINT THOMAS AQUINAS: *The Summa Theologica*. Vol. II. Translated by L. Shapcote. Chicago: Encyclopaedia Britannica, Inc., 1990. ISBN: 0-85229-531-6. (Vol. 18).

- TUCK R.: *The Rights of War and Peace. Political Thought and International Order from Grotius to Kant*, Oxford 1999. ISBN: 9780198207537.
- VATTEL E. DE: *The Law of Nations or the Principles of Natural Law Applied to the Conduct and to the Affairs of Nations and of Sovereigns*. Volume Three: Translation of the Edition of 1758 by C.G. Fenwick. Washington: Carnegie Institution of Washington, 1916
- VICTORIA F. DE: *De Indis et de Iure belli Relectiones, Being Parts of Relectiones Theologicae XII*. Translated by J. Pawley Bate. Edited by E. Nys. Washington: Carnegie Institution, 1917.
- WALZER M.: *Arguing about War*, Yale: Yale University Press, 2004. ISBN: 0-300-10365-4.
- WALZER M.: *Just And Unjust Wars: A Moral Argument With Historical Illustrations*. Fourth Edition. New York: Basic Books, 2006. ISBN: 9780465037070.
- WALZER M.: *Just And Unjust Wars: A Moral Argument With Historical Illustrations*, Fifth Edition. New York: Basic Books, 2015. ISBN: 978-0-465-05271-4.
- WARD L.: Locke on the Moral Basis of International Relations. *American Journal of Political Science*, 2006, Vol. 50, No. 3, pp. 692–700. ISSN:1540-5907.
- WINOWSKI L.: *Innowiercy w poglądach uczonych zachodniego chrześcijaństwa XIII–XIV wieku*, ed by K. Orzechowski. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1985. ISBN: 83-04-02120-X.
- WINOWSKI L. Sprawa stosunku do pogan w polsko-krzyżackim procesie z lat 1412–1414. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Wrocławskiego. Seria A*, 1956, No. 6.
- WINOWSKI L.: *Stosunek chrześcijaństwa pierwszych wieków do wojny*. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1947.
- WINOWSKI L.: Stosunek średniowiecznej Europy do obcych – innowierców. *Prawo Kanoniczne. Kwartalnik Prawno-Historyczny*, 1961, Vol. 4, No. 1–4.
- WOLFF C.: *Jus gentium methodo scientifica pertractatum*. Vol. 2: translation by J.H. Drake. Oxford: The Clarendon Press – London: H. Milford: 1934.
- ZAJADŁO J.: *Studia Grotiana*. Gdańsk: Wydawnictwo Arche, 2004. ISBN: 9788389356208.

KREOVANIE A DETERMINANTY MODERNÝCH KÓDEXOV KÁNONICKÉHO PRÁVA V KATOLÍCKEJ CIRKVI KREATION AND DETERMINANTS OF KEYS LAWS RULES IN CATHOLIC CHURCH

Renáta Jakubčová¹

Abstrakt

Príspevok sa zaoberá okolnosťami a podmienkami vzniku a kreovania základného zákonníka katolíckej cirkvi 20. storočia. Objasňuje historický kontext a širšie vplyvy na tvorbu Kódexu kánonického práva z roku 1917 a aktuálneho Kódexu katolíckej cirkvi z roku 1983. Približuje zákonodarstvo a základné princípy cirkevného práva.

Kľúčové slová

Kódex kánonického práva 1917, Kódex kánonického práva 1983, ekumenické koncily, zákonodarstvo katolíckej Cirkvi, pápež, kánon

Abstract

The contribution deals with the influences and conditions of the formation and creation of the basic code of the Catholic Church of the 20th century. It clarifies the historical context and wider implications for the creation of the Code of Canon Law of 1918 and the current Code of the Code of Canon Law of 1983. It approximates the legislation and the basic principles of the law of the Church.

Keywords

Code of Canon Law of 1917, Code of Canon Law of 1983, Ecumenical council's, the legislation of the Catholic Church, pop, canon.

Úvod

Spoločensko-politická situácia vo svete bola v 19. – 20. storočí veľmi ťaživá, popri rozvíjajúcom sa komunizme a pokusoch o jeho rozšírenie v Európe sa v tomto období začala presadzovať nezdravý nacionalizmus v rôznych formách, diktatúra fašizmu a s tým spojené potláčanie občianskych práv a slobôd². Rozvoj novovekej filozofie priniesol množstvo prvkov antimetafyzického charakteru filozofického myslenia, ktorý sa premietol do liberalizmu,

---

¹ Mgr. Renáta Jakubčová, PhD., Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, odborný asistent Katedra dejín štátu a práva.

² Pápež Pius XII. v roku 1942 vyhlásil prvý základný Katalóg práv ľudskej osoby v katolíckom ponímaní. Obhajoval práva všetkých ľudí. Človek má predovšetkým právo na fyzický život a na zmysluplný morálny život. Človek má právo na rodinný život, na náboženský kult, právo na prácu, slobodný výber povolania, právo na užívanie hmotných dohier a pod. .

agnosticizmu, modernizmu a rôznych foriem ateizmu. Pápež Pius IX. (1846 – 1878) hovoril svetu v encyklike „*Quanta cura*“ o rôznych formách boja s Cirkvou a v jej dodatku vydal zoznam mylných učení pod názvom „*Syllabus errorum in Europa vigentium*“. Odsúdil v ňom „všetky vtedajšie modernizmy“³, panteizmus, naturalizmus, indiferentizmus a komunizmus.⁴ S týmito výzvami sa snažil katolícky svet vysporiadať aj formou mnohých ďalších pápežských okružných listov⁵ a zvolaním ekumenického koncilu. Pápež Pius IX. zvolal I. Vatikánsky koncil - 20. všeobecný cirkevný snem (8.12.1869 – 20.9.1870) po svojej skúsenosti s revolučnými rokmi 1848 – 1849. Koncil vyhlásil, že ak pápež hovorí „*ex cathedra*“ - teda ako najvyšší učiteľ Cirkvi, je jeho učenie čo sa týka vecí vierouky a mravouky záväzné a jeho výroky sú neomylné. Toto učenie o neomylnosti bolo iba zopakovaním tradičného učenia katolíckej Cirkvi, ale i tak rozpútalo vlnu antiklerikalizmu.

Paradoxne, práve v tomto zložitom období boli uzavreté Lateránske zmluvy a Taliansko – Vatikánsky konkordát. Prvá fašistická krajina sa nesprávala spočiatku voči katolíckej cirkvi nepriateľsky, práve naopak katolicizmus bol vyhlásený za štátne náboženstvo Talianska. Na druhej strane museli noví biskupi skladať prísahu hlave štátu a svetskému i rehoľnému duchovenstvu bola zakázaná účasť na politickom živote. Zkrátka talianska vláda začala porušovať články konkordátu napr. rozpustila mládežnícke cirkevné spolky pre údajnú politickú činnosť a následne pápež Pius XI. v okružnom liste „*Non abbiamo bisogno*“⁶ odsúdil štátny direktivizmus a porušovanie náboženských slobôd.

Koncily v minulosti formulovali najmä dogmy⁷ učenia katolíckej cirkvi. I. Vatikánsky koncil bol „koncilom neomylnosti pápeža“⁸, hoci táto problematika nebola aktuálne

---

³ VLADÁR, V.: Dejiny cirkevného práva. Praha: Leges, 2017. s. 472

⁴ Predstavoval zoznam 80 hlavných omylov vtedajšej doby, avšak vo viacerých vyjadreniach sa nevyhol nejasnostiam a nešťastným vyjadreniam (odmietanie, pokroku, slobody, demokracie...) a vzbudil značný odpor nielen zo strany modernistov ale i štátov. Cirkev bola obviňovaná z vedomého spiatočnícva a nepriateľstva k pokroku a slobodným umeniam. VLADÁR, V.: Dejiny cirkevného práva. Praha: Leges, 2017. s. 472

⁵ T.j. encyklik. Otvorený list pápeža, ktorý sa vyjadruje k určitému problému a zaujme k nemu postoj, ktorý má výpovednú hodnotu vyplývajúcu z učiteľského úradu Cirkvi a z najvyššej zákonodarnej moci pápeža. Vyjadruje cirkevné zásady, hoci si tieto posolstvá nerobia nárok na neomylnosť, predstavujú orientáciu v danej problematike. Encykliky sa stali „materiálnym prameňom práva“, ako konštatuje cirkevný historik VLADÁR, V.: Dejiny cirkevného práva Košice: UPJŠ PrF 2011, s. 507

⁶ , v preklade „Nie potrebné oboznámiť Vás...“ s podtitulom? Za Katolícku akciu Talianska, z roku 1931 pápež v nej nepoužíval termín „fašizmus“ ale „štátny direktivizmus“. Po roku 1938, po schválení teórie o nadradenosti rasy (apoteóza nordicko-germánskej rasy, inšpirovaný dielom *Mythus des XX. Jahrhunderts* stranického ideológa Alfreda Ernesta Rosenberga a dezinterpretovanou filozofiou Fridricha Nietzscheho o „nadčloveku“) a vyhladzovaní Židov došlo k úplnému prerušeniu vzťahov pápeža a talianskej vlády. Apoštolský stolec fašistické teórie verejne zavrhol a dištancoval sa od Taliansko-Nemeckej politiky. Porov aj : VLADÁR, V.: Dejiny cirkevného práva. Praha: Leges, 2017. s. 514

⁷ Dogma je podľa učenia Cirkvi, záväzné „definovanie pravdy“, ktorá bola v Cirkvi od začiatku uznávaná. Na ekumenických konciloch bývajú znovu formulované, resp. upresnené formulácie viery, tak aby boli potvrdené resp. podčiarknuté, najmä ak sa v histórii vyskytli herézy (alebo boli predmetom sporu) výkladu určitej časti

predmetom sporu⁹, aspoň nie vo vnútri katolíckej cirkvi. Iniciatíva k vyhláseniu, resp. zopakovaniu dogmy o pápežskej neomylnosti vo veci učenia a mravov vychádzala zdola, volali po nej najmä bežní veriaci ľudia a nižší klérus.¹⁰ Koncil bol predčasne ukončený z dôvodu začatia francúzsko–nemeckej vojny a pokračovanie odložené na neurčitý čas.

Pri genéze dogmy o pápežskej neomylnosti v 19. storočí mal veľký podiel pocit nestability a ohrozenia základných pilierov, hodnôt a cieľov človeka. Vyvolal ho aj proces sekularizácie európskej, najmä západoeurópskej a stredoeurópskej spoločnosti, ktorý v mnohých katolíkoch vyvolal obavu, že oddelenie náboženskej a svetskej sféry života, ku ktorému sekularizácia bude smerovať, povedie k oslabeniu, ak nie priamo k zániku ich viery a náboženstva.¹¹ Veriaci potrebovali mať záruku otrasených istôt a tú videli v autorite pápežských výrokov. Koncil najskôr prejednával otázky o katolíckej viere, lebo indiferentizmus, agnosticizmus, materializmus a iné mylné učenia popierali možnosť skutočného poznania Boha. Definovali sa hranice a možnosti poznania Boha rozumom a vierou. Filozofiou a hľadaním riešenia medzi vierou, náboženstvom a realitou moderného sveta sa zaoberali všetci novovekí pápeži. Pápež Lev XIII. (1878 – 1903) vo svojej prvej encyklike z roku 1879 „*Aeterni Patris*“¹² odporúča filozofiu Tomáša Aquinského, hovorí „o priateľstve medzi rozumom a vierou“, o hľadaní pravdy práve týmito dvomi spôsobmi, ktoré sa zdajú byť na prvý pohľad nezlúčiteľné; alebo o nihilizme a relativizme, ktorý by nastal v prípade opozície rozumových dôvodov a dôvodov vyplývajúcich z viery v Boha. Pápež Ján Pavol II., intelektuál a profesionálny filozof, ktorý sa snažil pokresťančiť existencializmus, vychádzajúc z fenomenologickej tradície filozofie (1978 – 2005) vydal okružný list s názvom „*Fides et ratio*“¹³ s touto, stále aktuálnou problematikou v roku 1998. Ján Pavol II. v nej hovorí, že cirkev stojí v službe pravdy¹⁴, túžba po pravde je na začiatku

---

kresťanskej vierouky. Pápež nie je neomylný všeobecne, ale ak ako hlava Cirkvi písomne alebo ústne vyjadruje vieru Cirkvi.

⁸ Porov. HALAS.F.X.: Fenomén Vatikán. Brno: Centrum pre studium demokracie a kultury, 2004. s. 62

⁹ Akútnym problémom to bolo pred viac ako tromi storočiami, kedy bol zvolaný Tridentský koncil, ktorý potvrdil prvenstvo pápeža (chápajúc toto funkčne v hierarchickom usporiadaní Cirkvi) a dogmu o pápežovom primáte, ako reakciu na reformáciu a nové prúdy a štiepania v rámci Cirkvi. (Tento ekumenický koncil reagoval oneskorene. Vznikli veľké reformované cirkvi – Luteránska, Kalvínska, Husitská atď., po celej Európe sa rozpútali nepokoje a náboženské vojny – 30. ročná vojna atď.)

¹⁰ Porov. HALAS.F.X.: Fenomén Vatikán. Brno: Centrum pre studium demokracie a kultury, 2004. s.63

¹¹ Porov. HALAS.F.X.: Fenomén Vatikán. Brno: Centrum pre studium demokracie a kultury, 2004. s.383

¹² Večný Otec. Preklad názvu encykliky zo dňa 4. 8. 1879

¹³ Viera a rozum. Preklad názvu encykliky zo dňa 14. 9. 1998

¹⁴ Encyklika *Fides et Ratio*. Dostupné na internete: www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-papezov/c/fides-et-ratio ods. 2, čl. 7. [15.10.2018] Čl. 19. „Učenie dvoch vatikánskych koncilov otvára opravdivý horizont novosti aj pre filozofickú vedu. Zjavenie vnáša do dejín pevný bod, ktorý si človek nemôže odmyslieť, ak chce dospieť k pochopeniu tajomstva svojej existencie. Na druhej strane však toto poznanie stále poukazuje na tajomstvo Boha, ktoré rozum nemôže vyčerpať, ale len dostať a s vierou prijať. Vo

všetkých vecí a patrí k samotnej prirodzenosti človeka. Tak ako podstatu človeka tvorí hmotné telo a duchovné bytie v ňom, tak aj pravdu treba hľadať fyzickým aj duchovným zrakom, lebo existuje hlboký súvis medzi poznaním vierou a poznaním rozumom. Človek vlastní obidve tieto veličiny k tomu aby našiel v múdrosti celistvú pravdu, ktorá ho uspokojí.¹⁵

Kódex kánonického práva 1917 (CIC 1917¹⁶)

V tomto období medzi dvomi koncilmi došlo k postupnému formovaniu a kodifikácii prvej univerzálnej zbierky zákonov a k vzniku Kódexu kánonického práva z roku 1917. Jeho vznik je začiatkom obdobia tzv. *Ius Codificatum*¹⁷, obdobie kodifikovaného práva. Reforma cirkevného práva sa stala už naliehavou potrebou. Vo vtedajšom cirkevnom práve neexistoval relevantný úradný zákonník. *Corpus iuris canonici* bol ešte stredovekým svodom práva. Obsahoval aj zastarané a nepotrebné predpisy, čiastočne dopĺňané. Cirkevný zákonodarca nebol dostatočne flexibilný pri tvorbe nového práva a tak vznikali najmä v misijných krajinách aj protirečivé ustanovenia. V súvislosti s prípravnými prácami k I. Vatikánskemu koncilu apelovali najmä francúzski, nemeckí a belgickí biskupi vo veci korigovania kánonického práva, k odstráneniu nepoužívaných noriem a k prispôsobeniu aktuálnym potrebám spoločnosti.

Mala byť vytvorená nová kodifikácia kánonického práva, pričom táto požiadavka bola na Koncile označená ako úplná nevyhnutnosť. Biskupi žiadali aby kánonické právo bolo

---

vnútri týchto dvoch momentov má rozum svoje osobitné miesto, ktoré mu dovoľuje skúmať a chápať, neobmedzovaný ničím iným, iba svojou vlastnou ohraničenosťou voči nekonečnému tajomstvu Božiemu. Zjavenie teda vnáša do našich dejín všeobecnú a poslednú pravdu, ktorá vyzýva rozum človeka, aby sa nikdy nezastavil. Ba čo viac, pobáda ho, aby neprestajne rozširoval priestory vlastného poznania, až kým nezbadá, že už splnil všetko, čo bolo v jeho moci, a nič nezanedbal.“

¹⁵ Čl. 84. „Dôležitosť metafyzického prístupu sa stáva ešte zrejmejšou, keď vezmeme do úvahy dnešný rozvoj hermeneutických vied a rozličných jazykových analýz. ... Viera totiž celkom jasne predpokladá, že ľudský jazyk je schopný všeobecným spôsobom vyjadriť božskú i nadprirodzenú skutočnosť. Aj keď sa použijú analogické slová, nie sú o nič menej významné. Keby to tak nebolo, Božie slovo, ktoré je vždy božským slovom v ľudskej reči, by nebolo schopné povedať o Bohu celkom nič. Výklad tohto slova nás nemôže odkazovať z jednej interpretácie na druhú bez toho, že by nás priviedol dakedy k jednoducho pravdivému výroku. Inak by to nebolo Božie zjavenie, ale len vyjadrenie ľudských pojmov o Ňom a o tom, čo si On pravdepodobne myslí o nás. čl. 85. Dobré si uvedomujem, že tieto požiadavky, ktoré kladie Božie slovo filozofii, môžu sa zdať ťažké mnohým, ktorí prežívajú dnešnú situáciu vo filozofickom bádání. Práve preto, že si osvojujem to, čo pápeži niekoľkých generácií neprestajne vyučujú a čo sám Druhý vatikánsky koncil potvrdil, chcem dôrazne vysloviť, že človek je schopný dospieť k jednotnému a organickému vedeckému pohľadu. ...“

¹⁶ Codex iuris canonici z roku 1917

¹⁷ Poklasické obdobie - *Ius novissimus* – obdobie najnovšieho práva predchádza obdobie *Ius Codificatum* – obdobie kodifikovaného práva. Od Tridentu (1545) po prvú úplnú kodifikáciu v druhej dekáde 20. st., : Zahŕňa buly, zbierky koncilových dokumentov, pápežských aktov (zbierok), a dokumenty kongregácií.

nanovo usporiadané, kodifikované (navrhnuté usporiadanie) podľa vzoru moderných štátov¹⁸; zákony mali byť vyjadrené v stručných a jasných vetách. Biskupi apelovali: „Ak majú cirkevné zákony vrcholne pôsobiť na mravy, život a zriadenie kresťanských národov, nie je vskutku nič primeranejšie a nič vhodnejšie ako rozumným spôsobom spracované, zozbierané v jeden kódex, podľa ktorého by posvätné právo bolo praktizované súdmi, podávané v školách a svedomito zavedené do používania. ...“¹⁹ Z dôvodu predčasného ukončenia koncilu nedošlo k nijakému definitívnemu uzáveru, pretože zatiaľ čo bol kódex opakovane prepracovaný, vypukla prvá svetová vojna a zomrel pápež Pius X. (1903-1914), z ktorého podnetu začalo toto dielo i Koncil. Práce na novom kódexe trvali dvanásť rokov, pričom predpríprava na toto dielo sa rodila od konca 19. storočia.

Kódex bol vypracovaný podľa pokynov pápeža Pia X. (1903-1914) v motu proprio *"Arduum sane munus"* z r. 1904. Po publikácii *„Arduum sane munus“*, na jar roku 1904 bola vytvorená 17-členná kodifikačná komisia pre vypracovanie kódexu. Za sekretára tejto kodifikačnej komisie bol menovaný Pietro Gasparri²⁰. Pius X. si jasne uvedomoval, aké veľké dielo má predstavovať vypracovanie kódexu. Aj to bol dôvod, prečo už v samotnom *„Arduum sane munus“* vyjadril pozvanie na spoluprácu pre všetkých biskupov a univerzitných odborníkov.²¹ Vypracovanie sa malo riadiť zásadami: „Kódex mal zahŕňať iba tie normy, ktoré sa reálne a skutočne týkali prejednávaneho objektu úpravy. Bolo však povolené v texte použiť aj princípy prirodzeného práva a vieroučnej náuky. Základmi disciplinárnych noriem mali byť tradičný Corpus Iuris, Tridentký koncil a akty Rímskych veľkňazov. Normy, ktoré boli zastarané či viac nepoužiteľné, sa mali vynechať. Kánony mali obsahovať exkluzívne iba dispozitívnu časť výroku. Bolo však povolené používať delenia jednotlivých kánonov. Výrazy preberané z existujúcich dokumentov mali byť prepisované a používané presne tak, ako existujú v origináli. Mala sa vynaložiť maximálna snaha na to, aby boli výroky jasné,

---

¹⁸ Francúzsky Code Civile z r. 1914, rakúsky Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch z r. 1911, nemecký Bürgerliches Gesetzbuch z r. 1896.

¹⁹ Z návrhu biskupov ako odpovede na list pápeža Pia IX. z r. 1865 vo veci prípravy na Koncil. Porov.: HRDINA, A.: Prameny ke studiu kanonického práva. Plzeň: Aleš Čenek, 2007. s. 87

²⁰ JURICA, J.: 100 rokov od publikácie prvého kódexu kánonického práva (1917 – 2017) In: Notitiæ historiae ecclesiasticæ 1/2017. Dostupné na internete [www. http://nhe.ktfke.sk/data/uploads/archiv/notitiae-1_2017.pdf](http://nhe.ktfke.sk/data/uploads/archiv/notitiae-1_2017.pdf) s.118-129 cit. [20.11.2018] Arcibiskup Pietro Gasparri mal cenné diplomatické skúsenosti ako pápežský delegát v Južnej Amerike. Od r. 1901 bol sekretárom Kongregácie pre mimoriadne cirkevné záležitosti, ktorá tvorila vnútornú časť Štátneho sekretariátu. Bol známy ako vynikajúci právnik a autor kánonických diel. Jeho úlohu a prínos k úspešnej kodifikácii prvého Kódexu niektorí historici prirovnávajú ku Graciánovi či Rajmundovi de Peñafort. S. 123

²¹ Porov.: JURICA, J.: 100 rokov od publikácie prvého kódexu kánonického práva (1917 – 2017) In: Notitiæ historiae ecclesiasticæ 1/2017. Dostupné na internete [www. http://nhe.ktfke.sk/data/uploads/archiv/notitiae-1_2017.pdf](http://nhe.ktfke.sk/data/uploads/archiv/notitiae-1_2017.pdf) s. 118-129 cit. [20.11.2018]

zrozumiteľné a krátke. V prípade voľby medzi dvoma a viacerými prameňmi, ktoré pojednávajú o tom istom argumente, si zákonodarcovia mohli vybrať najpresnejšiu a najvhodnejšiu formuláciu. Ak platný zákon mal byť zrušený alebo zmenený uvedením novej normy, tá mala byť uvedená s poznámkou o zrušení či modifikácii spolu s uvedením krátkeho zdôvodnenia. Používaným jazykom mala byť latinčina ako výraz majestátu cirkevného práva vyjadreného už v jednom z jeho prameňov – v Rímskom práve.“²²

Nový zákonník vyhlásil pápež Benedikt XV. (1914-1922) dňa 27.5.1917 a účinnosť nadobudol dňa 19.5.1918 promulgačnou konštitúciou "*Providentissima mater ecclesia*" s platnosťou pre celú katolícku cirkev. Kódex vo väčšine právnych úprav neprinášal nové ustanovenia, ale kodifikoval už existujúce právne predpisy. "Kódex neobsahoval v sebe potrebné právne mechanizmy, ktoré by pružne reagovali a boli by základom pre ďalší legislatívny vývoj. Kresťanstvo 20. storočia muselo byť nevyhnutne poznamenané všetkými spoločenskými procesmi, na ktoré bolo nevyhnutné reagovať oveľa pružnejšími ustanoveniami kánonického práva."²³ Badať na ňom ešte vplyv inštitútov rímskeho súkromného práva. Pápež Benedikt XV. vydal na pomoc a rozvoj kánonického práva motu proprio „*Cum ius canonici codicem*“ ktorým zriadil komisiu pre výklad kódexových kánonov. Táto jediná mala právo úradne vykladať texty kánonov vždy po vypočutí tej posvätnej kongregácie, ktorej sa dotknutá záležitosť týka. Kongregácie už nesmeli vydávať nové všeobecné dekréty, „iba ak by to naliehavosť pre dobro Cirkvi vyžadovala“ o čom mal byť Apoštolský stolec vopred informovaný. Po schválení Apoštolským stolcom, nadobudne dekrét platnosť a dosadí nový kódexový predpis. Takto postupom času vznikajú ďalšie doplňujúce dekréty jednotlivých Rímskych kongregácií.

CIC 1917 bol prvým výlučným systematickým súborom právnych predpisov v dejinách kánonického práva. „Tento kódex, formálne dokonalý, však prevažne iba nanovo usporiadal staré právo s dôrazom na rímsky centralizmus. Bol dokončený v dobe, keď ešte nebolo možné predpokladať rozsiahle spoločenské zmeny vyvolané prvou svetovou vojnou a nasledujúcim vývojom.“²⁴ Ustanovenia tohto kódexu nič nemenili na medzinárodných zmluvách s Apoštolským stolcom.²⁵ Normy tejto Zbierky sumarizujú platné používané

---

²² JURICA, J.: 100 rokov od publikácie prvého kódexu kánonického práva (1917 – 2017) In: *Notitiae historiae ecclesiasticae* 1/2017. Dostupné na internete [www. http://nhe.ktfke.sk/data/uploads/archiv/notitiae-1_2017.pdf](http://nhe.ktfke.sk/data/uploads/archiv/notitiae-1_2017.pdf) s.118-129 cit. [20.11.2018]

²³ VRANA, V.: *Dejiny cirkevného práva* Košice: UPJŠ PrF 2011, s. 126

²⁴ HRDINA, A.: *Prameny ke studiu kanonického práva*. Plzeň: Aleš Čenek, 2007. s. 113

²⁵ VRANA, V.: *Dejiny cirkevného práva* Košice: UPJŠ PrF 2011, s. 127

kánonické právo z obdobia asi 330 rokov pred kodifikáciou CIC 1917. Vychádza z obdobia čiastočnej kodifikácie z druhej polovice 19. storočia.

Kódex pozostáva z 2414 kánonov v piatich knihách. (I. kniha: *Normae generales*, II. kniha: *De personis*, III. kniha: *De rebus*, IV. kniha: *De processibus*, V. kniha: *De delictis et poenis*). K nim sú pripojené pápežské konštitúcie, ktoré upravovali voľbu pápeža, manželské právo, liturgické predpisy, konkordáty Rímskej kúrie s vládami jednotlivých krajín, práva a privilégia nadobudnuté predvídaním tohto kódexu, opačné obyčaje, ak neboli v kódexe vyslovene označené za „zavrhnutiahodné“. Kódex posilnil právomoci diecéznych biskupov a upevnil pápežský centralizmus. Išlo o autentickú úradnú univerzálnu a výlučnú zbierku platiacu pre katolícku cirkev západného obradu. Východné cirkvi zaväzoval, len ak by šlo o záležitosti, ktoré sa vzťahovali aj na východné cirkvi.²⁶

Okrem Apoštolskej konštitúcie „*Providentissima Mater Ecclesia*“, je súčasťou oficiálneho vydania Kódexu aj motu proprio „*Cum iuris canonici Codicem*“. Týmto pápežským dokumentom z 15. septembra 1917 Benedikt XV. zriadil komisiu kardinálov, ktorej úlohou a právom bolo vydávať autentický výklad jednotlivých kánonov.

Po tom čo bola v platnosti (66 rokov) tento kódex, dozrel čas a v Cirkvi bolo zvolané akési pokračovanie prerušeného nedávneho ekumenického koncilu (I. Vatikánskeho) a počas neho prirodzene opäť vyplynula požiadavka k rekodifikácii, resp. reforme kódexu.

II. Vatikánsky koncil žiadne nové dogmy nevyhlásil. Vo vieroučnej konštitúcii „*Lumen gentium*“²⁷, ktorá pojednáva o Cirkvi všeobecne, najmä o právach a povinnostiach členov Cirkvi, o hierarchickom zriadení Cirkvi, o kompetenciách jednotlivých stupňov kňazského svätenia. Náuka o pápežovej neomylnosti bola uvedená do širších súvislostí; dokument pojednáva o biskupskom úrade a kolegialite biskupov a o ich kompetenciách. Dokument vyjadruje pomer medzi pápežom a ostatnými biskupmi a ich právomoci vyvodzuje z ohľadom na prerogatívu pápežovho primátu medzi biskupmi. To možno vidieť v kódexovom prevedení v kánonoch, 333, 334, 749, k.753, a najmä kánon 336²⁸, k. 337 §1,2.

---

²⁶ Treba rozumieť katolícke cirkvi východného obradu

²⁷ Svetlo národov. Apoštolská konštitúcia O Cirkvi, vydaná

²⁸ KÓDEX KÁNONICKÉHO PRÁVA. Lat. – slov. vydanie. Pre KBS vydal. Spolok sv. Vojtecha, Bratislava 1996. s. 123. .Kán. 336 - Kolégium biskupov, ktorého hlavou je Najvyšší veľkňaz a jeho členmi sú biskupi na základe sviatostnej konsekrácie a hierarchického spoločenstva s hlavou a členmi kolégia a v ktorom apoštolský zbor nepretržite pretrváva, je spolu so svojou hlavou a nikdy bez tejto hlavy aj subjektom najvyššej a plnej moci nad celou Cirkvou. Kán. 337 - § 1. Kolégium biskupov slávnostným spôsobom vykonáva moc nad celou Cirkvou na ekumenickom koncile. § 2. Tú istú moc vykonáva prostredníctvom zjednotenej činnosti biskupov, rozídených vo svete, ktorú ako takú Rímsky veľkňaz vyhlásil alebo slobodne prijal, takže sa stáva pravým kolégiovým úkonom.

Tento vyššie spomínaný záväzný koncilový dokument sa nám javí byť akýmsi prvotným vodítkom pri konštituovaní neskoršieho Kódexu kánonického práva z roku 1983, pretože jeho vnútorné členenie popisuje a konkrétne vymedzuje "jednotlivé pozície" subjektov práva a stupne hierarchie v Cirkvi a vymedzuje ich zákonné kompetencie, resp. špecifikuje práva a povinnosti.

Kódex kánonického práva 1983 (CIC 1983²⁹)

Pápež Ján XXIII. (1958 – 1963) oznámil úmysel zvolať ekumenický koncil a uskutočniť revíziu CIC 1917. Počas druhého vatikánskeho koncilu (11.10.1962 – 1965) sa začalo diskutovať o tom, akým spôsobom a v akom rozsahu má byť CIC 1917 revidovaný, keďže v čase konania koncilu bol už v mnohých pasážach zastaralý. Pápežská komisia pre revíziu CIC 1917 na čele s kardinálom Petrom Ciriacom (neskorší pápež Ján XXIII., od marca 1963) sa v novembri 1963 dohodli na vypracovaní nového kódexu až po skončení koncilu. Teologickým východiskom pre nový kódex sa stali koncilové dokumenty. Mali sa pripraviť dva kódexy - jeden platný pre západné kresťanstvo a druhý platný pre východné cirkvi. Synoda biskupov roku 1967 odobrila a schválila zásady pre vypracovanie novej zbierky. CIC 1983 bol vyhlásený dňa 25.1.1983 a po desiatich mesiacoch (*vacatio legis*) nadobudol nový kódex účinnosť dňa 27.11.1983. Pápežská komisia pre interpretáciu kódexových textov bola vymenovaná pápežom Jánom Pavlom II. v motu proprio „*Recognitio iuris canonici*“. Komisia pre obnovu Kódexu roku 1967 za pápeža Pavla VI. prijala desať princípov, podľa ktorých mala byť revízia starého kódexu uskutočnená. Princípy vychádzajú z jednotlivých uznesení II. vatikánskeho koncilu.

1. Nový Kódex mal mať zásadne právny charakter (nie zbierka liturgických predpisov, etických noriem) podľa zásady "Ubi societas, ibi ius". Ustanovenia kódexu majú presne definovať a chrániť práva a povinnosti všetkých veriacich. Forum externum a forum internum mali byť usporiadané tak aby medzi nimi nebola kolízia (podľa starého kódexu 1917 sa svedomie stotožňovalo s forum internum). Nová zbierka rozlišuje svedomie človeka - chápe sa ako najvnútornejší priestor, vzťahu medzi Bohom a človekom. Forum internum sa týka vonkajších záležitostí, ktoré sú buď veľmi ťažko, alebo sa vôbec nedajú dokázať podľa práva. Forum externum sa vzťahuje na skutočnosti, ktoré boli verejne známe a preukázateľné vykonanými dôkazmi v súlade s kánonickým právom.³⁰

---

²⁹ Codex iuris canonici z roku 1983.

³⁰ Pozri bližšie Vrana, V.: Dejiny cirkevného práva Košice: UPJŠ PRF 2011, s. 139 - 141

2. Zachovať súlad medzi forum externum a forum internum (konštituované boli akoby dva svety vonkajší a vnútorný, tieto mali byť v oblasti kanonického trestného práva vhodne koordinované).³¹

3. Prioritou kódexu mala byť nie len spravodlivosť, ale aj ľudskosť, miernosť (epikia). Miernosť a ľudskosť by mali "obrusovať" ostré hrany práva a korigovať uplatnenie spravodlivosti v konkrétnej situácii.

4. Poskytnutie dišpenzu nie je popretím alebo zrušením zákona. Umožní v odôvodnených prípadoch poskytnúť výnimku spod účinnosti konkrétneho zákona príslušnej cirkevnej autority. V praxi ide o situácie kedy by použitie zákona nesmerovalo k dobrej jednotlivca ale proti nemu. Udeľuje ho pápež prípadne diecézny biskup.

5. V kódexe sa má uplatňovať zásada subsidiarity (t.j. ak o niečom môže rozhodnúť nižšia cirkevná autorita, nemá rozhodnúť vyššia autorita. Má sa tak predchádzať zavádzaniu nadbytočných všeobecných cirkevných zákonov a má sa rešpektovať autonómia partikulárnych cirkví, čiže poslinenie právneho postavenia diecézneho biskupa).

6. Kódex má rešpektovať ľudskú a kresťanskú dôstojnosť.

7. Kódex má ustanoviť súdy a procesné postupy na ochranu veriacich.

8. Pri riadení cirkvi sa má vziať do úvahy personálny princíp. Má spájať ľudí na základe vzťahov.³² Každý laik podlieha príslušnému miestnemu ordinárovi na teritoriálnom princípe, územný princíp je najbežnejším kritériom stanovenia príslušnej jurisdikcie.

9. Ustanovenia trestného práva majú byť minimalizované. Minimalizovať sa majú najmä tresty „*laet sententiae*“ a aplikovať iba treba len v nevyhnutných situáciách.³³

10. Nová zbierka zákonov má byť systematickejšia, metodicky usporiadaná.

---

³¹ Pozri bližšie napríklad kánon 130. KÓDEX KÁNONICKÉHO PRÁVA. Lat. – slov. vydanie. Pre KBS vydal. Spolok sv. Vojtecha, Bratislava 1996. s.45

³² Pozri bližšie napríklad kánon 518 o farnosti. Alebo aj uplatnenie tohto princípu pri vzniku Vojenského ordinariátu Katolíckej cirkvi, existujúci na Slovensku od roku 2003, vychádzajúc zo Základnej zmluvy medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou podpísanou vo Vatikáne 24. novembra 2000 a zmluvy Zmluva medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou o duchovnej službe katolíckym veriacim v Ozbrojených silách a ozbrojených zboroch Slovenskej republiky zo dňa 22.8. 2003. Ods. 2. „Ordinariát bude podľa kánonického práva a podľa Apoštolskej konštitúcie *Spirituali militum curae* postavený na úroveň diecézy a bude zároveň osobitou inštitúciou v štruktúrach ozbrojených síl a ozbrojených zborov. Ordinariát bude mať právnu subjektivitu kánonickú. Ordinariát bude právnickou osobou podľa právnych predpisov Slovenskej republiky.“

³³ Pozri bližšie kán. 1364-1398.

Kódex kánonického práva bol promulgovaný apoštolskou konštitúciou pápeža Jána Pavla II. *Sacrae disciplinae leges* dňa 25.1.1983³⁴ a účinný po takmer ročnej legisvkancii 27.11.1983.³⁵ Kódex pozostáva z 1752 kánonov v siedmych knihách. Tie sú členené na tituly, hlavy, články a kánony, paragrafy. (I. kniha: De normis generalibus, kánon 1-203. II. kniha: De populo Dei, kánon 204-746. III. kniha: De ecclesiae munere docendi, kánon 747-833. IV. kniha: De ecclesiae munere sanctificandi, kánon 834-1253. V. kniha: De bonis ecclesiae temporalibus, kánon 1255-1310. VI. kniha De sanctionibus in ecclesiae, kánon 1311-1399. VII. kniha: De processibus, kánon 1400-1752.)

Kódex kánonov východných cirkví (CCEO)³⁶

Je to súhrn zákonov, ktorými kánony cirkevnej disciplíny spoločné katolíckym cirkvám sú po prvý krát spoločne zhromaždené a vyhlásené najvyšším zákonodarcom cirkvi po šesťdesiat ročnom úsilí. Prvá komisia zriadená pápežom Píom XI. začala na tomto diele pracovať v roku 1929³⁷. Kodifikačná činnosť zodpovedala direktívam koncilového dokumentu - dekrétu O katolíckych východných cirkvách „*Orientalium Ecclesiarum*“ z roku 1964, ktorým nariadil, aby si východné cirkvi podržali svoje dedičstvo najmä ak ide o oblasť liturgie a disciplíny. Je členený na tituly. resp. state. Obsahuje 1546 kánonov. Kódex je spracovaný v duchu subsidiarity a zaväzuje všetkých dvadsať jeden východných cirkví sui iuris, avšak len v zásadných disciplinárnych otázkach. Ponecháva veľký priestor partikulárnemu zákonodarstvu jednotlivých cirkví pod správou patriarchov.

Promulgačná konštitúcia „*Sacri canones*“ pápeža sv. Jána Pavla II. vydaná 18. 10. 1990 s účinnosťou od 1.10.1991 uviedla do života spoločný kódex pre katolíkov východného obradu.

Popri kódexových normách existujú aj tzv. **mimokódexové normy** – inštrukcie, alebo dekréty. Sú to záväzné dokumenty, ktoré boli prijaté po vyhlásení CIC 1983 a zaoberajú niektorou oblasťou práva a dopĺňajú ju, aktualizujú s ohľadom na požiadavku súčasnosti. Ak príklad spomenieme motu proprio pápeža Františka, ktoré zverejnil pod názvami „*Mitis Iudex Dominus Iesus*“ a „*Mitis et misericors Iesus*“ platné od 8.12.2015. Ide o dokumenty, ktoré sa týkajú reformy kánonického procesu pre kauzy vyhlásenia manželskej nulity v Kódexe

---

³⁴ Pápež sv. Ján Pavol II. ho metaforicky nazval „posledným koncilovým dokumentom“.

³⁵ Tento termín bol vyslovene uložený v promulgačnom dokumente. Dovtedy platili normy CIC 1917.

³⁶ Codex canonum Ecclesiarum orientalium

³⁷ Dokument *Sacri canones*. In: HRDINA, A.: Prameny ke studiu kánonického práva. Plzeň: Aleš Čenek, 2007. s. 149

kánonického práva a v Kódexe kánonov Východných cirkví, čiže dopĺňa normy manželského práva v kódexoch západnej cirkvi aj východných cirkví.

Proces manželskej nulity sa doposiaľ riadil Kódexom kánonického práva pápeža sv. Jána Pavla II. z roku 1983 a inštrukciou Dignitas Connubii z 25.1.2005. „Inštrukcia zaviedla niektoré spresnenia do procesu manželskej nulity. Podľa niektorých biskupov a odborníkov na procesné kánonické právo bol tento proces veľmi náročný a niekedy aj dosť zdĺhavý. ... Preto pápež František už v auguste 2014 ustanovil osobitnú pápežskú komisiu pre revíziu procesu manželskej nulity.“³⁸

Záver

19. a 20. storočie bolo z pohľadu filozofie a sociológie búrlivým obdobím zmien a nových historických udalostí. Nové myšlienkové prúdy vnášali neistotu a zmätok do tradičnej kresťanskej vierouky. Pápež Pius IX. odsudzoval liberalizmus a modernizmus, zaujal v politike konzervatívne postoje a zvolal I. vatikánsky koncil. Kánonické právo si už veľmi dlho pýtalo reformu, ktorá konečne prišla po dlhodobých kodifikačných prácach. Najmä I. Vatikánsky koncil a v neposlednom rade aj II. Vatikánsky koncil boli formujúcimi bodmi, ktoré nasmerovali ráz a charakter zákonníkov.

„S odstupom času môžeme konštatovať že tento zákonník (CIC 1917) priniesol do Cirkvi hlbokú zmenu a že jeho vedeckosť a právnická hodnota sú ešte doposiaľ všeobecne uznávané. Obsahoval stručné, jasné a v logickom poriadku usporiadané všeobecne koncipované praktické a abstraktné právne normy.“³⁹ Dňa 25. januára 1959 oznámil pápež Ján XXIII. úmysel zvolať všeobecný koncil a pripraviť nový kódex kánonického práva. Tento nový kódex sa začal konkrétne pripravovať po ukončení Druhého vatikánskeho koncilu a bol vyhlásený 25. januára 1983. II. Vatikánsky koncil priniesol obnovu vnútorného cirkevného života, začiatok ekumenického dialógu a dôležitú a očakávanú rekodifikáciu CIC 1917. „V postoji štátu voči cirkvi bolo zdôraznené, že obe spoločnosti sú vo svojich

---

³⁸ Zjednodušuje pápež cirkevné rozvody? Hovoríme s prof. Jánom Dudom. Dostupné na internete: www.tkkbs.sk/view.php?cislocclanku=20150909036 [15.10.2018] Podrobnejšie o merite veci: V zásade ide o tri zmeny. Prvou je to, že po vydaní rozsudku nulity súdom prvej inštancie sa už nevyžaduje nevyhnutne druhé rozhodnutie nulity súdom druhej inštancie, ak sa ani jedna zo stránok, ani obhajca zväzku, proti rozsudku prvej inštancie neodvolá v časovej lehote 15 dní. Tak sa rozsudok stane vykonávateľným a stránky budú môcť uzavrieť manželstvo v kostole. Druhou zásadnou zmenou je už spomínaný skrátený proces pred diecéznym biskupom, ktorý by mal trvať jeden mesiac od dekrétu dosvedčenia sporu. Rozhodnutie tu bude vydávať diecézny biskup a proti jeho rozhodnutiu existuje možnosť apelácie na druhú inštanciu. Ak diecézny biskup nedospeje k rozhodnutiu o nulite, posunie prípad na riadne konanie na cirkevnom súde, kde bude platiť časová lehota jedného roka.

³⁹ VLADÁR, V.: Dejiny cirkevného práva. Praha: Leges, 2017. s. 504

oblastiach celkom nezávislé a autonómne, avšak majú udržiavať zdravú spoluprácu. Z pohľadu štátnych foriem a systémov vlády sa Katolícka cirkev otvorene prihlásila k občianskej slobôd, právnemu štátu a demokratickému zriadeniu za súčasného odsúdenia všetkých politických zriadení, ktoré obmedzujú občiansku alebo náboženskú slobodu a porušujú práva jednotlivcov, respektíve spoločenských skupín.⁴⁰

Pápež Ján Pavol II. sa v promulgačnej konštitúcii *Sacrae disciplinae leges* sa vyjadril, že nový kódex možno považovať za snahu preložiť koncilovú náuku o Cirkvi do kánonického vyjadrenia, má navodiť poriadok v živote spoločenstva cirkvi. Kódex kánonického práva 1983 je výsledkom dlhodobých snáh pápežov od polovice 19. storočia a oboch Vatikánskych koncilov. Problematiku kreovania oboch kódexov katolíckej cirkvi - Kódexu kánonického práva z roku 1917 i v súčasnosti platného Kódexu kánonického práva z roku 1983 treba chápať v kontexte vtedajšej doby a najmä v súvislosti so zvolaním I. a II. Vatikánskeho (ekumenického) koncilu. Zvolanie koncilov a následné vypracovanie právnych zbierok a neskoršia rekodifikácia základnej právnej úpravy bolo aktuálnou požiadavkou doby.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

HALAS, F.X.: Fenomén Vatikán. Brno: Centrum pre studium demokracie a kultury, 2004. ISBN: 80-7325-034-9.

HRDINA, A.: Prameny ke studiu kanonického práva. Plzeň: Aleš Čenek, 2007. ISBN: 978-80-7380-039-0

JURICA, J.: 100 rokov od publikácie prvého kódexu kánonického práva (1917 – 2017) In: *Notitiæ historiae ecclesiasticæ* 1/2017. [cit. 20.11.2018]s. 118-129

KÓDEX KÁNONICKÉHO PRÁVA. Lat. – slov. vydanie. Pre KBS vydal. Spolok sv. Vojtecha, Bratislava 1996. s.893 ISBN: 80-7162-061-0

VRANA, V.: Dejiny cirkevného práva Košice: UPJŠ PRF 2011. ISBN 978-80-7097-877-1

VLADÁR, V.: Dejiny cirkevného práva. Praha: Leges, 2017. ISBN: 9-788-075-022387

Hovoríme s prof. Jánom Dudom. Dostupné na internete:

www.tkkbs.sk/view.php?cisloclanku=20150909036 [cit. 15.10.2018]

---

⁴⁰ VLADÁR, V.: Dejiny cirkevného práva. Praha: Leges, 2017. s. 553

PRÁVO A FEMINIZMUS – PRÁVNO-FILOZOFICKÝ KONTEXT

THE LAW IN SCOPE OF FEMINISM – THE FEMINIST JURISPRUDENCE

Dominik Šoltys¹

Abstrakt

Predložený príspevok predstavuje vo všeobecnosti základné znaky právneho feminizmu ako smeru právneho myslenia a bližšie sa venuje diverzite ako znaku právneho feminizmu. V tejto súvislosti sa zameriava na päť základných podôb právneho feminizmu (liberálny feminizmus, kultúrny feminizmus, radikálny feminizmus, postmoderný feminizmus, černošský feminizmus) a predstavuje ich charakteristické rysy, hlavný myšlienkový prínos a uvádza ich vybraných predstaviteľov.

Kľúčové slová

Feminizmus, patriarchát, právo, liberalizmus, právna filozofia

Abstract

The study aims on basic features of feminist legal theory and describes the diversity within feminist philosophy of law. Further, it presents five most common forms of legal feminism (liberal feminism, cultural feminism, radical feminism, post-modern feminism, black feminism) with their definitions, goals and main exponents.

Keywords

Feminism, Patriarchy, Law, Liberalism, Jurisprudence

Úvodne vymedzenie právneho feminizmu

Vstup feminizmu do právnej filozofie znamenal výrazný posun do právno-filozofickej diskusie. Ak zoberieme do úvahy skutočnosť, že feminizmus sa behom dvadsiateho storočia výrazne podpísal na formovaní sociálneho myslenia, politiky, ekonomiky, práva a neraz aj súkromnej sféry neformálnych vzťahov, potom sa tento jav nezdá zvlášť prekvapujúcim. V nasledujúcom príspevku sa zameriame na diverzitu feminizmu vo vnútri právneho myslenia. Rozdelíme feministickú právnu filozofiu do vybraných podôb myslenia a predstavíme charakteristické znaky, ktorými sa vyznačujú a vzájomne od seba odlišujú.

Právny feminizmus vo všeobecnosti predstavuje trend právneho myslenia, požadujúci spoločenskú transformáciu práva, ktorá bližšie smeruje k zahrnutiu dlho opomínaného ženského potenciálu do práva a právneho myslenia vôbec. Apelom na partikulárnu ženskú

---

¹ JUDr. Dominik Šoltys, PhD., Právnická fakulta UMB v Banskej Bystrici, Katedra teórie štátu a práva, odborný asistent.

skúsenosť s právom sa jeho predstavitelia snažia poukázať na problémy, ktoré právna teória a právna prax spája s pohlavím a rodom danej bytosti, čím upozorňujú na aktuálne patriarchálnu povahu práva. Právo je teda z pohľadu právneho feminizmu patriarchálna inštitúcia. Patriarchálne bolo a je doterajšie právne myslenie (právna filozofia a teória) a rovnako patriarchálnymi boli a stále sú legislatíva, súdne rozhodovanie či širší spoločenský prístup k ženám (práva prax). Naším zámerom nie je na tomto mieste uvádzať a analyzovať jednotlivé oblasti patriarchálnosti práva, preto sa aspoň obmedzíme na úvodné a stručné predstavenie právneho feminizmu ako takého.

Po prvé, právny feminizmus sa zameriava na kritickú analýzu doterajšieho vývoja právneho myslenia. Právny feminizmus kriticky vníma formovanie doterajšej právnej filozofie ako aj právnej teórie a právnych doktrín, ktoré z nej vzišli. V tejto súvislosti sa feministická právna filozofia veľmi približuje kritickým teóriám práva, ktoré tvoria samostatný smer právneho myslenia a s právnym feminizmom ako takým nie sú zlučiteľné v celistvosti. Teda kritický apel feministickému právnej filozofie obracia pozornosť na doterajšie prehodnotenie vývoja, podoby a záverov, ktoré priniesla (patriarchálna) právna filozofia. Právny feminizmus v mnohom vytyka dominantnému, teda liberálnemu právnemu mysleniu, že má výrazný podiel na útlaku žien, ktorý pomohol do práva zakotviť nerovnosť medzi rodmi a pohlaviami. Predstavitelia, či skôr predstaviteľky právneho feminizmu zásadne napádajú proklamovanú objektivitu a neutralitu práva, ktorú liberáli chápu ako základnú požiadavku práva. Nadväznosti na uvedené, napádajú proklamovanú objektivitu a neutralitu práva ako abstraktnú kategóriu, ktorá neberie na zreteľ osobitosti, okolnosti a skúsenosti nevyhnutne späté so životmi žien.² Toto tvrdenie znie zvlášť, pretože sám liberalizmus zo svojej ideologickej podstaty vždy odmietal diskrimináciu a útlak jednotlivcov či skupín. Ďalšej kritike sa nevyhýba ani pôvodne liberálny koncept právneho štátu, ktorý podľa niektorých feministiek dostatočne neberie do úvahy ženský potenciál a nechráni ho adekvátnym spôsobom. Takáto kritika vyjadruje tézu, podľa ktorej si právo síce kladie námietku objektivnosti a neutrality, čím vytvára zdanie že muži a ženy žijú síce rovnakých

---

² Ann Scales sa vyjadruje svojou kritikou objektivnosti a neutrality práva nasledovne: „Feminizmus nepožaduje objektivnosť, pretože objektivnosť je zdrojom nerovností. Feminizmus nie je abstraktným, pretože abstraktnosť chráni *status quo* pred každou kritikou. Feminizmus je orientovaný na výsledok. [...] „Myšlienku neutrality vždy použije niekto, aby pohodlne premenil svoju skúsenosť na 'objektívny' fakt.“ Pozri bližšie SCALES, A. C. Legal Feminism: Activism, Lawyering, and Legal Theory, s. 88 a s. 103. Podobne Robin West tvrdí, že doterajšie liberálne a kritické teórie práva sa zakladali na predstave jednotlivca, ktorý odzrkadľuje výhradne mužské túžby, obavy a celkový mužský pohľad na život človeka: „[...] vec, ktorú mám na mysli pod označením 'mužská právna veda', spočíva v tom, že liberálna a kritická právna teória, ktoré zhodne odkazujú na vzťah práva a života, vyjadrujú muža, a nie ženu.“ Pozri bližšie WEST, R. Jurisprudence and Gender. In University of Chicago Law Review, Vol. 55, No. 1, 1988. s. 58.

právnych pomeroch, avšak skutočné pôsobenie práva na mužov a ženy je rozdielne. To znamená, právo je deklaratórne objektívne a neutrálne, ale vo svojej podstate patriarchálne, teda jednostranne rodovo zamerané v prospech mužov, a vyvoláva rozdielne rodovo podmienené právne následky. Z toho vyplýva, že skúsenosti žien a mužov s právom sa môžu (a tak tomu aj podľa predstaviteľiek právneho feminizmu je) líšiť.

Po druhé, právny feminizmus apeluje aj na výukový proces v odboroch práva na univerzitách a schopnosť účinne obhajovať feministické myšlienky v konaní pred súdom, ktorého rozhodovanie sa bude zakladať na patriarchálnom právnom poriadku danej krajiny. Napríklad, Mary Jane Mossman upozorňuje na dilemu feministických vysokoškolských pedagógov, ktorí síce vyučujú aktuálne platnú teóriu práva, ale zároveň sú o nej presvedčení, že je výrazom mužskej logiky a argumenty, ktoré ju zdôvodňujú pritom predstavujú ako objektívnu a neutrálnu teóriu práva. Uvedené sa zďaleka netýka iba teórie a pedagogického procesu, ktorý má viesť študentov práva k formovaniu kritického myslenia. V praktickej rovine feministickí právnici môžu vznášať argumenty, ktoré nebudú mať oporu v legislatíve alebo v rozhodovacej činnosti súdov. Zhrnutím Mossman jednoducho dodáva: „Často sa ukazuje, že je takmer nemožné byť dobrou právničkou a dobrou feministkou zároveň.“³

Po tretie, právny feminizmus zdôrazňuje problematické oblasti práva a konkrétnych právnych poriadkov, kde právo účinným spôsobom vedie k rozdielnemu zaobchádzaniu s mužmi a ženami. Dokonca právo týmto spôsobom môže legálne vyjadrovať a legitimizovať útlak žien v texte právnej normy, ideologickým zázemím práva alebo interpretáciou práva v súlade so zaužívanou spoločenskou konvenciou. V tejto súvislosti feminizmus identifikuje jednotlivé oblasti života spoločnosti, kde právo v nedostatočnej miere ochraňuje ženu, prípadne sa výrazne podieľa na jej útlaku. Príkladom toho sú apely feministiek na oblasti života, kde sa zvlášť prejavuje zraniteľnosť žien a nedostatočná schopnosť vlastnými silami adekvátne im čeliť. To je problematika domáceho násillia, sexuálneho násillia páchaného na ženách, sexuálneho vykorisťovania, pornografie, prostitúcie atď. V týchto súvislostiach feministická právna veda analyzuje jednotlivé právne inštitúty i celé právne odvetvia, ktoré môžu byť zodpovedné za spoločenské znevýhodnenie žien prostredníctvom práva.

Po štvrté, feministická právna veda sa snaží odbúrať zaužívané spoločenské predsudky a stereotypy spájané so ženami, ktoré našli svoje vyjadrenie aj v práve a právnom myslení. Spoločnosť a filozofia pomerne dlho prijímali obraz ženy ako závislej, nerozhodnej, pasívnej

---

³ Pozri bližšie MOSSMAN, M. J. Feminism and Legal Method: The Difference it Makes. In Wisconsin Women's Law Journal (Wisconsin Journal of Law, Gender and Society), Vol. 3, 1987. s. 147-168, napr. s. 165 a nasl.

a slabej bytosti, prípadne ako bytosti, ktorá je hysterická, pomätená a neschopná sa riadiť rozumovými úsudkami. Typickým príkladom toho bolo dlhodobo zaužívané tvrdenie, že ženy nemajú dostatočne vyvinutý zmysel pre spravodlivosť, vďaka ich neschopnosti abstraktne myslieť a dospievať tak k objektívnemu poznaniu. Takýto názor, s ktorým sa môžeme stretnúť v dejinách politického myslenia, viedol k preferovaniu mužov pri politickej participácii či obsadzovaní politických funkcií. Feminizmus sa snaží dôvodiť, že ženy sú rovnako schopné ako muži dospievať k spravodlivosti a jej presadeniu v celospoločenskom, teda politickom rozsahu a že osobitosti ženskosti (najmä biologické a psychické predpoklady žien) nie sú v žiadnom prípade konečne určujúcimi faktorom, ktorý by im vyhradzoval obmedzené a pevne stanovené miesto v spoločnosti.

Diverzita vo vnútri právneho feminizmu

V nasledujúcej časti príspevku sa zameriame na diverzitu vo feministickej právnej filozofii. Diverzita, teda rôznorodosť prístupov k „ženskej otázke“, je pre právny feminizmus a feminizmus vôbec ich bytostnou súčasťou. Rovnako ako feminizmus, aj právny feminizmus sa nezakladá na jednotne prijatej teórii a treba dodať, že takúto jednotnú teóriu ani nevytvára. Otázne však ostáva, či práve uvedená pestrosť názorov nepodkopáva samé základy feminizmu a tým ho ako adekvátny teoretický a vedecký prístup spochybňuje. Feministická právna veda a rovnako aj feminizmus však nevnímajú túto diverzitu vo svojom vnútri ako istú negatívnu stránku. Naopak, domnievajú sa, že tak zložitý jav, akým právo v skutočnosti je, by mal byť preskúmaný z rôznych uhlov pohľadu a kriticky podrobený z viacerých oblastí života spoločnosti. Rozdielne nie sú len ideologické pozadia ponúkaných vysvetlení, nájdené problémy, ale aj navrhované riešenia. Tie síce môžu mať deklaratívne rovnaký cieľ, ale ideologicky a analyticky môžu vychádzať z rozličných zdrojov. Škála navrhovaných riešení ako aj konkrétny, požadovaný a uspokojivý spôsob dosiahnutia cieľov môže byť relatívny. Inými slovami, čo jedna časť feministiek bude požadovať za víťazstvo, iná časť bude považovať za zlyhanie.

Prítomnosť diverzity vo vnútri právneho feminizmu potvrdzuje aj skutočnosť, že sa dostáva aj do samej definície tohto smeru právneho uvažovania. Katherine T. Barlett definuje právny feminizmus ako „rodinu rozdielnych pohľadov alebo rámcov využitých pri analýze súčasných a žiadúcich vzťahom medzi právom a rodom.“⁴ Touto definíciou dáva do pozornosti pestrosť feminizmu a zároveň jednotný základ feminizmu. Podobne Lisa R. Pruitt

---

⁴ BARLETT, K. T Perspectives in Feminist Jurisprudence. In TAYLOR, B. et al (eds.) Feminist Jurisprudence, Woman and the Law: Critical Essays, Research Agenda and Bibliography. Littleton : Rothman & Co, 1999. s. 3.

upozorňuje na skutočnosť, že právny feminizmus ako vedecká teória „sa nesnaží vytvoriť koherentnú teóriu, namiesto toho sa zameriava na praktickú realitu skúsenosti žien a ich záujmov.“⁵, pričom ďalej dodáva, že právny feminizmus si vytvára „sebevlastnú kritickú pozíciu voči tradičnej právnej vede a zameriava sa na presadenie spoločného cieľa, ktorým je zvyšovanie právneho povedomia a porozumenie žene ako žene.“⁵ Včlenením diverzity do svojho rámca právny feminizmus programovo deklaruje svoju otvorenosť, tzn. jeho cieľom je zahrnúť rôznorodosť, vyplývajúcu z vzájomne odlišných podôb života žien. Snaží sa obsiahnuť pestrosť skúseností a záujmov žien a v neposlednom rade odstrániť rôzne formy spoločenského znevýhodnenia žien v práve a prostredníctvom práva.

K najdominantnejším a zároveň najviac rozšíreným typom feminizmu, ktoré sa vyskytujú vo feministickej právnej vede patria: *liberálny feminizmus*, *kultúrny feminizmus*, *radikálny feminizmus* a *postmoderný feminizmus*. V podobnom duchu rozlišuje delenie vo vnútri feministickej právnej vedy Patricia Cain.⁶ Okrem uvedených typov feminizmu, možno spomenúť tiež *černošský feminizmus*, ktorý v podstatnej miere bojuje proti kombinácii sexizmu a rasizmu, a ktorý uvádzame ako posledný typ feminizmu tohto príspevku.

Liberálny feminizmus

Liberálna vetva právneho feminizmu má svoje počiatky v šesťdesiatych rokoch dvadsiateho storočia.⁷ Do popredia kladie požiadavku odstránenia spoločenských a právnych prekážok, ktoré sa aktuálne podieľajú na znevýhodňovaní postavenia žien a zameriava sa na *zdôrazňovanie formálnej požiadavky rovnosti*. Robí tak cestou zdôrazňovania rovnosti práv a príležitostí. Svoje myšlienky rámcujú princípmi liberálnej spoločnosti, avšak s dôrazom na skúsenosti žien. To znamená, žiadajú aby právo pôsobilo liberálne nielen vo vzťahu k mužom, ale rovnako aj vo vzťahu k všetkým ženám. Hoci uznávajú, že formálna požiadavka rovnosti môže byť v práve mnohých štátov západnej civilizácie už zakotvená, upozorňujú na skutočnosť, že ženy boli vždy z jej pôsobnosti nejakým spôsobom vyňaté.

---

⁵ PRUITT, L. R. Survey of Feminist Jurisprudence. In University of Arkansas at Little Rock Law Review, Vol. 16, No.2, 1994. s. 183-184.

⁶ Pozri CAIN, P. Feminism and the Limits of Equality. In Georgia Law Review, Vol. 24, 1989. s. 829-847.

⁷ Napriek uvedenému tvrdeniu však možno konštatovať, že počiatky feminizmu ako hnutia prvej vlny sa výrazne opierali o liberálnu ideológiu. Už v období 19. storočia, kedy nastáva vznášanie feministických požiadaviek orientovaných na zrovnoprávnenie žien v politickej a právnej rovine, ktoré výrazne čerpali z liberalizmu. Demonštratívnym príkladom toho môžu byť myšlienky Johna Starta Milla, Williama Thompsona, Mary Wollstonecraft alebo vzájomne dopisy medzi Millom a Harriet Taylor. Ešte pred týmto obdobím vznášali požiadavky na spoločenské zrovnoprávnenie žien jednotlivo autorky ako napríklad Christine de Pisan, ktorá v roku 1405 publikovala knihu s názvom *Kniha o meste dám*, kde sa zaoberá otázkou práv žien na vzdelanie a politický vplyv už v časoch stredoveku. Takisto v roku 1700 uverejnila Mary Astell knihu s názvom *Niekoľko úvah o manželstve*, a tiež v roku 1791 Olympe de Gouges publikovala *Deklarácia práv ženy a občianky*. Okrem uvedených publikácií sa všetky zmienené autorky širšie venovali problému postavenia žien v spoločnosti.

Pre liberálny právny feminizmus je typické ideové východisko, podľa ktorého je nevyhnutné presadenie rovnakého zaobchádzania medzi mužom a ženou, tj. muži a ženy sú v podstate rovnakí, a tak by k ním malo pristupovať aj právo. Slovom, muži a ženy majú rovnakú a rovnocennú právnu subjektivitu. Obraz ženy, ktorý predstavuje a predkladá liberálny feminizmus vypovedá o žene ako o racionálnom a autonómnom jednotlivcovi, ktorému prislúchajú rovnaké práva ako mužovi. Ženy ako racionálni a autonómni jednotlivci sú podľa liberálneho feminizmu rovnako ako muži schopné činiť svoje vlastné racionálne rozhodnutia a prejavovať svoj typicky vlastný individuálny záujem.

Právo teda nemá rozlišovať, či ide o muža alebo ženu. Inými, slovami ženy majú mať právom garantované rovnaké práva a príležitosti ako majú muži. To v skutočnosti vyjadruje požiadavku rovnej a rovnakej (rovnocennej) právnej subjektivity, akou disponujú alebo akou by mohli disponovať muži. Táto požiadavka ako čas ukázal nie je univerzálne platná, pretože zatiaľ čo môže efektívne fungovať v prístupe k vzdelaniu, v oblastiach, kde vystupujú do popredia zásadné rozdiely medzi mužom a ženou pôsobí kontraproduktívne, pretože zastiera podstatné rozdiely medzi pohlaviami a rodmi. To môže pôsobiť kontraproduktívne najmä v prípade, ak sa feminizmus pokúša o vykreslenie špecifik vyplývajúcich autenticky zo ženskej životnej skúsenosti. To je jeden z množstva momentov, v ktorom dochádza k štiepeniu feminizmu. Malo by právo zohľadňovať špecifické ženské okolnosti a potreby, alebo by malo naopak zaobchádzať s mužmi a ženami principiálne rovnako? Liberálne feministky sa prikláňajú k druhej možnosti. Napriek uvedenému kritickému momentu však feminizmus zakladajúci sa na liberálnej ideológii dokázal priniesť konkrétne výsledky v podobe legislatívnych zmien či zmien prostredníctvom súdnej rozhodovacej činnosti. Z nich možno hlavne spomenúť právo voliť a byť volenou, zásada rovnakého odmeňovania, rovný prístup k vzdelaniu a zamestnaniu a v zásade aj právo na slobodné prerušenie tehotenstva.

Formálna požiadavka rovnosti príležitosti, a teda rovnakého zaobchádzania neumožňuje právu, aby robilo rozdiely na základe pohlavia osôb či ich rodovej príslušnosti. Prvú možnosť teda vnímajú ako cestu, ktorá zdôvodňuje diskrimináciu prostredníctvom práva, čím sa vytvára priestor pre presadzovanie sexizmu v spoločnosti. Strategickú snahu argumentačne trvať na zdôrazňovaní rozdielov medzi mužmi a ženami považujú za chôdzu po tenkom ľade, pretože sa tým výrazne môže oslabiť šanca žien na rovnaký prístup k právam a príležitostiam, akými disponujú muži. Predstavitelia liberálneho feminizmu majú za to, že rozdielny prístup práva k mužom a k ženám je argumentačne zakotvený v rozdieloch, ktorými sa žena líši od muža. Samozrejme, liberálny feminizmus nepopiera rozdiely medzi mužmi a ženami, a ani sa nesnaží inak ženy presvedčať o zapieraní ženských osobitostí. Ide mu len

o to, aby sa niektoré rozdiely zbytočne nezveličovali a nevedli v konečnom dôsledku k falošnému odôvodneniu diskriminácie žien vo všeobecnosti.⁸

V podobnom duchu ako liberalizmus vo všeobecnosti aj jeho feministický variant zakladá právne myslenie na hodnotách objektívnosti, neutrálnosti, univerzálnosti a nestrannosti práva. Všetky legislatívne úpravy či argumentačné východiska súdnych rozhodnutí im nesmú protirečiť pokiaľ sa týkajú otázok rodu alebo pohlavia. V právnej filozofii háji liberálny typ feminizmu Herma Hill Kay, Nadine Taub, Wendy Williams alebo Bader Ginsburg.

Kultúrny, resp. vzťahový feminizmus

Na rozdiel od liberálneho feminizmu sa kultúrny feminizmus uberá cestou zdôrazňovania podstatných rozdielov medzi mužom a ženou.⁹ To znamená, skutočnosť, že ženy sa od mužov môžu výrazne líšiť nepredstavujú pre kultúrne feministky žiaden problém.¹⁰ Celkovo sa dá tvrdiť, že na rozdieloch, ktorými sa žena líši od muža, postavil kultúrny feminizmus svoju filozofiu *a vytvoril sériu tzv. ženských hodnôt*. Typickými ženskými hodnotami podľa nich sú dôvernosť, starostlivosť, ochota k spolupráci, nežnosť, vnímavosť, tvorivosť, atď. Všetky tieto hodnoty vyjadrujú ženu ako bytosť orientovanú na vzťahy; odtiaľ pochádza aj druhé pomenovanie tohoto typu feminizmu ako vzťahového. V tomto zmysle predstavuje kultúrny feminizmus svoj obraz ženy ako bytosti, ktorá je

---

⁸ Nezanedbateľná časť zástancov liberálneho feminizmu a feministických právnikov považuje tehotenstvo za znevýhodňujúci faktor, ktorý obmedzuje ženy v rôznych sférach spoločenského života, najmä však v pracovnoprávnej oblasti. Z tohto hľadiska následne vnášajú požiadavku na právny systém, ktorý by nerobil rozdiely medzi mužom a ženou, a tým znemožňoval sexizmus. V tomto zmysle chápali liberálne feministky na rozdiel od kultúrnych feministiek tehotenstvo ako niečo, čo ženu nepozdvihuje, ale naopak znevýhodňuje a čo treba následne spoločensky právnou úpravou zrovnoprávniť. Je to prístup, ktorý filozoficky nechápe tehotenstvo ako povznášajúci a naplňujúci faktor v živote ženy, ale naopak ako faktor ubíjajúci a deprivujúci a právna úprava musí na to reagovať. Liberálny feminizmus preto dlho považoval tému tehotenstva za akýsi stereotyp, ktorý spoločnosť automaticky spája so ženským pohlavím. Pozri napr. HILL KAY, H. Equality and Difference: The Case of Pregnancy. In Berkeley Journal of Gender, Law & Justice, Vol 1, No. 1, 1985, s. 1-38. alebo v prípade rozdielov v dôsledku pohlavia, ku ktorým vedie právna úprava rozvodov a spôsobov ich odstránenia pozri HILL KAY, H. Equality and Difference: A Perspective on No-Fault Divorce and Its Aftermath. In University of Cincinnati Law Review, Vol. 56, No. 1, 1987, s. 1-60.

⁹ Carol Gilligan tvrdí, že v časoch, kedy na jednej strane právnici a predstavitelky liberálneho feminizmu bojovali za požiadavku formálnej rovnosti medzi pohlaviami, na strane druhej, iné feministky ako predstavitelky mimoprávných vied objavili základné rozdiely medzi mužmi a ženami, ktoré by nemali byť opomínané vo feministických stratégiách, požiadavkách a cieľoch. Gilligan sa zamerala na rozdiely medzi pohlaviami zo psychologickéj perspektívy. Argumentuje v prospech tézy, podľa ktorej muži a ženy sa vo svojich životoch riadia rozdielnymi vnútornými hlasmi, ktoré ovplyvňujú ich rozdielne správanie sa vo vzťahoch či odlišné riešenie rovnakých morálnych problémov. Pozri viac GILLIGAN, C. In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development. Cambridge, Massachusetts – London, England : Harvard University Press, 1993. s. 1-4.

¹⁰ Túto tézu vypracovala Carol Gilligan ako reakciu na dielo a výskumy Lawrence Kohlberga, ktorý vypracoval rebríček kognitívneho morálneho vývoja, ktorý ukazoval, že muži v morálnej stránke usudzovania prevyšujú ženy. Gilligan sa snažila dokázať, že ženské usudzovanie nie je nedostatočné, ale naopak je úplne odlišné a častokrát založené na iných až protichodných hodnotách, aké zvažujú muži.

z podstaty orientovaná na vytváranie spojenia s ostatnými bytosťami. Naopak, muž je podľa nich bytosť, ktorá sa od ostatných snaží oddeliť. Patriarchát je tak chápaný ako spoločenský dominantné myslenie založené na mužskej perspektíve, skúsenosti a používaní násilia. Na strane druhej, sú ženská perspektíva, skúsenosti a aj prístup pri budovaní spoločenských vzťahov, budujúce celú množinu ženských hodnôt, značne podceňované. V dôsledku toho kultúrny feminizmu má tendenciu sklzávať do esencionalizmu tvrdeniami, že tieto hodnoty vytvárajú akúsi univerzálnu kultúru ženstva a ženskosti. Táto esencia je následne vlastná všetkým ženám a ženy ju spoločne zdieľajú.

V spoločnosti prevládajúceho patriarchátu chýba dôraznejšie vyjadrenie ženy, tvrdia kultúrne feministky. Kultúrne feministky za účelom presadenia zmien požadujú, aby bol trvajúci patriarchát odstránený širším vyjadrením ženských hodnôt v spoločnosti a v spoločenských inštitúciách. Ženské hodnoty totižto vyjadrujú inú (druhú či ostatnú) stránku veci, ktorá dopĺňa celok. V opačnom prípade sa potláčanie a potieranie týchto hodnôt prejavuje ako masový sexizmus voči ženám. Uvedené sa týka aj práva, ktoré je vyjadrením mužských hodnôt a mužskej kultúry. V pojme práva a v celkovom právnom myslení (právna teória a prax) stoja v centre pozornosti koncept práv spolu s príznačným individualizmom, ktorý celkovo vyjadrujú mužskú psychiku. Napríklad, podľa vzoru mužských hodnôt bola postavená liberálna právna veda. Ta sa snažila ochraňovať hodnoty prostredníctvom práva, ktoré vyjadrovali obavy a účely vlastné mužom. Právne myslenie sa týmto spôsobom orientovalo na hájenie práv, autonómie, individualizmu a ochranu života jednotlivca. Kultúrne feministky tak predkladajú riešenie, v ktorom právo vyjadruje v rovnakej miere ženskú perspektívu tak, aby sa zabránilo možným ujmom, ktoré vyjadrujú a chránia ženské hodnoty. Konkrétne to znamená, aby právne myslenie a právo inkorporovalo do svojho vnútra ženskú starostlivosť a spojenie s ostatnými bytosťami, ktoré je vlastné všetkým ženám, nakoľko sú potenciálne všetky darkyňami života. V tomto duchu podrobila Robin West feministickej analýze doterajší vývoj právnej vedy a právneho myslenia. Došla k presvedčeniu, že doterajšiu právnu vedu ovplyvnili liberálne právne teórie a kritické právne teórie. Oba uvedené smery boli rozvíjané mužmi a odzrkadľovali tak mužskú perspektívu. Liberálne právne teórie predstavili teóriu obraz jednotlivca, ktorého životnými hodnotami sú vlastná autonómia a sloboda. Zároveň vyjadrili najväčšiu životnú obavu jednotlivca, že bude pozbavený života iným autonómnym a slobodným jednotlivcom. Kritické právne teórie predkladajú jednotlivca, ktorý trvá na vytváraní skupinových väzieb a bojí sa vylúčenia zo skupiny. Aj keď podľa West tu možno nájsť určité náznaky spojenia, predsa len nejde o veľkorysé spojenie, akým sa vyznačujú len ženy. West dodáva, že ženy sú bytosťami, ktoré sú

potencionálne spojené s inými bytosťami, zatiaľ čo muži sú v dôsledku svojej túžby po slobode a autonómii alebo, naopak, v dôsledku svojej obavy o život vždy bytosťami, ktoré sa snažia oddeliť od ostatných bytostí. Spojenie žien s inými bytosťami sa prejavuje ich materiálnymi, biologickými predpokladmi (tehotenstvo, periodicky opakujúca sa menštruácia, ktorá sprítomňuje v žene potenciál pre tehotenstvo, atď.) a ideálnymi, teda psychickými predpokladmi (apel na starostlivosť o ostatných, uvažovanie o spravodlivosti v zmysle potrieb ostatných, nesebecké uvažovanie, atď.). V rovnakom zmysle rozlišuje dve tézy: *tézu oddeliteľnosti (separability thesis)*, ktorá reprezentuje mužov a *tézu spojenia (connection thesis)*, ktorá reprezentuje ženy.¹¹ Doterajšia právna veda sa rozvíjala na téze oddelenosti, a teda vyjadruje muža, a podľa toho následne utvárala právnu teóriu a právnu prax. Podľa West je nevyhnutné, aby sa právna veda a právo okrem tézy oddeliteľnosti zakladali aj na téze spojitosti a dôslednejšie vyjadrovali doteraz opomínané ženské predpoklady.¹²

Radikálny feminizmus

Tento typ feminizmu sa objavil v šesťdesiatych rokoch 20. storočia prevažne v USA a čiastočne aj v Európe. Dominantným bol v druhej vlne feministického hnutia, kde sa prejavil pod heslo „osobné je politické“. Radikálne feministky ***akcentujú nerovnomerné rozdelenie moci v spoločnosti***. Pretože spoločnosť je patriarchálna, z princípu preferuje mužov, do rúk ktorých vkladá moc. Takýto pohľad vyjadruje vo svojej kritike existujúcich kultúrnych, sociálnych, ekonomických a v neposlednom rade aj právnych veciach. Tento široký okruh kritik oblastí spoločenského života je u radikálnych feministiek pochopiteľný, nakoľko prvým znakom moci vo všeobecnosti je jej amorfnosť. Jednoducho moc nájdeme takmer vo všetkých spoločenských vzťahoch. Druhým podstatným znakom moci vo všeobecnosti je, že moc sama o sebe vytvára asymetrickosť vo vzťahoch (charakterizuje ju usporiadanie vzťahu na základe rozdelenia moci medzi dominantným a submisívnym) a túto asymetrickosť prenáša podľa radikálneho feminizmu spoločnosť do rodov. Vyjadrené rovnicou, *mužský rod = dominantnosť*, zatiaľ čo *ženský rod = submisivita*. Radikálny feminizmus upozorňuje, že

---

¹¹ Pozri WEST, R. Jurisprudence and Gender, s. 2-3.

¹² Mužská teória práva napríklad viedla k vylúčeniu ženských predpokladov (hodnôt a kultúry) aj z konceptu právneho štátu. West sa o tom vyjadruje nasledovne: „Hodnoty, ktoré pramenia zo ženského materiálneho a fyzického spojenia s inými bytosťami, nie sú uznávané právnym štátom, a takisto hrozby voči nim nie sú považované za hrozby voči právnemu štátu.“ West sa vymedzuje voči tomu, že napríklad ženská práca v domácnosti sa nepovažuje za prácu v obvyklom zmysle, ženská starostlivosť o ostatných sa nepovažuje za ekonomicky významnú hodnotu, ženská intimita a ženská schopnosť rozhodovať o otázkach vlastnej sexuality a reprodukčnosti nie sú dostatočne chránené právnym štátom, čo sa následne prejavuje nedostatočným právnym vymedzením znásilnenia a neustálym spochybňovaním práva žien rozhodnúť sa pre umelé prerušenie tehotenstva. Pozri Tamže, s. 58 a nasl.

patriarchát vytvára určité rodové stereotyp, napr. ženský rod spája so závislosťou, pasivitou, nerozhodnosťou, starostlivosťou, a tým vytvára a ďalej zachováva obraz ženskej prispôsobivosti a bezmocnosti. Najhoršie je, že mnohé ženy si tieto stereotypy osvojili a nesnažia sa ich prehodnotiť a nechajú sa ovládnuť patriarchátom. Tým vyjadruje radikálny feminizmus veľmi podstatnú skutočnosť, na ktorej sa zakladá spoločenský patriarchát. Súhlasia s tvrdením, že ženy sú rozdielne od mužov, ale zároveň pripomínajú, že tieto rozdiely boli doteraz vytvárané a následne diktované mužskou dominantnosťou. Teda rodové stereotypy boli vytvorené a následne presadzované mužmi za účelom dosiahnutia a uchovania si svojho dominantného postavenia v spoločenských vzťahoch. Uvedená skutočnosť má podľa radikálnych feministiek mocenské pozadie. Celkovo sa dá ich schéma myslenia vyjadriť nasledovne: Muži sú držiteľmi a vykonávateľmi moci, zatiaľ čo ženy sú subjektom moci, na ktorom sa moc vykonáva. Radikálny feminizmus snáď najdôraznejšie naprieč celým feminizmom vykresľuje patriarchát ako totalitnú vládu mužskosti. Predstaviiteľky radikálneho feminizmu podrobovali kritike široký okruh života ženy, v ktorom boli ženy utláčané a kde sa nehládalo na ich potreby. Napríklad, Betty Friedan kritikou vykreslila obraz ženy ako „domáceho spotrebiča“, ktorý ju odsudzuje na život v domácnosti. Upozornila na skutočnosť, že spoločnosť odsúvala ženu do prostredia vlastnej domácnosti a kládla na ňu očakávania, že si ako domáca pani bude riadne plniť svoje povinnosti. Následne sama spoločnosť prezentoval tento obraz ženy ako žiadúci a ženy odmeňovala pochvalami dobrej gazdinej, dobrej manželky a dobrej matky. Vyžadovanie takéhoto spoločenského stereotypu však v skutočnosti znamenalo zredukovanie ženských životných očakávaní len na súkromnú sféru vlastnej domácnosti. Pritom sa nebral ohľad na túžbu po seberealizácii ženy aj vo sfére verejnej, ktorá ďaleko prekračuje prah domácnosti. Friedan svojím provokatívnym tvrdením „[...] rovnako ako ostatné ženy som si myslela, že so mnou nie je nič v poriadku, keď som nezažila orgazmus pri pastovaní podlahy v kuchyni.“¹³ poukázala na to ako sa zredukovanie života ženy ako domáceho spotrebiča pripomínalo vo vedomí mnohých žien.

Podľa radikálnych feministiek sa patriarchát zo svojej podstaty následne prejavuje hranične voči ženám tým, že umožňuje násilie voči ženám (alebo je aspoň v jeho potlačovaní miernejší než ako keby násilie smerovalo voči mužovi), sexuálnu objektívizáciu žien (v podobe prostitúcie, ktorá je sexuálnym vykorisťovaním ženy, alebo v podobe pornografie, ktorá za cenu dehonestácie ženy uspokojuje mužské sexuálne túžby), reguluje spoločensky žiadúcu sexualitu (najmä uprednostňovaním heterosexuality a znemožňovaním

---

¹³ FRIEDAN, B. The Feminine Mystique. New York : Dell Publishing CO., INC., 1979. s. 1.

homosexuality) a na patriarchálnom základe vytvára spoločenské inštitúcie, ktoré garantujú a udržiavajú spoločenskú nadradenosť muža. Radikálny právny feminizmus upozorňoval práve na úlohu práva, ktorú pri tom plní. Kritikou dával apel na prípady, kedy sa násilie páchane voči ženám zo strany štátnych orgánov postihovalo omnoho benevolentnejšie, než ako keby bolo spáchané voči mužovi, ale takisto zohral dôležitú úlohu pri právnom zadefinovaní znásilnenia, rozlišovaní jednotlivých foriem znásilnení, volal aj po jeho dôslednejšom posudzovaní súdmi a inými štátnymi orgánmi, prípadne svojou kritikou upozorňoval na to, že právo umožňuje prostitúciu a pornografiu ako prostriedky dehonestácie a sexuálneho vykorisťovania žien.

Andrea Dworkin a Catherine MacKinnon kriticky poukazovali na nerovné postavenie žien v sexuálnej oblasti. Na rozdiel od obrazu ženy ako domáceho spotrebiča, ktorý kriticky popísala Friedan, tentokrát vykreslili spoločensky dominantné chápanie ženy ako prostriedku na všemožné sexuálne uspokojenie mužských reprodukčných potrieb a sexuálnych túžob. Podľa týchto feministiek sa v tomto smere žena chápe ako objekt ukojenia mužskej sexuality. Je objektom sexuálnej oblasti, v ktorej dominuje a rozhoduje (hoci aj za cenu použitia násilia) muž. V tejto súvislosti MacKinnon podrobila kritike dominantný liberálny prístup v právnej oblasti. Podľa nej liberálne myšlienky zastierajú skutočnosť, že mnoho spoločenských faktorov, akými sú, napríklad spoločenský tlak, vzdelanie, ekonomické znevýhodnenie, sexuálny nátlak, nerovný prístup k antikoncepcii, či dokonca nedostatočná právna úprava problematiky sexuálneho násilia, obmedzujú ženy natoľko, že ženy nemajú možnosť dostatočne rozhodovať o okolnostiach, za ktorých sa stávajú tehotnými. Ženám sa tým štrukturálne vnucuje požiadavka stať sa matkou, čím sa zakoreňuje ich ekonomická, domáca a sexuálna nerovnosť. Druhým hraničným prejavom patriarchátu je pornografia, ktorá podľa MacKinnon je najvyšším prejavom patriarchátu a týmto spôsobom definuje nerovné spoločenské a právne postavenie ženy.¹⁴ Pornografia v tomto zmysle podľa nej znázorňuje a vyjadruje dehumanizáciu ženy a spoločensky podnecuje u mužov sexuálne deviatne

---

¹⁴ K definícii pornografie sa MacKinnon vyjadruje nasledovne: „Pornografia je z pohľadu feminizmu formou vynúteného sexu, a politickou praxou inštitucionalizovanej politiky rodovej nerovnosti.“ MACKINNON, C. *Toward a Feminist Theory of the State*. Cambridge, Massachusetts : Harvard University Press, 1989. s. 197. alebo aj: „Pornografiu definujeme ako explicitné znázornenie sexuálneho podriadenia sa ženy, a to obrazom alebo slovom, ktorý je zároveň výjavom dehumanizácie žien ako sexuálnych objektov, vecí alebo tovarov, ktoré majú potešenie z bolesti, ponižovania, znásilňovania, spútavania, rezania, zohavovania, bitia alebo inej fyzickej ujmy; zobrazuje ženy v pozícii sexuálneho podriadenia sa, servilnosti alebo úplného odovzdania sa; preto sa [ženy] stávajú obmedzené na časti tiel, do ktorých sa vniká rôznymi objektmi či zvieratami, alebo scénicky sú zobrazované v pozíciách degradácie, poškodzovania, mučenia; teda ako necudné a menejcenné [bytosti]; sú bité do krvi alebo je im ubližované v kontexte, ktorý robí tieto podmienky sexuálnymi.“ MACKINNON, C. *Feminism Unmodified : Discourses on Life and Law*. Cambridge, Massachusetts – London, England : Harvard University Press, 1987. s. 176.

správanie s násilným pozadím ako napríklad znásilnenie, sexuálne zneužívanie detí, nútený výkon prostitúcie či dokonca sexuálne podnietené vraždy.¹⁵ V skratke, až pornografia odkrýva ako je možné správať sa k ženám a ako je žena redukovaná len na vec, ktorej konečným účelom je sexuálne uspokojenie muža aj za cenu použitia hrubého násillia či vraždy.

O nič lepšie na tom nie je ani vábivá požiadavka rovnosti, ktorá zaznieva z radu feministiek. Catherine MacKinnon upozorňuje na skutočnosť, že aj samotná rovnosť môže ukrývať mužskú dominantnosť.¹⁶ MacKinnon tvrdí, že rovnosť sa vyjadruje najčastejšie dvoma spôsobmi: „*bud' rovnaká ako muž*“ alebo „*bud' odlišná od muža*“. Už samotné slovné vyjadrenie svedčí o skutočnosti, že muž je zásadným kritériom a vzorom, na základe ktorého prebieha klasifikácia rovné/nerovné.¹⁷ Hlbším riešením dosahovania spoločenskej rovnosti medzi mužom a ženou je teda opätovné (tentokrát správne a spravodlivé) rozdelenie moci, a nie porovnávaním ženy a muža.

---

¹⁵ Opačný postoj k pornografii možno bádať naprieč liberálnym feminizmom, ktorý ju subsumuje pod slobodu slova a vyjadrenia. Značne kriticky sa voči radikálne feministickému požiadavke zrušenia pornografie vyjadruje Nadine Strossen: „Najprv [radikálne feministky] popreli princípy slobody slova. Následne tým poklopali možnosť rovnoprávnosti žien tým, že vládnym úradníkom umožnili, aby potierali diela od feministiek a o feministkách a lesbičkách; a to všetko zvečnením ponížujúcich stereotypoch o ženách ako obetiach. Vzdialili sa od konštruktívnych prístupov, ktoré by zredukovali diskrimináciu a násillie voči ženám. Podkopali slobody slova, čiže zbavili samé feministky silného prostriedku pri dosahovaní zrovnoprávnenia žien.“ Cit. podľa MORISSON, W. Jurisprudence: From the Greeks to Post-modernism. London – New York : Routledge, 2016. s. 489. Navyše socialistická feministka Zillah Eisenstein vidí v pornografii potenciál pre sexuálne oslobodenie žien. Tvrdí, že pornografia môže cestou podnecovania sexuálnej fantázie pomôcť k odbúraní nevyhnutne stereotypnej predstavy potenciálneho tehotenstva ženy a tým oslobodzovať ženu zo zaužívaných stereotypov matky a manželky. Pornografické zobrazovanie ženy a pornografické zavŕšenie sexuálneho aktu nesmeruje k nevyhnutnej požiadavke po oplodnení ženského tela a ani nevytvára žiadne manželské záväzky do budúcnosti. Tento názor Eisenstein na pornografiu a jej argumentácia je v prudkom kontraste s názormi radikálnych feministiek, aké predstavili MacKinnon alebo Dworkin. Tie videli v pornografii prejav patriarchálneho sexuálneho objektívizovania a sexuálneho vykorisťovania ženy. Zatiaľ čo Eisenstein tvrdí, že pornografia ženy oslobodzujú, MacKinnon a Dworkin vehementne tvrdia, že pornografia ženy ujarmuje. Pozri EISENSTEIN, Z. The Female Body and the Law. Berkeley – Los Angeles – London : University of California Press, 1988. s. 173 a nasl.

¹⁶ Pozri bližšie MACKINNON, C. A. Feminism Unmodified: Discourses on Life and Law. Cambridge, Massachusetts – London, England : Harvard University Press, 1987. s. 32 a nasl.

¹⁷ Tento problém je v zásade hlbším problémom so širokým diskusným poľom. Radikálny a kultúrny feminizmus začali kriticky napádať formálnu požiadavku rovnosti, ktorú presadzuje liberálny feminizmus. Videli v nej pascu. Dosiahnuté výsledky a víťazstvá tak nie sú víťazstvami feminizmu a žien, ale svedčia o víťazstve mužsky dominantných pravidiel. To znie ako paradox a je presným opakom toho čo feminizmus chce ako ideový smer a politické hnutie dosiahnuť. Radikálne feministky tu vidia hrozbu, že na ženy sa kladú nároky, aby sa v konečnom dôsledku „stali mužmi“. Nikola Lacey sa vyjadruje v podobnom duchu: „Nosná myšlienka liberálneho feminizmu svedčí v prospech stratégie asimilácie žien mužskými pravidlami. Práva priznané mužom ako právnym subjektom musia byť priznané aj ženám vždy, keď vzájomné porovnanie medzi nimi svedčí o nerovnosti: rovnosť je však vždy jednostranná, určovaná mužskou normou. Radikálny potenciál inherentne prítomný v myšlienke ‚rovnakého zaobchádzania‘ nebol plne realizovaný, pretože politická debata podmiernená liberálnym feminizmom bola značne ohraničená. Svojimi dôsledkami bola ďaleko od toho vyvolať zásadné prehodnotenie spôsobu organizácie sveta a platné spoločenské pravidla boli aj naďalej považované za správne. Feministické pojmy predsudok, diskriminácia, rovnocennosť tak zrazu stáli proti nim samým.“ Pozri bližšie LACEY, N. Feminist Legal Theory: Beyond Neutrality. In Current Legal Problems, Vol. 48, No. 2, 1995. s. 6.

Témy ako štát, právo, princípy právneho štátu a právna filozofia či veda sa chápu z pohľadu radikálneho feminizmu ako mocenský výraz patriarchátu a pre ženy znamenajú útlak. MacKinnon o tom píše nasledovne: „Štát je mužským vo feministickom význame: právo upravuje a zaobchádza so ženami rovnakým spôsobom ako muži vnímajú ženy a správajú sa k nim. Liberálny štát donútením autoritatívne vytvára spoločenský poriadok, ktorý je v záujme mužského rodu - teda tým, že legitimizuje jeho normy, podoby, spoločenské vzťahy a podstatné politiky. Štátom prijaté a uznané normy len rekapitulujú mužský uhol pohľadu.“¹⁸

Bez ohľadu na argumentačné slabiny radikálneho feminizmu, možno skutočne konštatovať, že dokázal v právnej oblasti priniesť zásadné konkrétne výsledky. Poukázal na zásadne rodovo podmienené a v spoločnosti sa svojím výskytom opakujúce nežiadúce javy a ujmy, ktorými trpeli ženy zo strany práva a príslušných štátnych autorít ostávali nepovšimnute bokom. Typickým príkladom bola problematika domáceho násillia, sexuálneho obťažovania, či precíznejšie definovanie znásillnení a rozlíšenie jeho podôb (napríklad apel na znásillnenie ženy jej manželom, ktoré dovtedy nebol považované v právnom poriadku USA za protiprávne).

Postmoderný feminizmus

Postmodernizmus obohatil feministické myslenie vo všeobecnosti o spochybňovanie možnosti objektívneho poznania. Do feminizmu vniesol stanovisko, ktorému sa všetky pravdy javia ako zakladajúce sa na subjektívnom poznaní. To znamená, čo sa javí ako pravda z mužského pohľadu, zase v ženskej optike pravdou vôbec nemusí byť. Ďalším výrazným prínosom bolo spochybnenie zaužívané samozrejmych pojmov „muž“ a „žena“. Tieto pojmy preto feministky ovplyvnené postmodernizmom začali považovať za sociálne konštrukty, ktoré samé o sebe nemajú žiaden všeobecne platný význam. Slovom, o ničom nevytvádzajú, a ak sa niekto nimi označuje, nič to o ňom nevytvádza. Tým, že ich označili za sociálne konštrukty predznamovali feministky snahu ich reformovať, respektíve reformovať spoločenské sily, ktoré ich vytvorili a prisúdili im predpokladaný význam. Jediným odôvodnením takéhoto delenia a následného používania je podľa nich skutočnosť, že boli zavedené mužmi a vyjadrujú mužský pohľad na vec.

Postmoderné feministky metodicky využívajú postup dekonštrukcie, ktorý priniesla a rozvinula postmoderná filozofia 20. storočia. Upozorňujú, že dekonštrukcia pojmov hovorí,

---

¹⁸ MACKINNON, C. *Toward a Feminist Theory of the State*. Cambridge, Massachusetts : Harvard University Press, 1989. s. 161-162.

že objasňovanie významu každého pojmu končí v slepej uličke. To znamená, proces hľadania významu pojmu nekončí v nájdení objektívnosti, ale naopak ústi v nájdení presného opaku objektivity. Aplikovaním dekonštrukcie došiel feminizmus k zisteniu, že každý pojem smeruje do beznádejnej neurčitosti, ktorú francúzsky postmoderný mysliteľ Jacques Derrida označuje ako *aporia*. V tejto súvislosti sa pojmy ako rod a žena stávajú relatívnymi.

V nadväznosti na uvedené možno zhrnutím tvrdiť, že postmoderný feminizmus a postmoderná feministická právna filozofia sa výrazne prejavuje ako anti-esencialistická teória. Tvrdí, že neexistuje jedná univerzálne platná kategória „ženského“ a „ženstva“, ktorá by bola vlastná všetkým ženám, a teda by ju bolo možno vzťahovať na každú existujúcu ženu. Slovom, každá žena je rozdielna, teda ženy žijú vôbec v rôznych okolnostiach, ktoré subjektívne vnímajú rozdielne, preto disponujú rozdielne nadobudnutými skúsenosťami a rozdielne hodnotia určité skutočnosti ako podstatne či naopak ako problematické. Takýto pohľad vlastne hovorí, že každá žena tvorí (alebo si sama tvorí) individuálnu realitu. To podstatne môže oslabovať feminizmus ako praktické politické hnutie, pretože predznamenáva, že neexistuje jedna odpoveď na ženskú otázku, ktorá by vyriešila všetky problémy žien sveta.

O nič lepšie na tom nie je ani feministická právna veda, pretože postmoderný feminizmus odmieta podstatnosť a možnosť vytvárania teórií vo feministickej problematike a vo feministickej právnej vede spolu s možnosťou vytvárania abstraktných pojmov a definícií, ktorými by mohli byť zmienené teórie či vedecké disciplíny vybavené. Feminizmus vo všeobecnosti nie je a ani sa nezakladá na jednotnej teórii. Podľa postmoderného prístupu feminizmus tvorí viac či menej príbuzné teoretické problémy a politické praktiky. Tým pádom nemožno vytvoriť ani jednotnú feministickú právnu vedu, teóriu rodov, či dokonca jednotu všeobecne platnú teóriu žien.

Predstavitelkou postmodernej feministickej právnej filozofie je Carol Smart. Carol Smart je vo svojom pohľade na právo značne skeptická. Upozorňuje feministky, že riešenie problémov postavenia ženy v spoločnosti prostredníctvom práva nie je zďaleka také priamočiare ako by sa na prvý pohľad mohlo zdať. Naopak feministky nadšené z právnych reforiem môžu rozdávať sily, ktoré sa obratia proti nim: „Utiekaním sa k právu, zvlášť k právu, ktoré je štrukturálne tvorené patriarchálnymi precedensmi, ženy riskujú, že vyvolajú silu, ktorá bude pracovať proti nim, než aby pracovala pre nich. [...] Spoliehať sa na právo je preto hazardom.“¹⁹ Smart v tejto súvislosti vypracováva koncept juridogenickosti práva, ktorý

---

¹⁹ SMART, C. *Feminism and the Power of Law*, London – New York : Routledge, 1989. s. 138

sa veľmi podobá medicínskemu chápaniu iatrogénnych chorôb, tzn. chorôb, ktorými pred lekárskeho zákrokom pacient netrpel a vznikli až ako príčina nesprávneho lekárskeho ošetrovania. Aj právo v dôsledku legislatívnych opatrení, ktoré si v počiatkoch sľubujú zlepšenie situácie môže v konečných dôsledkoch končiť katastrofou, ktorá sa pôvodne neočakávala. Smart varuje, že legislatívne reformy, ktoré často feministky vyžadujú, v konečnom dôsledku zhoršia situáciu žien. Ako príklad uvádza požadovanie legislatívneho zákazu pornografie zo strán radikálnych feministiek, ktorý by odviezol celý tento problém do kriminálnej sféry mimo regulácie štátu alebo by sa celá pornografická produkcia mohla posunúť do krajín tretieho sveta, ktorých právny poriadok už teraz ženám priznáva minimálnu právnu ochranu.

Černošský feminizmus

Černošský feminizmus je ďalším osobitým typom feminizmu. Svojimi požiadavkami a kritikou *spojuje viaceré podôb útlaku, t.j. sexizmu, rasizmu a obyčajne aj socioekonomickému útlaku z minulosti*²⁰ (otroctvo) *a súčasnosti* (zlá materiálna situácia Afroameričanov v USA). To všetko viedlo k vytvoreniu obrazu čiernej ženy, ktorej osobné a spoločenské problémy môžu mať na rozdiel od bielej ženy veľmi špecifický charakter.²¹

Černošský feminizmus sa snaží nájsť obraz čiernej silnej a nezávislej ženy. V podstatnej miere sa snažia jeho predstavitelia/predstaviateľky vymedziť voči všeobecnému feminizmu. Vnútorne môže mať tento typ feminizmu dve podoby: prvý sa snaží o nájdenie identity čiernej ženy, ktorá je nedotknutá historickým dedičstvom kolonializmu a očistená od pocitu menej-cennosti z otroctva, zatiaľ čo druhý sa prioritne formuje pod vplyvom postmodernity a odmietaním univerzalizmu vyzdvihuje jedinečnosť a unikátnosť, ktorou oplýva čierna žena.

Černošská feministka a právnička Patricia J. Williams v diele *Alchymia rasy a práva: zápisky profesorky práva (The Alchemy of Race and Rights: a Diary of a Law Professor)* nabáda čitateľa, aby spochybňoval všetko abstraktne, čo v sebe stelesňuje právo ako systém spoločenských pravidiel. Zároveň do práva vkladá istú nádej, pretože právo ako systém pravidiel dokáže účinne vyjadriť práva osôb, a tým zlepšiť ich spoločenské postavenie: „V práve sú práva ostrovom zmocnenia (*empowerment*). Byť bez práv, znamená zostať bez moci, a hranica medzi právami a bez práv je často hranicou medzi utláčateľom a utlačovaným.

---

²⁰ K niektorým aspektom historického a ideového pozadia černošského feminizmu pozri THORTON DILL, B. The Dialectics of Black Womanhood. In WALLACH SCOTT, J. (ed.) *Feminism & History*. Oxford - New York : Oxford university Press, 1996. s. 34-48.

²¹ K obrazu čiernej ženy pozri napr. antológiu CADE BAMBARA, T. (ed.) *The Black Woman: An Anthology*. New York – London – Toronto – Sydney : Washington Square Press, 2005. 327 s. ISBN 9780743476973.

Práva vyjadrujú obraz moci a meniť tieto obrazy – či už vizuálne alebo lingvisticky – znamená podieľať sa vytváraní či zakotvení týchto práv.²²

Záver

Vzniká otázka, nakoľko feminizmus ako doktrína a zároveň hnutie, ktoré sprevádza vnútorná diverzita, vyjadruje postavenie a problémy všetkých žien bez ohľadu na ich rasovú, etnickú, sociálno-ekonomickú príslušnosť. Už behom druhej vlny feminizmu vyšla najavo skutočnosť, že feminizmu druhej vlny prevažne opisoval a ponúkal riešenia problémov bielej ženy, patriacej k strednej vrstve, zatiaľ čo absentoval dôraznejší opis rasovo, etnicky a sociálne odlišných žien. Očividne sa to prejavilo v boji za požiadavku reprodukčnej slobody. Biele feministky síce spolu s afroamerickými feministkami bojovali za slobodnú možnosť užívať antikoncepciu a rovnako aj možnosť umelého prerušenia tehotenstva, ale afroamerické feministky dôrazne trvali na zastavení nútenej sterilizácie na základe rasových, etnických a zdravotných (najmä u mentálne zaostalých žien) kritérií. Avšak táto požiadavka bola mimo rámca požiadaviek bielych feministiek náležiacich k strednej vrstve. Černošská feministka Bell Hooks to komentovala slovami: „Vžitou definíciou feminizmu je, že ide o teóriu politickej, ekonomickej a sociálnej rovnosti medzi pohlaviami. Aktivistky z radov bielych žien využili svoju príslušnosť k dominujúcej rase v americkej spoločnosti a chápali feminizmus spôsobom, ktorý sa nevzťahoval na všetky ženy.“²³ Veľmi podobná kritika prichádzala z radu lesbických feministiek, ktoré upozorňovali, že v hlavnom prúde feminizmu je skrytý obraz heterosexuálnej ženy, ktorý následne určuje podobu jednotlivých feministických stratégií, požiadaviek a cieľov. Zrazu sa vo vnútri feminizmu objavil problém, ktorý súvisel s významom základného centrálného pojmu feminizmu, ktorým je pojem „žena“. Čo pojem ženy znamená a aký charakter majú problémy, ktoré bytosti označené týmto pojmom vo svojich životoch zažívajú? Zmiený problém vyostřil ešte postmoderný feminizmus. Ten priniesol poznanie, že pojem ženy nemá žiaden predeterminovaný význam a v skutočnosti sa všetky ženy vzájomne líšia a rozdielne situácie chápu odlišne ako problematické, prípadne neproblematické. Tento problém pretrváva dodnes. Súčasný feminizmus sa ho snaží prekonať akousi všeobecne inkluzívnou podobou feminizmu, ktorú označuje v anglo-americkom prostredí termínom „*intersectional feminism*“ (*synkretický feminizmus alebo feminizmus prieniku*), teda akejsi jednotnej podoby feminizmu, ktorá bude jednotne vyjadrovať rôzne

---

²² WILLIAMS, P. J. *The Alchemy of Race and Rights: a Diary of a Law Professor*. Cambridge : Harvard University Press 1992. s. 233.

²³ Pozri HOOKS, B. *Ain't I a Woman: Black Woman and Feminism*. London – Winchester, Mass, 1990, Pluto Press. s. 149.

záujmy rôznych žien. Táto myšlienka – tzn. jednotne bojovať za záujmy všetkých žien – nie je vo feminizme nová, otázne však ostáva, nakoľko sa práve súčasným predstaviteľom feminizmu skutočne podarí zlúčiť diverzitu záujmov žien a realizovať takýto inkluzívny prístup v boji za uspokojujúce zrovnoprávnenie žien.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

BAER, J. A. Feminist Theory And The Law. In CLADEIRA G. A. – KELEMEN, R. D. – WHITTINGTON, K. E. *The Oxford Handbook of Law and Politics*. New York : Oxford University Press. s. 437-450.

BAER, J. A. *Our Lives Before The Law: Constructing a Feminist Jurisprudence*. Princeton : Princeton University Press, 1999. 276 s. ISBN 0691033161.

BARNETT, H. *Introduction to Feminist Jurisprudence*. London – Sydney : Cavendish Publishing Limited, 1998. 349 s. ISBN 1859412378.

CADE BAMBARA, T. (ed.) *The Black Woman: An Anthology*. New York – London – Toronto – Sydney : Washington Square Press, 2005. 327 s. ISBN 9780743476973.

CAIN, P. Feminism and the Limits of Equality. In *Georgia Law Review*, Vol. 24, 1989. s. 829-847.

EISENSTEIN, Z. *The Female Body and the Law*. Berkeley – Los Angeles – London : University of California Press, 1988. 235 s. ISBN 0520063090

FRIEDAN, B. *The Feminine Mystique*. New York : Dell Publishing CO., INC., 1979. 420 s. ISBN 0440124980.

GILLIGAN, C. *In a Different Voice: Psychological Theory and Woman's Development*. Cambridge, Massachusetts – London, England : Harvard University Press, 1993. 184 s. ISBN 9780674445444.

HILL KAY, H. Equality and Difference: The Case of Pregnancy. In *Berkeley Journal of Gender, Law & Justice*, Vol 1, No. 1, 1985, s. 1-38.

HILL KAY, H. Equality and Difference: A Perspective on No-Fault Divorce and Its Aftermath. In *University of Cincinnati Law Review*, Vol. 56, No. 1, 1987, s. 1-60.

HOOKS, B. *Ain't I a Woman: Black Woman and Feminism*. London – Winchester, Mass, 1990, Pluto Press. 205 s. ISBN 0-8604-379-0.

LACEY, N. Feminist Legal Theory: Beyond Neutrality. In *Current Legal Problems*, Vol. 48, No. 2, 1995. s. 1-38.

- MACKINNON, C. A. *Feminism Unmodified: Discourses on Life and Law*. Cambridge, Massachusetts – London, England : Harvard University Press, 1987. 315 s. ISBN 067429873X.
- MACKINNON, C. A. *Toward Feminist Theory of the State*. Cambridge, Massachusetts – London, England : Harvard University Press, 1989. 330 s. ISBN 0674896467.
- MORISSON, W. *Jurisprudence: From the Greeks to Post-modernism*. London – New York : Routledge, 2016. 576 s. ISBN 9781859411346.
- MOSSMAN, M. J. Feminism and Legal Method: The Difference it Makes. In *Wisconsin Women's Law Journal (Wisconsin Journal of Law, Gender and Society)*, Vol. 3, 1987. s. 147-168
- PRUITT, L. R. Survey of Feminist Jurisprudence. In *University of Arkansas at Little Rock Law Review*, Vol. 16, No.2, 1994. s. 183- 210.
- SCALES, A. C. *Legal Feminism: Activism, Lawyering, and Legal Theory*. New York – London : New York University Press, 2006. 219 s. ISBN 9780814798454.
- SMART, C. *Feminism and the Power of Law*. London – New York : Routledge, 1989. 180 s. ISBN 0415026717.
- STROSSEN, N. *Defending Pornography: Free Speech, Sex and the Fight for Women's Rights*. New York : An Anchor Book – Doubleday, 1995. ISBN 0-385-48173.
- TAYLOR, B. et al (eds.) *Feminist Jurisprudence, Woman and the Law: Critical Essays, Research Agenda and Bibliography*. Littleton : Rothman & Co, 1999. 1109 s. ISBN 9780837712246.
- THORTON DILL, B. The Dialectics of Black Womanhood. In WALLACH SCOTT, J. (ed.) *Feminism & History*. Oxford - New York : Oxford university Press, 1996. s. 34-48.
- WEST, R. Jurisprudence and Gender. In *University of Chicago Law Review*, Vol. 55, No. 1, 1988. s. 1-72.
- WILLIAMS, P. J. *The Alchemy of Race and Rights: a Diary of a Law Professor*. Cambridge : Harvard University Press 1992. 263 s. ISBN 9780674014718.

VZŤAH PRÁVA A ĽUDSKEJ DÔSTOJNOSTI V PONÍMANÍ

H. ARENDTOVEJ

LAW AND HUMAN DIGNITY IN THE THOUGHT OF H. ARENDT

Miroslava Klečková¹

Abstrakt

Príspevok sa sústreďuje na filozoficko-právne úvahy H. Arendtovej týkajúce sa problematiky ponímania ľudskej dôstojnosti v oblasti práva determinovanej skúsenosťou a ideológiou totalitarizmu. Pokúša sa o špecifikáciu spoločných ideových predpokladov práva a politickej reality, ktoré podľa Arendtovej spoluvytvárali podmienky totalitárnych praktík, na základe ktorých bolo chápanie ľudskej dôstojnosti odvodené od nárokovateľnosti na pozitívne vymedzené práva v spoločnosti.

Kľúčové slová

Právo, totalitarizmus, ľudské práva, právna subjektivita

Abstract

The paper lays focus on Hannah Arendt's philosophical reflections concerning the issues of human dignity and law affected by the experience and ideology of totalitarianism. It attempts to clarify the ideological determinants of both legal and political reality, which, according to Arendt, contributed to the totalitarian perception that human dignity was to be derived from the possibility to claim positively defined rights in society.

Keywords

Law, totalitarianism, human rights, legal personality

Úvod

Hannah Arendtová je vnímaná ako popredná predstaviteľka politickej filozofie 20. storočia, a to i napriek vlastnému odmietavému postojovi voči snahám jej súčasníkov vymedziť jej miesto v kruhoch významných filozofov. Svoju intelektuálnu činnosť prezentovala ako príspevok k politickej teórii, presvedčená, že pojem politickej filozofie je v skutočnosti rozporuplný. Vo filozofickom úsilí vzťahujúcom sa k sfére politična identifikovala stratu neutrality, ktorá znemožňuje naplnenie ambícií filozofie porozumieť univerzálnym princípom bytia. Limity politickej filozofie považovala za dôsledok špecifik poznávacieho subjektu.

---

¹ Mgr. Miroslava Klečková, Ph.D. je odbornou asistentkou na Katedre teórie štátu a práva Právnickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici.

Filozofiu navyše vnímala za *a priori* animóznu voči političnu, čím poukazovala na nemožnosť jej objektivného poznávania a interpretácie.²

Arendtovej kritický vzťah k filozofii sa formoval najmä ako dôsledok jej osobnej skúsenosti s postojom nemeckej intelektuálnej elity voči etablujúcemu sa nacistickému režimu a nacistickej ideológii. Neschopnosť adekvátne posúdiť tendencie politického smerovania či otvorená kooperácia nemeckých akademikov pôsobiacich v oblasti filozofie, ako tomu bolo v prípade Martina Heideggera, podnietila v mladej Arendtovej politickú angažovanosť. Tá bola protikladná pôvodnému zámeru viesť kontemplatívny a verejnými záležitosťami nerušený *bios theoretikos*, na ktorý sa pripravovala počas univerzitného štúdia filozofie.³ Arendtová však neskôr svoj kritický postoj k politickej filozofii prehodnotila a s filozofiou sa “zmierila“. V roku 1975 pri preberaní ceny Sonning Prize v Kodani zdôraznila úlohu filozofie v kultivácii samostatného myslenia v sebaspytujúcim dialógu, a to predovšetkým v dobe, kedy sa človek nemôže viac spoliehať na stabilitu sveta a rozumieť vlastnej úlohe v ňom.⁴ Požiadavka samostatného kritického myslenia, nezávislého od očakávaní a požiadavok spoločnosti, sa prejavuje i v Arendtovej tvorbe. Výberom tém i prístupom k ich spracovaniu nezriedka vyvolala búrlivé reakcie.⁵ Dôvodom je najmä Arendtovej snaha identifikovať a analyzovať predpoklady páľčivých spoločensko-politických fenoménov 20. storočia. Táto snaha bola podmienená jej vlastnou skúsenosťou s nacistickou variáciou totalitarizmu. Podstatnú časť svojho úsilia Arendtová sústredila na skúmanie problematiky práva a jeho esenciálnej úlohy na formovaní podoby spoločenskej a politickej reality. Napriek tomuto faktu zostáva táto oblasť Arendtovej uvažovania pomerne opomínanou v recepcii jej myslenia. Dôvodom nie je mnohokrát vyčítaná nekonzistentnosť v Arendtovej uvažovaní, ale skôr potreba sledovať túto problematiku v priereze celej jej tvorby. Arendtová totiž nevytvára ucelenú a jednoznačne interpretovateľnú koncepciu právnej filozofie. Jej uvažovanie prekonáva hranice jednotlivých teoretických disciplín a je pomerne problematické, a azda i nežiaduce, pokúšať sa interpretovať Arendtovej úvahy o práve mimo kontextu politickej a axiologickej dimenzie, v ktorých ich Arendtová rozvíja. Napriek týmto ťažkostiam je možné

---

² Zur Person. Hannah Arendt im Gespräch mit Günter Gaus. RBB Interview-Archiv, 1964. [cit. 2018-10-10]. Dostupné na internete: https://www.rbb-online.de/zurperson/interview_archiv/arendt_hannah.html.

³ ARENDT, H.: Sonning Prize speech, Copenhagen, Denmark, 1975. Series: Speeches and Writings File, 1923-1975, n.d. [online] In: The Hannah Arendt Papers at the Library of Congress, 1975. [cit. 2018-10-18], s. 8. Dostupné na internete:

https://memory.loc.gov/cgi-bin/ampage?collId=mharendt_pub&fileName=05/052270/052270page.db&recNum=7.

⁴ Ibid.

⁵ Viz MAIER-KATKIN, D.: The Reception of Hannah Arendt's Eichmann in Jerusalem in the United States 1963-2011. In: Zeitschrift für politisches Denken. Ausgabe 1/2, Band 6 – November 2011 [online]. [cit. 2018-11-08]. Dostupné na internete: <http://www.hannaharendt.net/index.php/han/article/view/64/84>.

v perspektíve Arendtovej myslenia konštituovať inovatívny prístup ku skúmaniu problematiky práva a jeho väzieb so spoločenskou realitou, osobitne tiež s fenoménom totalitarizmu.

Strata fundamentálneho ľudského práva

Arendtová v kapitole *Rozpad národného štátu a koniec práv človeka* svojho najznámejšieho diela, *Pôvod totalitarizmu*, popisuje medzinárodnú situáciu po prvej svetovej vojne. Je presvedčená, že dochádza k postupnej dezintegrácii politického života. Vážnosť Arendtovej obáv dokladá jej pomerne expresívne hodnotenie:

„Celkový rozklad politického života neilustruje lépe nic než táto vágní nenávisť, prostupující všechny a všechno, aniž by měla nějaké ohnisko, na něž by se její vášnivá pozornost soustředila, a někoho, koho by činila zodpovědným za stav věcí (...). Obracela se proto na všechny strany, (...) neschopná získat odstup a ráz zdravé lhostejnosti vůči čemukoliv pod sluncem.“⁶

Atmosféra všeobecnej nedôvery a negativizmu bola príznačná špecificky pre novozaložené štáty vznikajúce na území bývalej rakúsko-uhorskej monarchie a ruského cárskeho impéria. Kolaps byrokratického centralizmu pôvodných politických útvarov sa prejavil v narastajúcej nevraživosti a konfliktoch medzi jednotlivými národmi. Despotické opomínanie národnostných preferencií totiž pôvodne prispievalo k politickej stabilite a tlmeniu národnostných konfliktov.⁷ Komplikovanú národnostnú situáciu teda rozpad „starej“ monarchistickej Európy neriešil, ale vyhrocoval. Národnostná mapa Európy, predovšetkým jej stredovýchodnej oblasti, totiž vykazovala, vzhľadom na oficiálne stanovené hranice nových štátnych útvarov, značnú národnostnú nerovnováhu a nehomogénnosť. Arendtová v tejto situácii identifikovala *rozkladný prvok povojnovej Európy*, ktorého závažnosť sa mala v plnej miere prejavíť v nasledujúcich dekádach.⁸

Pôvodne netušeným dôsledkom povojnovej politickej situácie je, podľa Arendtovej, vznik novej vrstvy obyvateľov, ktorú definuje nebývalá miera straty garancie práv – vrstva ľudí bez štátnej príslušnosti. Predpokladom jej vzniku bola neochota nových štátnych útvarov zaručovať politické práva ľuďom nepatriacich k väčšinovému národu. Arendtová usudzuje, že

⁶ ARENDTOVÁ, H.: Původ totalitarismu I – III. Praha: Oikoymenh, 2013. ISBN 978-80-7298-483-1, s. 381.

⁷ Podobné úvahy vznikali v súvislosti so zdôvodnením príčin vojenských konfliktov medzi jednotlivými národnosťami v priestore bývalej Juhoslávie po smrti J. Tita. Teoretickým nástrojom bol tzv. *freeze model*, predpokladajúci, že autokratický režim J. Tita prispel k politickej stabilite regiónu direktívnou politikou „zmrazovania“ nacionalistických a separatistických tendencií. Odlišné teoretické stanovisko predstavoval tzv. *incubator model*. (NAIMARK, N. M.: Fires of Hatred. Ethnic Cleansing in Twentieth-Century Europe. Harvard University Press, 2002. ISBN 0-674-00994-0 (pbk), s. 146.)

⁸ ARENDTOVÁ, Původ totalitarismu I – III., s. 382.

politický model národa, viažuci sa na dedičstvo Francúzskej revolúcie a odvodzujúci príslušnosť k národu od príslušnosti k politickému útvaru, bol v podmienkach povojnovej Európy prejavom neadekvátneho idealizmu.⁹ Politická mapa Európy po prvej svetovej vojne nereflektovala jazykové, kultúrne a historické odlišnosti jednotlivých národov, čo sa prejavovalo v imanentnej hrozbe nacionalizmom motivovaného separatizmu. Táto hrozba prispievala k rozširujúcej sa tendencii jednotlivých štátov ignorovať svoju komplikovanú národnostnú situáciu prostredníctvom nepriznania štátnej príslušnosti ľuďom nepatriacim k štátotvornému národu. Arendtová tento fenomén považuje za „*nejnovější masový fenomén současné doby*“.¹⁰ Medzivojnová Európa sa postupne stávala domovom rastúceho počtu ľudí bez štátnej príslušnosti.¹¹ Arendtová používa na označenie spoločenského a politického statusu týchto ľudí termín „*statelessness*“.

V súvislosti s absenciou štátnej príslušnosti vyvstáva problém garancie práv. Ľudia, žijúci na území štátu, ktorý im štátnu príslušnosť nepriznáva, prichádzajú nielen o svoje politické práva, ale taktiež napríklad i o právo na pobyt či prácu.¹² Ocitajú sa v priestore akéhosi nezrozumiteľného právneho a politického vákuu, v ktorom im hrozí svojvoľné uplatňovanie moci zo strany štátu či štátnych orgánov. Arendtová ilustruje túto skutočnosť na príklade rastúcej moci polície v medzivojnovom období. Jej postup voči ľuďom bez štátnej príslušnosti väčšinou nebol upravovaný zákonom a ani nepodliehal štátnej kontrole. Častokrát znamenal legislatívne opomínanú, v zásade svojvoľnú deportáciu.¹³ Tento stav bol zo strany štátu akceptovaný, keďže polícia predstavovala možnosť zbaviť spoločnosť neželanej vrstvy ľudí bez štátnej príslušnosti bez zložitých byrokratických procedúr. V tomto fenoméne vníma Arendtová prípravu na zrod špecifického represívneho aparátu totalitného režimu, pre ktorý deportácie „nepohodlných“ predstavovali známu prax.¹⁴ Wolfgang Heuer dodáva, že polícia sa stáva zákonodarcom i exekútorom nad ľuďmi bez vlastného štátu a táto koncentrácia moci je završená v realite koncentračného tábora: „*Vybudovaním koncentračného tábora polícia získava dokonca istú formu vlastného teritória.*“¹⁵

---

⁹ ARENDTOVÁ, Původ totalitarismu I – III., s. 385-387.

¹⁰ Ibid., s. 392.

¹¹ Ibid., s. 386.

¹² Ibid., s. 404.

¹³ Ibid., s. 400-401.

¹⁴ Ibid., s. 401.

¹⁵ „*By erecting concentration camps the police even acquire a form of territory.*” HEUER, W.: Europe and Its Refugees: Arendt on the Politicization of Minorities. In: Social Research, Vol. 74, No. 4, Hannah Arendt's Centenary: Political and Philosophical Perspectives, Part II (WINTER 2007) [online]. [cit. 2018-11-08], s. 1163. Dostupné na internete: <https://www.jstor.org/stable/40972044>.

Neriešená problematická národnostná situácia Európy spôsobovala v spoločnosti značnú morálnu i spoločenskú dezintegráciu. Jej prejavom bol skepticizmus spochybňujúci predpoklad všeobecnej platnosti a nespochybniteľnosti ľudských práv. Arendtová konštatuje: „*Samotný slovní obrat „ľudská práva“ se pro všechny zainteresované – oběti, pronásledovatelé i diváky – stal důkazem beznadějného idealismu nebo nemotorného a slaboduchého pokrytectví.*“¹⁶

Arendtová poukazuje na problematickú vymožitelnosť ľudských práv prameniáciu zo spochybnení odôvodnenosti všeobecného nároku ľudskej bytosti na ľudské práva. Univerzálnosť ľudských práv sa v medzivojnovom období stala spornou kategóriou. Arendtová preto identifikuje potrebu zavedenia nadradeného princípu ľudských práv, ktorý ustanovuje ako *právo mať práva - right to have rights*. Toto právo považuje Arendtová za fundamentálne ľudské právo, na čo poukazuje i lingvistická metaúroveň tohto termínu. Zároveň Arendtová akcentuje potrebu garancií tohto fundamentálneho práva, čím podľa viacerých teoretikov predkladá stále aktuálnu výzvu najmä medzinárodnému právu.¹⁷ Je presvedčená, že primárnou podmienkou ľudských práv je uznanie ich nárokovateľnosti, čo v zásade chápe ako prejav politickej vôle. Bez garancií vyplývajúcich z politických rozhodnutí zostávajú ľudské práva len abstraktným ideovým konštruktom:

„*Práva člověka byla ostatně definována jako „nezcizitelná“ proto, že se předpokládalo, že budou nezávislá na všech vládách; ukázalo se však, že v okamžiku, když lidské bytosti neměly vlastní vládu a museli se uchýlit ke svým minimálním právům, neboli tu k ochraně těchto práv žádná autorita a žádná instituce nebyla ochotná se za ně zaručit.*“¹⁸

Zároveň je potrebné akcentovať skutočnosť, že Arendtová neobmedzuje *právo mať práva* len na oblasť ľudských práv. Toto fundamentálne právo sa má potencionálne vzťahovať na akékoľvek právo vyplývajúce z právneho systému, čím je v ňom obsiahnutá imanentná požiadavka univerzálnosti.

Absencia *fundamentálneho ľudského práva* v prípade ľudí bez štátnej príslušnosti mala svoje vlastné špecifikum. Na základe Arendtovej úvah ho Heuer definuje ako dištinkciu

---

¹⁶ ARENDOVÁ, Původ totalitarismu I – III., s. 383.

¹⁷ Viz napr. BENHABIB, S.: Exile, Statelessness, and Migration. Playing Chess with History from Hannah Arendt to Isaiah Berlin. Princeton: Princeton University Press Publication, 2018. 304 s. ISBN 9780691167251; INGRAM, J. D.: What Is a "Right to Have Rights"? Three Images of the Politics of Human Rights. In: The American Political Science Review, Vol. 102, No. 4 (Nov., 2008) [online], s. 401-416. [cit. 2018-11-08]. Dostupné na internete: <https://www.jstor.org/stable/27644535>;

HOFFMANN, F.: Facing the Abyss: International Law Before the Political. In: GOLDONI, M. – McCORKINDALE, Ch. et al. Hannah Arendt and the Law. Oxford: Hart Publishing, 2012. ISBN 978-1-84946-143-6, s. 173-190.

¹⁸ ARENDOVÁ, Původ totalitarismu I – III., s. 411.

medzi páchatel'om trestného činu a človekom bez štátnej príslušnosti. Prvému právny systém sprostredkúva zrozumiteľnú informáciu jeho trestnoprávnej zodpovednosti a zároveň mu poskytuje napríklad právnu istotu formy trestu. Druhému, „nachádzajúcemu“ sa mimo platnej jurisdikcie štátu, sú podobné istoty upierané.¹⁹ Arendtová v tejto súvislosti hovorí o upieraní právnej subjektivity.

Axiologické dimenzie právnej subjektivity

Arendtová vníma ako podstatný problém ľudí bez štátnej príslušnosti odopieranie právnej subjektivity. Tá totiž umožňuje človeku nielen byť nositeľom práv a právnych povinností, no predovšetkým mu, podľa Arendtovej, poskytuje záruku uznania jeho vlastnej jedinečnosti. Arendtová je presvedčená, že právna subjektivita je podmienkou, na základe ktorej moderná spoločnosť priznáva človeku jeho hodnotu. Práve možnosť nárokovať si na práva a niesť za svoje konanie zodpovednosť vymaňuje ľudskú bytosť z anonymnej ľudskej masy. Právna subjektivita ľudskej osoby je v modernej spoločnosti predpokladom uznania jej nároku na existenciu v akceptovanom spoločenskom priestore. Zároveň predstavuje spôsob eliminácie rizík vyplývajúcej z pripísania kolektívnej viny. Arendtová konštatuje: „... *moment, keď sa človek objaví pred súdom, objavuje sa ako osoba a je súdený podľa toho, čo spravil. V tom je majestátnosť súdnych pojednávaní, že i pôvodne anonymná súčasť súkolia sa môže opäť stať osobou.*“²⁰

Z pohľadu Arendtovej možnosť súdneho procesu hypoteticky konštituuje ľudskú dôstojnosť. Právo sa tak stáva dôležitým determinantom hodnoty ľudského života. Okrem tejto axiologickej dimenzie je právo, a špecificky právna subjektivita, tiež kritériom, na základe ktorého sa človek stáva súčasťou spoločenstva. Človeku bez právnej subjektivity nie je umožnená plnohodnotná participácia na živote spoločnosti. Arendtová považuje tento stav za „pohromu“ ľudského života:

*„Pohromou pro lidi pozbyví práv, není to, že jsou zbaveni, svobody a možnosti hledání štěstí anebo rovnosti před zákonem a svobody názoru – což jsou formule určené k řešení problému uvnitř daných společností –, nýbrž to, že už nepatří k žádnému společenství vůbec. jejich krajně vážná situace netkví v tom, že nejsou jiným rovni před zákonem, nýbrž v tom, že pro ně žádný zákon neexistuje.“*²¹

---

¹⁹ HEUER, Europe and Its Refugees, s. 1160-1161.

²⁰ „The moment he appears in a court of justice he appears as a person and is judged according to what he did. It is the grandeur of court proceedings that even a cog can become a person again.” ARENDT, H.: Responsibility and Judgement. New York: Schocken Books, 2005. ISBN 978-0-8052-1162-7, s 148.

²¹ ARENDOVÁ, Původ totalitarismu I – III., s. 416.

Uvádzaná forma spoločenského vylúčenia predstavuje, podľa Arendtovej, zmarenie možnosti sebarealizácie človeka v koexistencii s ostatnými. V schopnosti ľudskej spoločenskej existencie Arendtová identifikuje esenciálny atribút ľudskej bytosti. Ide o jednu z jej základných filozofických téz, ku ktorej zdôrazňovaniu sa vo svojej tvorbe opakovane vracia. V diele *Vita activa* klarifikuje túto tézu odkazom na klasické grécke filozofické dedičstvo, podľa ktorého je spoločenský život človeka „nutnosťou jeho biologickej konštitúcie“²². Arendtová však zdôrazňuje, že nejde o ľudské druhové špecifikum, ale o rovnakú prirodzenú podmienku zachovania života ako v prípade iných živých organizmov.²³

Človek však, podľa Arendtovej, disponuje kvalitami, ktoré mu umožňujú okrem formy prirodzeného spoločenského súžitia kreovať sféru, v rámci ktorej je schopný realizovať sa ako bytosť konajúca a prehovárajúca – argumentujúca.²⁴ Ide o sféru politična, predpoklad akéhosi „druhého života“ človeka – života politického, *bios politikos* (*βίος πολιτικός*).²⁵ Práve možnosť realizácie tohto druhého života sa však v období 20. storočia ukazuje ako fundamentálny determinant ľudského života vôbec. Človek či skupina ľudí bez príležitosti na svoje politické vyjadrenie, bez práva formovať politický a spoločenský priestor, prichádza o možnosť svojho „druhého života“ a ocitá sa v priestore mimo ľudskej pospolitosti. Arendtová v tejto súvislosti vyslovuje názor: „(...) nikoli ztráta špecifických práv, nýbrž ztráta společenství ochotného a schopného garantovať jakákoli práva vôbec byla onou pohromou, která postihovala neustále narůstající množství lidí. (...) Jedině ztráta samotného základu vši političnosti je vypuzuje z lidstva.“²⁶

Arendtová argumentuje, že exkomunikácia človeka z priestoru spoločenského života má vážne konzekvencie – človek sa stáva v spoločnosti *nadbytočným*. Status nadbytočnosti bol v medzivojnovom období pripísaný celým skupinám obyvateľstva, dôsledkom čoho bola snaha tieto skupiny obyvateľstva deportovať mimo územia určeného ľuďom s priznanými právami. Arendtová následný sled udalostí objasňuje ako očakávateľné vyústenie a poukazuje na kauzálny vzťah medzi „statusom bezštátnosti“, stavom bezprávia a spochybnením práva na život: „Dokonce i nacisté začali vyhlazování Židů nejprve tím, že je zbavili jakéhokoli právního statusu (i statusu druhořadého občanství) a jejich nahnáním jako stáda do ghatt

---

²² ARENTOVÁ, H.: *Vita activa*. Praha: Oikoymenh, 2009. ISBN 978-80-7298-413-8, s. 35.

²³ *Ibid.*, s. 35.

²⁴ *Ibid.*, s. 36.

²⁵ *Ibid.*, s. 35.

²⁶ ARENTOVÁ, Původ totalitarismu I – III., s. 418.

*a koncentračných táborů je odřízli od světa živých; (...) Jádro věci je teda v tom, že dříve než bylo zpochybněno právo na život, bol vytvořen stav naprostého bezpráví.*²⁷

Arendtová je presvedčená, že zavŕšenie procesu zbavovania človeka jeho miesta vo svete korešponduje s absolútnym zbavením ho jeho ľudských práv.²⁸ Reálnu historickú podobu nadobúda toto konštatovanie v tragickej každodennosti koncentračného tábora. Na ceste k nej bolo podľa Arendtovej nevyhnutným krokom *zabitie právnej osoby v človeku*.²⁹ Uvádza dva spôsoby, akým to bolo dosiahnuté. Prvý postavil ľudí mimo zákon prostredníctvom odopretia možnosti na štátnu príslušnosť. Druhý predstavoval odopretie zrozumiteľnosti viny a trestu, popretie nároku na akýkoľvek uznaný, či možno len pochopiteľný systém, na základe ktorého by bolo možné odvodiť právnu subjektivitu. To bolo dosiahnuté vybudovaním systému koncentračných táborov. Pre umiestnenie do koncentračného alebo likvidačného tábora bolo kritérium trestnoprávnej zodpovednosti nepodstatné, ba dokonca neželané. Zrozumiteľnosť viny a trestu bola v prostredí tábora chápaná ako výsada, ktorú nemožno poskytovať: „(z) *a žiadnych okolností sa nesmie koncentračný tábor stáť trestom, s ktorým sa dá pre presne vymedzené zločiny rátať dopredu.*“³⁰

Dôraz na absenciu zrozumiteľnosti viny a trestu v prostredí koncentračných táborov mal podľa Arendtovej špecifický dôvod – ochromenie schopnosti človeka jednať.³¹ Tým je človeku odobraná možnosť slobodnej kooperácie s inými, možnosť konštituovania spoločného komunikačného priestoru, v ktorom vo vzájomnej spolupráci vzniká politická sféra a formuje sa právny poriadok.

Imperatívna koncepcia práva

Arendtová v snahe o vysvetlenie spoločenskej a politickej situácie umožňujúcej vznik totalitarizmu obracia svoju pozornosť na historický vývoj interpretácie roly a zdôvodnenia práva. Jej „návrat do minulosti“ hodnotí Keith Breen ako snahu o určenie zlomového dejinného bodu predurčujúceho podobu moderného sveta.³²

V kapitole *Novus ordo saeculorum* diela *O revolúcii* sa Arendtová vyjadruje k rozdielom medzi chápaním práva v starovekom Grécku a Ríme a jeho moderným

²⁷ ARENDTOVÁ, Původ totalitarismu I – III., s. 416.

²⁸ Ibid., s. 417.

²⁹ Ibid., s. 604.

³⁰ Ibid., s. 605.

³¹ Ibid., s. 630.

³² BREEN, K.: Law beyond Command? An Evaluation of Arendt's Understanding of Law. In: GOLDONI, M. – McCORKINDALE, C. et al. Hannah Arendt and the Law. Oxford: Hart Publishing, 2012. ISBN 978-1-84946-143-6, s. 15.

ponímaním. Aktuálne právo Arendtová hodnotí ako nástroj donútenia. Táto „schopnosť“ práva je zdôvodňovaná jeho domnelým transcendentálnym presahom k nespochybniteľnej autorite. Takáto interpretácia je podľa Arendtovej protichodná k historickej tradícii starovekého Grécka a Ríma. Svoje tvrdenia sa snaží klarifikovať prostredníctvom konceptov *nomos* a *lex*.

Grécke chápanie pojmu zákona, *nomos*, Arendtová interpretuje ako *stanovenie hranice* a zároveň dokladá, že význam tohto pojmu je možné určiť len vo vzájomnom vzťahu *nomos* (*νόμος*) a *fyzis* (*φύσις*). *Nomos* označuje výtvor človeka a z takéhoto chápania Arendtová odvodzuje, že zákon je ponímaný ako umelý ľudský konštrukt majúci konvenčný charakter.³³ Arendtová zdôrazňuje, že princípom, na základe ktorého bola zdôvodňovaná platnosť a legitimita zákona, nebola nejaká „vyššia“ idea či predpoklad transcendentného zdroja práva, ale kritérium spoločenskej prospešnosti. Dodáva: „*Grécky zákonodarca sa nachádzal vo vnútri politického telesa, nebol však nad ním a nebol ani bohom.*“³⁴

Túto imanentnú dimenziu zákona nachádza Arendtová i v rímskom ponímaní *lex*. Tomuto konceptu pripisuje Arendtová vzhľadom k svojim úvahám o ideálnej podobe politiky veľký význam. Pôvodný význam pojmu *lex* Arendtová objasňuje ako *vzťah, vzájomnosť*.³⁵ Arendtová v ňom vníma predovšetkým možnosť vzájomnej kooperácie, ľudskej spolupráce, ktorá predchádza akémukoľvek zmluvnému vzťahu. Pre Arendtovú predstavuje podstatu kreovania nových spoločenských väzieb prostredníctvom zákona, možnosť a predpoklad vytvárania novej dimenzie reality a príležitosť pretvárať podobu spoločnosti a sveta vo vzájomnej spolupráci. Rímske chápanie *lex* je podľa Arendtovej konštitutívnym prvkom politiky v jej skutočnej podobe.³⁶ Zároveň zdôrazňuje, že ani rímska právna kultúra neodvodzovala prameň autority platného práva od transcendentného prameňa.³⁷

V priebehu dejín však podľa Arendtovej nadobudol pojem „zákon“ význam odlišný od významu pripisovanému tomuto pojmu v antickom Grécku a Ríme. Poukazuje osobitne na vplyv židovsko-kresťanskej tradície, vplyvom ktorej boli zákony „*vykladané v zmysle Božieho hlasu, ktorý ľuďom prikazuje, čo majú a nemajú konať.*“³⁸ Zákon tak mohol byť stotožňovaný s *prikázaním* a rímske chápanie zákona ako úpravy vzájomného vzťahu, do ktorého vstupuje ako dôležitá premenná vzájomná kooperácia a súhlas, ustúpilo tendencii

---

³³ ARENDTOVÁ, H.: O revoluci. Praha: Oykoymenth, 2012. ISBN 978-80-7298-403-9, s. 185.

³⁴ Ibid., s. 185.

³⁵ Ibid., s. 186.

³⁶ BREEN, Law beyond Command?, s. 22.

³⁷ ARENDTOVÁ, O revoluci, s. 186.

³⁸ Ibid., s. 187.

nachádzať prameň autority zákona mimo ľudskú pôsobnosť.³⁹ Arendtová v súvislosti s touto ideovou transformáciou poukazuje na teoretický základ neskorších ideologických konštruktov obhajujúcich despotické podoby politickej moci.

Imperatívna koncepcia práva, pojem, ktorý Arendtová použila vo svojom diele *O násilí*, mala zohrať kľúčovú úlohu v deformovaní politična a názorov na úlohu a pôsobnosť politickej sféry. Arendtová za jej ideový základ považuje predpoklad, že vzťah nariadenia a poslušnosti dostatočne identifikuje podstatu práva.⁴⁰ Ako inšpiráciu uvádza spomínanú židovsko-kresťanskú tradíciu odkazujúcu na zachovávanie desiatich prikázaní, no zároveň zdôrazňuje, že projekcia práva ako nariadenia či príkazu je všeobecne akceptovanou dogmou filozofického myslenia Západu.⁴¹ Táto dogma podľa Arendtovej našla odozvu v praktickej implementácii do sféry politiky a práva vplyvom tzv. veľkých revolúcií 18. storočia. Tieto udalosti odvodili autoritu moci zákona, chápaného ako príkaz a možnosť donútenia, od nového ideologického princípu reprezentujúceho nespochybniteľný zdroj moci – od všeobecnej vôle ľudu, národa. Podľa Arendtovej zdôvodnenie tohto postupu možno hľadať v úsilí o garanciu stability novovznikajúceho politického poriadku. Odkazuje na Rousseauovo prehlásenie: „aby zákon stál nad človekom, bolo by nám treba bohov.“⁴² Presvedčenie, že moc zákona je nutné zabezpečiť prvkom stabilnejším, ako sú zmluvy a sľuby, implikuje potrebu zavedenia koncepcie tzv. „vyššieho zákona“.⁴³ Jeho zdrojom mala byť abstraktná, idealizovaná predstava ľudu, ktorá sa stáva novým základom právnej autority moderného sveta. Konštituuje sa sekulárna podoba absolútna, ktorého úlohou je sankcionovať pozitívne právo a eliminovať tak jeho možné spochybnenie.

Arendtová je k chápaniu práva ako imperatívneho princípu značne kritická. Tento postoj je možné interpretovať na základe jej antropologicky orientovaných úvah, v ktorých rezonuje požiadavka myslenia. Arendtová chápe samostatné, aktívne myslenie človeka ako nevyhnutný predpoklad jeho porozumenia svetu. Ide tiež o podmienku nezávislého formovania úsudku a vedomého konania.⁴⁴ Doktrinálne a nekritické akceptovanie právneho systému je v istom zmysle rezignáciou na schopnosť myslieť. Arendtová ilustruje jej riziká na príklade poslušnosti prejavovanej voči právnym normám kreovaným na základe vplyvu totalitnej ideológie. Podľa Arendtovej bola dôvodom tejto poslušnosti ochota podriaadiť sa akejkolvek norme spĺňajúcej formálne náležitosti právnej normy bez snahy kriticky skúmať

---

³⁹ Ibid., s. 188.

⁴⁰ ARENDT, H.: *On Violence*. New York: Harcourt Books, 1970. ISBN 978-0-15-669500-8, s. 39.

⁴¹ ARENDTOVÁ, *O revolúci*, s. 187.

⁴² Ibid., s. 182.

⁴³ Ibid., s. 180.

⁴⁴ ARENDT, *Responsibility and Judgment*, s. 189.

jej obsah.⁴⁵ Tragické dôsledky rezignácie myslenia personifikoval podľa Arendtovej Adolf Eichmann.⁴⁶

Massimo La Torre upozorňuje, že pre Arendtovú je záväzok morálnej či politickej poslušnosti „*nezmyslom*“. ⁴⁷ Práve vo sfére morálky a politiky, ktoré formujú oblasť práva, je totiž podľa nej aktívne kritické myslenie nevyhnutné. Jeho nedostatok či absenciu pokladá za príčinu amorálneho či dokonca morálne zvráteného konania. Myslenie totiž vníma ako predpoklad schopnosti ľudského morálne hodnotenia. Arendtová konštatuje: „*Jediná aktivita, ktorá korešponduje sekulárnym morálnym propozíciám a potvrdzuje ich platnosť je myslenie (...)*“.⁴⁸

Záver

Arendtovej filozofické úvahy o práve boli formované v kontexte jej intelektuálneho súboja s totalitarizmom. Táto skutočnosť determinovala ich axiologickú dimenziu a je pravdepodobne i dôvodom jej snahy o nájdenie definície práva, ktorá by reflektovala dôstojnosť človeka. Inšpirovaná Alessandrom Passerin d'Entrèves zvažuje, že právo treba chápať ako systém smerníc či odporúčaní (*directives*), nie príkazov (*imperatives*).⁴⁹ Passerin d'Entrèves vo svojom diele *Pojem štátu* pripodobňuje zákony k pravidlám hry, platným dovtedy, kým trvá záujem o účasť v tejto hre.⁵⁰ Arendtová jeho myšlienku ďalej rozvíja a zdôrazňuje, že akceptovanie „pravidiel hry“ neznamena len podriadenie sa im, ale vyjadruje tiež súhlas zdieľať s ostatnými „hráčmi“ spoločný „hrací“ – spoločenský priestor. Neprijatie týchto pravidiel teda znamená odmietnutie možnosti byť súčasťou ľudskej komunity. Konsenzuálny charakter práva tak reflektuje príležitosť vytvárať priestor, v ktorom môže človek v súčinnosti s ostatnými kreovať podmienky a pravidlá vzájomných vzťahov, či, ako tvrdí Arendtová, organizovať sám proces života.⁵¹

Arendtová opakovane zdôrazňuje požiadavku akceptovať *pluralitu rôznych hľadísk* v oblasti práva, prostredníctvom ktorej sa snaží teoreticky vysporiadať s určením dištinkcie

---

⁴⁵ Ibid., s. 178.

⁴⁶ ARENDOVÁ, H.: Eichmann v Jeruzaleme. Správa o banalite zla. Bratislava: Premedia, 2016. ISBN 978-80-8159-413-7, s. 88.

⁴⁷ LA TORRE, M.: Hannah Arendt and the Concept of Law. Against the Tradition. In: *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie / Archives for Philosophy of Law and Social Philosophy* Vol. 99, No. 3 (2013) [online]. [cit. 2018-10-28], s. 411. Dostupné na internete: <https://www.jstor.org/stable/23681014>.

⁴⁸ “*The only activity that seems to correspond to these moral propositions and to validate them is the activity of thinking (...)*.” ARENDOVÁ, Responsibility and Judgment, s. 157.

⁴⁹ ARENDOVÁ, On Violence, s. 97.

⁵⁰ PASSERIN D'ENTRÈVES, A.: Notion of State. An Introduction to Political Theory. Oxford: Oxford University Press, 1967. s. 129-130.

⁵¹ ARENDOVÁ, Vita activa, s. 61.

medzi imperatívnou a neimperatívnou právnou koncepciou. Práve pluralita predstavuje garanciu pretrvania spoločného priestoru, v ktorom odlišnosť neznamená dôvod z jeho vylúčenia. Uznanie dôstojnosti človeka, jeho hodnoty a oprávnenosti disponovať právami nemôže byť otázkou individuálnej svojvôle. Arendtová v tejto súvislosti konštatuje: „*Společný svět mizí, je li viděn již jen z jednoho hlediska, tento svět vůbec existuje jen v mnohosti svých perspektiv.*“⁵²

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

ARENDR, H.: On Violence. New York: Harcourt Books, 1970. 106 s. ISBN 978-0-15-669500-8.

ARENDR, H.: Responsibility and Judgement. New York: Schocken Books, 2005. 296 s. ISBN 978-0-8052-1162-7.

ARENDR, H.: Sonning Prize speech, Copenhagen, Denmark, 1975. Series: Speeches and Writings File, 1923-1975, n.d. [online] In: The Hannah Arendt Papers at the Library of Congress, 1975. Dostupné na internete: https://memory.loc.gov/cgi-bin/ampage?collId=mharendt_pub&fileName=05/052270/052270page.db&recNum=7.

ARENDRTOVÁ, H.: Eichmann v Jeruzaleme. Správa o banalite zla. Bratislava: Premedia, 2016. 376 s. ISBN 978-80-8159-413-7.

ARENDRTOVÁ, H.: O revoluci. Praha: Oikoymenh, 2012. 293 s. ISBN 978-80-7298-403-9.

ARENDRTOVÁ, H.: Původ totalitarismu I – III. Praha: Oikoymenh, 2013. 680 s. ISBN 978-80-7298-483-1.

ARENDRTOVÁ, H.: Vita activa. Praha: Oikoymenh, 2009. 432 s. ISBN 978-80-7298-413-8.

BENHABIB, S.: Exile, Statelessness, and Migration. Playing Chess with History from Hannah Arendt to Isaiah Berlin. Princeton: Princeton University Press Publication, 2018. 304 s. ISBN 9780691167251.

BREEN, K.: Law beyond Command? An Evaluation of Arendt's Understanding of Law. In: GOLDONI, M. – McCORKINDALE, C. et al. Hannah Arendt and the Law. Oxford: Hart Publishing, 2012. ISBN 978-1-84946-143-6, s. 15-34.

HEUER, W.: Europe and Its Refugees: Arendt on the Politicization of Minorities. In: Social Research, Vol. 74, No. 4, Hannah Arendt's Centenary: Political and Philosophical

---

⁵² Ibid., s. 76.

Perspectives, Part II (WINTER 2007) [online], s. 1159-1172. Dostupné na internete: <https://www.jstor.org/stable/40972044>.

HOFFMANN, F.: Facing the Abyss: International Law Before the Political. In: GOLDONI, M. – McCORKINDALE, Ch. et al. Hannah Arendt and the Law. Oxford: Hart Publishing, 2012. ISBN 978-1-84946-143-6, s. 173-190.

INGRAM, J. D.: What Is a "Right to Have Rights"? Three Images of the Politics of Human Rights. In: The American Political Science Review, Vol. 102, No. 4 (Nov., 2008) [online], s. 401-416. Dostupné na internete: <https://www.jstor.org/stable/27644535>.

LA TORRE, M.: Hannah Arendt and the Concept of Law. Against the Tradition. In: Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie / Archives for Philosophy of Law and Social Philosophy Vol. 99, No. 3 (2013) [online], s. 400-416. Dostupné na internete: <https://www.jstor.org/stable/23681014>.

MAIER-KATKIN, D.: The Reception of Hannah Arendt's Eichmann in Jerusalem in the United States 1963-2011. In: Zeitschrift für politisches Denken. Ausgabe 1/2, Band 6 – November 2011 [online]. Dostupné na internete:

<http://www.hannaharendt.net/index.php/han/article/view/64/84>.

NAIMARK, N. M.: Fires of Hatred. Ethnic Cleansing in Twentieth-Century Europe. Harvard University Press, 2002. 256 s. ISBN 0-674-00994-0 (pbk).

PASSERIN D'ENTRÈVES, A.: Notion of State. An Introduction to Political Theory. Clarendon: Oxford University Press, 1967. 233 s. ISBN-10: 0198271662.

Zur Person. Hannah Arendt im Gespräch mit Günter Gaus. RBB Interview-Archiv, 1964 [online]. Dostupné na internete:

https://www.rbb-online.de/zurperson/interview_archiv/arendt_hannah.html.

PRÁVNÁ ÚPRAVA MIESTNYCH DANÍ A MIESTNYCH POPLATKOV V HISTORICKOM KONTEXTE SLOVENSKA¹

LEGAL REGULATION OF LOCAL TAXES AND LOCAL CHARGES IN THE HISTORICAL CONTEXT OF SLOVAKIA

Martin Skaloš²

Abstrakt

Cieľom príspevku je analýza právnej úpravy výberu miestnych daní a poplatkov v historickom kontexte územia Slovenska. Zároveň sa autor v príspevku zaoberá súčasným stavom legislatívy v užších a širších súvislostiach s poukazom na praktické problémy a nedostatky v praxi.

Kľúčové slová

právna úprava, miestne dane, miestne poplatky, Slovensko, výber daní, daňová sústava.

Abstract

The aim of the article is to analyse the legal regulation of the collection of local taxes and fees in the historical context of Slovakia. At the same time, the author deals with the current state of legislation in a narrower and wider context, pointing to practical problems and shortcomings in practice.

Keywords

legislation, local fees, local taxes, Slovakia, tax selection, tax system.

Úvod

Po roku 1989 došlo k radikálnym zmenám v mnohých oblastiach slovenského právneho poriadku. Jednou z týchto zmien bola realizácia reformy územnej samosprávy a na ňu nadväzujúcej fiškálnej decentralizácie – zavedenie miestnych daní do slovenského právneho poriadku (zákon č. 582/2004 Z. z. o miestnych daniach a miestnom poplatku za komunálne odpady a drobné stavebné odpady).

Prechodom na trhovú model ekonomiky sa na Slovensku vytvoril nový model verejnej správy, v ktorom dôležité postavenie má samospráva, s cieľom vytvorenia podmienok pre harmonický a vyvážený rozvoj obcí a regiónov. Aby mohli samosprávy zabezpečovať svoje činnosti, zapájať sa do procesu rozvoja, potrebujú dostatočné množstvo finančných

---

¹ Príspevok je spracovaný v rámci projektu VEGA 1/0151/18 Kauzalita výberu miestnych daní a výdavkov na výkon samosprávnych funkcií v ekonomicky rozvinutých a zaostávajúcich územiach v kontexte Industry 4.0.

² JUDr. PhDr. Martin Skaloš, PhD. je odborným asistentom na Katedre dejín štátu a práva Právnickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

prostriedkov. Od 1. 1. 2005 sa začal uplatňovať nový systém prerozdelenia verejných prostriedkov medzi štátnu správu a samosprávu, nazývaný ako fiškálna decentralizácia.

Nový systém financovania obcí posilnil finančnú autonómiu, transparentnosť, stabilitu a zodpovednosť územnej samosprávy pri rozhodovaní o použití verejných zdrojov na poskytovanie služieb občanovi na zabezpečenie samosprávnych činností a rozvojových potrieb. Podstatou tohto procesu bol prechod od poskytovania dotácií zo štátneho rozpočtu na financovanie kompetencií prostredníctvom daňových príjmov, čiže sa zvýšil podiel vlastných príjmov samosprávy.

Súčasne existujúce miestne dane v Slovenskej republike majú veľmi rozdielny historický základ. Jednoznačne najstaršou je daň z nehnuteľností, ktorej korene siahajú až do staroveku. Ostatné dane sú v podstate veľmi mladé, snád' s výnimkou dane z motorových vozidiel, ktorá bola kreovaná už za I. ČSR. Zostávajúce dane väčšinou nadväzujú na zrušené miestne poplatky, ktoré však už vtedy mali skôr daňový charakter.

Situácia pred vznikom I. ČSR

Daňová sústava v celom Rakúsko-Uhorsku predstavovala konštrukčne tzv. zmiešaný typ daňového systému, založený na existencii jednej dane z príjmov a viacerých výnosových daní (reálnych aj osobných). Existencia právnych predpisov rozličnej kvality, právnej sily a doby ich účinnosti (často niekoľko desaťročí) však spôsobovala určitú neprehľadnosť a nezriedka aj nezrozumiteľnosť pri orientácii jednotlivých subjektov v ich daňových povinnostiach. Znásobovala to ešte aj skutočnosť existencie často odlišných úprav v Uhorsku a v ostatných dedičných krajinách vtedajšej monarchie.³

Od rakúsko-uhorského vyrovnania sa opäť prehĺbila rozdielnosť právnych úprav jednotlivých daní v Uhorsku a na ostatnom území monarchie. Zásadnejšie úpravy pozemkovej a domovej dane v rokoch 1869, 1882 a 1883 sa však uskutočnili iba v dedičných krajinách. Zmeny najmä priamych daní, ktoré sa v podmienkach Uhorska uskutočnili v rokoch 1868 a 1875, znamenali oproti stavu z čias absolutizmu iba mierny pokrok. Rozdiel v pokrokovosti prijímaných právnych úprav jednotlivých daní sa naplno prejavil v roku 1896, keď bol v Rakúsku prijatý zákon o priamych osobných daniach. Súčasne bol podnetom na ďalšie zdokonalenie, ktoré sa uskutočnilo v rokoch 1909 a 1912. V oblasti spotrebných daní sa rozdiely až do takej miery neprejavili (okrem zdanenia vína a mäsa sa uplatňovali v podstate rovnaké zásady v celom Rakúsko-Uhorsku).

---

³ KRÁLIK, J. – GRÚŇ, E. – BALKO, L.: *Základy daňového, poplatkového a colného práva*. Bratislava : Právnická fakulta UK, 2001, s. 37.

V polovici 19. storočia po poštátnení celej justície a správy zanikla právomoc vrchnosti, a tým aj právo vyberať dovtedajšie taxy. Zrušenie patrimonálnych úradov a poddanstva sa stalo podnetom na novú úpravu poplatkového práva. Stalo sa tak cisárskym patentom č. 50/1850 r. z. (ríšskeho zákona), všeobecne nazývaným „Poplatkový zákon“. V rovnakom znení bol tento zákon zavedený aj v Uhorsku, a to patentom č. 329/1850 r. z. Pozostával z dvoch oddielov: všeobecnej časti a tarify. Všeobecná časť upravovala všeobecné poplatkové pravidlá, tarifa obsahovala poplatkový sadzobník, v ktorom boli abecedne zoradené ako položky sadzobníka jednotlivé úkony, predstavujúce predmet podliehajúci poplatkovej povinnosti. Súčasne boli vydané „Predbežné pripomienky“, ktoré obsahovali podrobnosti a usmernenia na používanie tohto predpisu v praxi.⁴

Prvá svetová vojna znamenala citeľný zásah do štátnych financií. Ukázalo sa, že vojna bude dlhšia, než sa pôvodne predpokladalo a výdavky budú vyššie. Spoločným menovateľom všetkých zásahov do daňovej sústavy v rokoch 1914-1918 bola snaha zabezpečiť dostatočné príjmy štátneho rozpočtu na krytie neustále sa zvyšujúcich výdavkov v podmienkach vojnového hospodárstva.

Hlavnými opatreniami boli:

- zvýšenie daňových sadzieb (najmä pozemkovej dane),
- zdanenie vojnových ziskov (napr. 100 % prirážka k rentovej dani),
- zavedenie nových daní (dopravná daň na dopravu tovaru po dráhach, daň zo zapaľovadiel).

V Uhorsku boli zavedené aj vojnové prirážky k niektorým daniam, zvýšila sa sadzba dane z liehu a v roku 1917 bola zavedená nová vojnová daň zo železníc. V tejto súvislosti pôsobí ako určitý paradox, že zatiaľ čo v Rakúsku ani v predvojnovom období ani počas vojny nedošlo k realizácii dane z majetku, v Uhorsku sa tak stalo už v roku 1916 s nadväznou zmenou v roku 1918.

Daňové a poplatkové zákonodarstvo v období medzi dvoma svetovými vojnami

Problémy a ťažkosti spojené s uzákonením jednotného zákonodarstva na území Československej republiky boli postupom času prekonávané a už od roku 1922 sa pripravovala najväčšia daňová reforma za obdobie prvej republiky. Príčiny k vydaniu tohto veľkého diela boli rozmanité. Na jednej strane potreba zjednotenia práva, lepšej úpravy konštrukcie a daňového konania, kodifikácie dovtedy neupravených otázok a na strane druhej zjednodušenie a sprehľadnenie daňového systému a tiež zníženie daňového bremena. Do roku

---

⁴ KRÁLIK, J. – GRÚŇ, E. – BALKO, L.: *Základy daňového, poplatkového a colného práva*. Bratislava : Právnická fakulta UK, 2001, s. 190.

1945 išlo o najvýznamnejšiu zmenu daňového systému v Československu.⁵

Daňovú reformu z roku 1927 tvorili 3 zákony. Základným kameňom bol zákon č. 76/1927 Zb. z. a n. o priamych daniach s vykonávacím vládnym nariadením č. 175/1927 Zb. z. a n. Druhým zákonom bol zákon č. 77/1927 Zb. z. a n. o novej úprave finančného hospodárenia sväzkov územnej samosprávy, tzv. druhá finančná novela obecného zriadenia, s vykonávacím vládnym nariadením č. 157/1927 Zb. z. a n. a vládnym nariadením č. 15/1928 Zb. z. a n., ktoré ustanovilo vzorové pravidlá pre obecné dávky a poplatky. Tento zákon limitoval prirážky samosprávnych sväzkov a znamenal naznačenie ďalšej cesty dovedy dostatočne nevyjasnenej koncepcie financovania samosprávy. Tretím pilierom bol zákon č. 78/1927 Zb. z. a n. o stabilizačných bilanciách, ktorý riešil predovšetkým materiálnu situáciu podnikov ako dôležitý predpoklad zistenia ich výnosov.

Medzi podporné predpisy možno zaradiť zákon č. 125/1927 Zb. z. a n. o organizácii politickej správy a zákon č. 177/1927 Zb. z. a n., upravujúci pozemkový kataster. V kontexte s uvedenými predpismi, ktoré tvoria základný právny rámec reformy priamych daní z roku 1927, treba vidieť aj zavedenie dane z motorových vozidiel. Stalo sa tak zákonom č. 116/1927 Zb. z. a n. o cestnom fonde. Daňová reforma v roku 1927 nadväzovala na predchádzajúci vývoj, ktorému nasadila „pomyselnú“ korunu, a vytvorila podobu daní a poplatkov (hlavne ich právnej úpravy), ktorá sa udržala (s určitými zmenami) až do päťdesiatych rokov minulého storočia. Potreba stále vyšších príjmov mala však za následok štyri novelizácie (v rokoch 1927, 1930, 1932 a 1936).⁶

Predmetom úpravy zákona o priamych daniach boli tieto dane: dôchodková, všeobecná zárobková, osobitná zárobková, pozemková, domová, rentová, daň z tantiém a daň z vyššieho slúžneho. Zákonom sa uskutočnila právna unifikácia v odbore priamych daní na celom území Československej republiky. Ďalším z cieľov zákonodarcu bolo týmto zákonom uskutočniť potrebnú čiastkovú kodifikáciu ako náhradu za množstvo dovedajších, často neprehľadných a niekedy si aj protirečiacich právnych predpisov rozličnej právnej sily. Napokon cieľom zákonodarcu bolo aj zníženie neúmerne vysokého daňového bremena tak, aby sa väčšmi než dovedy prihliadalo na reálnu hospodársku situáciu daňovníka.

Avšak nebol vytvorený úplne nový daňový systém, pretože daňová reforma nepostihovala celú vtedajšiu daňovú sústavu a bolo reálne riziko silných hospodárskych pohybov. Teda nedošlo k narušeniu dovedy uplatňovaného princípu, ktorý vychádzal z

---

⁵ DRACHOVSKÝ, J. – BRACHTL, V.: *Zákony o přímých daních československých, o nové úpravě finančního hospodářství sväzků územní samosprávy a o stabilizačních bilanciích ze dne 15. června 1927, č. 76, 77 a 78 Sb. z. a n. s nařízením prováděcími a zákony souvisícími*. Praha : Československý Kompas, 1927, s. 16.

⁶ FALADA, D. – STARÝ, M.: *Dějiny daní a poplatků. I. vyd.* Praha : Havlíček Brain Team, 2009, s. 124.

kombinácie výnosových daní a dôchodkovej dane, a ktorý organicky vychádzal z tradícií a potrieb prevažnej väčšiny daňových subjektov a vcelku sa osvedčil. Došlo iba k jeho doplneniu a pozmeneniu v nadväznosti na zmeny v názoroch na úlohu priamych daní.⁷

Po vzniku Československej republiky v roku 1918 nedošlo k radikálnej výmene dovtedajších rakúsko-uhorských, resp. rakúskych právnych predpisov za nové - nebolo to ani dosť dobre možné. Platí to aj o poplatkových právnych predpisoch. V sústave poplatkov, ktorú nový štát prebral, tvorili základ súdne, správne a obecné poplatky ako poplatky trvalého charakteru. Poplatkový zákon z roku 1850 v znení noviel zostal teda zachovaný. Až v neskorších rokoch došlo k jeho čiastkovým úpravám.

Ako relatívne samostatný inštitút v tomto období možno chápať aj dávky (napr. zo psov, z prechodného ubytovania a pod.). Napriek určitej nejednotnosti terminológie možno konštatovať, že:

- a) poplatky sa vyberali za úradné úkony,
- b) dávky sa vyberali na základe iných skutočností a svojím charakterom sa približovali inštitútu dane.

Organizácia verejnej správy, rovnako ako organizácia finančnej správy bola prevzatá z Rakúsko-Uhorska. Sústava finančných orgánov tvorená zemskými finančnými riaditeľstvami a okresnými finančnými riaditeľstvami bola doplnená ďalšími tromi úradmi pre vymeriavanie poplatkov. Úrady, ktoré skôr podliehali Ministerstvu financií vo Viedni, podliehali po vzniku Československa Ministerstvu financií ČSR. Miestna príslušnosť poplatníka sa riadila jeho bydliskom, pri reálnych daniach sídlom objektu. Odvolacie inštancie mali rovnaké kompetencie ako prvé inštancie.⁸

Zmena prišla so zákonom daňovej reformy z roku 1927 – zákonom č. 76/1927 Zb. z. a n. o priamych daniach. Tento pojednával o správe priamych daní vo svojej poslednej IX. hlave. V prvom paragrafe IX. hlavy sa ustanovila sústava správnych orgánov pre priame dane (§ 232 ods. 1). Správou priamych daní boli poverené finančné úrady, a to:

1. v prvej stolici finančné úrady I. stolice alebo vymeriavacie úrady,
2. v druhej stolici finančné úrady II. stolice,
3. v tretej stolici ministerstvo financií.⁹

---

⁷ KRÁLIK, J. – GRUŇ, E. – BALKO, L.: *Základy daňového, poplatkového a colného práva*. Bratislava : Právnická fakulta UK, 2001, s. 39.

⁸ CHMELÍK, M.: *Vznik a vývoj daňové správy v Čechách*. Daně, 2005, roč. 13, č. 11, s. 17-18.

⁹ DRACHOVSKÝ, J. – BRACHTL, V.: *Zákony o přímých daních československých, o nové úpravě finančního hospodářství svazků územní samosprávy a o stabilizačních bilancích ze dne 15. června 1927, č. 76, 77 a 78 Sb. z. a n. s nařízením prováděcími a zákony souvisecími*. Praha : Československý Kompas, 1927, s. 275.

Dane a poplatky v rokoch 1948-1989

Napriek tomu, že daňové zákony prijaté koncom štyridsiatych a začiatkom päťdesiatych rokov boli už zreteľne poznačené nástupom nových politických síl, už po krátkom čase ich existencie nevyhovovali vtedajšej vládnej garnitúre. Bolo zrejmé, že musí dôjsť k skutočne systémovej zmene. Stalo sa tak v roku 1952. Novú, socialistickú podobu novej daňovej sústavy tvorili tri hlavné druhy daní:

- a) dane, ktoré odčerpávali akumuláciu socialistického sektora hospodárstva,
- b) dane vyberané od obyvateľstva,
- c) miestne dane, ktorých výnos plynul do miestnych rozpočtov.¹⁰

Nová domová daň (zákon č. 80/1952 Zb.) výrazne postihovala vlastníkov nájomných domov; zdanenie vlastníkov rodinných domov sa v zásade nezmenilo. Daň z predstavení zakotvená v zákone č. 81/1952 Zb. nahradila dovtedajšiu obecnú dávku zo zábav. Spolu s domovou daňou tvorila základ miestnych daní.

Po oslobodení bol v oblasti organizácie daňovej správy postupne obnovený stav platný z obdobia prvej republiky. Po prevzatí moci komunistickou stranou dlhodobo budovaná štruktúra daňovej správy bola v roku 1949 zrušená. Výkon daňovej správy bol prenesený na národné výbory. Daňová správa sa stala súčasťou finančných referátov, neskôr finančných odborov národných výborov, okresných (prvá inštancia) a krajských (druhá inštancia).

Procesné ustanovenia zákona č. 76/1927 Zb. z. a n., v znení neskorších predpisov platili až do druhej zásadnej reformy daní v 20. storočí v roku 1952. Výslovné zrušenie obsahuje § 24 ods. 3 zákona č. 78/1952 Zb. o dani z príjmu obyvateľstva, ktorý znie: „*Počínajíc berním rokom 1953 se zrušují dosud platná ustanovení zákona o přímých daních, s výjimkou ustanovení o rentové dani vybírané srážkou, která pozbývají platnosti dnem 31. prosince 1952.*“ Nové daňové zákony roku 1953 neobsahovali (až na pár ustanovení v hmotných predpisoch) žiadne procesné ustanovenia, ale zmocňovali Ministerstvo financií, aby upravilo konanie vo veciach týchto daní.

V rokoch 1950 a 1951 došlo k zásadnej prestavbe poplatkového práva. Odstránili sa predovšetkým rôzne druhy drobných poplatkov a dávok, ktoré svojou mnohostrannosťou sťažovali vybavovanie záležitostí občanov a na druhej strane vyžadovali značnú administratívu. Stalo sa tak zákonom č. 169/1950 Zb. o zrušení niektorých poplatkových predpisov, ktorý s účinnosťou od 1. januára 1951 zrušil všetky ustanovenia poplatkového zákona v znení neskorších predpisov a na Slovensku poplatkových pravidiel v znení

---

¹⁰ KRÁLIK, J. – GRŮŇ, E. – BALKO, L.: *Základy daňového, poplatkového a colného práva*. Bratislava : Právnická fakulta UK, 2001, s. 42.

neskorších predpisov. Vytvorila sa poplatková sústava pozostávajúca z poplatkov: správnych, súdnych, notárskych, arbitrážnych a miestnych.¹¹

Do sústavy poplatkov patrili aj miestne poplatky. Miestnym poplatkom sa v našej rozpočtovej sústave označovala skupina poplatkov, ktoré ako svoje rozpočtové príjmy spravujú orgány miestnej samosprávy. V roku 1953 nahradili dovtedajší zložitý systém tzv. obecných dávok a poplatkov prevzatý ešte z obdobia predmníchovskej republiky, ktorý tvorilo 35 rôznych povinných platieb, dovtedy vyberaných národnými výbormi.

Základom právnej úpravy miestnych poplatkov sa stal zákon č. 82/1952 Zb. o miestnych poplatkoch, ktorý však mal iba rámcový charakter. Na základe jeho splnomocnenia bola oprávnená určiť jednotlivé druhy miestnych poplatkov vláda. Podrobnejšie predpisy bolo potom oprávnené vydávať ministerstvo financií. Počet a druhy miestnych poplatkov sa po roku 1953 menili, rovnako aj výška ich sadzieb. Niektoré pôvodné miestne poplatky boli neskôr nahradené platbami podľa príslušných cenníkov a stratili charakter poplatkov.

Z hľadiska právnej úpravy, systematiky a obligatórnosti uplatnenia možno hovoriť o dvoch skupinách miestnych poplatkov. Do prvej skupiny patrili:

- miestny poplatok z bytov, ktorý sa zaviedol v roku 1957 vyhláškou č. 112/1957 Ú. v.,
- miestny poplatok za psov podľa vyhlášky č. 161/1960 Zb., ktorou sa zrušujú niektoré miestne poplatky a upravujú predpisy o miestnom poplatku za psov v znení vyhlášky Ministerstva financií SR č. 218/1988 Zb.

Do druhej skupiny patrili fakultatívne poplatky spoločne upravené vyhláškou č. 67/1966 Zb. o miestnych poplatkoch. Boli to:

- kúpeľný poplatok (upravený vyhláškou č. 71/1964 Zb.),
- poplatok za používanie verejného priestranstva,
- poplatok zo vstupného (predstavoval určitú obdobu bývalej dane z predstavenia),
- poplatok z prechodného ubytovania.

S účinnosťou od 23. augusta 1966 (deň vyhlásenia uvedenej vyhlášky) sa sem zaradil aj poplatok za psov. Fakultatívnosť týchto poplatkov spočívala v tom, že podľa ustanovenia § 1 tejto vyhlášky ich miestne národné výbory vyberali po prerokovaní s príslušným okresným národným výborom a s občanmi podľa miestnych podmienok.

Obdobie nasledujúcich takmer dvadsiatich rokov po uskutočnení daňovej reformy v roku 1952 neprinieslo žiadne zásadnejšie zmeny daňovej sústavy ani daňového systému. Väčšina vtedy prijatých daňových predpisov sú čiastkovými novelami daňových zákonov z

---

¹¹ KRÁLIK, J. – GRŮŇ, E. – BALKO, L.: *Základy daňového, poplatkového a colného práva*. Bratislava : Právnická fakulta UK, 2001, s. 193.

roku 1952. Začiatkom šesťdesiatych rokov sa odštartoval proces socializácie spoločnosti v duchu ústavy z roku 1960. Daň z motorových vozidiel bola zavedená zákonom č. 98/1964 Zb. Zákonom č. 143/1961 Zb. bola upravená aj domová daň.

Daňovú sústavu v šesťdesiatych rokoch tvorili:

- a) dane platené socialistickými organizáciami (daň z obratu, dôchodková daň družstiev a iných organizácií, pôdohospodárska daň),
- b) dane platené obyvateľstvom (daň zo mzdy, osobitná daň z dôchodkov, daň z literárnej a umeleckej činnosti, daň z príjmov obyvateľstva, domová daň a daň z motorových vozidiel).

Rok 1968 a nasledujúce roky boli v znamení premietnutia federatívneho princípu aj do daňovej sústavy. Prijatý ústavný zákon č. 143/1968 Zb. o československej federácii vyjadril zmenenú situáciu v oblasti zákonodarnej právomoci vo veciach daní a poplatkov. Podľa článku 12 tohto ústavného zákona, zákony Federálneho zhromaždenia mali odteraz upravovať podnikové dane a odvody, daň z obratu, dôchodkovú daň, poľnohospodársku daň, daň zo mzdy, daň z príjmov z literárnej a umeleckej činnosti, daň z motorových vozidiel, daň z príjmov obyvateľstva, zdanenie (odvody) peňažných ústavov a poisťovní, ako aj poplatky, ktoré majú podľa svojej povahy vzťah k zahraničiu alebo súvisia s výkonom štátnej správy zverenej do pôsobnosti ČSSR. Ostatné dane a poplatky mali upravovať zákony národných rád. Podľa toho sa pripúšťa rozdielnosť v daňovej sústave v Čechách a na Slovensku.¹²

V našom daňovom systéme upravila daňové konanie jedna spoločná norma po prvý raz v roku 1953.¹³ Išlo o vyhlášku ministra financií z 2. júna 1953, č. 162 Ú. 1. (č. 197 Ú. v.), ktorou sa upravuje konanie vo veciach daňových a vydávajú sa spoločné predpisy na vykonanie daňových zákonov. Táto vyhláška nadobudla účinnosť 8. júna 1953. Predmetom jej úpravy bolo konanie vo veciach daňových a vykonávala daňové zákony najmä v otázkach, ktoré sú všetkým daniam spoločné. Cieľom daňového konania v zmysle tejto vyhlášky bolo, aby správne boli zistené a včas do štátnej pokladnice odvedené dane, ktoré podľa jednotlivých daňových zákonov boli povinné platiť ako podniky a iné organizácie socialistického sektora, tak aj jednotliví občania a iní poplatníci daniam podliehajúci. Podľa ustanovení tejto vyhlášky sa uskutočňovalo konanie vo veciach daňových pred národnými výbormi a pred ministerstvom financií, ktoré vykonávali správu daní. Táto právna úprava vychádzala zo situácie danej stavom budovania socializmu v našej vlasti v čase svojho vydania. To znamená,

---

¹² KRÁLIK, J. – GRŮŇ, E. – BALKO, L.: *Základy daňového, poplatkového a colného práva*. Bratislava : Právnická fakulta UK, 2001, s. 45.

¹³ SLOVINSKÝ, A. - GIRÁŠEK, J. : *Československé finančné právo*. Bratislava: Obzor, n. p., 1979, s. 234.

že prihliadala na pomerne značný počet súkromných výrobcov tak na úseku priemyselnej výroby (remeselníci), ako aj v poľnohospodárstve. Okrem toho obsahovala aj zásady konania ustanovené v predchádzajúcom zákone o priamych daniach z roku 1927.¹⁴ Vyhláška z 1953 bola v roku 1962 zrušená a nahradená vyhláškou Ministerstva financií z 15. februára 1962, č. 16/1962 Zb. o konaní vo veciach daní a poplatkov.

Podľa vyhlášky č. 16/1962 Zb. o konaní vo veciach daní a poplatkov vyrubovanie a vyberanie daní a poplatkov vo vyspelej socialistickej spoločnosti sa považovalo za vec uvedomelého vzťahu poplatníka ku spoločnosti a malo sa diať za najširšej účasti občianstva, ktoré sa takýmto spôsobom v konaní smerujúcom k správneému určení a vyberaniu daní malo podieľať na správe štátu. Národné výbory boli povinné v konaní vo veciach daní a poplatkov predovšetkým vychovávať občanov na dobrovoľné plnenie ich daňových povinností. Charakteristickou črtou tejto vyhlášky bolo, že upravovala iba tie skutočnosti, ktoré boli spojené s vyrubom a vyberaním daní a poplatkov. Ak táto vyhláška alebo osobitné predpisy neustanovovali inak, národné výbory a iné orgány štátnej správy v konaní vo veciach daní a poplatkov boli povinné postupovať podľa vládneho nariadenia č. 91/1960 Zb. o správnom konaní.¹⁵ Uvedenému zodpovedal aj počet ustanovení tejto vyhlášky. Mala len 48 paragrafov. Vyhláška č. 16/1962 Zb. o konaní vo veciach daní a poplatkov bola v platnosti 30 rokov, a to v nezmenenej podobe.

Daňový a poplatkový systém po roku 1990

November 1989 znamenal zásadný obrat aj pre finančný systém štátu. Ešte vo federatívnych podmienkach sa uskutočnila ďalšia daňová reforma. Jej výsledky vyjadroval syntetický zákon č. 212/1992 Zb. o sústave daní. Jeho hlavný prínos možno vidieť v dvoch oblastiach:

1. vymedzil dane, ktoré mali tvoriť novú daňovú sústavu,
2. konštatoval, že možno ukladať iba tieto dane, a žiadne iné.

K 31. decembru 1990 právnu úpravu miestnych poplatkov tvorili: zákon č. 82/1952 Zb. o miestnych poplatkoch, vyhláška Ministerstva financií č. 161/1960 Zb., ktorou sa zrušujú niektoré miestne poplatky a upravujú predpisy o miestnom poplatku za psov v znení neskorších predpisov, vyhláška Ministerstva financií č. 67/1966 Zb. o miestnych poplatkoch v znení neskorších predpisov, a vyhláška Ministerstva financií, cien a miezd Slovenskej

---

¹⁴ SLOVINSKÝ, A. - GIRÁŠEK, J. : *Československé finančné právo*. Bratislava: Obzor, n. p., 1979, s. 235.

¹⁵ KUBINCOVÁ, T.: *Historické a teoretické súvislosti daňového konania vo vzťahu k správneému konaniu*. In: *Štát a právo*, roč. 4/2017. Veľký Biel: Občianske združenie Štát a právo, 2017, s. 500- 501.

socialistickej republiky č. 218/1988 Zb. o miestnom poplatku za psov a o kúpeľnom poplatku. S účinnosťou od 1. januára 1991 bol prijatý zákon Slovenskej národnej rady č. 544/1990 Zb. o miestnych poplatkoch, ktorý nahradil uvedené predpisy.

Prijatím Ústavy Slovenskej republiky uverejnenej v Zbierke zákonov pod č. 460/1992 Zb. sa pri modelovaní daňovej sústavy uplatnilo ďalšie kritérium. Podľa článku 59 Ústavy Slovenskej republiky dane a poplatky sú štátne a miestne, čo zohľadnilo smerovanie výnosu jednotlivých daní (a poplatkov). Ďalším dôležitým vstupom tohto článku bolo zakotvenie princípu, že dane a poplatky možno ukladať iba zákonom alebo na základe zákona. Naplnila sa tak jedna z požiadaviek Listiny základných ľudských práv a slobôd (zakotvená okrem iného v prvej časti Ústavy SR), že povinnosti možno ukladať iba zákonom. Je nesporné, že medzi takéto povinnosti patria aj daňové povinnosti. Realizácia práv a povinností daňových subjektov v rámci daňového konania bola vymedzená zákonom SNR č. 511/1992 Zb. o správe daní a poplatkov a zákonom SNR č. 84/1991 Zb. o územných finančných orgánoch.

V roku 1992 došlo k prijatiu zákona č. 511/1992 Zb. o správe daní a poplatkov a o zmenách v sústave územných finančných orgánov, ktorý zrušil a nahradil vyhlášku z roku 1962. V dôvodovej správe k návrhu tohto zákona sa uvádza, že „*Navrhovaný zákon vychádza predovšetkým z potreby nahradiť doterajšiu správu daní, založenú na uprednostňovaní centrálného byrokratického riadenia, systémom založeným na odbornosti a objektívnosti rozhodovania, na rešpektovaní zákona.*“ Tento nový formálne rozsiahly zákon (pôvodne so 112-timi ustanoveniami paragrafov) priniesol nemalé zmeny oproti dovtedajšiemu daňovo-procesnému regulovaniu; zakotvil viaceré dovtedy neaplikované inštitúty, ba stal sa právnym predpisom výlučne aplikovateľným na daňové konanie, vylučujúc tak najmä zákon č. 71/1967 Zb. o správnom konaní v platnom znení a Colný zákon z účasti na formovaní daňovo-právnych vzťahov v daňovom konaní.¹⁶ Daňové konanie sa začalo ponímať ako samostatné a rovnocenné, právne relevantné konanie, a nie ako osobitný druh správneho konania, ani ako správne konanie sui generis.¹⁷

Podľa zákona č. 511/1992 Zb. o správe daní a poplatkov zo dňa 30. septembra 1992, ktorý nadobudol účinnosť 1. januára 1993, sa postupovalo, ak osobitný zákon (myslí sa tým osobitný hmotnoprávny daňový predpis), neustanovil niečo iné.¹⁸ Počas svojej platnosti bol zákon č. 511/1992 Zb. o správe daní a poplatkov viac ako 45 krát novelizovaný. V rámci vyhláseného znenia tohto zákona bolo uvedené, že upravuje správu daní, odvodov, poplatkov,

---

¹⁶ KRÁLIK, J. - JAKUBOVIČ, D.: *Finančné právo*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV, 2004, s. 564.

¹⁷ BABČÁK, V.: *Daňové právo procesné*. Košice: ATOM computers, 2000, s. 68-69.

¹⁸ KUBINCOVÁ, S.: *Dane, poplatky, clo a ďalšie povinné platby*. Banská Bystrica: Právnická fakulta UMB, 2009, s. 187-188.

pokút, penále a ďalších platieb, na ktoré sa tento zákon vzťahoval, ktoré sú príjmom štátneho rozpočtu Slovenskej republiky, štátnych fondov Slovenskej republiky a federálnych účelových fondov, štátneho rozpočtu federácie a rozpočtov obcí, ak osobitné predpisy neustanovovali inak. Uvedené bolo neskôr zmenené tak, že tento zákon upravuje správu daní.¹⁹

Zákon č. 317/1992 Zb. o dani z nehnuteľností zo dňa 29. apríla 1992, ktorý nadobudol účinnosť 1. januára 1993, upravoval daň z nehnuteľností, ktorá bola v súlade so zákonom č. 212/1992 Zb. o sústave daní zavedená ako nový druh majetkovej dane. Daň z nehnuteľností, ktorá pôvodne zahŕňala len daň z pozemkov a daň zo stavieb, od roku 1997 daň z nehnuteľností zahŕňala aj daň z bytov a z nebytových priestorov v bytovom dome, zo spoločných častí bytového domu a spoločných zariadení bytového domu a ich častí. Zákon č. 319/1992 Zb. o cestnej dani upravoval zdanenie využívania pozemných komunikácií motorovými vozidlami a prípojnými vozidlami cestnou daňou, pôsobnosť orgánov štátnej správy, práva a povinnosti fyzických a právnických osôb. Tento zákon bol s účinnosťou k 15. aprílu 1994 nahradený zákonom č. 87/1994 Z. z. o cestnej dani.

Zákon č. 317/1992 Zb. o dani z nehnuteľností, ako aj zákon č. 87/1994 Z. z. o cestnej dani boli zrušené zákonom č. 582/2004 Z. z. o miestnych daniach a miestnom poplatku za komunálne odpady a drobné stavebné odpady. Na základe tohto zákona došlo k faktickému realizovaniu článku 59 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky, podľa ktorého dane a poplatky sú štátne a miestne. Daň z nehnuteľností a cestná daň, ktoré boli dovtedy štátnymi daňami, boli zmenené na miestne dane, pričom cestná daň bola premenovaná na daň z motorových vozidiel. Okrem týchto daní zákon č. 582/2004 Z. z. o miestnych daniach a miestnom poplatku za komunálne odpady a drobné stavebné odpady ustanovil aj ďalšie miestne dane, a to daň za psa, daň za užívanie verejného priestranstva, daň za ubytovanie, daň za predajné automaty, daň za nevýherné hracie prístroje, daň za vjazd a zotrvanie motorového vozidla v historickej časti mesta, daň za jadrové zariadenie. Miestne dane boli týmto zákonom zakotvené, ako fakultatívne dane, pričom daň z motorových vozidiel mohol ukladať vyšší územný celok a ostatné dane bola oprávnená ukladať obec. V roku 2014 došlo k prijatiu zákona č. 361/2014 Z. z. o dani z motorových vozidiel a o zmene a doplnení niektorých zákonov, v dôsledku čoho bola dovtedy existujúca miestna daň z motorových vozidiel zmenená na štátnu daň.

---

¹⁹ KUBINCOVÁ, T.: *Zásada zákonosti ako základná zásada správy daní*. In: ZBORNÍK z II. ročníka medzinárodnej vedeckej konferencie BANSKOBYSŤRICKÉ DNI PRÁVA, Banská Bystrica: Právnická fakulta UMB, s. 259-260.

V roku 2009 došlo k prijatiu zákona č. 563/2009 Z. z. o správe daní a o zmene a doplnení niektorých zákonov (Daňový poriadok). Tento nový procesný zákon nadobudol z časti účinnosť už 1. januára 2010, avšak čl. I nadobudol účinnosť až 1. januára 2012. Daňový poriadok oproti predchádzajúcemu zákonu č. 511/1992 Zb. o správe daní a poplatkov zjednodušil vymedzenie pojmu správa daní. Správou daní sa v súčasnosti rozumie postup súvisiaci so správnym zistením dane a zabezpečením úhrady dane a ďalšie činnosti podľa tohto zákona alebo osobitných predpisov (najmä tzv. hmotnoprávne daňové zákony). Napriek tomu, že vymedzenie správy daní v súčasnosti už demonštratívne nevymenúva činnosti, ktoré pod tento pojem spadajú, možno konštatovať, že obsahové vymedzenie správy daní je v porovnaní s predchádzajúcim zákonom de facto rovnaké. Aj v súčasnosti je správa daní pojmom širším ako daňové konanie, v ktorom sa rozhoduje o právach a povinnostiach daňových subjektov. Daňový poriadok z formálno-právneho hľadiska priniesol zásadné zmeny aj vo vzťahu k vnútornému členeniu daňového konania, nakoľko výrazne oklieštil možnosti tradičného vnútorného členenia daňového konania na štyri etapy (vo všeobecno-teoretickom rámci). Uvedené konštatovanie sa týka v prvom rade vyrubovacieho konania (ako jednej z doterajších etáp daňového konania), ktoré je podľa Daňového poriadku osobitným daňovým konaním.²⁰

Záver

Už v § 111 ods. 1 prvej ústavy prvej Československej republiky - zákon č. 121/1920 Zb. z. a n. - bolo zakotvené, že dane a verejné dávky možno ukladať iba na základe zákona. Tzv. Ústava 9. mája (ústavný zákon č. 150/1948 Zb.) v § 33 ustanovovala, že dane a verejné dávky možno ukladať iba na základe zákona. Naproti tomu v Ústave Československej socialistickej republiky (ústavný zákon č. 100/1960 Zb.) takéto alebo obdobné ustanovenie absentovalo. Až článok 12 ústavného zákona o Československej federácii č. 143/1968 Zb. výslovne uvádzal, že „*dane a poplatky možno ukladať iba na základe zákona*“.

Hoci existenciu miestnych daní predpokladali právne predpisy už začiatkom 90-tych rokov, až v roku 2004 došlo k ich skutočnému zákonnému vyjadreniu. Aj preto možno niektoré nedostatky právnej úpravy pripísať práve ich novosti, kedy nemali priestor rozvinúť sa do takej miery ako iné osvedčené a tradičné právne inštitúty. V prípade niektorých miestnych daní možno odporučiť precíznejšiu právnu úpravu, aby sa tak predišlo obchádzaniu zákona alebo jeho tvrdosti a absurdnosti.

---

²⁰ K uvedenému bližšie: BABČÁK, V.: *Daňové právo na Slovensku*. Bratislava: Ing. Miroslav Mračko, EPOS, 2015, s. 600-601.

Nie všetky miestne dane sú rovnako výnosné, existujú medzi nimi naopak veľké rozdiely. Jednoznačne za najvýnosnejšiu daň možno považovať daň z nehnuteľností. Pri dani z nehnuteľností je cieľom prechod na zdaňovanie na hodnotovom princípe, čo možno považovať za objektívnejšie ako doterajší systém, navyše si možno od neho sľubovať zvýšenie daňových príjmov samospráv a väčšiu spravodlivosť. Existujú však dane s pomerne malým výnosom, kde je niekedy otázne, nakoľko je ich existencia efektívna. V takomto prípade možnosťou je zefektívniť ich výber alebo úplne upustiť od ich existencie.

Záverom možno konštatovať, že realizácia komunálnej daňovej politiky je veľmi zložitý proces, v ktorom sa dostáva do rozporu ekonomická a politická efektivita realizovanej politiky. Zvýšenie efektivity tejto sektorovej politiky obce možno dosiahnuť nielen snahou zo strany samotnej obce, ale najmä aktivitami zo strany štátu, ktorý ako jediný má schopnosť vytvoriť priaznivé legislatívne prostredie. Je však potrebné, aby tieto dve entity v oblasti príslušnej normotvorby veľmi úzko spolupracovali. Bez spolupráce s odborníkmi z praxe a so zástupcami obcí však prípadné úpravy nielenže nemusia byť ideálne, ale nemusia sa ku ideálu ani priblížiť.

Účinnosť výberu daní ovplyvňuje skutočnosť, že výber tejto dane zabezpečujú obce a nie daňové úrady. Tento fakt, ktorý by mal byť pozitívom vo veci, je skôr na škodu, ako ukazuje prax. Výber daní by mal byť nastavený tak, aby možnosti, ktoré obciam poskytuje zákon, boli využité, avšak s ohľadom na miestne podmienky v obci, na čo zákon č. 582/2004 Z. z. o miestnych daniach a miestnom poplatku za komunálne odpady a drobné stavebné odpady v znení neskorších predpisov na viacerých miestach poukazuje. Pre výber daní je dôležité správne formulované všeobecne záväzné nariadenie a tiež, aby boli daňovníci dostatočne informovaní o povinnostiach, ktoré im vyplývajú zo zákona.

Daň z nehnuteľností je možné vyberať aj bez určenia ďalších rozsiahlych náležitostí všeobecne záväzného nariadenia, stačí ju všeobecne záväzným nariadením zaviesť a v súlade s ustanovením § 98b ods. 1 zákona o miestnych daniach určiť spôsob označenia platby dane. Ďalšie náležitosti obec môže, ale nie je povinná ustanoviť. Ostatné miestne dane a taktiež miestny poplatok za odpady a drobné stavebné odpady sú odkázané nielen na ich zavedenie všeobecne záväzným nariadením (miestny poplatok za odpad je obec povinná uložiť), ale aj na ustanovenie ďalších náležitostí.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

- BABČÁK, V.: *Daňová správa a daňové konanie*. Bratislava : Eurounion, 1998, 302 s. ISBN 80-85568-95-0.
- BABČÁK, V.: *Daňové právo na Slovensku*. Bratislava: Ing. Miroslav Mračko, EPOS, 2015, 750 s. ISBN 978-80-562-0091-9.
- BABČÁK, V.: *Daňové právo procesné*. Košice: ATOM computers, 2000, 398 s. ISBN 80-968409-1-6.
- BAKEŠ, M. – KARFÍKOVÁ, M. – MARKOVÁ, H.: *Československé finanční právo. 1. vyd.* Praha : Ústav státní správy, 1987. 163 s. ISBN neuvedené.
- BAKEŠ, M.: *Československé finanční právo: učebnice pro právnické fakulty. 1. vyd.* Praha : Panorama, 1979. 309 s. ISBN neuvedené.
- BAKEŠ, M.: *Daňové a poplatkové předpisy*. Praha : Panorama, 1984. 346 s. ISBN neuvedené.
- BAKEŠ, M.: *Úvod do teorie finančního práva. 1. vyd.* Praha : SPN, 1989. 212 s. ISBN neuvedené.
- DRACHOVSKÝ, J. – BRACHTL, V.: *Zákony o přímých daních československých, o nové úpravě finančního hospodářství svazků územní samosprávy a o stabilizačních bilancích ze dne 15. června 1927, č. 76, 77 a 78 Sb. z. a n. s nařízeními prováděcími a zákony souvisecími*. Praha : Československý Kompas, 1927, 503 s. ISBN neuvedené.
- FALADA, D. – STARÝ, M.: *Dějiny daní a poplatků. 1. vyd.* Praha : Havlíček Brain Team, 2009, 207 s. ISBN 978-80-87109-15-1.
- FUX, B. – HÜTTEL, K. – BAJER, K. – BLAŽEK, F. – BEKERA, J. – BINAR, F.: *Komentář k daňové reformě. Část I. Zákon o přímých daních. 3. vyd.* Praha : Státní tiskárny, 1927, 755 s. ISBN neuvedené.
- GIRÁŠEK, J.: *Daňovo-právne vzťahy v Československu*. Bratislava : Obzor, 1981, 224 s. ISBN 65-048-81.
- GROSSOVÁ, M.: *Finanční právo: nová daňová soustava. 1. vyd.* Olomouc : Vydavatelství Univerzity Palackého, 1995, 54 s. ISBN 80-7067-435-0.
- GRÚŇ, Ľ.: *Dane včera, dnes a zajtra*. Bratislava : EUROUNION, 2001, 315 s. ISBN 80 88984 28 9.
- GRÚŇ, Ľ.: *Vybrané kapitoly z histórie daní, poplatkov a cla. 1. vyd.* Olomouc : Univerzita Palackého, 2004, 202 s. ISBN 80-244-0867-8.

- CHMELÍK, M.: *Vznik a vývoj daňové správy v Čechách*. Daně, 2005, roč. 13, č. 11, s. 13-19. ISSN 12108103.
- KRÁLIK, J. – GRŮŇ, Ľ. – BALKO, L.: *Základy daňového, poplatkového a colného práva*. Bratislava : Právnická fakulta UK, 2001, 313 s. ISBN 80-7160-150-0.
- KRÁLIK, J. - JAKUBOVIČ, D.: *Finančné právo*. Bratislava : VEDA, vydavateľstvo SAV, 2004, 725 s. ISBN 80-224-0804-2.
- KRÁLIK, J.: *Dane v právnej regulácii*. Bratislava : Elita, 1992, 183 s. ISBN 80-85323-16-8.
- KUBINCOVÁ, S.: *Dane, poplatky, clo a ďalšie povinné platby*. Banská Bystrica : Právnická fakulta UMB, 2009, 330 s. ISBN 978-80-8083-911-6.
- KUBINCOVÁ, S.: *Daňový poriadok. Komentár*. 1. vydanie. Bratislava : C. H. Beck, 2015, 752 s. ISBN 978-80-89603-28-2.
- KUBINCOVÁ, T.: *Historické a teoretické súvislosti daňového konania vo vzťahu k správne konaniu*. In: Štát a právo, roč. 4/2017. Veľký Biel : Občianske združenie Štát a právo, 2017, s. 498-508. ISSN 1339-7753.
- KUBINCOVÁ, T.: *Zásada zákonnosti ako základná zásada správy daní*. In: ZBORNÍK z II. ročníka medzinárodnej vedeckej konferencie BANSKOBYSSTRICKÉ DNI PRÁVA. Banská Bystrica : Právnická fakulta UMB, 2016, s. 256-267. ISBN 978-80-557-1285-7.
- PAŘÍZKOVÁ, I. – MÜLLEROVÁ, K.: *Místní poplatky v teorii a praxi*. 1. vyd. Brno : Masarykova univerzita, 2013, 152 s. ISBN 978-80-210-6686-1.
- PICMAUS, F.: *Daně, odvody a poplatky v ČSSR*. 1. vyd. Praha : Státní nakladatelství technické literatury, 1974, 258 s. ISBN neuvedené.
- SLOVINSKÝ, A. - GIRÁŠEK, J.: *Československé finančné právo*. Bratislava : Obzor, n. p., 1979, 400 s. ISBN neuvedené.
- ŠTRKOLEC, M.: *Zabezpečovacie inštitúty pri správe daní*. Košice : Právnická fakulta UPJŠ, 2017, 164 s. ISBN 978-80-8152-537-7.

ŠTÁTOPRÁVNE ASPEKTY ZAČLEŇOVANIA SLOVENSKA DO ČESKO-SLOVENSKÉHO ŠTÁTU

THE STATE AND LEGAL ASPECTS OF THE INCLUSION OF SLOVAKIA TO THE CZECH-SLOVAK STATE

Marián Gešper¹

Abstrakt

Cieľom článku je analyzovať a hodnotiť štátoprávne aspekty začleňovania Slovenska do Česko-slovenského štátu 1918 - 1919, súčasne si všímať politické procesy, ktoré mali rozhodujúci vplyv na konsolidáciu česko-slovenskej štátnej moci na Slovensku. Osobitná pozornosť je daná konštituovaniu historickej druhej Slovenskej národnej rady z roku 1918, jej vzťah k dočasnej slovenskej vláde a k Ministerstvu s plnou mocou pre správu Slovenska, činnosť miestnych výborov Slovenskej národnej rady. Článok si všíma aj vojenské obsadzovanie Slovenska a mocenskú reakciu uhorských a neskôr maďarských vládnucich síl vo vzťahu k Slovensku 1918 - 1919.

Kľúčové slová

Slovenská národná rada 1918 - 1919, miestne výbory Slovenskej národnej rady, Deklarácia slovenského národa 1918, Dočasná slovenská vláda 1918, Ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska, Slovenská národná strana, Česko-slovenská štát 1918, čechoslovakizmus, Rakúsko-Uhorsko, štátna správa, prirodzené právo národov a historický princíp, zákon o krajinskom zriadení, ústavné provizóriu, Národný výbor v Prahe 1918, Matúš Dula, Mihály Károlyi, Vavro Šrobár, Samuel Zoch, Milan Hodža

Abstract

The aim of the article is to analyze and evaluate the state aspects of the integration of Slovakia into the Czechoslovak state from 1918 to 1919, while observing the political processes that had a decisive influence on the consolidation of the Czech-Slovak state power in Slovakia. Particular attention is given to the constitution of the historically second Slovak National Council of 1918, its relation to the temporary Slovak government and to the Ministry with full power of administration of Slovakia, the activities of local committees of the Slovak National Council. The article also notes the military occupation of Slovakia and the power reaction of the Hungarian Empire and later Hungarian government forces in relation to Slovakia 1918-1919.

Keywords

Slovak National Council 1918 - 1919, Local Committees of the Slovak National Council, Declaration of the Slovak Nation 1918, Temporary Slovak Government 1918, Ministry with full power of administration of Slovakia, Slovak National Party, Czechoslovak State 1918, Czechoslovakism, Austro-Hungarian Empire, natural

---

¹ JUDr. Marián Gešper, 1998 – 2003 absolvoval Právnickú fakultu odbor právo Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, v roku 2004 rigorózna skúška a titul JUDr., v roku 2015 v Bratislave úspešne zložil advokátsku skúšku SAK

law of the nations and the historical principle, the Landscape Act, the constitutional proviso, the National Committee in Prague 1918, Matúš Dula, Mihály Károlyi, Vavro Šrobár, Samuel Zoch, Milan Hodža

Úvod

V roku 2018 si pripomíname niekoľko historických výročí pevne spojených so štátoprávnym vývojom slovenského národa, ktoré zásadným spôsobom ovplyvnili aj našu politickú súčasnosť a môžeme konštatovať, že patria medzi historické míľniky smerujúce k modernej a demokratickej Slovenskej republike 1993. Ide predovšetkým o 170. výročie vzniku prvej historickej Slovenskej národnej rady dňa 19.9.1848,² ale aj 100. výročie rozpadu Rakúsko-Uhorskej ríše, i vzniku prvého Česko-slovenského štátu 28. až 30.10.1918 a v neposlednom rade 50. výročie Ústavného zákona o československej federácii schváleného Národným zhromaždením Československej socialistickej republiky dňa 27.10.1968 a vyhláseného v Zbierke zákonov pod č. 143/1968 Zb.

K okrúhlym výročiam roka 2018 sa viaže aj 90. výročie prijatia tzv. krajinského zriadenia, ktoré bolo zriadené zákonom č. 125/1927 Zb. o organizácii politickej správy s účinnosťou od 1.7.1928 a kde sa prvýkrát zaviedla jednotná politická správa na celom území Československej republiky. Dôležité pre slovenský štátnopolitický vývoj bolo predovšetkým, že v slovenských dejinách došlo prvýkrát k vzniku Slovenskej krajiny, ktorá nadobudla právnu a teritoriálnu subjektivitu, pričom je potrebné zdôrazniť, že sa tak stalo až desať rokov po vzniku republiky. Rovnako si pripomíname aj 80. výročie nadobudnutia platnosti Ústavného zákona o autonómii Slovenskej krajiny č. 299/1938 Sb. zo dňa 22. novembra 1938, ktorý definoval nové a rozsiahle právomoci slovenských orgánov v rámci tzv. druhej Česko-slovenskej republiky, čo bolo zatienené tragickými udalosťami po tzv. Mníchovskej konferencii a zradení Česko-slovenskej republiky vlastnými západnými spojencami. Nemôžeme nespomenúť vyvrcholenie nášho štátnopolitického vývoja a to 25. výročie vzniku Slovenskej republiky 1.1.1993, ktorej predchádzalo okrem Deklarácie SNR o zvrchovanosti SR a prijatia Ústavy SR aj prijatie Ústavného zákona č. 542/1992 o zániku federácie dňa 25.11.1992, ktorý nadobudol platnosť o polnoci z 31.12.1992 na 1.1.1993, schváleným ešte Federálnym zhromaždením Českej a Slovenskej Federatívnej republiky.

Mimoriadne dôležitou etapou národného, ale aj politického oslobodenia Slovákov bol rozpad Rakúsko-Uhorskej ríše v roku 1918. Slovensko i napriek nepretržitým snaženiam svojej národnej reprezentácie nemalo vlastnú samosprávu a ani vlastné hranice. Nehovoriac o tom,

---

² HUBENÁK L. (2014), Lexikón právnych dejín Slovenska, Bratislava: Vydavateľstvo právnej literatúry Wolters Kluwer s.r.o., s. 275

že na rozdiel od blízkeho slovanského českého a chorvátskeho národa nebolo ani historickou korunnou krajinou a z tohto dôvodu sa nemohlo opierať vo štátotvorných procesoch v Európe o tzv. historický princíp. Svoje požiadavky na samosprávu, či autonómiu mohli slovenskí politici odôvodňovať na základe princípu prirodzeného práva národov.

Stupňujúca etnická, politická a kultúrna maďarizácia na prelome 19. až 20. storočia hrozila úplnou asimiláciou slovanského národa o to viac, že po tzv. rakúsko-maďarskom vyrovnaní v roku 1867 došlo k rozdelení Rakúskeho cisárstva v zmysle dualizmu na dva štáty Rakúsko (Predlitavsko) a Uhorsko (Zalitavsko) a tým sa zmarili slovenské plány na tzv. Hornouhorské slovenské okolie.³ Slovenskí politickí reprezentanti v Memorande národa slovanského z roku 1861 žiadali nielen Slovenské okolie s vlastnými hranicami, ale aj vlastnú slovenskú správu a nevyhnutnosť používania slovenčiny v štátnych úradoch a školách. V podmienkach Rakúsko-Uhorska, kde ešte prežívali polofeudálne prvky v štruktúre štátnych orgánov a spoločenských vzťahov to však nebolo možné. Samotná 1. svetová vojna poslúžila nielen ako vojenský spúšťač rozpadu Rakúsko-Uhorskej monarchie, ale bola veľkou politickou školou pre slovanské národy strednej Európy a do istej miery demaskovala legitímne postavenie rakúsko-uhorskej štátnosti.

Naším cieľom nie je v práci detailne analyzovať štátoprávne procesy, ktoré viedli k rozpadu Rakúsko-Uhorska, tie načrtujeme iba od polovice roku 1918. Chceme sa v tejto súvislosti zamerať na štátoprávnu problematiku začleňovania Slovenska do nového štátu a to z hľadiska jeho postavenia, vojenského a správneho obsadzovania. Rozhodujúce udalosti v tomto ohľade sa stali nielen v roku 1918, ale aj v roku 1919. V určitom ohľade finálne podoby nadobudli v roku 1928 prijatím spomínaného tzv. krajinského zriadenia a vznikom Slovenskej krajiny, kde boli v rámci Československej republiky vytýčené administratívne hranice Slovenska, ktoré sú až na malé výnimky totožné so štátnymi hranicami súčasnej Slovenskej republiky.

1. Politická situácia v predvečer rozpadu Rakúsko-Uhorska

Prvá svetová vojna odkryla všetky slabiny Rakúsko-Uhorskej ríše. Boli to celková nespoľahlivosť mnohonárodnostnej armády, ktorá nevedela držať tempo v modernej industriálnej vojne, hospodárska slabosť, polofeudálna štruktúra štátnej moci predovšetkým v uhorskej časti monarchie a desaťročia nevyriešená otázka nerovnoprávneho postavenia predovšetkým slovanských národov. Silnejúci zahraničný česko-slovenský odboj a jeho

---

³ MALÝ K.; SIVÁK F. (1992), Dejiny štátu a práva v Česko-slovensku do roku 1918, Bratislava: Vydavateľstvo OBZOR, s. 304

zahraničné légie postupne presadili u predstaviteľov Dohodových veľmocí rozbitie Habsburskej ríše a vznik Československého štátu.

Pod tlakom takmer neriešiteľnej vojenskej, hospodárskej a medzinárodnej situácie rakúsky cisár a uhorský kráľ Karol I. vyhlásil dňa 16. októbra 1918 Manifest, ktorý sľúbil federalizáciu ríše, no iba Predlitavskej časti. Aj samotná prvá veta Manifestu „*Mojím verným národom rakúskym!*“ jasne vystihovala teritoriálnu obmedzenosť tohto aktu. Rovnako aj, že sa nová úprava „*nijako nedotýka celistvosti krajín svätej koruny uhorskej.*“ Manifest nielenže nepomohol udržať mnohonárodnostný štát, ale do iste mieri urýchlil jej rozpad. Pre českú domácu politickú reprezentáciu bol neprijateľný, keďže v tom čase sa jasne črtal vznik Československého štátu, ktorý by jednoznačne presahoval historické krajiny starej Koruny českej, ale zahrňoval by aj Slovensko. To by bolo aj v rozpore s českým štátoprávnym vyhlásením z roku 1917, ktorý zahrňoval prvý krát slovenskú štátoprávnú otázku, aj keď ešte v rámci predpokladu federalizovanej Habsburskej ríše. „*Na domácej pôde v Rakúsko-Uhorsku českí politici na žiadosť Vavra Šrobára začlenili do českého štátoprávneho vyhlásenia zo dňa 30. mája 1917 aj slovenskú otázku. Žiadali, aby české krajiny a Slovensko tvorili jeden demokratický štát český, zahrňujúci slovenskú vetvu národa, žijúceho v súvislom celku s historickou vlasťou českou.*“⁴

Išlo o strategický ťah s ďalekosiahlymi dôsledkami, ktorým českí politici dostali rakúskych predstaviteľov do patovej situácie. K dohode o federalizácii už prakticky nemohlo dôjsť, keďže cisár a vláda Predlitavska nemohla zasiahnuť do slovenských súvislostí, ktoré boli súčasťou Uhorského kráľovstva. Ak sa teda nemohli rakúsko-české strany dohodnúť, zostávala domácej českej politickej scéne iba alternatíva rozpadu monarchie a vznik Československého štátu, čo sa plne zhodovalo so zahraničným česko-slovenským odbojom. „*S víťazstvom radikalizmu zvíťazila v českej oficiálnej politike aj myšlienka pripojenia Slovenska k českému štátu. Nikto si však neuvedomoval slovenský problém v jeho zložitosti, neuvažoval o štátoprávnom postavení Slovenska v novom Česko-slovenskom štáte, nezamýšľal sa nad problémami vyplývajúcimi z odlišného historického vývoja, z odlišnosti ekonomických, sociálnych, náboženských, mentálnych atď.*“⁵

Maďarská politická elita odmietla federalizáciu Uhorska a tým definitívne podryla autoritu Karola I. a súčasne ukázala, že ani teraz nie je schopná pretvoriť Uhorsko. Domáci český odboj zároveň mal informáciu, že dva dni pred tým 14. októbra 1918 sa v zahraničí

---

⁴ VOJÁČEK L.; KOLÁRIK J.; GABRIŠ T. (2011), Československé právne dejiny (1918 - 1992), Bratislava: Eurokodex, s.r.o., ISBN: 978-80-89447-42-8, s. 53

⁵ HRONSKÝ MARIÁN, PEKNIK MIROSLAV (2008), Martinská deklarácia a cesta slovenskej politiky k vzniku Česko-Slovenska, Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV v, s. 161

konštituovala česko-slovenská vláda na čele s prezidentom T. G. Masarykom, E. Benešom ako ministrom zahraničných vecí a gen. M. R. Štefánikom ako ministrom národnej obrany. Washingtonská deklarácia a odmietnutie ponuky viedenskej vlády prezidentom Spojených štátov amerických Woodrowom Wilsonom 18. októbra 1918 dostal vládne kruhy Rakúsko-Uhorska do slepej uličky. W. Wilson ďalej žiadal, aby sa začali nielen rokovanie s dočasnou Česko-slovenskou vládou v Paríži, ale mali ju aj oficiálne uznať. V tom čase jediný aktívny slovenský poslanec Uhorského snemu Ferdiš Juriga 19. októbra 1918 v pomerne obsiahlej reči za slovenskú politickú reprezentáciu naposledy vystupuje v budapeštianskom parlamente. Z jeho vystúpenia bolo najdôležitejšie, že tento právoplatný poslanec v tzv. Osvedčení jednoznačne vyhlásil a historicky odôvodnil, že uhorská vláda i parlament už nevyjadrujú záujmy slovenského národa a slovenský národ na budúcej mierovej konferencii môže zastupovať iba Slovenská národná rada. Je potrebné spomenúť, že SNR v tom čase ešte nebola konštituovaná, na druhej strane predstavitelia Slovenskej národnej strany na čele s predsedom Matúšom Dulom a ostatnými slovenskými politickými reprezentantmi po predchádzajúcich predbežných poradách už mali konkrétnu predstavu o jej blízkom vzniku. Na českej strane bol od 13. júla 1918 vytvorený 38 členný Národný výbor československý na čele s predsedom Karolom Kramářom, ktorý začal aj na miestnej úrovni vytvárať národné výbory ako opozitum rakúskej štátnej správe, to na slovenskej strane nebolo vtedy samozrejme možné.⁶

Z politickej opatrnosti však F. Juriga nevyslovil jasne štátoprávny rozchod s Uhorskom, keďže v tom čase na rozdiel o českého domáceho odboja, boli slovenskí partneri v neporovnateľne horšej situácii v Uhorsku.⁷ Aj v Turčianskom sv. Martine prevládala oprávnená obava skúseného politika M. Dulu, aby nedošlo k predčasnému zatknutiu slovenských predstaviteľov, čo by znemožnilo zvolať SNR v rozhodujúci okamih. Všetky tieto súvislosti sa prejavujú aj pri začleňovaní Slovenska do nového štátu, keď sa uhorské orgány skutočne uchýlia k represiam voči slovenským národným a politickým prejavom v prvej polovici novembra 1918.

---

⁶ MOSNÝ P.; HUBENÁK L.; SKALOŠ M. (2010), Dediny štátu a práva na území Slovenska, Banská Bystrica: Právnická fakulta UMB Banská Bystrica, s. 171

⁷ MOSNÝ P.; HUBENÁK L.; SKALOŠ M. (2010), Dediny štátu a práva na území Slovenska (2. doplnené vyd.), Banská Bystrica: Právnická fakulta UMB Banská Bystrica, s. 174

2. Deklarácia slovenského národa a SNR v koncepte vzniku Česko-slovenského štátu

Udalosti nadobudli dramatický spád v posledné októbrové dni. Nová rakúska vláda zo dňa 27. októbra 1918 prijala modifikovaných 14 bodov amerického prezidenta W. Wilsona prostredníctvom ministra zahraničných vecí G. Andrásyho. Tieto kroky fakticky znamenali kapituláciu monarchie a boli publikované vo všetkých vtedajších novinách. Reakciou nato boli masové revolučné zhromaždenia v Prahe, kde Národný výbor 28. októbra 1918 vyhlásil Česko-slovenský štát a na uliciach došlo strhávaniu rakúskych štátnych symbolov. *„Národný výbor súčasne 28. októbra 1918 prijal zákon o zriadení samostatného česko-slovenského štátu, neskôr publikovaný pod č. 11/1918 Zb. z. a n. Tento zákon bol označovaný za prvé ústavné provizórium. Súčasne v č. 2 bola vyhlásená právna kontinuita, teda platnosť dovtedajších krajinských (českých a moravsko-sliezskych) a ríšskych (rakúskych a uhorských) zákonov a nariadení. Recipoval sa tak rakúsky a uhorský právny poriadok. V čl. 3 bola vyhlásená štátomocenská kontinuita, keďže zakotvoval podriadenosť všetkých samosprávnych, štátnych, župných, krajinských, okresných a najmä obecných úradov. Národnému výboru. Týmto sa vlastne prevzal rakúsko-uhorský aparát. Nesporný význam prvého ústavného provizória spočíval v tom, že právnou formou fixoval vznik česko-slovenského štátu.“*⁸

Po prvom ústavnom provizóriu nastúpilo 13. novembrom 1918 tzv. druhé ústavné provizórium a to prijatím zákona č. 37/1918 Zb. z. a n. o dočasnej ústave. Na Slovensku bola situácia komplikovaná a značne odlišná. Pokiaľ ide o Národný výbor ten už v prvých dňoch fakticky realizoval svoju vládnu a výkonnú moc v Čechách a na Morave a mohol sa oprieť o domáce československé vojsko, ktoré sa vytvorilo z českých príslušníkov bývalých rakúsko-uhorských jednotiek. Slovensko bolo naďalej vojensky kontrolované s fungujúcimi uhorskými úradmi vernými vláde v Budapešti a to aj napriek októbrovým a novembrovým štátoprávnym aktom v Prahe.

V slovenských podmienkach Matúš Dula takticky zvoláva po predbežných poradách 30. októbra 1918 ústredný výbor Slovenskej národnej strany. Zasadnutie sa v skutočnosti organizuje ako zhromaždenie Slovenskej národnej rady s vopred pripravovanou kandidátkou. Zhromaždenia sa zúčastnilo dvesto slovenských delegátov rôznych politických smerov reprezentujúcich všetky sociálne vrstvy slovenskej spoločnosti. Na zhromaždení, ktoré zasadalo v budove Tatranbanky bola zvolená Slovenská národná rada, ale aj výkonný výbor a predsedom SNR sa stal podľa očakávania dlhoročný predseda SNS M. Dula. Zhromaždenie

---

⁸ CHOVANEC J., Deväťdesiatpäť rokov od vzniku prvej Česko-slovenskej republiky - štátoprávny vývoj a Ústava česko-slovenskej republiky 9. mája 1945, In: Štát a právo Ročník 1, 2014, číslo 1, Bratislava: Štát a právo o. z., s. 3

v počte 106 delegátov schválilo Deklaráciu slovenského národa, známu aj ako Martinskú deklaráciu a to podľa návrhu S. Zocha, pričom pred uverejnením bola upravená M. Hodžom. Význam tohto štátotvorného aktu je aj v tom, že Slovenská národná rada Deklaráciu prijala bez vedomosti o revolučných udalostiach v Prahe a aj napriek tomu, že uhorská štátna moc povolala 15. honvédske pluky z Levíc, pričom jeho stotina dokonca prepochoďovala počas zasadnutia SNR po martinskom námestí. Dňa 31. októbra 1918 boli rakúsko-uhorskými vojenskými ústredím povolane ďalšie časti 155. pešej honvédskej divízie do Žiliny a do Trenčína.

„Z hľadiska vzniku Československej republiky Deklarácia slovenského národa je dokumentom prvotného, originálneho štátoprávneho významu, v ktorom slovenský národ prostredníctvom svojho vrcholného prevratového orgánu - SNR - združujúcej všetky vtedajšie politické smery zakotvil rozchod s uhorskou štátnou mocou a štátoprávne spojenie českého a slovenského národa. Tým verejne a legitímne potvrdil a legalizoval ciele celého zahraničného odboja.“⁹

V tejto súvislosti sa vynára otázka, čo konkrétne doplnil Milan Hodža pred samotným publikovaním. Základnou pohnútkou M. Hodžu bolo predovšetkým reflektovať medzinárodný vývoj, podporiť terminológiou zahraničných česko-slovenský odboj a tým zjednotiť celkový slovenský a český domáci i zahraničný postup. Pred zverejnením vypustil časť týkajúcu sa samostatného zastúpenie Slovákov na mierovej konferencii a doplnil odkaz na Andrassyho nótu prezidentovi Wilsonovi. Iné zásahy neboli známe, aj keď v texte sa spomínali na prvý pohľad protichodné označovania - slovenský, resp. česko-slovenský národ. *Dokument používa pojmy „slovenský národ“, „česko-slovenský národ“ aj „slovenská vetva česko-slovenského národa“. Termín „česko-slovenský národ“ treba v tejto súvislosti chápať v politickom, nie v etnickom význame a v kontexte požiadavky na utvorenie spoločného štátu. Takáto formulácia bola zvolená aj z taktických dôvodov, aby bola v súlade s argumentáciou česko-slovenského zahraničného a domáceho českého odboja.¹⁰*

V ten istý deň bol zaslaný do Prahy telegram, ktorý rovnako prihlásil k spoločnému štátu Čechov a Slovákov, no nepoužíval pojem československý národ a hovoril o samourčovacom práve slovenského národa. Zaslaný bol M. Dulom: *„Slovenská národná strana stojí na stanovisku bezpodmienečného a bezvýhradného samourčovacieho práva slovenského národa a na tomto základe vindikuje pre slovenský národ účasť na utvorení samostatného štátu,*

---

⁹ MOSNÝ P.; HUBENÁK L.; SKALOŠ M. (2010), Dediny štátu a práva na území Slovenska, Banská Bystrica: Právnická fakulta UMB Banská Bystrica, s. 176

¹⁰ HRONSKÝ MARIÁN, PEKNIK MIROSLAV (2008), Martinská deklarácia a cesta slovenskej politiky k vzniku Česko-Slovenska, Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV v, s. 275

pozostávajúceho zo Slovenska, Čiech, Moravy a Sliezska. Matúš Dula.“ V literatúre sa uvádza, že zaslania sa odohralo o 5,35 hod. z Martina podvečer, iné zdroje logicky usudzujú z označenia hodiny, že odoslanie sa realizovalo ráno pred zhromaždením. Nevyriešenou zaujímavosťou je, že sa v telegrame spomína Slovenská národná strana a nie Slovenská národná rada, čo by sa logicky čakalo, ak bol odoslaný po zhromaždení SNR. Nie je vylúčené, že skúsený politický taktik a dlhoročný predseda SNS M. Dula odoslal dokument, ktorým „vindikoval“ spojenie s českými krajinami pred začiatkom zasadnutia SNR s cieľom zabezpečiť, aby sa českí politici mali o čo právne opierať, ak by slovenské zasadnutie bolo rozhnané uhorskou vojenskou mocou, čím by sa znemožnilo prijať deklaráciu. Uvedenú domnienku podporuje fakt, že M. Dula bol skutočne neskoršie na krátko zatknutý, no po telefonickom rozhovore s novým ministerským predsedom M. Károlyim bol okamžite prepustený. Dôležité bolo, že M. Károlyi z taktických dôvodov uzná Slovenskú národnú radu s cieľom si ju nakloniť na prípadné ďalšie rokovania. V súvislosti so zmieneným telegramom nesmieme zabúdať, že Slovenská národná strana bola v tom čase jedinou slovenskou konštituovanou politickou stranou, ktorá zahŕňala okrem konzervatívcov a tzv. pokrokárov i ľudákov, ktorí vtedy úplne nedotvorili Slovenskú ľudovú stranu.

Dôležité bolo, že delegáti SNR propagovali medzi verejnosťou prijatie Deklarácie a začali zakladať miestne výbory SNR i národné stráže, ktoré (aj keď vo veľmi obmedzených podmienkach) preberali štátnu moc. Informácia o tom, že Slovenská národná rada môže hovoriť za Slovákov v Uhorsku a zrušila štátoprávny zväzok s Uhorskom a tým aj všetky právomoci uhorských štátnych úradov i orgánov na Slovensku a prihlásila sa k štátnemu zväzku s Čechmi, sa rozširovali prostredníctvom Ohlasu SNR, letákov i Národnými novinami. Uhorský úradnícky aparát sa pokúsil izolovať východné župy a načas prerušil železničné spojenia na bohumínsko-košickej trati a dokonca aj telegrafné, či poštové linky.

Najdôležitejším výsledkom zhromaždenia bolo vytvorenie druhej historickej SNR a prijatie Martinskej deklarácie. SNR ako jediná zástupkyňa práv slovenského národa bezpodmienečne žiadala pre slovenský národ právo na vlastné sebaurčenie. Zásadu sebaurčenia vyslovila s pojmom česko-slovenský národ, čím tlmočila požiadavku vytvorenia spoločného štátu Čechov a Slovákov. Rovnako používala pojem slovenský národ, pričom samotný dokument má názov Deklarácia slovenského národa. Politický chápaný pojem „česko-slovenského národa“ bol synonymom štátneho národa, nie vyjadrením slovenskej etnickej príslušnosti. Dvojaká formulácia bola politicky účelová a mala uľahčiť definitívny odchod Slovákov z Uhorska. Martinská deklarácia nebola sekundárnym, či manifestačným, alebo iným pasívnym pripojením k pražskému vyhláseniu 28. októbra 1918 - išlo o skutočné samostatné,

spontánne a nezávisle vyjadrenie politickej vôle slovenského národa prostredníctvom domácej politickej reprezentácie vyplývajúceho s poznania, že ďalšie spolužitie s Maďarmi v Uhorskom štáte by ohrozilo národnú existenciu Slovákov. Slovenskí reprezentanti pod vplyvom desaťročia trvajúcej agresívnej maďarizácie a vojnových udalostí pokladali za rozhodujúce vymaniť sa spod maďarského mocenského pôsobenia, pričom štátoprávne usporiadanie v budúcom štáte s Čechmi sa nezdalo také akútne. V tomto ohľade boli zahraniční slovenskí politici na americkom kontinente politicky prezieravejší, čoho dôkazom bola Clevelandská dohoda 1915 a posledná Pittsburská dohoda 1918, ktorú dokonca podpísal budúci prezident štátu T. G. Masaryk.¹¹ To, že obava o postavenie Slovenska bola oprávnená, svedčil budúci čechoslovakizmus a z bližších dejinných udalostí prechod právomocí SNR 16. novembra 1918 na Národné zhromaždenie a československú vládu.

Bez ohľadu na uvedené pokračoval tvrdý zápas o vymanenie sa Slovenska spod maďarského mocenského vplyvu. Deň po martinských udalostiach 31. októbra 1918 v Budapešti vypukne revolúcia. Onedlho nato sa gróf Mihály Károlyi postaví na čelo revolúcie i novozriadenej Maďarskej ľudovej republiky. Nová vláda deklaruje nielen demokratické reformy, ale ponúka autonómiu pre nemaďarské národy, teda aj pre slovenský národ.

Napriek desaťročiam odnárodňovania, sociálnemu útlaku a zastrášovaniu miestni župní úradníci nemohli zabrániť sociálnym výbuchom, buričským aktom ozbrojených dezertérov, vystúpeniam proti úradnej moci a prihláseniu sa k spoločnému štátu s Čechmi. Vo viacerých kútoch Slovenska prechádzali obyvatelia pod slovenskými vlajkami dedinami a dokonca aj z rôznych častí izolovanejšieho východného Slovenska sa na zhromaždeniach hlásili k SNR.¹²

3. Pôsobenie Ministerstva s plnou mocou pre správu Slovenska a následné maďarské pokusy o udržanie mocenskej kontroly nad Slovenskom

Dňa 1. novembra 1918 česko-slovenské vojenské jednotky obsadili mesto Holič a 6. novembra 1918 dorazila do Skalice dočasná slovenská vláda na čele s Vavrom Šrobárom. Ten bol okrem predsedníctva poverený finančnými záležitosťami a Ivan Dérer ozbrojenými zložkami. Dočasná slovenská vláda nebola podriadená SNR a ich vzájomný vzťah nebol určený, mocensky sa opierala predovšetkým o domáce vojsko a četníctvo, ktoré dorazilo z Čiech. Prvá dočasná slovenská vláda v Skalici nakoniec pôsobila iba niekoľko dní od 6. do

---

¹¹ HRONSKÝ MARIÁN, PEKNIK MIROSLAV (2008), Martinská deklarácia a cesta slovenskej politiky k vzniku Česko-Slovenska, Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV v, s. 282 - 283

¹² SEDLÁK I. (2012), Východné Slovensko v letokruhoch národa Kultúrno-spoločenský, národno-politický a literárny integračný proces na východnom Slovensku, Martin: Matica slovenská, s. 577

15. novembra 1918, kedy podala demisiu. Následne nové revolučné Národné zhromaždenie v Prahe schválilo československú vládu a prijalo zákon č. 54/1918 Zb. z. a n. o. o mimoriadnych a prechodných ustanoveniach na Slovensku. Od 14. novembra 1918 novozriadené Ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska začalo svoju činnosť na čele s V. Šrobárom. V určitom ohľade Ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska fakticky pracovalo ako vláda a malo aj 14 vládnych referátov so rezortne stanovenými úlohami, ktoré sa podobali svojou činnosťou na ministerstvá. Od roku 1919 sa však referáty zmenili na expozitúry vládnych ministerstiev v Prahe, čím sa viac potvrdil centralizovaný charakter nového štátu a nepriamo sa začal presadzovať nastupujúci pragocentrizmus i čechoslovakizmus. Ministerstvo v rámci Slovenska mohlo nariadeniami meniť dokonca aj zákony a postupne obsadzovalo všetku štátnu správu, v čom v tomto prípade pomáhali významne zahraničné jednotky česko-slovenských légii, ktoré sa postupne sťahovali domov a obsadili, niekedy aj po bojoch celé Slovensko a Podkarpatskú Rus.

Nakoniec sa 2. februára 1919 sa Ministerstvo presunulo do Bratislavy, ktorá sa stala hlavným mestom Slovenska. Ministerstvo naďalej pracovalo na politickej, vojenskej a správnej konsolidácii Slovenska a po celkovej stabilizácii centralistických pomerov v republike a posilnení ústrednej vlády v Prahe bolo po desiatich rokoch zrušené zákonom č. 125/1927 Sb. o organizácii politickej správy zo 14. júla 1927. Ministerstvo nikdy nebolo spôsobom realizácie svojbytnosti slovenského národa v novom štáte a to na rozdiel od Slovenskej národnej rady z 30. októbra 1918.

Napriek demokratickým a revolučným heslám nového predsedu vlády Maďarskej ľudovej republiky M. Károlyiho sa novozriadená tzv. dočasná stráž a Maďarská národná garda (Nemzetőrség) v prvých týždňoch novembra 1918 dopustila na Slovensku represii voči podporovateľom odtrhnutia Slovenska od Uhorska, pričom obzvlášť brutálny rozmer nadobudli na Hornom Zemplíne, Šariši a Novohrade. Bola to aj reakcia na vypovedávanie poslušnosti úradom, rabovanie obchodov i úradných budov zo strany miestnych slovenských obyvateľov povzbudeným správami o páde vlády, revolúcii v Budapešti a snahe vytvoriť nový Česko-slovenský štát.

Dňa 11. novembra 1918 skončila 1. prvá svetová vojna. Samotná Rakúsko-Uhorská ríša podpísala prímerie s Dohodou už 3. novembra 1918 vo Villa Giusti pri Padove a 11. novembra rakúsky cisár Karol I. abdikoval, čím sa Rakúsko-Uhorsko definitívne rozpadlo.

V tejto chaotickej situácii nastúpili na scénu niekdajší exponenti uhorského vládneho režimu združený okolo časopisu Naša zástava. Zneužívajúc ideu práva národov na sebaurčenia zakladajú v novembri 1918 tzv. Východoslovenskú národnú radu v Prešove, ktorá otvorene

vystupuje proti Česko-Slovensku a vyhlasuje osobitosť tzv. „východných Slovjakov.“ táto akcia bola prioritne zameraná na zachovanie integrity Maďarska v pôvodných hraniciach Uhorska. Na čele rady sa postaví novinár a archivár z redakcie Našej Zástavy Viktor Dvorčák (Győző Dvorcsák). V Prešove, či Solivare sa pokúšajú na jej podporu organizovať dokonca verejné zhromaždenia, ktoré sa nestretnú so všeobecnou podporou. Neskôr zakladajú, ale už v Košiciach v kaviarni Royal 11. decembra 1918 tzv. Slovenskú ľudovú republiku, ktorá mala zostať súčasťou Maďarska. Košice boli vybraté preto, že mesto bolo plne pod kontrolou maďarských úradov aj napriek tomu, že v Prahe už aktívne pôsobila česko-slovenská vláda. Vytvorila sa aj fiktívna vláda Slovenskej ľudovej republiky, no za hlavné mesto sa paradoxne určil Prešov.

Vojenské a správne obsadzovanie Slovenska bolo zložité, no nástup posíl česko-slovenských légii z Talianska rýchlo zvrátil situáciu. Po zriadení Veliteľstva č-s. vojska na Slovensku so sídlom v Uhorskom Hradišti 10. novembra 1918 a od 16. decembra v Žiline, ktoré bolo na krátko hlavným mestom Slovenska, malo už nasadenie č-s. jednotiek organizovaný charakter. Prvá č.-s. vojenská skupina, v ktorej boli začlenené dobrovoľné útvary Gardy slovenskej slobody neskôr pretransformované na 1. Pluk Slovenskej slobody zložený výlučne z etnických Slovákov, prekročila hranice spišskej župy 20. decembra 1918. Do Prešova dorazili 28. decembra 1918 a tým sa ukončilo aj intermezzo tzv. Slovenskej ľudovej republiky Viktora Dorčáka, keďže 29. decembra 1918 boli obsadené Košice česko-slovenskými jednotkami. Horný Zemplín bol napokon obsadený 19. januára 1919. Podkarpatská Rus až 30. apríla 1919.¹³

Vytvorenie plukov Slovenskej slobody malo legitimovať obsadzovanie Slovenska a vyvrátiť obvinenia maďarských predstaviteľov, že ide iba o českú okupáciu. Aj tieto dobrovoľnícke slovenské jednotky budú podobne ako SNR po splnení svojej úlohy v roku 1919 zrušené, ako náhle sa konsoliduje mocenská situácia.

Na rozdiel od hraníc na severe a západe, hranica medzi Slovenskom a Maďarskom reálne historicky neexistovala a bola určená iba dočasnými demarkačnými čiarami. Nová republika súčasne trpela chronickým nedostatkom spoľahlivých kádrov vo verejnej správe a súdnictve, čo bol dôsledok dlhoročného odnárodňovania slovenskej inteligencie. Napriek tomu sa Slovenská národná rada do zrušenia 23. januára 1919 snažila čestne plniť svoje úlohy. Byť členom miestnych výborov SNR si vyžadovalo odvalu, keďže maďarskí predstavitelia ešte nepovedali posledné slovo, čo sa rýchlo prejavilo v priebehu roku 1919.

---

¹³ SEGEŠ V. a kol. (2015), Vojenské dejiny Slovenska a Slovákov, Praha: Ottovo nakladatelství, s. r. o., s. 240 - 241

Je potrebné zdôrazniť, že SNR v Martine sa nepodarilo úspešne pôsobiť na celkom území Slovenska na rozdiel od Národného výboru v Prahe, ktorý až do ustanovenia novej vlády a svojho zrušenia 13. novembra 1918 sústredil vo svojich rukách zákonodarnú a výkonnú moc, vydal sériu zákonov, pomerne úspešne koordinoval na miestnej úrovni revolučné národné výbory v Čechách i na Morave, ktoré sa okrem výkonnej moci starali aj o hospodárske otázky a spontánne vznikali vo všetkých okresoch, aj keď niekedy paralelne s miestnymi národnými orgánmi sudetských Nemcov.¹⁴

SNR sa skutočne podarilo prebrať výkonnú a vládnu moc prostredníctvom miestnych výborov iba v oblasti Liptova a určitý vplyv získala aj v Trenčianskej oblasti. V ostatných častiach Slovenska bola štátna moc naďalej v rukách bývalých uhorských úradov, ktoré po vypuknutí revolúcie boli lojálne novej vláde v Budapešti. Začiatkom novembra 1918 sa miestnym národným radám SNR v Liptovskom Sv. Mikuláši, Ružomberku a vo Veľkej Bytči podarilo plne prevziať moc po rezignácii miestnych uhorských obecných výborov. Tieto miestne výbory SNR mali aj ozbrojené slovenské národné gardy, teda sa mohli plne oprieť o vojenskú zložku, ktorá aj donucovacím charakterom vytlačila uhorský byrokratický aparát. Miestne výbory SNR sa plne prihlásili k SNR v Martine a ku Česko-slovenskému štátu. Členovia týchto miestnych SNR prebrali komunálnu politiku i celkovú verejnú správu. Podľa Národných novín z 21. 11. 1918 bola im v týchto mestách odovzdaná všetka moc.

Slovenská národná rada v Martine a jej užšie predsedníctvo na čele M. Dulom bolo naďalej politicky činné a na svoju aktivitu rezignovalo až po príchode V. Šrobára a jeho Ministerstva do Žiliny 11. decembra 1918. Napriek tomu koncom decembra 1918 (Prešov) a v prvých dňoch januára 1919 (obce Vranov, Sol' a pod. na Zemplíne) vznikali ďalšie miestne výbory SNR, ktorý na úrovni obcí a miest vydávali vyhlásenia a napĺňali pôvodný Ohlas SNR, súčasne plnili úlohy miestnej správy nového štátu.

Miestne výbory SNR boli spolu so samotnou SNR v Martine zrušené Ministerstvom s plnou mocou pre správu Slovenska nariadením č. 6/1919 zo dňa 8. januára 1919 s účinnosťou od 23. januára 1919. Tento krok sa nestretol s pozitívnym prijatím u M. Dulu, ani u viacerých členov SNR. Zaujímavosťou je, že signatár Martinskej deklarácie Štefan Krčméry sa aktívne zasadzoval aspoň za udržanie miestnych výborov SNR a ich transformáciu do kultúrnej, či spoločenskej oblasti. V každom prípade ústredná česko-slovenská štátna moc nevyužila možnosť o začlenenie miestnych výborov SNR do rodiacej sa štátnej správy, hoci pod gesciou

---

¹⁴ HUBENÁK L. (2001), Právne dejiny Slovenska do roku 1945 - 2. diel, Banská Bystrica: Právnická fakulta UMB Banská Bystrica, s. 118

Ministerstva s plnou mocou pre správu Slovenska. Uvedené bude predzvest'ou českých a slovenských politických rozporov, čo sa naplno prejaví o necelé dve desaťročia neskôr.

Napriek politickým a medzinárodným aktivitám prezidenta prvej Maďarskej ľudovej republiky M. Károlyiho sa nepodarí udržať v rámci maďarských hraníc nielen Slovensko, ale ani Podkarpatskú Rus. Károlyi abdikuje 20. marca 1919 po vyhlásení Francúzska v tzv. Vixovom ultimáte, že Česko-Slovensko patrí k víťazným dohodovým veľmociam a má právo obsadiť svoje územie vojensky. Nová demarkačná čiara výrazne zasiahla južné územia Slovenska, tentoraz aj s Bratislavou a Košicami. Nahromadené problémy vrcholia 21. marca 1919 vyhlásením Maďarskej republiky rád, teda sovietskeho štátu na čele s Bélom Kúnom, ktorý vyzýva k svetovej revolúcii, ale aj k udržaniu karpatského oblúka v maďarskom područí.

V apríli 1919 sa Česko-slovenská armáda zapojila do rumunskej intervencie voči Maďarskej republike rád. Zmobilizovaná maďarská Červená armáda preskupí svoje sily a prejde do protiútok. Jednotky B. Kúna dobijú Košice 6. júna, Prešov 8. júna a 11. júna 1919 dosiahnu na severovýchode hranice Poľska. Dňa 12. júna 1919 sa aj napriek tomu definitívne určili hranice Česko-Slovenska, čo oficiálne oznámil francúzsky ministerský predseda Georges Clemenceau predstaviteľom Maďarska. Bélu Kúna zareagoval na zmenenú situáciu 16. júna 1919 vyhlásením tzv. Slovenskej republiky rád s hlavným mestom v Prešove. Za predsedu „Revolučnej vládnej rady“ bol určený český komunista a novinár Antonín Janoušek. Počas vlády maďarských boľševikov boli zavraždení viacerí členovia miestnych výborov SNR, ktorí iba nedávno v Prešove vítali česko-slovenské jednoty. V Košiciach miestna inteligencia vítala príchod maďarských boľševikov dokonca pod starými uhorskými vlajkami, čo bolo vzhľadom na marxistické heslá Béla Kúnu paradoxné.

Nakoniec B. Kúna pochopil, že nemá dost' síl na udržanie dobitých území a po spätnom tlaku česko-slovenskej armády dňa 24. júna 1919 podpisuje prímerie. Maďarská Červená armáda do 4. júla 1919 sťahuje všetky svoje jednotky z východného a južného Slovenska. V auguste 1919 sa končí jeho vláda aj v samotnom Maďarsku a moci sa v roku 1920 chytí regent Mikloš Horthy, pričom Maďarsko sa stane paradoxne monarchiou aj keď bez kráľa. Tým sa aj uzaviera obdobie správneho a vojenského obsadzovania i začleňovania Slovenska do nového Česko-slovenského štátu.¹⁵

---

¹⁵ SEGEŠ V. a kol. (2015), Vojenské dejiny Slovenska a Slovákov, Praha: Ottovo nakladatelství, s. r. o., s. 242 - 244

Záver

Koncom roku 1919 dochádza k definitívnej konsolidácii česko-slovenskej štátnej moci na Slovensku, čo umožní intenzívny rozvoj slovenského národného, politického a kultúrneho života v 20. až 30. rokoch 20. storočia. Uvedené štátoprávne udalosti sú z hľadiska našich národných dejín bezpríkladné a ich politické dedičstvo tvorí základ aj súčasnej demokratickej a zvrchovanej Slovenskej republiky.

Je však potrebné zdôrazniť, že v nasledujúcich rokoch sa Česko-slovenská republika budovala ako prísne centralizovaný a unitárny štát s jednoznačným centrom riadenia v Prahe. Malo to aj za následok nerešpektovanie oprávnených požiadaviek slovenských politických síl žiadajúcich rovnoprávne postavenie v novom štáte a vyhrotený čechoslovakizmus v politike i v spoločnosti, napriek tomu, že do roku 1928 nebola ani unifikovaná štátna správa v Čechách a na Slovensku. Je iste zaujímavé v tejto súvislosti, že sa okrem slovenskej samosprávy rovnako nerealizovala ani medzinárodne garantovaná autonómia Podkarpatskej Rusi. Aj v oblasti právneho poriadku sa napriek opakovaným snahám v 30. rokoch 20. storočia nepodarilo unifikovať súkromné právo na území Čiech, Moravy, Slovenska a Podkarpatskej Rusi, čo nepomáhalo celkovému štátnemu životu.

Prijatiu jednotného Občianskeho zákonníka počas prvej Československej republiky nedošlo a realizovalo sa až po 2. svetovej vojne v roku 1950.¹⁶ Aj to malo istý vplyv s inými vyššie spomínanými faktormi na postavenie Slovenska v rámci existencie prvej Česko-slovenskej republiky.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

HRONSKÝ M.; PEKNIK M. (2008), Martinská deklarácia : cesta slovenskej politiky k vzniku Česko-Slovenska (1. vyd.), Bratislava: Veda, ISBN 978-80-224-1047-2, s. 161, s. 275, s. 282 – 283

HUBENÁK L. (2001), Právne dejiny Slovenska do roku 1945 - 2. diel, Banská Bystrica: Právnická fakulta UMB Banská Bystrica, ISBN 80-8055-530-3, s. 118

HUBENÁK L. (2014), Lexikón právnych dejín Slovenska, Bratislava: Vydavateľstvo právnej literatúry Wolters Kluwer s.r.o., ISBN 978-80-8168-103-5, s. 275

---

¹⁶ KUKLIK J. a kol. (2011), Dějiny československého práva 1945 - 1989 (1. vyd.), Praha: Auditórium s.r.o., s. 342

- CHOVANEC J., Deväťdesiatpäť rokov od vzniku prvej Česko-slovenskej republiky - štátprávny vývoj a Ústava česko-slovenskej republiky 9. mája 1945, In: Štát a právo Ročník 1, 2014, číslo 1, Bratislava: Štát a právo o. z., ISSN 1339-7753, s. 3
- KUKLIK J. a kol. (2011), Dějiny československého práva 1945 - 1989 (1. vyd.), Praha: Auditórium s.r.o., ISBN 978-80-87284-17-9, s. 342
- MALÝ K.; SIVÁK F. (1992), Dejiny štátu a práva v Česko-slovensku do roku 1918, Bratislava: Vydavateľstvo OBZOR, ISBN 80-215-0221-5, s. 304
- MOSNÝ P.; HUBENÁK L.; SKALOŠ M. (2010), Dejiny štátu a práva na území Slovenska (2. doplnené vyd.), Banská Bystrica: Právnická fakulta UMB Banská Bystrica, ISBN 978-80-557-0006-9, s. 171 - 174, s.176
- SEGEŠ V. a kol. (2015), Vojenské dejiny Slovenska a Slovákov, Praha: Ottovo nakladateľství, s. r. o., ISBN 978-80-7451-469-2, s. 240 - 241, s. 244
- SEDLÁK I. (2012), Východné Slovensko v letokruhoch národa Kultúrno-spoločenský, národno-politický a literárny integračný proces na východnom Slovensku, Martin: Matica slovenská, ISBN: 978-80-8128-035-1, s. 577
- VOJAČEK L.; KOLÁRIK J.; GABRIŠ T. (2011), Československé právne dejiny (1918 - 1992), (1. vyd.), Bratislava: Eurokodex, s.r.o., ISBN: 978-80-89447-42-8, s. 53

**„NEHCETE BYŤ V NAŠEJ PRACOVNEJ SKUPINE?!“:
AKO ORGANIZOVÁVAŤ SKUTOČNÚ, NIE IBA SIMULOVANÚ
PARTICIPÁCIU POČAS LEGISLATÍVNEHO PROCESU AKO
DÔLEŽITÚ HODNOTU PRI TVORBE LEPŠEJ A UDRŽATEĽNEJŠEJ
LEGISLATÍVY**

**"DON'T YOU WANT TO BE IN OUR WORKING GROUP ?!": HOW
TO ORGANISE REAL, NOT ONLY SIMULATED PARTICIPATION
IN THE LEGISLATION-MAKING PROCESS AS THE IMPORTANT
VALUE IN THE PROCESS OF CREATION OF BETTER AND MORE
SUSTAINABLE LEGISLATION**

Ladislav Križan¹

Abstrakt

Tvorba legislatívy pri nie skutočnej, ale iba simulovanej participácii počas legislatívneho procesu, prináša neskôr potrebu častých úprav, čím nastáva nechcená inflácia každoročne prijímaných zmien. Autor na vlastných úspechoch, ale i zlyhaniach pri 5 ročnej praxi v riadiacej funkciách na MŠVVaŠ SR, MS SR či rokov praxe ako dobrovoľník v občianskej spoločnosti, chce poukázať na výhody participačného procesu za pomoci bezplatných online nástrojov pri tvorbe legislatívy či iných verejných politík.

Kľúčové slová

legislatíva, tvorba legislatívy, Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky, participácia, regulácia

Abstract

Public policy making, with not real but only simulated participation during legislation-making process, brings the need for frequent changes almost every year. Author thanks to own achievements, but also failures in 5 years practice in managerial functions at the Ministry of Education, Science, Research and Sport of the Slovak Republic, Ministry of Justice of the Slovak Republic or many years of experiences as a volunteer in civil society wants to underline benefits of participation using free online tools and software in legislation-making process or another public policy making.

---

¹ Ladislav Križan (Mgr. et. Mgr., PhD., DAS.) pôsobí na Katedre teórie práva a sociálnych vied PraF UK. Od 7.3.2011 do 15.4.2012 pôsobil vo funkcii generálneho riaditeľa sekcie štátnej starostlivosti o šport na Ministerstve školstva, vedy, výskumu a športu SR a od 15.5.2012 do 7.9.2015 vo funkcii riaditeľa odboru znaleckej, tlmočnickej a prekladateľskej činnosti na Ministerstve spravodlivosti SR. Je hrdým Stálym členom Rady Učenej právnickej spoločnosti, o.z. Podieľal sa na tvorbe nových zákonov- o organizovaní verejných športových podujatí (1/2014) resp. zákona o športe (440/2015) resp. viacerých zmien týkajúcich sa právnej úpravy znaleckej, tlmočnickej a prekladateľskej činnosti, no bol i zodpovedný za neúspech pri jej komplexnej reforme v roku 2015.

Keywords

Legislation, Legislation- Making Process, Ministry of Justice of the Slovak Republic, Participation, Regulation

Úvod

Iniciatíva pre otvorené vládnutia (z angl. „Open Government Partnership“, ďalej len „OGP“) je medzinárodná iniciatíva, ktorej súčasťou je od roku 2011 i Slovenská republika (ďalej len „SR“).

Cieľom OGP je okrem iného zlepšiť kvalitu verejných politík a služieb, rovnako ako aj mieru a rozsah občianskej participácie.

Úrad splnomocnenca vlády SR pre rozvoj občianskej spoločnosti (ďalej iba „USVROS“) ako nositeľ OGP v rámci SR vypracoval participatívne v spolupráci s občianskou spoločnosťou Akčný plán Iniciatívy pre otvorené vládnutie v SR na roky 2017-2019² (ďalej len „Akčný plán OGP 2017-2019“), ktorý Vláda SR na svojom zasadnutí dňa 01.03.2017 schválila.

V oblasti Participácia na tvorbe verejných politík (bod 3.1) tento obsahuje i nasledovnú časť: *“Verejná správa musí reagovať na transformáciu spoločnosti, ktorá nastala aj vplyvom rozvoja informačno- komunikačných technológií (ďalej len „IKT“). Zvýšená dostupnosť IKT formuje nové očakávania na strane občanov a podnikov, pokiaľ ide o kvalitu, transparentnosť a efektívnosť verejných služieb. Existuje niekoľko bezplatných on-line nástrojov, ako napr. Google Drive, ktoré umožňujú účinnú a efektívnu kolaboráciu viacerých ľudí na tvorbe jedného dokumentu. Využívaním takýchto on-line nástrojov pri tvorbe verejných politík (napr. návrh zákona, stratégia, akčný plán, projekt, program, atď.) sa znižujú náklady na participatívny proces tvorby verejných politík a uľahčuje získavanie spätnej väzby zo strany zainteresovaných aktérov z externého prostredia po celú dobu tvorby verejnej politiky. Interné smernice jednotlivých organizácií verejnej správy o využívaní internetu a intranetu však s možnosťou využívania bezplatných on-line nástrojov pri tvorbe verejných politík nerátajú.“*

Tento príspevok preto nadväzuje na aktívnu spoluprácu jeho autora s ÚSVROS pri rozvoji participácii³ v SR a plnení úlohy č. 49 z Akčného plánu OGP 2017-2019, ktorou bolo: *„Navrhnuť odporúčanie na internú smernicu o využívaní bezplatných on-line nástrojov pri participatívnej tvorbe⁴ verejných politík.“*, výsledkom bol okrem iného i návrh/vzor takejto

---

² Akčný plán Iniciatívy pre otvorené vládnutie v SR na roky 2017-2019 obsahuje 68 úloh [online]. [cit.2018-31-12], Dostupné na internete: <http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=26262>

³ Dlhodobé aktivity USVROS vo vzťahu k Participácii doteraz nájdete tu- [online]. [cit.2018-31-12], Dostupné na internete: https://www.minv.sk/?ros_participacia

⁴ Viac o Národnom projekte o Participácii pod gesciou USVROS nájdete tu- [online]. [cit.2018-31-12], Dostupné na internete: https://www.minv.sk/?ros_participacia_np&sprava=zamer-narodneho-projektu-schvaleny-1

konkrétnej smernice, ktorý pre ÚSVROS, na základe svojich zhruba 5- ročných skúseností v riadiacich pozíciách v štátnej správe a úspechov i zlyhaní počas nich, spracoval.

2 Najčastejšie existujúce problémy pri participatívnej tvorbe verejných politík na úrovni štátu a návrhy možných riešení

Tvorba verejných politík v ich najširšom zmysle slova⁵ je daná už najmä procesom volieb do NR SR, z ktorých výsledku plynie vznik návrhu Programového vyhlásenie Vlády SR (ďalej iba „PV VSR“) na súvisiaci volebný cyklus (čo nemusí byť vždy pravidlom ako ukázal napr. rok 2018), pričom tento návrh následne ešte podlieha schváleniu v NR SR .

Otázky súvisiace s možnosťou tvoriť práve tento najdôležitejší dokument participatívne v spolupráci s občianskou spoločnosťou aj na základe regulácie cez prípadnú internú smernicu o využívaní bezplatných on-line nástrojov sú ťažko predstaviteľné a môžu byť oprávnené odmietané s odkazom na tlak času a legitimitu o konečnom obsahu týchto dokumentov rozhodujúcich osôb, ktorá by im mala byť daná od občanov výsledkami práve uskutočnených demokratických volieb. Neexistencia resp. stručnosť obsahu zverejnených politických programov (ak vôbec existujú) kandidujúcich politických strán pred dátumom volieb negatívne vplýva i na tvorbu obsahu PV VSR na volebný cyklus po nich. Vzájomný vzťah politických programov do NR SR kandidujúcich politických strán zverejnených pred voľbami s finálne schváleným programovým vyhlásením Vlády SR vznikajúcim skoro vždy pri parlamentnej väčšine zloženej z viacerých politických strán a hnutí (okrem roku 2012) nie je tesný a jasne nastavené a merateľné ukazovatele v ich textoch skôr absentujú.

Prvým aktívnym návrhom môže byť vytvorenie bezplatného online nástroja, ktorý by v sebe obsahoval konkrétne, merateľné a medzinárodne porovnateľné indikátory v konkrétnych verejných politikách s cieľom zvýšiť tlak na ich vôbec existenciu a stanovenie cieľových hodnôt vrátane možnosti ich vzájomného porovnania 1. v politických programov do NR SR kandidujúcich politických strán (sľuby), 2. v programovom vyhlásení Vlády SR (plány) a 3. dosiahnutých výsledkoch počas/po príslušnom volebnom období (výsledky). Tento nástroj by takto zároveň umožnil “merať a porovnávať” obsah zverejnených politických programov do NR SR kandidujúcich politických strán a hnutí, PV VSR a reálne podaný politický výkon v (po 1., 2. a 3. roku) a po volebnom cykle (po 4.roku), a to i voči zahraničiu.

---

⁵ Pozri napr. najnovšie slovenské práce a v nich uvádzané bibliografické odkazy- FÁBRY, B.: Teoretické problémy tvorby práva. Bratislava: A-medi management, 2018, 244 s. ISBN 978-80-89797-38-7 resp. HODÁS, M.: Dopady normotvorby Európskej únie na normotvorbu členského štátu Európskej únie z hľadiska legislatívnej techniky a normotvorných procesov. Bratislava: PraF UK, 2018, 238 s. ISBN - 978-80-7160-452-5

Umožnilo by to pri od marca 2012 účinnom ústavnom zákone č. 493/2011 Z.z. o rozpočtovej zodpovednosti lepšie rozlíšenie do NR SR kandidujúcich politických strán a hnutí podľa merateľných a navzájom medzi nimi porovnateľných priorít z pohľadu konkrétnych individuálnych preferencií voličov, čo by vytváralo zároveň možnosť vyššej participácie občanov na verejných politikách cez možnosť ich kvalifikovanejších rozhodnutia vo voľbách pre možnosť ich zvýšenej informovanosti.

2.1 Plán práce vlády slovenskej republiky a legislatívny plán vlády slovenskej republiky predĺžiť z 1 na 3 roky

Horeuvedené argumenty najmä z pohľadu tlaku času môžu byť už viac spochybňované s odkazom na PV VSR nadväzujúce, ďalšie kľúčové dokumenty z pohľadu participatívnej tvorbe verejných politík, a to konkrétne na Plán práce Vlády Slovenskej republiky (ďalej iba „PP VSR“) a Legislatívny plán Vlády Slovenskej republiky (ďalej iba „LP VSR“).

Otázky súvisiace s možnosťou tvoriť práve tieto 2 najdôležitejšie dokumenty participatívne v spolupráci s občianskou spoločnosťou aj na základe regulácie cez prípadnú internú smernicu o využívaní bezplatných on-line nástrojov v rámci Úradu Vlády Slovenskej republiky (ďalej iba „ÚV SR“), keďže sa jedná o jednoduché textové súbory obsahujúce tabuľky, nie sú otázkami technologickými ako skôr otázkami z povahy veci striktne politickými, hoci na príprave druhého z nich oficiálne participuje i Ministerstvo spravodlivosti SR (ďalej iba „MS SR“). Je faktom, že v posledných prípadoch pre rok 2018 v rámci medzirezortného pripomienkového konania (ďalej iba „MPK“) neboli vznesené okrem povinne pripomienkujúcich subjektov zo strany občianskej spoločnosti k PP VSR žiadna a k LP VSR jediná, i keď zásadná pripomienka, hoci už dnes sú oba materiály súčasťou pripomienkovania v rámci MPK dostupného hromadným spôsobom v prostredí portálu SLOV-LEX. Práve tieto dokumenty týkajúce sa plánov na tvorbu verejných politík na ústrednej úrovni štátu pritom v mnohom určujú a limitujú následnú úroveň participácie. Oba dokumenty sú zväčša schvaľované na záver predchádzajúceho/začiatku príslušného kalendárneho roka⁶ a obsahujú iba plány na najbližších 12 mesiacov (1.1- 31.12.). Takto de faktor od oficiálneho schválenia existencie úlohy v podobe štartu prác na tvorbe konkrétnej verejnej politiky po jej predloženie na rokovanie Vlády SR určujú maximálny predpokladaný čas participácie, ktorý môže byť pri najzávažnejších témach nutne si vyžadujúcich jej najväčšiu možnú mieru i pre následne stále

---

⁶ Pre rok 2018 to bolo 13. decembra 2017 a 24. januára 2018.

veľmi neistom výsledku príliš krátky (napr. kultúrno- etické otázky) a spôsobujúci následné zlyhávania pri prijímaní a implementácii verejnej politiky.

Reálne dosiahnuteľným riešením by mohlo byť po inšpirácii rozpočtom verejnej správy rozšírenie týchto kľúčových dokumentov týkajúcich sa plánov na tvorbu verejných politík na ústrednej úrovni z obdobia iba 1 roka (12 mesiacov) na obdobie až 3 rokov (36 mesiacov), pričom v 2. a 3. roku by boli známe iba názov úlohy, za jej splnenie zodpovedný subjekt a zároveň v 2. roku by jej termínovanie bolo dané s presnosťou nie na mesiac ako je to dnes pri kalendárnom roku, ale na konkrétny štvrtrok (1. až 4.) a v 3. roku iba na konkrétny polrok (1. alebo 2.).

Toto opatrenie by spôsobilo oficiálny vznik a existenciu úlohy už skoro 36 mesiacov pred jej predpokladaným predložením na rokovanie Vlády SR, čo by mohlo mať zásadne pozitívne dopady pri projektovom manažmente tvorby príslušnej verejnej politiky participatívny spôsobom vrátane vplyvov na rozpočet za verejnú politiku zodpovedného ústredného orgánu štátnej správy (viacerých), vplyvov na informačné systémy verejnej správy, na ľudské zdroje i čas, ktoré sú pre úspech pri jej tvorbe často úplne nevyhnutné.

3 Najčastejšie existujúce problémy pri participatívnej tvorbe verejných politík na úrovni ústredného orgánu štátnej správy a návrhy možných riešení

Tvorba verejných politík v ich najširšom zmysle slova na úrovni konkrétnych, vecne príslušných ústredných orgánov štátnej správy podľa kompetenčného zákona má svoje individuálne špecifiká, no je možné popísať niektoré spoločné problematické črty. Temer každý štatutárny zástupca ústredného orgánu štátnej správy (ďalej pre zjednodušenie iba "ÚOŠS") viac či menej participuje na príprave PV VSR a plánuje činnosť a ciele vlády ním riadeného ústredného orgánu štátnej správy na štyri roky. Každoročne každý ÚOŠS participuje na príprave PP VSR a LP VSR. Mnohí štatutárni zástupcovia ÚOŠS dávajú príkazy na rozpracovanie PV VSR i LP VSR v rámci daného ÚOŠS, v ktorom sa naplánujú úlohy a jednotliví konkrétni nositelia úloh v rámci ÚOŠS sú zodpovední za ich plnenie. Kontrola (odpočet) plnenia úloh sa vykonáva v rámci ÚOŠS individuálne. Úlohy sú tiež pridelené uzneseniami Vlády SR. Pridelené úlohy sa realizujú a každé tri mesiace sa vykonáva pravidelná kontrola ich plnenia pre ÚV SR, ktorému sa zasielajú jej výsledky. Ak ÚOŠS zistí nedostatky v plnení, často krát pristupuje k úprave PV VSR i LP VSR pre ÚOŠS a termíny na splnenie úloh prolonguje. ÚOŠS pripravuje i vo vzťahu úlohám tiež plán kontrolnej činnosti, plán zahraničných pracovných ciest a pripravuje sa plán verejného obstarávania. Tieto plány sa následne realizujú, avšak nie vždy a všade ex post a nie iba

formálne vyhodnocujú s cieľom inovácii. ÚOŠS zostavuje i vo vzťahu k úlohám taktiež každoročne návrh rozpočtu na nasledujúce tri roky. Čerpanie rozpočtu sa vyhodnocuje mesačne vo forme finančného výkazu (číselné vyhodnotenie), každé tri mesiace sa pripravuje Správa o plnení príjmov a čerpaní výdavkov (slovné vyhodnotenie) a za ÚOŠS sa ročne pripravuje záverečný účet. Každý ÚOŠS používa svoje vlastné webové sídlo ÚOŠS a zabezpečuje jeho správu. Interný predpis každého ÚOŠS zväčša upravuje základné povinnosti a pracovné postupy organizačných útvarov ÚOŠS pri zabezpečovaní zverejňovania informácií o ich činnosti na webovom sídle ÚOŠS. V poslednom období sa zaviedol na mnohých ÚOŠS nový, pružnejší systém zverejňovania informácií na ich webovom sídle- do zmien zabezpečoval zverejňovanie informácií len jeden organizačný útvar zodpovedný za informačno- komunikačné technológie (ďalej len „IKT“), najčastejšie sekcia informatiky ÚOŠS v spolupráci s útvarom zodpovedným za externú komunikáciu s médiami a verejnosťou (najčastejšie tlačový a informačný odbor ÚOŠS). Po zmenách a decentralizácii sa rozšírilo oprávnenie na viaceré organizačné útvary ÚOŠS vrátane vykonávania aktualizácie a kontroly zverejneného obsahu, čím sa tieto začali aktívnejšie využívať na informovanie 3. osôb. ÚOŠS tiež pravidelne aktualizujú informácie vo svojich intranetoch s možnosťou vytvárať priečinky jednotlivých organizačných útvarov, v ktorých môžu uverejňovať potrebné informácie. Vzdialený prístup k nim vrátane prístupu doň mimo intranetu priamo pracovníkmi ÚOŠS napr. z ich mobilných či súkromných zariadení je okrem emailu zväčša veľmi komplikovaný až nemožný.

3.1 Participatívna tvorba verejných politík už medzi ústrednými orgánmi štátnej správy navzájom je technologickým problémom

Temer vždy si konkrétna verejná politika resp. jej realizácia v podobe tvorby i implementácie vyžaduje z hľadiska vecného zamerania alebo rozsahu a náročnosti spoluprácu viacerých organizačných útvarov ÚOŠS. Tie pôsobia v rámci jedného ÚOŠS, zdieľajú rovnaký systém IKT vrátane intranetu a v ideálnom prípade dokonca i fyzicky sídlia v jednej budove.

Veľmi často má však verejná politika nadrezortný charakter a ÚOŠS z vlastnej iniciatívy rozhodne o zriadení medzirezortnej pracovnej skupiny najmä v prípade, že terminológiou PP VSR “Spolupracujúci rezort” resp. terminológiou LP VSR “ÚOŠS” by mal byť i iný ÚOŠS. V prípade tohto stavu nie je vždy vopred úplne jasné, kto má za konečný výsledok akú jasnú (spolu)zodpovednosť. Ak má akákoľvek navrhovaná verejná politika efektívne fungovať, okrem hlavnej je potrebné vytvoriť resp. pozmeniť a aktualizovať i ďalšie už existujúce verejné politiky, v ktorých sa bude navrhovať meniť väčšia či menšia časť (od ich ucelenej

časti po jediné slovo). Ich zoznam býva často dostupný až počas procesu tvorby a musí sa aktualizovať, spresňovať a dopĺňať priebežne i na základe konkrétnych návrhov. Už tu nastávajú prvé problémy pri komunikácii vrátane pružnej výmeny a zdieľania potrebných informácií medzi viacerými UOŠS. Realitou je komunikácia prostredníctvom formálnych listov, v lepšom prípade emailov a/alebo telefonicky, lebo už len získať diaľkový prístup do priečinku jednotlivých organizačných útvarov v intranete jednej UOŠS pre pracovníka z iného UOŠS, je temer nemožné.

Najlepším príkladom je fakt, že samotný proces tvorby verejných politík sa v mnohých prípadoch, najmä čo sa týka legislatívy, postupne nachádza vo viacerých, navzájom nespojených prostrediach IKT dostupných hromadným spôsobom:

1. SLOV-LEX (pre ich vyhľadanie je vhodné poznať identifikačnú značku konkrétneho legislatívneho procesu v podobe jeho poradového čísla v konkrétnom roku-“LP/Rok/Poradové číslo v príslušnom roku”),
2. ČASTI WEBOVÉHO SÍDLA ÚRADU VLÁDY SR TÝKAJÚCEHO SA ROKOVANÍ VLÁDY SR (pre ich vyhľadanie je vhodné poznať identifikačnú značku konkrétneho materiálu ÚV SR vrátane dátumu konania príslušného zasadnutia Vlády SR- “UV-XYZ/201X),
3. ČASTI WEBOVÉHO SÍDLA NARODNEJ RADY SR S PARLAMENTNÝMI TLAČAMI (pre ich vyhľadanie je vhodné poznať názov a číslo parlamentnej tlače vrátane dátumu jej doručenia do NR SR),
4. Opäť číslo 1. SLOV-LEX (pre ich vyhľadanie je vhodné poznať číslo a rok schválenia verejnej politiky, ak je táto právnym predpisom).

V tejto súvislosti sa javí ako veľmi rýchlo dokázateľnou a veľkou kvalitatívnou zmenou s minimálnymi nákladmi ich vzájomné prelinkovanie cez priame odkliky (tzv. hyperlinky – text modrou farbou a je podtrhnutý) s cieľom spojenia týchto celkov informácií, čo spôsobí vyššie pohodlie a šetrenie času pri vôbec sledovaní vývoja a prípadných zmien v nich v plynúcom čase tvorby verejnej politiky resp. ex post po jej prijatí.

3.2 Participatívna tvorba verejných politík medzi ústrednými orgánmi štátnej správy a občianskou spoločnosťou v často kladených otázkach

KAŽDÁ verejná politika má dopad na spoločnosť.

Vhodne zvolený spôsob participácie pri jej tvorbe a implementácii podporuje jej želané výsledky vrátane dlhodobej udržateľnosti, čo si treba uvedomiť obzvlášť ak za konečný výsledok nesie vždy vopred jasnú zodpovednosť iba jeden jediný konkrétny UOŠS.

Rozhodnutia o zriadení pracovnej skupiny za účasti nielen pracovníkov iných UOŠS, ale i externých osôb pôsobiacich mimo UOŠS najmä z radov akademickej obce, občianskej spoločnosti, podnikateľského sektora, sú preto veľmi časté. Temer vždy však narážajú na praktické limity toho, že títo temer vždy až na málo výnimiek pôsobia iba ako dobrovoľníci bez zmluvného vzťahu s UOŠS, nemajú prístup do intranetu UOŠS vrátane priečinkov jednotlivých zodpovedných organizačných útvarov UOŠS, nemajú oficiálny telefonický či emailový kontakt, na ktorom sú pre účely tvorby verejnej politiky zastihnuteľní. Ich práva, povinnosti a zodpovednosť vo vzťahu k tvorbe či implementácii verejnej politiky participatívny spôsobom, sú často nie vopred jasné nielen im, ale ani vedúcim pracovníkom UOŠS, ktorí majú rozhodovacie právomoci, ktorých obsahom je to, či je vhodné / potrebné / nevyhnutné ich do participácie pribrať a kedy vrátane ich predpokladanej pridanej hodnoty. Realitou je potom komunikácia prostredníctvom nekonečných emailov a/alebo telefonicky, večné problémy so zlad'ovaním termínov stretnutí väčších pracovných skupín počas pracovnej doby a tvorba zápisov z nich, problémy s dopravou do miesta konania vrátane parkovania, dostupnosť potrebnej zasadacej miestnosti UOŠS vrátane jej technologického vybavenia (dataprojektor, internet prístupný i pre návštevy UOŠS) či nákladov banálneho občerstvenia v podobe kávy a čaju. Nedostatok finančných zdrojov na prípadné náhrady za aspoň stratu času na strane UOŠS, ak už nie komerčné ocenenie vynaloženej duševnej práce, sú ďalšie veľké prekážky súčasnej participácie v SR.

So zásadami hospodárnosti, efektívnosti, účinnosti a účelnosti a s cieľom znížiť celkové výdavky rozpočtu verejnej správy vynakladané na participáciu preto uvádzame najčastejšie existujúce otázky v súvislosti s príspevkom a možné odpovede i s riešeniami:

3.2.1 Prečo je produktívnejšie pracovať viac on-line a menej zoči- voči na fyzickom zasadnutí členov pracovnej skupiny?

Zoznam osôb (spolu)pracujúcich na tvorbe a implementácii verejnej politiky participatívny spôsobom v sebe môže obsahovať i niekoľko desiatok externých osôb pôsobiacich mimo UOŠS najmä z radov akademickej obce, občianskej spoločnosti, podnikateľského sektora, ktorých bežné pracovné zaťaženie vzhľadom na ich pracovné pozície už bez ich spolupráce na tvorbe a implementácii verejnej politiky participatívny spôsobom je veľmi časovo náročné. Ak má byť ich aktívna účasť na participácii vôbec možná a navyše i zmysluplná, kladie to na manažment prác, najmä na manažment ich vzájomnej komunikácie, extrémne vysoké nároky.

Pre účely podpory komunikácie je prioritné vytvoriť a každému z nich poskytnúť zoznam osôb spolupracujúcich na projekte vrátane dôležitých informácií a kontaktného emailu, ktorý bude zverejnený i na webe UOŠS (ďalej iba „spolupracujúce osoby“).

(Z)Organizo(vá)vať osobné stretávanie sa vo veľkých skupinách je veľmi logisticky náročné (priestor, zladenie času osôb, doprava, financie, vytvorenie zápisu z prípadného stretnutia) a zároveň z hľadiska výstupov extrémne málo produktívne (písaný text spĺňajúci kritéria, ktoré naň a postup jeho vzniku kladú Legislatívne pravidlá Vlády SR).

Snahy ako aspoň sčasti nahradiť potrebu fyzického stretávania sa, a to možnosťou prístupu k materiálom potrebným na tvorbu a implementáciu verejnej politiky a cielenej online komunikácii de faktor neustále- 7 dní v týždni po 24 hodín, sa zdá byť win- win situáciou pre všetky spolupracujúce osoby. Na participáciu potrebuje motivovaná osoba iba počítač, prístup na internet, potrebné bezplatné online nástroje a na účel participácie zriadené prístupy ku konzumácii a tvorbe informácii vrátane komunikácie s ostatnými participujúcimi.

3.2.2 Čo presne- aký druh činností resp. výstupov a kedy sa od osoby (spolu)pracujúcej na tvorbe a implementácii verejnej politiky participatívny spôsobom pomocou bezplatných on-line nástrojov dá najčastejšie očakávať?

Najdôležitejšia otázka. Kľúčové je preto úplne jasne ozrejmiť už na úvod, aký druh činností a s akými výstupmi a kedy sa od tých- ktorých individuálne určených (spolu)pracujúcich osôb najčastejšie očakáva:

A. Naštuduj(vá)vanie si podkladov dostupných on-line v bezplatnom on-line "cloud" :

Poznanie súčasnej stavu verejnej politiky vrátane jej právnej úpravy, jej financovania, jej IKT, jej stavu v zahraničí či spisby k nej, je prvým predpokladom na kvalifikovanú účasť kohokoľvek na vecnej a na výsledok orientovanej diskusii. Vzhľadom na postupné dopĺňanie týchto materiálov spolupracujúcimi osobami, je potrebné poznať sledovať ich obsah, ale i jeho zmeny. Obsah sa môže nachádzať v bezplatnom on-line cloude napr. v podpriechinkoch v hlavnom priečinku pomenovanom po názve projektu s názvami napr.:

- Právna úprava a judikatúra (obsahujúci informácie o regulácii i dôležitých rozhodnutiach súdov),
- Financovanie (obsahujúci informácie o tom, koľko peňazí bolo, je a bude k dispozícii z rozpočtu verejnej správy, ich použitie, správy z kontrol odboru kontroly ÚOŠS, NKÚ atď.),

- IKT a IS (aké informačné systémy sú dnes v rámci verejnej politiky používané, ako a prečo by sa mali prispôbiť/zmeniť pri zmene legislatívy vrátane finančných a časových nákladov),
- Navrhované, no nezrealizované zmeny (obsahujúci informácie o tom, kto, čo a prečo chcel pri navrhovaných zmenách, ktorá sa však napokon v minulosti nezrealizovali).
- Zahraničie (obsahujúci texty zahraničných verejných politík vrátane právnej úpravy a judikatúry, financovania, IKT a IS atď.),
- EÚ (SR je skoro 15 rokov členom EÚ, okrem jej právnej úpravy a judikatúry je potrebné poznať i jej politiky vrátane financovania),
- Knihy, články, štúdie (obsahujúci informácie o vedeckej a odbornej spisbe k téme).

B. Zdieľanie unikátnych informácií, skúseností, know-how a návrhov riešení a spolupráca pri ich rozpracovaní so spolupracujúcimi osobami vrátane práce v podskupinách:

Každá spolupracujúca osoba má svoj životný príbeh a pre svoje silné stránky z pohľadu projektu svoje miesto v ňom. Zdieľanie svojho know-how vrátane celoživotných skúseností z konkrétnej oblasti dlhoročného záujmu vrátane zdrojov informácii vie ušetriť ostatným hodiny a hodiny ich času. Ak má zdroj, E-knihu, štúdiu, článok, rozhodnutie atď., mala by ho zdieľať v príslušných priečinkoch jednoduchým uploadom, ak to práva duševného vlastníctva k nemu dovoľujú. Podľa špecifických kompetencií jednotlivých spolupracujúcich osôb môžu byť vytvorené podskupiny s cieľom :

- i. písomné zodpovedanie na otázky formulované UOŠS k čiastkovým témam v podskupinách do stanoveného dátumu tak, že ich každá spolupracujúca osoba písomne zodpovie,
- ii. identifikácia iných otázok a existencie iného čiastkového problému a jeho danie na vedomie ostatným členom podskupiny,
- iii. identifikácia právnych predpisov na jeho prípadnú zmenu,
- iv. vytvorenie návrhu(ov) možných riešení vrátane odôvodnenia,
- v. identifikácia mimo podskupiny zo zoznamu všetkých spolupracujúcich osôb tie, ktoré vzhľadom na svoje pracovné zaradenie sú/môžu byť kompetentné o veci komunikovať,
- vi. navrhnutie ideálne spoločného riešenie po mimo hlavnej diskusie v celej skupine sa uskutočnenej komunikácii, ktoré je dané na vedomie koordinátorovi a/alebo manažérovi verejnej politiky,

C. Identifikácia a aktívne návrhy cez komentáre konkrétnych časti ktorých právnych predpisov sa uvažuje/je potrebné v súvislosti s verejnou politikou meniť:

Verejná politika sa nezriedka reguluje množstvom právnych noriem, ktoré sú v mnohých právnych predpisoch, ktoré detailne neobsiahne žiadny polyhistor, a je preto žiadané identifikovať konkrétny špecifický právny predpis vrátane odôvodnenia a návrhu na zmeny, ktoré stačí vyjadriť myšlienkovito, nie v podobe legislatívneho textu komentárom v podpriechniku s názvom *“Aké časti ktorých právnych predpisov sa uvažuje verejnou politikou meniť a prečo?”* permanentne až do konca procesu tvorby a implementácie verejnej politiky.

D. Komentovanie vždy iba aktuálnej verzie návrhu verejnej politiky:

Podľa harmonogramu prác môže byť každej spolupracujúcej osobe od začiatku príslušného obdobia sprístupnený návrh verejnej politiky vo verzii 1.X. (napr. 1.0). Nie je to ani prvý, ani posledný a ani úplný a dokončený návrh vzhľadom na čas a množstvo stále otvorených otázok. Systém spoločnej participatívnej práce môže byť i nasledovný- spolupracujúce osoby ju budú môcť nie priamo editovať, ale prezerat' si ju a komentovať ju neustále online až do ďalšieho časového míľnika, počas ktorých budú dostávať od ostatných, no najmä od manažéra(ov) pracovnej skupiny na UOŠS spätnú väzbu do vopred stanoveného času. Po uplynutí časového míľnika zanikne spolupracujúcim osobám možnosť komentovať verziu návrhu 1.X, bude prebiehať definitívne vyhodnotenie pripomienok a návrhov na UOŠS a vytvorenie ním inovovanej verzie 1.X+1 (napr. už 1.1), ktorá bude následne zverejnená a proces sa opakuje. Existujú vybrané osoby v rámci tvorby verejnej politiky (štatutárny orgán UOŠS alebo zástupca štatutárneho orgánu UOŠS ako gestori verejnej politiky), ktoré majú prístup k informáciám a k vývoju participácie 24/7, no vôbec ho nekomentujú a iba jeho priebeh sledujú resp. usmerňujú jeho zásadné smerovanie pre svoje postavenie a zodpovednosť za jeho konečný výsledok cez nimi menovaného koordinátora na UOŠS.

E. Ad hoc komunikácie/ stretnutia k témam v podskupinách resp. mimo hlavnej komunikácie

Sú žiadané a veľmi vítané. Premýšľaví ľudia sa majú schádzať a diskutovať, no ak sa budú venovať všetci všetkému, tak sa nebude venovať nikto ničomu. Každý si má rozmyslieť svoje silné a slabé stránky a najmä aktuálne časové a pracovné zaťaženie. Menej je niekedy viac, čo platí i na prácu v podskupinách vzhľadom na vždy málo času a množstvo merateľných a meraných výstupov, ktoré sa môžu od spolupracujúcich osôb čakať vrátane možných negatívnych dopadov na prácu celej skupiny. Je žiadané, aby na zaslané emaily od spolupracujúcich osôb bolo spravidla odpovedané vždy najneskôr do XYZ (odporúčanie je

72) hodín pre kontinuitu spoločnej diskusie. Ak sa tak nestane a osoba neodpovie, po kontaktovaní koordinátora by ten mal hľadať spôsob nápravy.

3.2.3 Existujú resp. platia nejaké špecifické pravidlá pre komentovanie návrhov verejnej politiky ?

Vzájomná komunikácia si vyžaduje spoločné informácie si najprv prečítať, porozumieť im vo všetkých vzájomných súvislostiach a až následne formulovať svoj postoj resp. návrh k nim v písomnej podobe online. Byť racionálni a orientovaní na spoločný výsledok by malo ostať prioritou. Čo bolo, je a bude vyžadované od komentárov, ak majú mať pridanú hodnotu je striedmosť, relevancia, alternatívne návrhy, obsah pre všetkých a žiadne osobné útoky.

3.2.4 Môže spolupracujúca osoba zdieľať informácie poskytnuté jej z dôvodu členstva v pracovnej skupine s inými osobami najmä pre potreby konzultácii a formovania jej vlastných názorov?

Participatívna tvorba i implementácia verejnej politiky je postavená na veľmi rozsiahlej a veľmi otvorenej, zároveň netypickej spolupráci viacerých subjektov štátnej a verejnej správy v SR s cieľom aktívnej účasti odbornej verejnosti resp. i napr. ňou regulovaných subjektov často časovo výrazne ešte pred oficiálnym MPK. Je potrebné veriť v dobromyseľnosť všetkých spolupracujúcich osôb pre UOŠS im danú dôveru a ich zároveň často dobrovoľnícku účasť a pomoc vnímať cez ich aktívnu zodpovednosť za našu spoločnú krajinu a jej budúcnosť. Informácie poskytnuté spolupracujúcim osobám a obsiahnuté v príslušnom priečinku majú byť určené pre nich ako konkrétne osoby a nikoho iného. Väčšina z nich môže byť síce dostupná i verejne resp. na vyžiadanie cez zákon o slobodnom prístupe k informáciám, ale ich zisk a kumulácia na jednom mieste pre účely participácie vyžadujú zväčša veľmi veľa úsilia, času, ale i energie, financií a motivácie. Z tohto dôvodu má byť neetické ich akékoľvek používanie, kopírovanie, sťahovanie a rozširovanie tretím osobám za iným účelom ako je úspešná implementácia projektu (napr. osobné vedeckovýskumné, publikačné resp. iné verejné výstupy na úkor úspešnej tvorby a/alebo implementácie).

Je zároveň veľmi vítané a žiadané, aby všetci, ktorí majú možnosť tieto informácie konzumovať, zároveň do spoločného informačného zdroja i solidárne prispievali a kvalitatívne ho rozmnožovali najmä komentovaním. Je potrebné veľmi zdvorilo, no pravidelne pripomínať, že prístup k takémuto spôsobu participácie pred MPK bol, je a bude výsadou vybraných, nie právnym nárokom úplne všetkých. V plynúcom čase v rámci projektu môže byť a s vysokou pravdepodobnosťou i bude zoznam spolupracujúcich osôb

aktualizovaný. Neaktívnym, ktorých účasť na projekte sa ukáže byť nadbytočná iba ich konzumom bez zároveň solidárneho prispievania najmä komentovaním s pridanou hodnotou, alebo osobám, ktoré v rámci ich (spolu)práce na projekte závažným spôsobom porušia nepísané etické pravidlá používania, kopírovania, sťahovania a rozširovania informácií poskytnutých im tretím osobám za iným účelom, ako je úspech pri tvorbe a implementácii, môže byť prístup v sekundách úplne zamedzený.

Ak má ktokoľvek potrebu konzultácii špecifickej témy projektu s inou osobou, má tak urobiť to rozumne, zodpovedne vzhľadom na primeranosť šírenia informácií a tlmočiť následne jej názory, ak si ich osvojí, v rámci projektu ostatným v komentároch.

Záver- aké konkrétne bezplatné on-line nástroje si k participácii zvolit' napr. aj z hľadiska bezpečnosti?

Veľmi individuálna otázka. Zvolené nástroje by mali byť kompatibilné pre všetok bežne používaný hardware a software, operačné systémy a internetové prehliadače, ZDARMA, ČO NAJVIAC UŽ MEDZI PARTICIPUJÚCIMI ROZŠÍRENÉ, PRAVIDELNE POUŽÍVANÉ a INTUITÍVNE JEDNODUCHÉ. Ich konkrétny výber by mal byť však vždy veľmi individuálny pre tú- ktorú verejnú politiku a mal by byť urobený po predchádzajúcej komunikácii s členmi pracovnej skupiny aj vzhľadom na ich preferencie, vek, IKT zručnosti, predchádzajúcu skúsenosť s nimi vrátane prípadných bezpečnostných rizík pre UOŠS aj vzhľadom na druh tvorenej legislatívy (daňové témy vs. dobrovoľníctvo atď.).

Existujú však pri tvorbe a implementácii akejkol'vek verejnej politiky participatívny spôsobom situácie, problémy či úlohy, ktoré sa opakujú, a treba ich vyriešiť ako napr. :

1. Zhromažďovanie a zdieľanie informácií väčšieho objemu v zdieľanom priečinku a podpriečinkoch z akéhokol'vek zariadenia (PC, tablet, mobil)- napr. Google Drive,
2. Editácia, komentovanie a prezeranie dokumentov verejnej politiky v podobe najmä textu a tabuliek- napr. Google Docs, Google Sheets atď.
3. Rýchla komunikácia medzi všetkými spolupracujúcimi osobami v nato špeciálne vytvorenej skupine na sociálnej sieti (napr. Facebook, Whatsapp atď.),
4. Nájdenie vhodného spoločného termínu fyzického zasadnutia pracovnej skupiny spolupracujúcich osôb - napr. Doodle,
5. Nástroje na udržanie/ zvýšenie produktivity spolupracujúcich osôb pri maximalizácii tímovej spolupráce vrátane sledovania časových míľnikov cez komplexnú vizualizáciu- napr. Trello.

Ak z hľadiska výstupov je akákoľvek verejná politika v prvom rade súbor dokumentov v podobe písaných textov a tabuliek (znaky a číslice idúce za sebou), ako vždy zaujímavé nástroje sa javí napr. komplexný balík nástrojov od napr. Google, ktoré sú dostupné vrátane online pomoci a podpory k nim i v štátnom jazyku SR. Za normálnych okolností je účet na Google zabezpečený menom a heslom, no pre zvýšenie bezpečnosti treba zvážiť napr. i používanie dvojkrokovej verifikácie (2- Step Verification- 2SV). Ak je zapnutá, pri pokuse o prihlásenie sa do Google účtu najprv spolupracujúcej osobe príde kód na ňou určené mobilné číslo, bez ktorého opísania nie je možné sa prihlásiť. Ak sa takto raz táto osoba prihlási pomocou 2SV z jedného zariadenia (napr. jej PC v práci alebo doma), už to nebudete musieť urobiť znova, jedine na inom zariadení.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV:

FÁBRY, B.: Teoretické problémy tvorby práva. Bratislava: A-medi management, 2018, 244 s. ISBN 978-80-89797-38-7

HODÁS, M.: Dopady normotvorby Európskej únie na normotvorbu členského štátu Európskej únie z hľadiska legislatívnej techniky a normotvorných procesov. Bratislava: PraF UK, 2018, 238 s. ISBN - 978-80-7160-452-5

USVROS: Akčný plán Iniciatívy pre otvorené vládnutie v SR na roky 2017-2019 [online]. [cit.2018-31-12], Dostupné na internete:

<http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=26262>

NAJLEPŠÍ ZÁUJEM DIEŤAŤA AKO HODNOTA V PRÁVE – HISTORICKÝ KONTEXT

BEST INTEREST OF THE CHILD AS A VALUE IN LAW - HISTORICAL CONTEXT

Ivana Rubisová¹

Abstrakt

Právo na posúdenie najlepšieho záujmu dieťaťa a jeho prvoradé zohľadnenie predstavuje významnú hodnotu práva v súčasnosti. Cieľom príspevku je poukázať na to, ako bol zohľadňovaný najlepší záujem dieťaťa, ako jedna zo základných zásad vykonávania práv dieťaťa, pred prijatím koncepcie najlepšieho záujmu dieťaťa z roku 1959, kedy sa stala súčasťou Deklarácie práv dieťaťa. Príspevok poukazuje na historický vývoj právnym postavením dieťaťa za čias najstarších štátov sveta, gréckych polis a starovekého Ríma.

Kľúčové slová

najlepší záujem dieťaťa, dieťa v období staroveku, dieťa v starovekom Ríme, dieťa v antickom Grécku, otcovská moc

Abstract

The right to appreciate the best interests of the child and its primary consideration is a significant value of the law at present. The purpose of this paper is to highlight how the best interest of the child was taken into account as one of the fundamental principles of the exercise of the rights of the child before adopting the concept of the best interest of the child of 1959. The paper points to the historical development of the child's rights at the time of the oldest states of the world, the Greek polis and ancient Rome.

Keywords

best interest of the child, child in ancient times, child in ancient Rome, child in ancient Greece, paternal power

Úvod

Prvým medzinárodným dokumentom, ktorý pojednával o právach detí, bola *Ženevská deklarácia o právach dieťaťa* prijatá Ligou národov v roku 1924, ktorá okrem iného stanovila, že dieťa pre svoju telesnú a duševnú nezrelosť potrebuje zvláštnu záruku, starostlivosť a zvláštnu právnu ochranu, a to pred i po jeho narodení. V roku 1959 bola prijatá *Deklarácia práv dieťaťa*, ktorá poukázala na nutnosť zabezpečiť právnu ochranu a osobitné záruky dieťaťa. V roku 1989 bol Valným zhromaždením OSN prijatý *Dohovor o právach dieťaťa*.

---

¹ Mgr. Ivana Rubisová, Akadémia Policajného zboru v Bratislave, Katedra verejnoprávných vied, asistent

Jeho prijatím sa jednotlivé štáty zaviazali k realizácii svojich politík s ohľadom na najlepší záujem dieťaťa, ktorý sa stal východiskovým princípom predmetného *Dohovoru*, čím vyzdvihol to hľadisko, ktoré by malo byť uprednostňované pri každej činnosti týkajúcej sa detí, realizovanej správnymi alebo zákonodarnými orgánmi, súdmi ako aj verejnými alebo súkromnými zariadeniami sociálnej starostlivosti.² Okrem uvedeného vychádza *Dohovor o právach dieťaťa* aj z princípu nediskriminácie, práva na život, prežitie a rozvoj, ako aj práva na rešpektovanie názorov dieťaťa. V kontexte najlepšieho záujmu dieťaťa nemožno opomenúť ani *Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd*, ktorý v článku 8 pojednáva o práve na rešpektovanie rodinného života. Uvedené právo v sebe subsumuje niekoľko zložených práv: právo dieťaťa na starostlivosť zo strany svojich rodičov, právo udržiavať styk s oboma rodičmi, právo nebyť oddelený od rodičov s výnimkou, ak je to v najlepšom záujme dieťaťa a právo na zlúčenie rodiny.

K poznaniu postavenia dieťaťa je potrebné vychádzať z noriem rodinného práva, ktoré predstavuje súbor právnych noriem upravujúcich vzťahy súvisiace s manželstvom a rodinou v najširšom zmysle slova. V rodinnom práve rozlišujeme: právo manželské v užšom zmysle slova, ako súhrn právnych predpisov týkajúcich sa práv a povinností dvoch osôb, ktoré sa chystajú uzavrieť, alebo uzavreli manželstvo; právo rodičovské, ako súhrn právnych predpisov pojednávajúcich o vzájomnom pomere medzi rodičmi a deťmi (ako manželskými, tak aj nemanželskými); právne normy regulujúce umelo vytvorené vzťahy, ktoré sa podobajú rodinným vzťahom, ako napr. predpisy o adopcii, poručníctve, opatrovníctve a pod.³

Cieľom predkladaného príspevku je prostredníctvom vybraných prameňov práva priblížiť postavenie dieťaťa v rodine za čias najstarších štátov sveta, gréckych polis a starovekého Ríma, čo sa zohľadňovania najlepšieho záujmu dieťaťa týka.

Deti východných despócií

K najstarším štátom sveta patrili staroveké štátne celky typu východných samovlád (despócií). Vznikali v povodí riek, v geograficky a klimaticky priaznivých podmienkach, kde bol rozpad prvopopolnej spoločnosti rýchlejší než inde. Ústredným článkom štátneho aparátu východných despócií bol neobmedzený panovník v niektorých najstarších štátoch prehlásený za boha, v iných za jeho zástupcu. Medzi štáty tohto typu sa zvyčajne zaraďuje: Egypt, India,

---

² Bližšie: Analýzy zvýšenej účinnosti ochrany práv detí [online]. [cit.2018-11-30]. Dostupné na internete: <<https://rm.coe.int/16804ba0fb>>

³ VESELÁ, R.: Vývoj rodinného práva do roku 1938. Brno: Masarykova univerzita, 1993. s. 3.

Čína, Mezopotámia a pod.⁴ Práve na príklade Mezopotámie, z ktorej pochádza *Chammurapiho zákonník*⁵, ktorý na účely príspevku poslúži ako prameň práva, priblížime rodinu, dieťa, ako aj vzájomné pomery medzi rodičmi a deťmi vo východných despóciách.

Podľa *Chammurapiho zákonníka* sa na dieťa hľadelo ako na majetok rodičov, preto sa jeho únos považoval za krádež: „*Ak niekto ukradol dieťa plnoprávnej osobe, bude potrestaný smrťou.*“⁶ Toto, jedno z relatívne úvodných ustanovení *Chammurapiho zákonníka*, nie je ustanovením, ktoré by riešilo vzťahy v rodine. Až § 127 až § 195 tohto zákonníka možno, s ohľadom na ich obsah, považovať za ustanovenia rodinného a manželského práva.⁷ Predpisy o takpovediac osvojení predstavovali záver kapitoly o rodinnoprávnych vzťahoch v rámci *Chammurapiho zákonníka*. Na ilustráciu uvádzame niektoré z nich: „*Ak si niekto vzal za syna maloletého a potom, keď si ho vzal, osvojenec vypátra svojho otca a svoju matku, tento osvojenec sa vráti do domu svojho otca.*“⁸ „*Ak si vzal remeselník dieťa na vychovanie a vyučil ho svojmu remeslu, nemôže byť vymáhané späť. Ak ho nevyučil svojmu remeslu, osvojenec sa vráti do svojho otcovského domu.*“⁹ „*Ak niekto si vzal maloletého za syna a vychoval ho, potom si založil rodinu, mal svoje deti a zaumienil si vyhnáť osvojenca, toto dieťa neodíde s holými rukami: otec, ktorý ho vychoval, dá mu zo svojho zariadenia tretinu dedičského podielu a (dieťa) odíde: z poľa, záhrady a domu nemusí mu dať nič.*“¹⁰

Ako stanovuje *Chammurapiho zákonník* v § 195: „*Ak dieťa udrelo svojho otca, utnú mu ruku.*“ Aj napriek tomuto ustanoveniu, z ktorého možno vyvodit' vážené postavenie otca v babylonskej rodine, otcovská moc v Mezopotámii nemala povahu moci ako v rímskej rodine, nakoľko podľa *Chammurapiho zákonníka*, nebolo možné vylúčiť syna z rodinného spoločenstva, ako aj nároku na dedičský podiel len na základe vôle otca, ale len so súhlasom súdu po opakovanom ťažkom previnení.¹¹ „*Ak niekto si zaumienil vyhnáť svojho syna, povedal pred súdom „vyženie svojho syna“, sudcovia preskúmajú jeho prípad a ak sa syn nedopustil ťažkého previnenia, ktoré vedie k vyhnaniu, otec svojho syna nevyženia.*

---

⁴ SOUKUP, L.: Dějiny státu a práva za otrokářského řádu. Praha: Vysoká škola Sboru národní bezpečnosti, 1987. s. 3.

⁵ Chammurapiho zákonník vznikol v 18. až 17. str. p. n. l., je napísaný klinovým písmom na kamennom (vyššie dvoch metrov vysokom) stĺpe. Začína slávnostným úvodom, kde Chammurapi zdôrazňuje svoj božský pôvod. Hlavná časť textu obsahuje predpisy z rôznych oblastí babylonského právneho poriadku. V epilógu Chammurapi hrozí prekliatím každému, kto by zákon porušoval, alebo chcel zmeniť. Bližšie: SOUKUP, L.: Dějiny státu a práva za otrokářského řádu. Praha: Vysoká škola Sboru národní bezpečnosti, 1987. s. 10.

⁶ Chammurapiho zákonník, § 14. Citované podľa: BEŇA, J.: Pramene k dejinám práva, Starovek. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2006. s. 37.

⁷ BEŇA, J.: Pramene k dejinám práva, Starovek. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2006. s. 44.

⁸ Chammurapiho zákonník, § 186

⁹ Chammurapiho zákonník, § § 188, 189

¹⁰ Chammurapiho zákonník, § 191

¹¹ BEŇA, J.: Pramene k dejinám práva, Starovek. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2006. s. 47.

*Ak sa dopustil voči otcovi ťažkého previnenia, po prvýkrát sa mu odpustí, ak sa dopustil ťažkého previnenia po druhýkrát, otec môže svojho syna vyhnat' z dedičstva.*¹²

Dieťa gréckych polis

Prírodné podmienky hornatej gréckej krajiny viedli k vzniku množstva malých štátnych celkov – polis – mestských štátov, nezávislých suverénnych celkov s vlastným štátnym aparátom a vlastným právnym poriadkom. Podľa formy vlády možno grécke polis rozdeliť na štáty typu otrokárskej demokracie reprezentované Aténami a štáty otrokárskej aristokracie reprezentované Spartou. *„Dejiny gréckych mestských štátov majú zásadný význam pre vývoj kultúry celej Európy. Úroveň vedy a umenia starovekého Grécka bola v neskorších dobách dlho nedostihnuteľným vzorom.*¹³

Na priblíženie gréckej rodiny posluži ako prameň práva *Gortynský kódex zákonov*, ktorý sa považuje za najstarší zachovaný právny dokument Európy a najrozsiahlejší antický právny dokument vôbec. Z pôvodných 600 riadkov sa zachovalo asi 400 riadkov textu. Tento prameň práva možno datovať do roku 450 p. n. l., ale pravdepodobne bol súčasťou práva aj v 6. a 7. storočí.¹⁴ Obsahuje ustanovenia predovšetkým z oblasti trestného, procesného, dedičského ale aj rodinného práva, čoho dôkazom je znenie: *„Ak rozvedená žena porodí, nech prinesie dieťa pred tromi svedkami k mužovi, k jeho domu. Ak ho neprijme, je na matke, či má byť vychovaný alebo odložený: väčšmi zaväži prísaha príbuzných a svedkov, ak ju urobili... Otec nech má moc nad deťmi i vecami, ak sa majú deliť a matka nad svojimi vlastnými vecami... Ak sa muž a žena rozvádzajú, nech si ona ponechá svoj majetok, s ktorým k mužovi prišla, a polovicu výnosu, ak nejaký bol z jej vlastných vecí a z toho, čo natkala... Ak zomrie muž a zanechá deti, ak bude žena chcieť, nech sa vydá a ponechá si vlastný majetok i to, čo jej muž dá, ako je písané, pred tromi svedkami, slobodnými a plnoletými: ak potom niečo odnesie z majetku detí, bude to žalovateľné...“¹⁵* Rovnako na deti pamätá aj ustanovenie, podľa ktorého ak zomrie muž alebo žena a po nich zostanú deti alebo deti ich detí alebo deti týchto (detí), nech dostanú veci ony.¹⁶

Aristotelova *Politika*, ako prameň práva, dotvára predstavu o postavení dieťaťa v gréckych polis, predovšetkým v Aténach. Aristoteles sa v tomto svojom diele, ktoré

---

¹² Chammurapiho zákonník, § 168

¹³ KAČÍK, E. - ZEMANDLOVÁ, L.: Vybrané kapitoly z európskych dejín štátu a práva I. Bratislava: Akadémia Policajného zboru, 2002. s. 5.

¹⁴ BEŇA, J.: Pramene k dejinám práva, Starovek. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2006. s. 137.

¹⁵ Citované podľa: BEŇA, J.: Pramene k dejinám práva, Starovek. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2006. s. 138 - 139.

¹⁶ Tamtiež, s. 140.

predstavuje jedno z jeho najvýznamnejších, zaoberá teóriou a sociológiou štátu, kategóriami ako rodina, peniaze, sloboda, otroctvo, kapitál a pod.¹⁷

V knihe VII./16 Manželstvo a plodenie detí píše: „*Pretože zákonodarca má od začiatku hľadiť na to, aby sa chovanci telesne vyvíjali čo najlepšie, musí sa najskôr starať o manželstvo a učiť, kedy a ktoré osoby majú spolu uzatvárať manželský zväzok.*“ Podľa Aristotela: „*Obcovanie mladých ľudí je pre plodenie detí škodlivé, pretože u všetkých živočíchov plody mladých rodičov sú slabé, obyčajne ženského pohlavia a sú malého veku, a tak to iste býva aj u ľudí. Dôkazom toho je skutočnosť, že v obciach, v ktorých je zvykom ženiť a vydávať mladých ľudí, sú ľudia nedokonalí a nízkeho veku.*“¹⁸ Aristoteles túto myšlienku vhodného veku pre uzavretie manželstva dopĺňa o potrebu určiť, ako dlho im patrí služba plodiť deti: „*...potomci rodičov starších, rovnako ako príliš mladých, bývajú telesne i rozumovo nedokonale vyvinutí, potomci ľudí zostarnutých zase bývajú slabučkí. Preto za hranicu nech je určená doba rozumového kvetu. A tá sa u väčšiny dovršuje, ako hovoria niektorí básnici, ktorí merajú starobu počtom sedem vo veku okolo päťdesiat rokov. A tak ten, kto onen vek prekročí o štyri alebo päť rokov, má sa vzdať plodenia detí pre spoločnosť.*“¹⁹

V tejto knihe sa venuje Aristoteles rovnako otázke novorodeniatok. S ohľadom na obyčaj sa nesmeli živiť neúživé deti (pre nadbytok detí), avšak ich odkladanie bolo „poriadkom mravu“ zakázané. Preto Aristoteles píše: „*treba určiť počet detí a ak sa stane niektorým rodičom, že by nad ten počet ich obcovanie bolo plodné, má sa plod, skôr než by začal pociťovať a bol živý, vyhnat: pretože to, čo je dovolené a čo nie, musí sa riadiť okolnosťou, či plod má už život.*“²⁰

Podľa Aristotelovej *Politiky*²¹ je prospešné starať sa o deti v skorom veku, vo veku do päť rokov sa im má dopriať toľko pohybu, koľko je nutné, aby sa vyhýbalo lenivosti, čo treba dosahovať ako iným zamestnaním, tak osobitne hrou. Do tohto roku veku nie je dobré viesť deti k učeniu ani ťažkým prácam, aby to neprekážalo ich rastu. Všetko to má byť prípravou na budúce zamestnanie, preto to má byť v mnohom napodobňovaním toho, čím sa budú neskôr (ako muži) zaoberať. Preto podľa Aristotela: „*Zákaz tých, ktorí v Zákonoch*“²²

¹⁷ BEŇA, J.: Pramene k dejinám práva, Starovek. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2006. s. 151.

¹⁸ Citované podľa: BEŇA, J.: Pramene k dejinám práva, Starovek. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2006. s. 160-161.

¹⁹ Tamtiež, s. 161-162.

²⁰ Tamtiež, s. 161. Pre porovnanie: Kniha II./6. Kritika Platónovho spisu *Zákony* označuje Aristoteles za podivné, že: „*ten, kto usporadúva majetok, nerobí žiadne opatrenie, ktoré by sa týkalo mnohých občanov, ale plodenie detí neobmedzuje v domnení, že vraj sebeväčší podiel pôrodov sa vyrovná početným prípadom bezdetnosti a počet obyvateľstva zostane na rovnakej výške... Ak sa ponechá rodeniu detí úplná voľnosť, ako vo väčšie obci, stane sa to pôvodom chudoby občanov a chudoba potom spôsobuje rozbroje a zločinnosť.*“

²¹ Aristotelova *Politika*, Kniha VII./17. Starostlivosť o výchovu detí

²² Aristotelova *Politika*, Kniha II./6. Kritika Platónovho spisu *zákony*

zakazujú krik a plač detí, nie je správny: veď to podporuje rast: stáva sa to totiž pre telo akýmsi druhom telocviku. Pretože ako pri ťažkom telesnom výkone zatajenie dychu dodáva sily, tak je to aj u detí, keď napínajú hlas.“²³ Dozorcovia nad výchovou detí, ktorí majú bdieť nad ich správaním, majú rovnako dozeráť na to, aby deti slobodných aténskych občanov boli čo najmenej medzi otrokmi.

Z iných starovekých prameňov práva spájaných s Lykurgosom, ako významným zákonodarcom v Sparte, o činnosti ktorého písal Plutarchos, grécky spisovateľ, historik, filozof, sa dozvedáme o postavení novorodeniakov v Sparte, druhom významnom gréckom mestskom štáte. „*Otec nemal právo rozhodovať, či má byť novorodeniakto vychovávané. Vzal ho a odniesol na jedno miesto, zvané beseda, kde sedeli najstarší členovia fýl. Tí dieťa prezreli a ak bolo dobre urastené a silné, kázali ho vychovávať...*“ Lykurgos nezveril deti Spartanov ani kúpeným, ani najatým vychovávateľom a tiež nedovolil, aby každý živil a vychovával syna, ako by chcel. Preberal všetkých už vo veku sedem rokov a zarad'oval ich do družín a snažiac sa, aby žili i rástli spoločne, navykal ich spoločne sa hrať a spoločne sa učiť. Na čelo družiny si sami stavali toho, kto vynikal rozvahou a srdnatosťou v zápelení. Toho ctili, jeho rozkazy počúvali a znášali od neho tresty, takže výchova bola cvičením v poslušnosti.²⁴

Dieťa antického Ríma

Rímska ríša bola vyspelou spoločnosťou, ktorá zásadne ovplyvnila politické a kultúrne dejiny Európy až do novoveku. Vývoj tohto štátu možno skúmať z množstva zachovaných prameňov. Snáď najznámejší (vedľa jeho umeleckých pamiatok) je právny poriadok starovekého Ríma. Rímske právo bolo postupne prepracované do systému, ktorý nebol dlhé roky prekonaný, ale preberaný a napodobňovaný. Počiatky rímskeho otrokárkeho štátu sa datujú do 8. - 5. storočia p. n. l.²⁵

V starovekom Ríme mal výraz rodina viaceré významy. V rímskej rodine²⁶ sa (skôr než u iných národov) stretávame s mocenskoprávnym putom, ktoré zabezpečovalo

---

²³ Aristotelova Politika, Kniha II./6. Kritika Platónovho spisu zákony

²⁴ BEŇA, J.: Pramene k dejinám práva, Starovek. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2006. s. 135.

²⁵ Bližšie: KAČÍK, E. - ZEMANDLOVÁ, L.: Vybrané kapitoly z európskych dejín štátu a práva I. Bratislava: Akadémia Policajného zboru, 2002. s. 8 - 9.

²⁶ Čo sa vzniku rímskej rodiny týka, vznikla ako riadne manželstvo sobášom, a to slobodného občana so slobodnou občiankou. Sobáš mal povahu slávnostného obradu pred svedkami a kňazmi. Volili si ho najbohatšie vrstvy. Rozšírená bola rovnako symbolická kúpa nevesty pred šiestimi svedkami. Do obdobia princípatu vznikalo manželstvo aj užívaním, o ktorom možno hovoriť v prípade, že muž a žena spolu nepretržite žili po dobu jedného roka. Ak sa ale žena na tri noci po sebe zo spoločného domu vzdialila, po jej návrate začínala nová ročná lehota. Bližšie: KAČÍK, E. - ZEMANDLOVÁ, L.: Vybrané kapitoly z európskych dejín štátu a práva I. Bratislava: Akadémia Policajného zboru, 2002. s. 46.

jej existenčnú jednotu a trvalosť. Celé stáročia bola rímska rodina monokratickým právnym zväzkom medzi ocom ako hlavou rodiny a osobami podriadenými jeho moci. Moc hlavy rímskej rodiny sa prejavovala nad podriadenými osobami vo viacerých smeroch. Predovšetkým to bola práve jeho otcovská moc nad deťmi. Rovnako disponoval mocou nad manželkou a mocou nad slobodnými osobami, ktoré boli prechodne z rôznych dôvodov osobne závislé od hlavy rodiny. Otec, ako hlava rodiny, mal tak vo svojej moci v tomto ohľade predovšetkým: rôznych delikventov, insolventných dlžníkov, osoby, ktoré hlava rodiny vykúpila z otroctva, do doby kým nenahradili výkupnú cenu, slobodné osoby slúžiace u otca rodiny na základe pracovnej a podobnej zmluvy a napokon boli v jeho moci otroci. Nositeľom otcovskej (a manželskej moci) mohol byť len muž, teda len on mohol byť hlavou rodiny. Rimania nepoznali inštitút rodičovskej moci, rovnako ako nepoznali pojem materská moc, čo vyplývalo z vtedajšieho nazerania na ženu ako na „slabé pohlavie“.²⁷

*„Muž získal otcovskú moc predovšetkým narodením detí z riadneho manželstva, ďalej osvojením alebo formou adrogácie alebo adopcie svojprávnych alebo nesvojprávnych detí a napokon uzákonením.“*²⁸ Práve otcovská moc bola spomedzi mocí hlavy rodiny najširšia, nakoľko zahŕňala právo otca disponovať životom a smrťou podriadených detí a u novonarodených detí spočívala v práve otca rodiny uznať ich alebo odložiť. Moc otca rodiny sa prejavila aj v práve otca predat' podriadené deti do otroctva, rovnako prenechať ich inému na osvojenie, alebo odovzdať do moci iného (otca) z dôvodu nahradenia škody. Okrem toho disponoval otec rodiny aj majetkovoprávnou spôsobilosťou za podriadené deti, čo mohlo byť predmetom zneužívania. Preto sa proti hrubému vykonávaniu otcovskej moci mohol použiť domáci súd alebo mimoriadne preskúmanie. Koncom rímskej republiky, kedy dochádza k uvoľňovaniu rodinných záväzkov, upadá postupne aj otcovská moc a skôr sa začína chápať ako povinnosť voči členom rodiny.²⁹

Ako bolo uvedené, úplnú majetkovoprávnú spôsobilosť mali podľa rímskeho práva výlučne hlavy rodín. V dôsledku toho nemohli (v tomto kontexte deti, ako osoby podriadené otcovskej moci, osoby nesvojprávne) vlastniť majetok a nemohli mať ani práva. Keby (napr. darom alebo odkazom) nadobudli majetok alebo práva, nadobudli by ich v prospech otca rodiny, moci ktorého boli podriadené, čo z nich robilo nadobúdajúce nástroje, tak ako otrokov. Až v klasickej dobe sa stretávame so snahou o majetkovoprávne osamostatnenie syna. Aj v poklasickej dobe pokračovali tieto snahy. Dôkazom je napr. to, že cisár Konštantín

---

²⁷ REBRO, K. - BLAHO, P.: Rímske právo. Bratislava: IURA EDITION, spol. s.r.o., 2003. s. 163 - 165.

²⁸ Tamtiež, s. 164.

²⁹ Tamtiež, s. 165 - 166.

umožnil dedenia synom po matke odňatím práva otcom scudziť tento majetok.³⁰ K oslabeniu neobmedzenej moci nad deťmi, obratu v postavení detí antickej spoločnosti dochádza v 4. storočí, kedy sa rímskym zákonom z roku 374 začína usmrtenie dieťaťa považovať za vraždu.

V kontexte právneho postavenia dieťaťa je potrebné sa zmieniť aj o obmedzeniach spôsobilosti právne konať stanovených rímskym právom, nakoľko jedným z dôvodov, ktoré vylučovali alebo obmedzovali spôsobilosť právne konať bol vek,³¹ pričom hovoríme o štyroch stupňoch ľudského veku: deti, nedospelí, nedospelí, blížiaci sa skôr dospelosti a dospelí. Podľa rímskeho práva: „*Deti, ktoré nie sú schopné predniesť slová formálnych úkonov, sú celkom nespôsobilé právne konať (tak pokiaľ ide o právne úkony, ako aj delikty)* . Poklasické právo ich ohraničilo presnou hranicou do 7. roku života.“³² Nedospelí, ktorí rovnako neboli spôsobilí právne konať, sa odlišne určovali v prípade chlapcov a dievčat, nakoľko hranicu predstavovalo dovŕšenie 14. roku života u chlapcov a 12. roku života u dievčat. Ďalej tu bola kategória nedospelých blížiacich sa skôr dospelosti, ktorí boli spôsobilí na právne úkony, ktorými zlepšovali svoje postavenie. Napokon dospelí, ktorými boli v tomto ponímaní 14-roční chlapci a 12-ročné dievčatá. Neskôr sa aj v tejto kategórii dospelých vytvorila hranica, podľa ktorej sa delili na dospelých pod 25 rokov a dospelých nad 25 rokov.³³

Čo sa konkrétnych prameňov rímskeho práva týka, „*Občianske právo národa rímskeho pozostáva zo zákonov, z uznesení plebsu, z uznesení senátu, z cisárskych nariadení, z ediktov tých, ktorí majú právo vydávať edikty a z dobrozdani právnikov.*“³⁴ Aj keď v uvedenom výpočte absentuje, Rimania podobne ako Gréci, vychádzajú vo svojich počiatkoch z právnej obyčaje, nakoľko je známe, že robili rozdiel medzi nepísaným a písaným právom, podľa toho či bolo na jeho vznik nevyhnutne potrebné písomné vypracovanie alebo nie. Druhom nepísaného práva bolo práve obyčajové právo a mravy predkov, čo v podstate bolo to isté. Obyčajové právo tak predstavuje najstarší prameň rímskeho práva súkromného, v rámci ktorého upriamime pozornosť na ustanovenia pojednávajúce o vzťahoch v rímskej rodine.

Obyčajovým právom sa rozumie právo, ktoré sa stalo právom spôsobom, že sa dlho jednoznačne a s presvedčením o jeho záväznosti zachovávalo. V Ríme bolo obyčajové právo pomerne skoro zatlačené do úzadia zákonmi a nariadeniami magistrátov.³⁵ Najvýznamnejším

---

³⁰ Tamtiež, s. 168 - 169.

³¹ Ďalšie dôvody, ktoré vylučovali alebo obmedzovali spôsobilosť právne konať boli pohlavie, duševná choroba, márnosť.

³² REBRO, K. - BLAHO, P.: Rímske právo. Bratislava: IURA EDITION, spol. s.r.o., 2003. s. 176.

³³ Tamtiež, s. 176 - 177.

³⁴ Gaiova učebnica práva, Inst. 1,2

³⁵ REBRO, K. - BLAHO, P.: Rímske právo. Bratislava: IURA EDITION, spol. s.r.o., 2003. s. 71.

z nich, nakoľko svojím obsahom stabilizoval a spresnil dovtedy platné obyčajové právo, ktoré bolo patricijmi často spochybňované, bol Zákon XII. tabúl z roku 450 p. n. l., ktorý sa pokladal za prameň všetkého verejného a súkromného práva.³⁶ Zákon XII. tabúl nemožno opomenúť aj z dôvodu, že tu nachádzame ustanovenie z oblasti rodinného práva a síce: „*Ak otec trikrát predá syna, syn nech je oslobodený spod otcovskej moci.*“³⁷

Aj *Sententiae Pauli*, právny dokument z dielne váženého právnika za dynastie Severovcov na prelome 3. a 4. storočia, napomôže pri dotváraní predstavy o starovekej rímskej rodine.³⁸ Titul IV. O urážkach: „...*Šialencovi a nedospelému chýba zlý úmysel i schopnosť urážku spáchať, preto nie je možné z urážky na cti ich žalovať.*“³⁹

Digesta, ako zbierka diel rímskych právnikov, rovnako obsahuje ustanovenia rodinnoprávneho charakteru. Na ilustráciu uvádzame niektoré z nich. Ulpianus v prvej knihe O cudzoložníkoch píše: „*Bez výsluchu nesmie otec zabiť syna, ale musí ho obžalovať pred prefektom alebo správcom provincie.*“ Modestinus vo ôsmej knihe Reholí: „*Ak zabije človeka dieťa alebo šialenec, zodpovednosť podľa Corneliovho zákona nevzniká: prvého chráni nevinná myseľ, druhého ospravedľňuje nešťastný osud.*“ Ulpianus v tridsiatej tretej knihe k ediktu: „*Keď sa zistí, že žena spôsobila násilie svojim vnútornostiam, aby vyhnala plod, správca provincie nech ju vyženie do vyhnanstva.*“⁴⁰

Záver

Deti potrebujú osobitnú ochranu pri realizácii svojich práv, čo je východiskom aj Dohovoru o právach dieťaťa. Spolu s Deklaráciou práv dieťaťa a Dohovorom o ochrane ľudských práv a základných slobôd predstavujú nosné dokumenty medzinárodnej povahy upravujúce právne postavenie dieťaťa. Príspevok, ako stručný historický exkurz, je dôkazom zmien v postavení dieťaťa.

Práve staroveké dejiny sú dôkazom markantných rozdielov, čo sa právneho postavenia dieťaťa týka, ako aj zohľadňovania jeho najlepšieho záujmu. Možno povedať, že záujem dieťaťa, nebol považovaný za významnú hodnotu, princíp zohľadňovaný právom najstarších štátov sveta, gréckych polis, ako aj starovekého Ríma, kde boli deti v moci otca rodiny, ktorého moc mala v spočiatku absolútnu povahu siahajúcu až k právu otca rozhodovať

---

³⁶ Tamtiež, s. 72 - 73.

³⁷ Zákon XII. tabúl, Tab. IV. 2.

³⁸ BEŇA, J.: Pramene k dejinám práva, Starovek. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2006. s. 240.

³⁹ Citované podľa: BEŇA, J.: Pramene k dejinám práva, Starovek. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2006. s. 241.

⁴⁰ Citované podľa: BEŇA, J.: Pramene k dejinám práva, Starovek. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2006. s. 260 - 262.

o živote/smrti svojich detí. Aj napriek takémuto postaveniu dieťaťa nachádzame už v najstarších prameňoch práva z obdobia staroveku dôkazy o zohľadňovaní záujmov detí v rôznych oblastiach, predovšetkým v práve dedičskom.

Samotná história tak dokazuje, že najlepší záujem dieťaťa, ako jedna zo základných zásad vykonávania práv dieťaťa, prešiel svojím vývojom od ignorancie tvorcami práva a spoločnosťou, postupným zohľadňovaním v rámci legislatívneho procesu, až po, medzinárodným právom akceptované, zákonné vymedzenie najlepšieho záujmu dieťaťa ako východiskového princípu Dohovoru o právach dieťaťa z roku 1989. V tomto ohľade sa opäť potvrdil výrok M. T. Cicera: „*Dejiny sú svedkom času, svetlom pravdy, živou pamäťou, učiteľkou života a poslom minulosti.*“

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

BEŇA, J.: Pramene k dejinám práva, Starovek. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2006. 376 s. ISBN 80-7160-095-4.

KAČÍK, E. - ZEMANDLOVÁ, L.: Vybrané kapitoly z európskych dejín štátu a práva I. Bratislava: Akadémia Policajného zboru, 2002. 160 s. ISBN 80-8054-255-4.

REBRO, K. - BLAHO, P.: Rímske právo. Bratislava: IURA EDITION, spol. s.r.o., 2003. 497 s. ISBN 80-89047-53-X.

SOUKUP, L.: Dějiny státu a práva za otrokářského řádu. Praha: Vysoká škola Sboru národní bezpečnosti, 1987. 86 s.

VESELÁ, R.: Vývoj rodinného práva do roku 1938. Brno: Masarykova univerzita, 1993. 12 s. ISBN 80-210-0794-X.

Analýzy zvýšenej účinnosti ochrany práv detí [online]. [cit.2018-11-30]. Dostupné na internete: <<https://rm.coe.int/16804ba0fb>>

Dohovor o právach dieťaťa

Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd

CHORVÁTSKA JAZYKOVÁ MENŠINA NA ÚZEMÍ SLOVENSKA

CROATIAN LANGUAGE MINORITY IN THE TERRITORY OF SLOVAKIA

Katarína Bavlšíková¹

Abstrakt

Otázka ochrany práv príslušníkov etnických, jazykových, kultúrnych a národnostných menšín má svoju súčasnú ale aj historickú dimenziu v medzinárodnom a vnútroštátnom práve. Právo na používanie materinského jazyka príslušníkov národnostných menšín pri vzdelávaní a v úradnom styku by malo byť garantované ústavou každého štátu a tvoriť jednu z kľúčových hodnôt, na ktorých je postavený právny poriadok. Príspevok sa zaoberá jazykovým právom na území Slovenska od prvých masových vln chorvátskych kolonistov na začiatku 16. storočia až po obdobie vzniku ČSR, kedy sa väčšina chorvátskych osadníkov a ich potomkov asimilovala s miestnym slovenským obyvateľstvom.

Kľúčové slová

materinský jazyk, jazykové právo, chorvátska národnostná menšina

Abstract

The question of the protection of the rights of ethnic, language, cultural and national minorities has its present as well as historical dimension in international and national law. The right to use the mother language of national minorities in education and in official relations should be guaranteed by the constitution of each state and constitute one of the key values on which the rule of law is built. The contribution deals with linguistic law in the territory of Slovakia since the first mass waves of Croatian colonists from the beginning of the 16th century to the period of Czechoslovakia, when most of the Croatian settlers and their descendants assimilated with the local Slovak population.

Keywords

mother language, linguistic law, Croatian national minority

Úvod

Materinský jazyk predstavuje najzreteľnejšiu zložku etnicity každej národnostnej menšiny. Príslušníci národov a etník sa prostredníctvom svojho jazyka identifikujú a vyjadrujú svoju etnickú príslušnosť. Chorvátsky jazyk pretrváva dodnes medzi potomkami

---

¹ Mgr. Katarína Bavlšíková, Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Katedra právnych dejín a právnej komparatistiky. Príspevok bol spracovaný v rámci riešenia projektu s názvom „Právne postavenie chorvátskej národnostnej menšiny na území Slovenska“ z prideleného Grantu Univerzity Komenského č.UK/197/2018

chorvátskych kolonistov v obciach, v ktorých tvorili minimálne polovicu obyvateľstva, a to najmä vďaka kompaktnosti chorvátskych diaspór a veľkej početnosti Chorvátov. V 16. storočí sa vytvoril na území Slovenska rozsiahly chorvátsky ostrov. Obce v oblasti Zadunajska, Záhoria a Malých Karpát boli pri sebe v značnej blízkosti a najmä v priebehu 16. a 17. storočia tvorili chorvátsky jazykový výbežok s gradišćanským nárečím. Etnické tradície Chorvátov pretrvávali v daných oblastiach vďaka sociálnej a hospodárskej uzavretosti obcí v období feudalizmu.

Príspevok je zameraný na používanie materinského jazyka Chorvátov na území Slovenska od 16. až do začiatku 20. storočia ako jazyka hovorového, vyučovacieho, úradného a liturgického. Osobitnú pozornosť v príspevku venujeme vývoju uplatňovaniu práva na používanie chorvátskeho materinského jazyka v obci Chorvátsky Grob, v ktorej sa dodnes používa chorvátčina v hovorovej reči a bohoslužbách.

Dôvody chorvátskej kolonizácie na území Slovenska

Dôvod masových migrácií z Balkánskeho polostrova do oblasti stredného Dunaja nachádzame v jeho ohrození Osmanskou ríšou. Medzi najviac zasiahnutými oblasťami sa nachádzalo práve Chorvátsko. Celé 16. storočie bolo najmä v strednej a juhovýchodnej Európe poznačené veľkým množstvom politických, ekonomických a spoločenských zmien. Pre toto obdobie je popri osmanskej hrozbe charakteristická aj kríza feudálneho systému. V dôsledku týchto faktorov nastalo niekoľko migračných vln chorvátskeho obyvateľstva, pričom odhadované čísla sa pohybujú v rozmedzí 200-300 tisíc ľudí. Najviac zasiahnutými oblasťami boli územia v tzv. Medzimurí.² Okrem nedostatku pôdy v Turkami zasiahnutých oblastiach bolo pre roľníkov ďalším dôvodom vysťahovalectva aj nedostatočné množstvo pracovných síl v Rakúsku a vnútorných oblastiach Uhorska, ktoré boli vyľudnené v dôsledku morových epidémií, značnej fluktuácie obyvateľstva a hospodárskej a sídelnej devastácie územia.³ Práve tento druhý dôvod bol dôležitý pre feudálov, ktorí potrebovali zaľudniť spustošené a vyľudnené osady na fungovanie ich zdroja príjmu v podobe obrábanej pôdy a feudálnej renty. V stručnosti je potrebné načrtnúť situáciu v Chorvátskom kráľovstve v 16. storočí. Ako súčasť Uhorska aj v ňom v spomínanom období nastal úpadok kráľovskej moci posledných Jagelovcov a faktická vláda feudálnych magnátov. Krajinu okrem Turkov ničili aj politické boje, rozbroje medzi feudálmi, pri ktorých boli okrem majetkov postihnutí aj

---

² Medzimurie bola oblasť v okolí riek Uny, Kupy a Mury – severná a severozápadná časť Slavónie.

³ KUČEROVÁ, K.: Minulosť a súčasnosť Chorvátov na Slovensku. In: Chorvátska národnosť na Slovensku. História, onomastika, národopis. Bratislava: SNM, 1999. s. 19-20

poddaní. Výsledkom bola masová migračná vlna poddanského obyvateľstva, ktoré hľadalo útočisko v bezpečnejších a stabilnejších častiach Uhorska. Okrem prevládajúcich útekov dochádzalo aj k cielenému presídľovaniu poddaných majetnými rodmi z Chorvátska do Uhorska. Ako dôvody uvádzali nepokoje, nemožnosť bezpečného prebývania, pálenie domov a ukorist'ovanie všetkých majetkov Turkami.

Tento masový odliv obyvateľstva nenechal nečinnú najmä drobnú a strednú šľachtu, ktorá sa sťažovala na stav, v ktorom zem ostávala neobrábaná a opustená.⁴ Chorvátsky snem na vzniknutú situáciu reagoval v roku 1538 legalizáciou slobodného sťahovania poddaných utekajúcich do Uhorska pred Turkami a v roku 1540 oslobodením od platenia všetkých dávok a povinností po dobu šiestich rokov.⁵ Do predmoháčskeho obdobia a krátko po ňom datujeme príchod chorvátskych kolonistov na Slovensko najmä spomedzi šľachty, zemianstva, kastelánov, vojenských veliteľ'ov a úradníkov. Po roku 1526 sa k už vyššie uvedeným vrstvám obyvateľstva pridali aj poddaní už cieľavedomým a organizovaným vysídľovaním.

Oblasti kolonizované Chorvátmi a sociálne vrstvy obyvateľstva

Chorvátska migrácia v 16. storočí zahŕňala všetky zložky sociálnej štruktúry feudálnej spoločnosti. Na Slovensko prichádzali celé rodiny často aj s hnuiteľným majetkom. Ich pôvodným zámerom bolo vrátiť sa do svojej vlasti po stabilizácii pomerov, avšak postupne sa usadili natrvalo. Okrem hromadného presídľovania Chorvátov zo svojej pôvodnej domoviny rozlišujeme aj následné drobné individuálne sťahovanie z jednej osady či panstva na druhé.⁶ Popri najpočetnejšej skupine obyvateľstva – poddaných prichádzali aj vrstvy slobodného obyvateľstva – remeselníci, úradníci, kňazi, mešťania, vojaci, zemanovia a šľachta. Z asi 200 osád, ktoré Chorváti osídlili, pripadla asi jedna štvrtina na územie Slovenska, čím tu vznikla relatívne početná a aj kompaktná etnická enkláva. Na základe súpisov poddaných a ďalších písomností zo 16.–17. storočia možno uviesť, že Chorváti tvorili väčšiu časť alebo minimálne polovicu obyvateľstva 30 osád na Slovensku.⁷ Systematické a organizované usádzanie chorvátskych kolonistov na území Slovenska sa koncentrovalo do troch oblastí v blízkosti Bratislavy. Z hľadiska obmedzeného rozsahu príspevku uvádzame len osady, v ktorých

---

⁴ KUČEROVÁ, K.: Sťahovanie Chorvátov na Slovensko v 16. storočí. In: Slovanské štúdie VIII, Bratislava, 1966. s. 23-24

⁵ KLAČKA, J.: Poddaní Chorváti na západnom Slovensku v 16. až 19. storočí. In: Odkaz a súčasnosť Chorvátov na Slovensku. Zborník. Bratislava: Chorvátsky kultúrny zväz na Slovensku, 2011. s. 7

⁶ KUČEROVÁ, K.: Minulosť a súčasnosť Chorvátov na Slovensku. In: Chorvátska národnosť na Slovensku. História, onomastika, národopis. Bratislava: SNM, 1999. s. 21 - 22

⁷ CHORVÁTSKA NÁRODNOSTNÁ MENŠINA [online]. [cit. 2018 - 11 - 29]. Dostupné na <http://www.narodnostnemensiny.gov.sk/chorvatska-narodnostna-mensina/>.

chorvátske obyvateľstvo malo väčšinové, alebo aspoň približne polovičné zastúpenie. Mnohé osady pomohli obnoviť a niektoré dokonca aj založili. Tieto oblasti sú však vzájomne odlišné, a to aj po nárečovej stránke:

- Oblasť Záhoria – tvorili ju najmä osady Devín, Devínska Nová Ves, Lamač, Dúbravka, Záhorská Bystrica, Mokrá Háj, Vysoká pri Morave, Láb, Gajary, Zohor, Mást, Borinka, Stupava, Marianka, Cífer, Lozorno, Vrádište.⁸ Okrem menovaných osád boli Chorváti rozptýlení medzi obyvateľstvom aj v plaveckom panstve, na Ostrom Kameni, panstvách Holíč a Ostriž, v Strážoch, Skalici a v nimi založenej osade Mokrá Háj.
- Oblasť pod Malými Karpatami – na tomto území mali veľké zastúpenie v obyvateľstve na svätajurskom, pezinskom a červenokamenskom panstve, na panstve Smolenice, Dobrá Voda a v oblasti mesta Trnava.⁹ Išlo o súčasné obce Chorvátsky Grob a Veľké Šenkvice (tu tvorili väčšinu obyvateľstva), Slovenský Grob, Malé Šenkvice (obec založená priamo Chorvátmi), Blatné, Vištuk, Jablonec, Ružindol, Dlhá, Košolná, Suchá nad Parnou, Zvončín, Naháč, Dechtice a Paderovce.¹⁰
- Zadunajská oblasť – Bratislava a veľmi blízke okolie (Lamač, Vajnory, Rača, Veľký a Malý Biel) a čiastočne oblasti na juh a juhovýchod. V súčasnosti sú to Jarovce, Rusovce a Čunovo. Samotné mesto Bratislava bolo otvorené pre chorvátskych úradníkov, remeselníkov, roľníkov a chorvátskej šľachte boli popritom predávané kúrie a domy. Do tejto oblasti radíme aj Žitný ostrov, do ktorého prúdili najmä osadníci z Mošonskej a Gyórskej župy. Stopy po chorvátskom obyvateľstve nachádzame aj v osadách Dunajská Streda, Šamorín, Hrubý Šúr a ďalšie, avšak tu sa pre ich neslovanský ráz rýchlo asimilovali s pôvodným obyvateľstvom.¹¹

---

⁸ BOTÍK, J.: Slovenskí Chorváti. Etnokultúrny vývin z pohľadu spoločenskovedných poznatkov. Bratislava: Lúč, 2001. s. 18

⁹ KUČEROVÁ, K.: Chorvátska diaspóra na Slovensku. In: Chorváti na Slovensku. Dejiny, jazyk, kultúra, súvislosti. Zostavil Ján Botík. Bratislava: SNM, 1996. s. 29

¹⁰ BOTÍK, J.: Slovenskí Chorváti. Etnokultúrny vývin z pohľadu spoločenskovedných poznatkov. Bratislava: Lúč, 2001. s. 18

¹¹ KUČEROVÁ, K.: Chorvátska diaspóra na Slovensku. In: Chorváti na Slovensku. Dejiny, jazyk, kultúra, súvislosti. Zostavil Ján Botík. Bratislava: SNM, 1996. s. 27 - 28

Nárečia Chorvátov na území Slovenska

Nárečia Chorvátov na Slovensku v súčasnosti a minulosti tvorili dve skupiny:

- Čakavské nárečie – používané v obciach Devínska Nová Ves, Čunovo, Jarovce, čiastočne v Rusovciach. Do uvedenej skupiny patrili aj nárečia z Dúbravky, Záhorskej Bystrice, Lamača a Mástu, ktoré zanikli.
- Čakavsko-kajkavské nárečie – používané napríklad v Chorvátskom Grobe.

Nárečia na Slovensku sa však líšili od pôvodných chorvátskych, ktorými rozprávali vo svojej domovine. Bolo to zapríčinené jazykovými vplyvmi slovenčiny, maďarčiny, nemčiny a češtiny.¹² Prvá generácia vystažovalcov bola ešte pod úplným vplyvom kultúry materského národa. Toto tvrdenie sa vzťahuje najmä na roľnícke obyvateľstvo v dedinskom prostredí. Ako dominantný dorozumievací jazyk sa chorvátčina presadila v tých oblastiach, v ktorých prevládalo chorvátske obyvateľstvo. V tridsiatich osadách, ktoré boli prevažne chorvátske, sa táto situácia udržala až do druhej polovice 17. storočia, v mnohých až do začiatku 20. storočia. Slováci v Devínskej Novej Vsi, ktorí sa dostali do chorvátskych rodín, sa asimilovali a ich potomkovia boli vychovávaní ako Chorváti ešte v 20. storočí.¹³ Dôkazom používania chorvátčiny ako dorozumievacieho jazyka sú listiny z Veľkých Šenkvic z roku 1700, ktoré sú spísané v kultúrnej západoslovenčine, avšak s chorvátskymi gramatickými tvarmi. Chorvátčinu dokladujeme v terénnych a chotárnych názvoch¹⁴, ktoré zaviedli a používali chorvátski kolonisti v oblastiach nimi osídlenými. Prvé dve až tri generácie chorvátskych osadníkov na Slovensku používali úplne alebo v prevažnej miere chorvátčinu ako hlavný dorozumievací jazyk. Od 16. a 17. storočia však u nich pozorujeme dvoj- a viacjazyčnosť.

Vyučovací a bohoslužobný jazyk

V období 16. a 17. storočia je doložené pôsobenie chorvátskych kňazov v obciach Devínska Nová Ves, Devín, Dúbravka, Lamač, Záhorská Bystrica, Chorvátsky Grob, Slovenský Grob, Gajary, Jarovce, Rusovce, Čunovo, Blatné, Ružindol, Dechtice, Naháč a Veľké Šenkvice. V ostatných obciach sa v chorvátčine neslúžili celé omše, ale len kázne. Spomenuté obce uvádzajú vo svojich písomnostiach a záznamoch chorvátske priezviská

---

¹² LONČARIČ, M.: Jazyk Chorvátov na Slovensku. In: Odkaz a súčasnosť Chorvátov na Slovensku. Bratislava: Chorvátsky kultúrny zväz na Slovensku, 2001. s. 32-33

¹³ BOTÍK, J.: Slovenskí Chorváti. Etnokultúrny vývin z pohľadu spoločenskovedných poznatkov. Bratislava: Lúč, 2001. s. 73-75

¹⁴ Bližší prehľad a zoznam chorvátskych chotárnych a terénnych názvov nachádzame najmä v dielach: MAJTÁN, M.: Chorvátske prvky v slovenských terénnych názvoch. In: Slovensko-chorvátske jazykové a literárne vzťahy. Zostavil E. Horák. Bratislava: T.R.I.Médiu, 1999. s. 138-141 a MAJTÁN, M.: Svedectvo terénnych názvov o Chorvátoch na Slovensku. In: Chorvátska národnosť na Slovensku. (História, onomastika, národopis.) Zostavil J. Botík. Bratislava: SNM, 1999. s. 66-74.

rímskokatolíckych kňazov a záznamy o bohoslužbách v chorvátčine. V obci Jarovce sa konali bohoslužby v chorvátskom jazyku dokonca až do roku 1949, v ostatných obciach bola chorvátčina nahradená slovenčinou, prípadne boli omše dvojjazyčné.¹⁵ V Rakúsko-Uhorsku sa práve Chorváti urputne domáhali svojich jazykových práv. Dokazuje nám to aj žiadosť cisárovi Ferdinandovi I., aby potvrdil chorvátskym kolonistom v oblastiach stredného Dunaja právo na voľbu kňaza.

Chorvátsky jazyk sa využíval aj v oblasti školstva ako vyučovací jazyk. V celej jazykovej chorvátskej oblasti Burgenland sa do roku 1879 konalo vyučovanie v chorvátskom jazyku, v obciach s väčšinovým chorvátskym obyvateľstvom, nemecký a maďarský bol fakultatívnym jazykom triedy, zatiaľ čo v etnicky zmiešaných miestach boli oba jazyky povinné. S maďarizačným vplyvom od roku 1879 bol maďarský jazyk povinný popri chorvátskom aj tam, kde nežili žiadni Maďari. Po vydaní zákonov v roku 1907 sa školy stali oficiálne dvojjazyčnými, ale ťažisko bolo kladené na maďarský jazyk.¹⁶ Po rozdelení burgenlandsko-chorvátskeho jazykového priestoru do nástupníckeho štátu Rakúsko-Uhorska sa školské systémy vyvíjali inak. Do roku 1923 bolo vyučované v chorvátskom jazyku na školách Devínska Nová Ves, Chorvátsky Grob, Jarovce a Čunovo. Po začlenení dedín Devínska Nová Ves a Chorvátsky Grob do Československa sa tu úradným jazykom stáva slovenský (alebo český) jazyk. Naproti tomu boli do Maďarska pridané osady Jarovce a Čunovo. Preto sa tam stal maďarský jazyk jediným vyučovacím jazykom. Iba predmet náboženstvo sa mohol aj naďalej vyučovať v chorvátskom jazyku. Po postúpení obcí Jarovce, Čunovo Rusovce a Engerau (Petržalka) do Československa v roku 1947 sa výučba v školách pretransformovala iba do slovenského jazyka, aj keď v tom čase málokto hovoril slovensky. Vzhľadom k tomu, že už neexistovala náboženská výchova na školách, bol aj chorvátsky vyučovací jazyk zakázaný, používanie chorvátčiny sa obmedzilo len na prostredie rodiny a kostola.¹⁷ Už v 16. storočí boli zriaďované cirkevné zbory a do obdobia 17. storočia datujeme zriaďovanie škôl. O existencii škôl sa dozvedáme z kánonických vizitácií. V obciach Čunovo, Jarovce a Rusovce vyučovali chorvátski učitelia vo svojom materinskom jazyku – chorvátčine. Chorvátčina ako vyučovací jazyk sa zachovala v Jarovciach a Čunove až do roku 1947, dokonca v nej boli vydané aj učebnice. Po chorvátsky sa v 20. storočí vyučovalo v prvých troch triedach základnej školy a vo vyšších ročníkoch sa v nej už vyučovala len náboženská

---

¹⁵ BOTÍK, J.: Slovenskí Chorváti. Etnokultúrny vývin z pohľadu spoločenskovedných poznatkov. Bratislava: Lúč, 2001. s. 78-81

¹⁶ KLAUS-BÖRGE BOECKMANN.: Zweisprachigkeit und Schulerfolg: Das Beispiel Burgenland. Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag, 1997. s. 68

¹⁷ MAASZ, I.: Predškolska obuka i škola u Slovačkoj. In: Seminar o jeziku I. Željezo/Eisenstadt, 1994. s. 19

výchova. Iné predmety sa po chorvátsky mohli vyučovať len v rámci doplnkového národnostného vyučovania. V Rusovciach sa rýdzo chorvátsky vyučovalo do 17. storočia, následne v 18. storočí sa do popredia dostala nemčina z dôvodu zmeny národnostného zloženia. Od roku 1769 prevládali nemecké triedy nad chorváckymi, chorvátsky učiteľ bol nahradený nemeckým a používaniu chorvátčiny sa bránilo aj pri bohoslužbách, obradoch, pohreboch a procesiách. Táto situácia priamo vyplývala z reformy *Ratio educationis* z rokov 1777 a 1806, kedy sa postupne začali rozmáhať maďarizačné a germanizačné prvky.¹⁸ V ďalších obciach sa môžeme len domnievať, že sa v nich vyučovalo po chorvátsky, nakoľko nie sú o tom doložené priame historické záznamy. Pravdepodobne sa však v nich po chorvátsky vyučovalo minimálne náboženstvo.

Právna úprava v oblasti jazykového práva (16. storočie – 1920)

- V roku 1784 Jozef II. reskriptom zaviedol nemčinu ako úradný jazyk v uhorských ústredných orgánoch, následne v roku 1785 aj v župných a mestských úradoch a v roku 1787 na súdoch. Tieto opatrenia sa stretli s odporom uhorskej šľachty, ktorá sa zasadila za zotrvanie latinčiny, prípadne zavedenie maďarčiny, čomu sa nebránili ani zástupcovia stolíc na území Slovenska.
- V roku 1790 uhorský snem nahradil latinčinu maďarčinou ako úradný jazyk.
- Zák. čl. 12 z roku 1791 (prvý maďarizačný zákon) zaviedol maďarčinu ako mimoriadny predmet na školách, čo predstavovalo počiatok maďarizácie.
- Maďarčina ako povinný predmet bola zavedená na všetkých školách zák. čl. VII z roku 1792 a jej ovládanie bolo povinnosťou pre každého, kto sa chcel stať verejným úradníkom.
- Následne bola maďarčina zavedená v roku 1805 aj do najvyšších úradov a vyšších súdov.
- *Ratio educationis* Františka II. z roku 1806 nariadila vyučovanie v materinskom jazyku na ľudových školách. Maďarčina bola povinným predmetom na vyšších školách.
- V roku 1815 František II. nariadením stanovil používanie jazyka miestneho obyvateľstva v stolicích na úradoch a súdoch.¹⁹

---

¹⁸ TOBLER, F. – SEEDOCH, J.: Školstvo od 16. stolyeča do 1921 godine. In: Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata. Zagreb: Nakladni Zavod Globus, 1995. s. 233-247

¹⁹ MAREK, M.: Národnosti Uhorska – Vysokoškolský učebný text. Trnava: Filozofická fakulta TU, 2011. s. 31-32

- Zák. čl. VIII/1830 o používaní národného jazyka zavádzal používanie maďarčiny v uhorskej Miestodržiteľskej rade, v súdnictve a povinnosť jej ovládania pre štátnych úradníkov.
- Zákonom o maďarčine z roku 1833 sa maďarčina stala jazykom zákonov a súdnych konaní a v školách v Uhorska bola zavedená jej povinná výučba.
- Zák. čl. III/1836 o maďarskom jazyku stanovil maďarský jazyk za jazyk znenia zákonov, rozsudkov súdnej stolice, úvodov a záverov hodnoverných publikácií.²⁰
- Od roku 1840 sa na základe zákona stala maďarčina úradným jazykom všetkých administratívnych a súdnych úradov a vyučovacím jazykom na všetkých školách. Okrem úradnej a školskej sféry prenikla maďarčina aj do cirkví, matriky sa mali viesť len v maďarčine.
- Zák. čl. II/1844 sa maďarčina stala úradným jazykom uhorského snemu. Výnimku predstavovali iba chorvátski poslanci. Maďarčina sa zaviedla aj na všetky sudy vrátane cirkevných.²¹
- Maďarský jazyk sa stal jediným zákonným a diplomatickým jazykom Uhorska na základe zák. čl. V z roku 1848. Každý poslanec uhorského snemu musel preto ovládať maďarčinu.
- 21. 12. 1849 bola pre Slovákov vládny nariadením vyhlásená „staroslovenčina“ za jazyk zákonov a vládnych nariadení.
- Národnostný zákon prijatý v decembri 1868 ako zákonný článok 44 už v úvode deklaruje existenciu len jedného politického, nerozlučného a uhorského národa, ktorý tvoria všetci občania vlasti bez ohľadu na národnosť.
Tým uprednostnil občiansky princíp pred etnickým. Pri vystúpení na obecných a cirkevných zhromaždeniach bolo udelené právo používať materinskú reč tomu, kto mal právo slova. Za osobitný národ v Uhorsku zákon uznával len Chorvátov, preto sa nevťahoval na územie Chorvátska, Slavónska a Dalmácie, ktoré podliehali osobitnej úprave.²²
- Školský zákon z roku 1879 zaviedol maďarčinu na všetkých ľudových školách pre školopovinné deti a do učiteľských ústavov na Slovensku.

²⁰ LACLAVÍKOVÁ, M. – ŠVECOVÁ, A.: Pramene práva na území Slovenska II. 1790 – 1918. Trnava: TYPI UNIVERSITATIS TYRNAVIENSIS, 2012. s. 157-160

²¹ Tamtiež, s. 157

²² BAVLŠÍKOVÁ, K.: Analýza národnostného zákona z roku 1868. In: HISTORIA ET THEORIA IURIS. ROČNÍK 9, ČÍSLO 1, 2/2017, s. 11-12

- Zákon z roku 1896 o pomad'arčovaní názvov obcí a priezvisk. Rozšírila sa prísna cenzúra národnostnej tlače a príslušníci národností boli obmedzovaní aj v podnikaní.
- Apponyiovské školské zákony z roku 1907 - maďarčina sa stala výlučným vyučovacím jazykom vo všetkých verejných a súkromných školách.²³
- Základným rámcovým dokumentom úpravy právneho postavenia národnostných menšín v prvej ČSR bola ústava z roku 1920, ktorá v šiestej hlave s názvom *Ochrana menšín národných, náboženských a rasových* deklarovala rovnosť pred zákonom a požívanie občianskych a politických práv bez ohľadu na rasu, jazyk a náboženstvo. Ústava ďalej zaručovala rovný prístup k verejnej službe, úradom, hodnostiam, k výkonu živností a povolání a používanie akéhokoľvek jazyka v súkromnom styku, v náboženstve, tlači, publikáciách a verejných zhromaždeniach. Príslušníci menšín si mohli slobodne zakladať spolky, organizácie, ústavy ľudomilné, náboženské a sociálne, školy a iné ústavy výchovné a v nich používať svoj materinský jazyk a slobodne vykonávať svoje náboženstvo. V mestách a okresoch, kde tvorili občania s iným ako československým jazykom značný zlomok, mali mať deti zabezpečený prístup k výučbe svojho jazyka. Pojem značný zlomok bol upravený v osobitných predpisoch.²⁴
- Jazykový zákon z 29.2.1920 č. 122/1920 Sb. z. a n., ktorý ukladal súdom, úradom a orgánom republiky v súdnych okresoch s najmenej 20 percentným podielom príslušníkov jazykovej menšiny povinnosť prijímať podania a vydávať rozhodnutia v jazyku menšiny; rovnakým ustanovením sa musel riadiť aj verejný žalobca pri podaní žaloby; pojednávacia reč bola určená orgánom výkonnej moci; vyučovanie vo všetkých školách, zriadených pre príslušníkov národnostných menšín, malo sa diať ich jazykom, takisto kultúrne inštitúcie pre nich zriadené spravujú sa týmto jazykom.²⁵

Chorvátska jazyková menšina v obci Chorvátsky Grob

Z kánonických vizitácií sa dozvedáme, že na území obce žilo v rokoch 1634 – 1780 výlučne chorvátske obyvateľstvo.²⁶ Štruktúra obyvateľstva podľa materinského jazyka v obci z roku 1880 bola tiež v chorvátskej prevahe. Z 861 obyvateľov sa k srbochorvátskemu materinskému jazyku prihlásilo až 545. V roku 1900 z celkového počtu obyvateľov 1100 sa k chorvátskemu

²³ KOVÁČ, D.: Slovensko v Rakúsko-Uhorsku. Bratislava: Mladé letá, 1995. s. 55-59

²⁴ Ustanovenia § 128 – 134 zákona č. 121/1920 Sb.

²⁵ Ustanovenia § 2 – 5 zákona č. 122/1920 Sb.

²⁶ VÁCLAVÍK, A.: Podunajská dedina v Československu. Bratislava: Vydavateľské družstvo, 1925. s. 396

materinskému jazyku hlásilo 529 občanov. Pri sčítaní obyvateľstva v obci v roku 1900 sa k chorvátskej národnosti hlásilo až 60 % obyvateľstva. V roku 1910 zaznamenávame už výraznejší pokles v štruktúre obyvateľov. Z 1137 obyvateľov bolo k chorvátskemu materinskému jazyku hlásiacich sa 330.²⁷ V čase cenzov pri sčítaní obyvateľstva v rokoch 1919 a 1921 bolo už obyvateľstvo podľa národnosti v markantnej väčšine československé vo všetkých obciach, len s výnimkou Devínskej Novej Vsi, kde sa v predchádzajúcich súpisoch a sčítaniach nachádzali chorvátski osadníci a ich potomkovia.²⁸ Podľa mimoriadneho sčítania obyvateľstva v roku 1919 obec patrila do Bratislavskej župy. Z celkového počtu 1123 obyvateľov bolo podľa národnosti rozvrstvenie nasledovné: 1076 československej národnosti, 0 rusínskej, 38 maďarskej, 8 nemeckej a 1 inej národnosti.²⁹ Rovnako ani pri sčítaní obyvateľstva v roku 1921 už nezaznamenávame prítomnosť chorvátskej národnosti, keďže národnosť sa určovala podľa materinského jazyka.

U obyvateľov chorvátskeho pôvodu pretrvávalo chorvátske povedomie a hlásenie sa k chorvátskemu národu. Chorvátsky jazyk používali vo všetkých sférach, bol hovorovým, vyučovacím, úradným a aj bohoslužobným jazykom. Mnohé miestne a chotárne názvy mali chorvátsky ráz – *Crveno Brdo, Krče, Horvátsky mlyn* a ďalšie.³⁰ Kánonické vizitácie z roku 1784 nám dokladujú prítomnosť jednej rímskokatolíckej školy v obci.

Ešte v druhej polovici 19. storočia sa na škole vyučovalo v chorvátčine, čo dokladajú aj svedectvá pamätníkov zachytené v národopisnej monografii „*Podunajská dedina v Československu*“.³¹ Do roku 1923 bolo vyučované v chorvátskom jazyku na škole. Po začlenení dediny do Československa sa tu úradným jazykom stáva slovenčina (alebo čeština). Iba predmet náboženstvo sa mohol aj naďalej vyučovať v chorvátskom jazyku. Vzhľadom k tomu, že po roku 1947 už neexistovala náboženská výchova na školách, bol aj chorvátsky vyučovací jazyk zakázaný, používanie chorvátčiny sa obmedzilo len na prostredie rodiny a kostola. Tým chorvátsky jazyk stratil funkciu administratívneho a vyučovacieho jazyka, čoraz viac sa dostával do popredia iba ako liturgický jazyk. V priebehu 18. storočia sa aj naďalej chorvátčina v obci využívala ako hovorový, bohoslužobný, vyučovací a písomný

---

²⁷ MAJO, J.: Historicko – demografický lexikón obcí Slovenska 1880 – 1910. Štruktúra obyvateľstva podľa materinského jazyka a náboženskej príslušnosti. Bratislava: Štatistický úrad Slovenskej republiky, 2012. s. 14-767

²⁸ TIŠLIAR, P.: Mimoriadne sčítanie ľudu na Slovensku z roku 1919. Príspevok k populačným dejinám Slovenska. Bratislava: STATIS, 2007. s. 88

²⁹ Soznam miest na Slovensku dľa sčítania ľudu z roku 1919. Bratislava: Ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska, 1920. s. 5

³⁰ POTOČNÁ, E. – NOWAK, K.: Chorvátsky Grob návraty a cesty. Poprad: Obecný úrad Chorvátsky Grob v spolupráci s Nakladateľstvom Region Poprad, s.r.o., 2010. s. 32

³¹ VÁCLAVÍK, A.: Podunajská dedina v Československu. Bratislava: Vydavateľské družstvo, 1925, s. 213

jazyk, aj keď už v menšej miere. Jej dominancia je v obci na ústupe až na prelome 19. a 20. storočia, kedy sa do popredia pod Malými Karpatmi dostala slovenčina a len u menšej časti Chorvátov pretrvala ako hlavný dorozumievací jazyk. Okrem bohoslužieb, vyučovania a hovorovej reči v chorvátskom jazyku sa jeho prítomnosť najvýznamnejšie prejavovala v terénnych a chotárnych názvoch, na náhrobkoch, menách a priezviskách obyvateľov³² a po chorvátsky písaných literárnych dielach. Ako jediná spomedzi obcí osídlených Chorvátmi vlastní slovník svojho nárečia „*Rječnik sela Horvatsky Grob*“, ktorého autorom je páter Ferdiš Takáč. V roku 1942 bol v Záhrebe vydaný román autora Josipa Andriča „*Velika ljubav*“ - „*Velká láska*“, ktorého dej je zasadený práve do Chorvátskeho Grobu a zobrazuje v ňom historické a vystaňovalecké osudy príslušníkov chorvátskej národnostnej menšiny, ktorí sa usadili na území Slovenska. V roku 1925 vyšla národopisná monografia Antona Václavíka „*Podunajská dedina v Československu*“, ktorá zobrazuje kultúru a život chorvátskeho etnika v obci a pretrvávanie a zachovávanie chorvátskeho jazyka medzi obyvateľmi.

Záver

Etnicky zmiešané prostredie so sebou spravidla prináša aj jazykové zmeny a rôzny rozsah používania materinského jazyka. K týmto zmenám dochádza pri obklopení národnostnej menšiny majoritou, pri jej asimilácii a nahradení jej materinského jazyka jazykom väčšiny. K takémuto procesu došlo v priebehu niekoľkých storočí aj u príslušníkov chorvátskej národnostnej menšiny na Slovensku.

V príspevku sme poukázali na rôznu mieru používania chorvátčiny ako hovorového, vyučovacieho a bohoslužobného jazyka v oblastiach s prevládajúcim chorvátskym obyvateľstvom. K faktickému uznaniu chorvátskej národnostnej menšiny na Slovensku prišlo až po roku 1990. Od tohto obdobia sa datuje aj zvýšená snaha chorvátskych spolkov a organizácií o zachovanie svojho jazyka v povedomí občanov, a to prostredníctvom kultúrnych festivalov, chorvátskych bohoslužieb, vyučovania chorvátskeho jazyka a publikovania časopisov a literatúry v chorvátskom jazyku.

---

³² Antalič, Baška, Belač, Filipovič, Galovič, Granec, Grofič, Horvát, Hrzič, Jajcaj, Janžetič, Jurinič, Jurkovič, Krištofič, Miklenič, Minarovič, Nemčovič, Šimončič, Štefanovič, Turinič a ďalšie, ktoré aj v súčasnosti prevládajú medzi obyvateľmi obce

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

BAVLŠÍKOVÁ, K.: Analýza národnostného zákona z roku 1868. In: HISTORIA ET THEORIA IURIS. ROČNÍK 9, ČÍSLO 1, 2/2017, s. 7-13. ISSN 1338-0753.

BOTÍK, J.: Slovenskí Chorváti. Etnokultúrny vývin z pohľadu spoločenskovedných poznatkov. Bratislava: Lúč, 2001. 231 s. ISBN 80-7114-341-3.

KLAČKA, J.: Poddaní Chorváti na západnom Slovensku v 16. až 19. storočí. In: Odkaz a súčasnosť Chorvátov na Slovensku. Zborník. Bratislava: Chorvátsky kultúrny zväz na Slovensku, 2011. ISBN 80-89079-00-8, s. 6-31.

KLAUS-BÖRGE BOECKMANN.: Zweisprachigkeit und Schulerfolg: Das Beispiel Burgenland. Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag, 1997. 208 s. ISBN 3631310595.

KOVÁČ, D.: Slovensko v Rakúsko-Uhorsku. Bratislava: Mladé letá, 1995. 142 s. ISBN

KUČEROVÁ, K.: Minulosť a súčasnosť Chorvátov na Slovensku. In: Chorvátska národnosť na Slovensku. História, onomastika, národopis. Bratislava: SNM, 1999. ISBN 80-8060-020-1, s. 19-24.

KUČEROVÁ, K.: Sťahovanie Chorvátov na Slovensko v 16. storočí. In: Slovanské štúdie VIII, Bratislava, 1966. s. 5-69.

KUČEROVÁ, K.: Chorvátska diaspóra na Slovensku. In: Chorváti na Slovensku. Dejiny, jazyk, kultúra, súvislosti. Zostavil Ján Botík. Bratislava: SNM, 1996. ISBN 80-85753-79-0, s. 26-29.

LACLAVÍKOVÁ, M. – ŠVECOVÁ, A.: Pramene práva na území Slovenska II. 1790 – 1918. Trnava: TYPI UNIVERSITATIS TYRNAVIENSIS, 2012. 673 s. ISBN 978-80-8082-506-5.

LONČARIČ, M.: Jazyk Chorvátov na Slovensku. In: Odkaz a súčasnosť Chorvátov na Slovensku. Bratislava: Chorvátsky kultúrny zväz na Slovensku, 2001. ISBN 80-89079-00-8, s. 32-62.

MAASZ, I.: Predškolska obuka i škola u Slovačkej. In: Seminar o jeziku I. Željezo/Eisenstadt, 1994. s. 19

MAJO, J.: Historicko – demografický lexikón obcí Slovenska 1880 – 1910. Štruktúra obyvateľstva podľa materinského jazyka a náboženskej príslušnosti. Bratislava: Štatistický úrad Slovenskej republiky, 2012. 2009 s. ISBN 978-80-8121-222-2.

MAREK, M.: Národnosti Uhorska – Vysokoškolský učebný text. Trnava: Filozofická fakulta TU, 2011. 459 s. ISBN 978-80-8082-470-9.

POTOČNÁ, E. – NOWAK, K.: Chorvátsky Grob návraty a cesty. Poprad: Obecný úrad Chorvátsky Grob v spolupráci s Nakladateľstvom Region Poprad, s.r.o., 2010. 160 s. ISBN 978-80-970183-1-3.

Soznam miest na Slovensku dľa sčítania ľudu z roku 1919. Bratislava: Ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska, 1920.

TIŠLIAR, P.: Mimoriadne sčítanie ľudu na Slovensku z roku 1919. Príspevok k populačným dejinám Slovenska. Bratislava: STATIS, 2007. 132 s. ISBN 978-80-85659-46-7.

TOBLER, F. – SEEDOCH, J.: Školstvo od 16. stoljeća do 1921 godine. In: Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata. Zagreb: Nakladni Zavod Globus, 1995. s. 233-247

VÁCLAVÍK, A.: Podunajská dedina v Československu. Bratislava: Vydavateľské družstvo, 1925. 510 s.

Jazykový zákon z 29.2.1920 č. 122/1920 Sb. z. a n.

Zákon č. 121/1920 Sb., Zákon ze dne 29. února 1920, kterým se uvozuje Ústavní listina Československé republiky

CHORVÁTSKA NÁRODNOSTNÁ MENŠINA [online]. [cit. 2018 - 11 - 29]. Dostupné na <http://www.narodnostnemensiny.gov.sk/chorvatska-narodnostna-mensina/>.

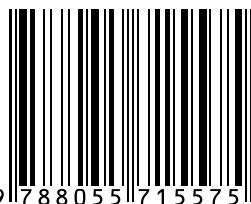
BANSKOBYSTRICKÉ ZÁMOCKÉ DNI PRÁVA

IV. ročník medzinárodnej vedeckej konferencie

Autor:	Kolektív autorov
Vedecký redaktor:	Doc. Dr. iur. JUDr. Ing. Michal Turošík, PhD.
Predseda edičnej komisie:	JUDr. Monika Némethová, PhD.
Recenzenti:	Mult. Dr. h. c. prof. JUDr. Mojmír Mamojka, CSc. Prof. JUDr. Ján Cirák, CSc. Doc. JUDr. Soňa Kubincová, PhD. Doc. JUDr. Jaroslav Klátik, PhD.
Zostavovateľ:	Doc. Dr. iur. JUDr. Ing. Michal Turošík, PhD. JUDr. Ing. Andrea Bilas Ševčíková, PhD.
Vydavateľ:	Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela
Návrh obálky:	Mgr. art. Zuzana Ceglédová
Rok vydania:	2019
Počet strán:	166

„Príspevky neprešli jazykovou korektúrou.“

ISBN 978-80-557-1557-5
EAN 9788055715575

9 788055 715575

ISBN 978-80-557-1557-5